

TÜBA-KED uluslararası hakemli bir dergidir.
TÜBA-KED is an international refereed journal.

Sahibi / Owner:

Türkiye Bilimler Akademisi adına
Prof. Dr. Yücel Kanpolat
(Başkan / President)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü /

Managing Editor
Ender Arkun

Ön Kapak: Boyabat Şamlılar Çeltik
Fabrikası / D. Maşalı

Arka Kapak: Denizli Aydınlar Köyü
kapı detayı / E. Akyüz Levi

Baskı: Yalçın Matbaacılık, Ankara
Tel: 0.312.435 0 435
Sayı: 7/ 2009 (750 adet)
ISSN: 1304-2440

© Türkiye Bilimler Akademisi,
2009

© Turkish Academy of Sciences,
2009

(All rights reserved.)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

(Kaynağı belirtilmemiş görseller, ilgili makalelerin yazarlarına aittir.)

TÜBA-KED Yazışma Adresi/

Correspondence Address

Sultan Aktaş

TÜBA İstanbul Ofisi

İTÜ Maçka Yerleşkesi

Yabancı Diller Yüksek Okulu

34367, Maçka- İSTANBUL

Tel: 0.212.225 20 66

Faks: 0.212.219 16 60

E-posta: sultan@ist.tuba.gov.tr

Türkiye Bilimler Akademisi

Turkish Academy of Sciences

Piyade Sok. No: 27, 06550

Çankaya- ANKARA

Tel: 0.312.442 29 03

Faks: 0.312.442 23 58

E-posta: tuba@tuba.gov.tr

**TÜBA-KED
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ KÜLTÜR ENVANTERİ DERGİSİ**

TÜBA-KED, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayınlanan uluslararası süreli bir dergidir. Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar, Türkiye Bilimler Akademisi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI

Türkiye Bilimler Akademisi "kültür varlığı" tanımını en geniş yelpaze ile, toprak-su altında ya da üstünde olan, geçmiş dönemlere ait ya da geçmiş dönemlerden günümüze kadar süregelen, her türlü maddi kalıntı, kültürel doğal çevre ya da sözlü geleneği kapsayacak biçimde ele almaktadır. Bu bağlamda TÜBA-KED dergisi ilke olarak, TÜBA-TÜKSEK kapsamında yapılan kültür envanteri çalışmalarının yanı sıra, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmaksızın, kültür varlıkları kapsamına giren arkeoloji, kırsal ve kentsel mimari, mimarlık tarihi, kentsel arkeoloji, endüstriyel arkeoloji, etnografya, etnobotanik, kültürel çevre, jeoarkeoloji, sözlü tarih, tarihi belgeler gibi ilgili her türlü belgeleme ve envanter çalışması ile bunların korunması, onarımı, sergilenmesi, topluma kazandırılması, kültür sektörü olarak değerlendirilmesiyle ilgili konulara açıktır; bu alanlarda bir forum oluşturma işlevini de yüklenmiştir.

**TÜBA-KED
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES JOURNAL OF CULTURAL INVENTORY**

TÜBA-KED is an annual international peer-reviewed journal published by the Turkish Academy of Sciences (TÜBA). Decisions concerning the scope and content of the journal and the publication policies are determined by the Publication Committee delegated by the Academic Council of the Turkish Academy of Sciences.

AIMS AND SCOPE

The Turkish Academy of Sciences defines cultural heritage in its broader sense, as covering all vestiges of the past, both tangible and intangible, and as being nonselective to any culture or time period. Accordingly, the journal TÜBA-KED encompasses all fields that are relevant to the documentation of cultural property or cultural assets, including archaeology, rural or urban architectural heritage, history of architectural heritage, industrial archaeology, cultural landscape, geoarchaeology, ethnography, ethnobotany as well as oral traditions and historic records. With this perspective in mind, TÜBA-KED aims to publish papers not only on survey reports, the inventorisation of the past and on recording cultural property, but also on theoretical aspects, methodologies and the systematics of cultural documentation. As TÜBA-KED intends to provide an academic platform on cultural heritage management, the journal encourages papers on or related to the organisation and planning of cultural heritage, urban archaeology, public archaeology, conservation, restoration and the display of cultural property.

TÜBA

Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

2009

7

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
İSTANBUL

TÜBA-KED
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ KÜLTÜR ENVANTERİ DERGİSİ
TÜBA-KED
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES JOURNAL OF CULTURAL INVENTORY

Kurucu (Founder): Ufuk Esin (TÜBA)
Onursal Yayın Kurulu (Honorary Editorial Board):
İlhan Tekeli - A.M. Celal Şengör - Ayhan Ulubelen

Yayın Kurulu (Editorial Board) :

Mehmet Özdoğan	TÜBA
Nur Akın	ICOMOS
Astrid Debold-Kritter	ICOMOS - CIWVIH
Luiz Oosterbeek	UISPP
Numan Tuna	TAÇDAM
Namık Yalçın	TÜBA-TÜKSEK

Danışma Kurulu (Editorial Advisory Board):

Günkut Akın	Afife Batur
İclal Dinçer	Fusun Ertuğ
Aynur İlyasoğlu	Ayla Ödekan
İlhan Tekeli	

TÜBA-KED Editörleri (TÜBA-KED Editors):

Erhan Bıçakçı
Deniz Mazlum
Nadide Seçkin

TÜBA-KED 7. Sayı Editörleri (Editors of the 7th issue):

Zeynep Eres
Özgür Yılmaz
Rana Özbal-Gerritsen (English Editor)

Yayın Koordinatörleri (Coordinators of Publishing):

Sultan Aktaş
Sema Baykan

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

Sunu - Editorial	5
------------------------	---

TÜBA-TÜKSEK KAPSAMINDAKİ ÇALIŞMALAR / TÜBA TÜKSEK PROJECTS

Fusun TÜLEK

Osmaniye Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri Çalışması (2007-2008)	7
---	---

Cultural Inventory Project of the Archaeological Sites in Osmaniye Province (2007-2008)

Gonca BÜYÜKMIHÇI - Neşe YILMAZ BAKIR - Hikmet ELDEK

Talas (Kayseri) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri (2007 - 2009).....	25
--	----

Talas (Kayseri), Inventory of Urban Cultural Heritage (2007 - 2009)

İpek DURUKAN - Figen KARAMAN - Duygu SABAN - Onur ERMAN

Adana Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri (2004-2005)	45
---	----

Adana, Inventory of Urban Cultural Heritage (2004-2005)

BELGELEME VE ENVANTER ÇALIŞMALARI

ARKEOLOJİ / ARCHAEOLOGY

A. Tuba ÖKSE - Ahmet GÖRMÜŞ - Erkan ATAY - Yunus MULUK - Murat EROĞLU -

Sibel TORPİL - Aziz Ayhan BAYRAKTAR - Yeliz TAN - Nur BALKAN ATLI -

Laurence ASTRUC - Nurcan KAYACAN

Ilısu Barajı İnşaat Sahası Yüzey Araştırmasında Belirlenen Arkeolojik Alanlar	71
---	----

Archaeological Sites Recovered During a Survey Conducted in the Construction Area of the Ilısu-Dam

ENDÜSTRİ ARKEOLOJİSİ / INDUSTRIAL ARCHAEOLOGY

Dilek MAŞALI - Nadide SEÇKİN

Boyabat'ın Geleneksel Mimarisinde Değirmenler ve Şamlılar Çeltik Fabrikası	95
--	----

Mills and the Şamlılar Paddy Factory in Boyabat's Traditional Architecture

Gülsün TANYELİ - Deniz İKİZ

İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası109

An Industrial Heritage Case Study in Istanbul: The Bomonti Brewery

KENTSEL MİMARİ / URBAN HERITAGE

S. İrem DİZDAR

Mübadele ve Konut Bağlamında Mersin İhsaniye Mahallesi.....123

The Context of Immigrants and Housing: The İhsaniye Neighbourhood of Mersin

Evinç DOĞAN

A Proposal for the Revaluation and Promotion of the Cultural Properties within the Urban

Environments: Case of Buldan137

Kentsel Kültür Varlıklarının Değerlendirilmesine ve Tanıtılmasına Yönelik Bir Öneri:

Buldan Örneği

Kemal Kutgün EYÜPGİLLER

Kastamonu Hamamları Envanteri.....149

Inventory of the Kastamonu Baths

KIRSAL MİMARİ / RURAL HERITAGE

Eti AKYÜZ LEVİ

Denizli Aydınlar Köyü Evleri.....165

Rural Architecture of Denizli Aydınlar Village

KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİM-KURAM / CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT

Solmaz KARABAŞA

Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri179

Inventorying Intangible Heritage

Yazarlar / Authors183

SUNU

Ülkemiz büyük bir çeşitlilik içeren zengin bir kültürel mirasın sahibidir. Bu zenginliğe karşın kültürel mirasımızın, toplumun ve bilimin yararlanabileceği şekilde ele alınarak belgelendiğini söylemek güçtür. Yakın zamanlara kadar kültürel mirasla ilgili belgeleme çalışmaları daha çok, anıtsal kalıntılarıyla öne çıkan arkeolojik yerler, sivil mimarinin görkemli örnekleri, anıt yapılar ve büyük kentlerin tarihi dokularıyla sınırlıydı. Ancak günümüzde kültürel miras tanımı hızla gelişen bir kavram haline gelmiş ve kapsamı genişleyerek yeni alanları da içermeye başlamıştır. Bu bağlamda bilim dünyasında gelişen yeni tanımlar, kavramlar, ilkeler ülkemize de yansımış, çeşitli bilim kurumlarımız bu eksikliği gidermek amacıyla önemli girişimler başlatmıştır. Ancak bu alandaki çalışmaların ve özellikle yapılan belgelerin farklı yöntemlerle sürdürülmüş olması nedeniyle, ülkemizdeki kültür varlıklarının bütünsel bir değerlendirmesi maalesef gerçekleştirilememiştir. Bu bağlamda çeşitli kurum ve kuruluşlarımız tarafından kültürel mirasımızın belgeleneceği amacıyla sürdürülen her bir çalışmanın önemli bir katkı sağladığını ve kendi içinde doğru bir yaklaşım sergilediğini de vurgulamak gerekir. Bu tür çalışmalar kültürel varlıklarımız açısından çok önemli bir kazanım sağlamasına karşın, belgelemede farklı yöntem ve kıstasların kullanılmış olması, kapsamlı bir döküm yapılmasını engellemiştir.

Ülkemiz hızlı bir çağdaşlaşma, gelişme ve bunun gereği olarak da yapılanma süreci içindedir. Günümüzün gereği olan bu süreç maalesef kültür varlıklarımızın yok olmasına da yol açmaktadır. Yakın zamanlara kadar süregelen anlayış, geçmiş dönemlere ait izlerin korunması ile çağdaş gelişmeyi birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları olarak görmektir. Buna karşın bilim dünyasındaki yeni yaklaşım, çağdaş yaşamın geçmişi yok etmeden akılcı ve doğru bir planlamayla sağlanabileceği ve bu anlayışla geçmişle günümüzün birbirlerinin karşıtları olmaktan çıkıp, birbirlerini zenginleştirebileceğidir. Böyle bir planlamanın sağlanabilmesinin ön koşulu kültürel varlıkların doğru bir dökümünün, envanterinin oluşturulmasıdır. Bu envanterin oluşturulmasının ön koşulu ise verilerin standart ölçüt ve tanımları kullanan, ortak bir dile sahip veri tabanında birleştirilebilmesidir. Türkiye Bilimler Akademisi, 1999 yılında bu eksikliği gidermek amacıyla Türkiye Kültür Envanteri Veri Tabanı Projesi'ni başlatmıştır. Söz konusu projenin amacı ülkemizdeki her türlü kültür varlığını kapsamlı bir veri tabanında birleştirmektir; ancak projenin ana hedefinin, kültür varlıklarımızı toplumun sosyal ve ekonomik zenginliğine katkıda bulunabilecek bir sektöre dönüştürmek olduğu da göz ardı edilmemelidir. TÜBA-TÜKSEK olarak adlandırılan bu çalışmada 1999 yılından bu yana önemli adımlar atılmış, arkeoloji, kentsel mimari, kırsal mimari, jeoarkeoloji, etnobotani, halk bilim gibi kültürel mirasın farklı açılımlarında veri tabanları düzenlenmiş, sistemin çalışabilirliğinin sınanması için alanda pilot proje uygulamaları gerçekleştirilmiş ve sistemin tanıtılabilmesi için birçok çalıştay ve seminer düzenlenmiştir. Türkiye Bilimler Akademisi'ne gelen başvuruların her yıl artan sayısı, başlatılmış olan girişimin genel olarak kabul gördüğünü göstermiştir; nitekim projenin başlangıç yılından itibaren farklı alanlarda 64 proje yapılmış ve 20.000 kadar kültür varlığı belgelenerek, 3289 envanter Türkiye Bilimler Akademisi'nin "Ulusal Kültür Mirası Kültür Envanteri" olarak adlandırılan veri tabanına aktarılmıştır. Söz konusu proje kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve GAP İdaresi ile birlikte gerçekleştirilen Şanlıurfa Kültür Envanteri Projesi de, veri tabanının geliştirilebilmesi açısından önemli bir katkı sağlamıştır.

TÜBA-KED Dergisi 7. sayısına kadar yalnızca TÜBA-TÜKSEK kapsamındaki çalışmaların sonuçlarını içermekteydi. 2008 yılında yaptığımız genel değerlendirme, ülkemizde kültür varlıklarının envanterini ortaya koyan yayınlar kadar, bu alanda farklı boyutlar içeren araştırmaları sunan yayın organlarının da az olduğunu göstermiştir. Bu nedenle TÜBA-KED'in 7. sayısından itibaren derginin kapsamının, kültür varlıklarıyla ilgili her türlü belgeleme, yorum ve tartışmayı da içine alacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir. Türkiye Bilimler Akademisi bu şekilde önemli bir açığın kapanmasına katkıda bulunduğu inancındadır.

Bu sayıda, TÜBA-TÜKSEK kapsamında yapılmış olan üç envanter projesinin yanı sıra, farklı açılımları içeren belgeleme çalışmaları da yer almaktadır. Bunların arasında kültürel miras bağlamında yeni bir alan olarak gelişen ve ülkemizde şimdiye dek önemli bir eksiklik olan endüstri arkeolojisine ait iki yazının yer almış olması, kanımızca bu alanın öneminin vurgulanması açısından önemli bir kazanımdır. Bunun yanı sıra Güneydoğu Anadolu'da Ilısu baraj göl alanı içinde kalacak olan kültür varlıklarını saptayan arkeolojik alan taraması ile ilgili yazı, söz konusu kültür varlıkları tümüyle yok olmadan bilim dünyasına bunlarla ilgili bilginin kazandırılmasını sağlayan önemli bir çalışmadır. Tarihi kentlerimizin ve kırsal yapının hızlı bir değişim süreci içinde olması, bu alanda yapılan her türlü belgelemeyi giderek daha önemli bir hale getirmektedir. Bu bağlamda kentsel kültürel mirasla ilgili üç, kırsal mirasla ilgili bir yazı da derginin bu sayısında yer almıştır. Son yıllarda kültürel miras kavramı içine giren bir açılım da "Somut Olmayan Miras"tır (intangible heritage). Ülkemizde henüz yeterince üzerinde durulmamış olan bu konuyla ilgili gelişmeleri tanıtan bir yazıya da TÜBA-KED'in bu sayısında yer verilmiştir.

Yeni bir açılım ve bakış açısıyla hazırlanan TÜBA-KED 7. sayının bazı eksik yanları olsa da, dergi Yayın Kurulu olarak bu sayının ülkemizdeki kültürel mirasla ilgili bir gereksinmeyi karşılayacağı kanısındayız. Kültürel mirasa gönül veren, bu konularda çaba gösteren meslektaşlarımızın katkısıyla ileriki sayılarda eksikliklerin giderilebileceği ve derginin kültürel mirasla ilgili sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek düzeye geleceği umundayız.

YAYIN KURULU

OSMANİYE ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ ÇALIŞMASI (2007-2008)

CULTURAL INVENTORY PROJECT OF THE ARCHAEOLOGICAL SITES IN OSMANIYE PROVINCE (2007-2008)

Füsun TÜLEK

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Höyük, kale-kent, antik yerleşim, antik çiftlik, kale, gözetleme kulesi, kilise, antik su yolu, antik köprü, zeytinyağı işliğı, kaya mezar, anıt mezar, Eski Türk Mezarlığı, nekropol.

Mound, city-castle, ancient settlement, villa rustica, castle, watch tower, church, ancient water system, ancient bridge, olive press, rock tomb, monumental tomb, Old Turkish Cemetery, necropolis.

ÖZET

Osmaniye Bölgesi kültür varlıklarını tespit etmeyi amaçlayan arkeolojik araştırmanın 2007 ve 2008 yılı çalışmaları zengin buluntularla devam etti. 2007 yılında Bahçe ilçesinde yapılan araştırmada Eski Türk Mezarlığı'nda kubbeli mezarların yanı sıra taş sandukalı Eski Türk mezarları da belgelendi. Bu kesme blok taştan oluşturulmuş sanduka mezarların benzerlerinin Aşağı Bozkuyu Köyü'nde bulunan mezarlarla şekil ve biçim açısından benzerlik göstermesi bölgede yerleşik Türkmen kültürünün devamlılığını izlemek açısından son derece önemli olmuştur. 2007 yılının bir başka kayda değer çalışması ise Örenşehir kale-kentte toplanmış çanak çömlek kırıklarının incelenmesiyle, en erken tarihli olanların MS 7. yüzyıldan başlayıp 13. yüzyıla kadar olan bir zaman diliminde Emevi, Abbasi ve Bizans kültürlerine ait olduklarının belirlenmesidir. 2008 yılı çalışması bilinenler ile birlikte yeni antik mezar ve höyükler saptayarak belgelemeye devam etmiştir. 2008 yılı araştırmalarından biri olan ve çok miktarda Kalkolitik Çağ çanak çömleği ile ilk defa envantere alınan Tülek II höyüğüdür. Bunun yanı sıra İskenderun Körfezi ve ovasına bakan, Kısık Boğazı'na hakim bir volkan üstünde yer alan Deli Halil Antik Kenti de en çarpıcı buluntular arasındadır.

ABSTRACT

The archaeological survey aiming to document the cultural heritage of Osmaniye Province continued in 2007 and 2008 and yielded rich finds. In 2007 the research focused around Bahçe township to document monuments, such as the old Turkish cemetery which houses domed tombs, as well as, ashlar masoned sarcophagi of the Turkic style observed at sites where nomadic tribes initially settled. The Bahçe cemetery tombs find their closest resemblance in form and material with the ashlar masoned tombs of the Aşağı Bozkuyu village where the Turcoman Bozdogan tribe is known to have settled. Some noteworthy stylistic features of these tombs dating to more than two centuries ago persistently continue in this region today.

Another fruitful activity of the 2007 survey was the analysis of the potsherds collected in previous survey campaigns from the fortified settlement of Örenşehir, tentatively dating to as early as the end of the seventh or the beginning of the 7. century and lasting on through to the 13. century, yielding finds from the Umayyad, Abbasid and Byzantine periods. Analysis of the Örenşehir ceramics sheds light on this lesser known period of Eastern Cilicia. The 2008 survey documented newly found necropoli and mounds. The most striking find of the 2008 season, if not the Tülek II mound with its numerous Chalcholithic period potsherds, is the ancient city of Deli Halil situated on south slope of a volcano overlooking the ancient Issos Gulf, the Issos Plain and guarding the Kısık Boğaz.

GİRİŞ

Osmaniye İli arkeolojik varlıklarının tespit ve belgelenmesi, üç ve dördüncü çalışma döneminde de devam etmiştir. 2007 yılında 10 günlük, 2008 yılında ise 22 günlük bir alan çalışması ile Osmaniye'nin ilçelerinde arkeolojik kültür varlıklarının taraması yapılmıştır.

Kadirli ve Merkez ilçelerde önceki araştırma dönemlerinde başlatılan çalışmalara devam edilmiş, Bahçe İlçesi'ne ise araştırmak üzere 2007 yılında ilk defa girilmiştir. Düziçi ve Toprakkale ilçelerinin arkeolojik kültür varlıkları araştırması ise 2008 yılında ilk defa başlamıştır. Amberarkı, Bahçe Eski Türk Mezarlığı, Bahçe gözetleme kulesi, kaya mezarları, Yukarı oba antik yerleşimi 2007 yılında çalışılmıştır. Taşlıhöyük 4, Yapılıpınar Höyük, Yamalık Höyük, Tülek Höyük II, Mağaralı Höyük, Say Höyük 1 ve 2 gibi çoğu ilk defa saptanan höyük türü yerleşim yerlerinin yanı sıra, antik su kanalı, antik köprü, antik yerleşim, antik çiftlik, ışık, kaya mezarları 2008 çalışmasında belgelenen arkeolojik kültür varlıklarıdır.

2008 yılının bir başka önemli saptaması ise bir volkan olan Deli Halil Tepesi'nde ayrı zamanlarda yapılan tescillerle birbirinden bağımsız değerlendirilmiş sarnıç ve yapıların münferit arkeolojik varlıklar olmayıp birbirleriyle ilintili oldukları ve büyük bir antik kentin birimleri olduğudur. Yine yeni bir saptama, sokakları, teras ve meydanları, yapı, depo, ışık ve sarnıçları ile planlı bir kent özelliği gösteren Deli Halil Antik Kenti'dir. Ön değerlendirmeler kentin MS 5-7. yüzyıllara tarihli bir Geç Antik Dönem yerleşimi olduğunu göstermektedir.

2005 yılında görülen ve 2006 yılında arkeo-jeofizik çalışması yapılan Örenşehir kale-kentin bölge tarihi coğrafyasında Roma, Bizans ve Arap askerî stratejileri ve imar programları ile ilişkisi incelenmiştir. Etütlük çanak çömlek parçalarının incelemesi sür-

dürülmüş ve Örenşehir'in bir Erken İslam kale-kenti olduğu belirlenmiştir.

Etütlük malzemeler arasında Merkez İlçe'de bulunan beş höyüğün tarihöncesi dönemlere ait çanak çömlek parçaları da incelenmiştir.

Kadirli İlçesi'nde Kaymakamlık tarafından çalışma için düzenlenmiş "malzeme ve 'etütlük eser' deposu" kapatılarak Adana Bölge Müzesi'ne aktarılmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ, KAPSAMI VE SAPTAMALAR YÖNTEM

Çalışmanın amacı Osmaniye İli'nin ilçelerinde arkeolojik varlıkların envanterini çıkarmak üzere yaygın bir tarama yapılması, ilk kez bulunan yerlerin belgelenmesi, önceden bilinen ve tescillenmiş yerlere ait bilginin de güncellenmesidir. Belgeleme çalışmalarının yanı sıra, bölgeden elde ettiğimiz veriler, dönem ve kültürel süreç açısından da incelenerek değerlendirilmektedir, bu bağlamda özellikle yüzey araştırması sırasında toplanan çanak çömlek parçalarının kültür ve dönem tanımlamalarına ağırlık verilmiştir. GPS ile yer düzlem konum belirleme, görsel belgeleme, mimari çizim amaçlı ölçü alma da araştırma yöntemlerimiz arasındadır.

BULUNTU YERLERİNİN TANIMI

Höyükler

Amberarkı Höyük (N36.A9.64) (Res. 1): Höyük, Kadirli İlçesi, Amberarkı Köyü, Osmaniye-Kadirli karayolu üstünde Kadirli ilçe merkezinin 3 km güneyinde bulunmaktadır. Karayolu höyüğün üstünden geçerek höyüğü tahrip etmiştir. Höyük ilk defa 1950 yılında Seton-Williams tarafından saptanmış olup 120 m genişlikte yayvan bir höyük olarak tanımlanmıştır. Yolun üstünden geçmesi ile höyükte açılmış

olan kesitte mimari yapıların taş temelleri görülmüş olup, Kalkolitik ve Ortaçağ dönemleri aralığına ait çanak çömlek örnekleri bulunduğu not edilmiştir (Seton-Williams 1954:148). Günümüzde höyüğün doğu kısmının üstünde bir şirket arazisi bulunmaktadır. Höyükten arta kalan az bir alan zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Çok az görülen çanak çömlek parçaları son derece amorf ve küçük sırlı Ortaçağ mallarıdır.

Mağaralı Höyük (N36.A9.96) (Res. 2): Höyük, Toprakkale İlçesi, Sayhöyüğü Köyü içinden 7 km kuzey kuzeydoğuda bulunmaktadır. Son derece yayvanlaşmış olan höyük arazisi üstünde tarım yapılmaktadır. 1950 yılı yüzey araştırmasında 'Minareli Höyük' olarak tanımlanan höyük, yer tarifine uymakla birlikte belirtilen konik tepe son derece düzleşmiş durumdadır; tarif edildiği gibi 3 volkanik tepenin arasında kalan arazide, batıda bulunan volkanik püskürme alan- leçelik'in (Yörede volkanik püskürme birikintilerinin oluşturduğu alanlara verilen addır. Bu alanlar yanmış bazalt ve cürufları yığıntılarıyla kaplıdır) yakınındadır. Araştırmada, tanımlanmış olan bazalt taştan mimari elemanlardan birkaçı höyük üstündeki yoğun çalılık içinde halen durmaktadır (Seton-Williams 1954: 163).

Say Höyük 1 ve 2: Toprakkale İlçesi, Sayhöyük Köyü'ne girmeden 3 km güneybatıda 38 m rakımda Say Höyük 1 (N36.A9.94) bulunmaktadır. Höyük tesviye edilmiş durumdadır ve üstünde terk edilmiş bir ev durmaktadır. Say Höyük 2 (N36.A9.95) ise köy içindedir ve höyük üstü köy evleri ile kaplı olup, yoğun yapılaşmaya maruz kalmıştır. Höyüğün çift tepeli olduğu belirtilmekte ve höyüğün ikinci tepesinin üstünde büyükçe avlulu bir ev bulunmaktadır. Höyük 51 m rakımdadır. Mağaralı Höyük dahil olmak üzere, her 3 höyükte de çanak çömlek parçalarına yok denecek kadar az sayıda rastlanmıştır.

Taşlı Höyük 4 (N36.A9.90) (Res. 3): Höyük, Merkez İlçe'de Amanos Dağları'nda bulunan Arslanlıbel Geçidi'ne giden anayolun kuzeyinde Kanlıgeçit boğazına yakın Dervişli Köyü'nde bulunmaktadır. Höyük son derece yayvanlaşmış olup üstünde tarım yapılmaktadır. 10 m yükseklikte olan höyükte Tunç, Son Tunç ve Demir Çağı'na ait örneklerin yanı sıra Geç Roma, sırsız Erken Ortaçağ ve sırlı Ortaçağ çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Tülek Höyük II (N36.A9.93) (Res. 4a-b): Höyük, Toprakkale İlçesi, Kocayusuflu Mevkii'nden güneye doğru 1,5 km yürüyüş mesafesinde, 147 m rakımda zirve noktasında, üzerinde nirengi noktası bulunmasına karşın 1988 yılı basımı 1/25000'lik haritada adlandırılmamış bir tepede bulunmaktadır. Tepenin üstünde geniş alana yayılmış, çok sayıda çanak çömlek kırığı bulunmaktadır. Höyüğün yüzey bulguları arasında Son Kalkolitik ve MÖ 2. bine tarihli parçalar kayda değer miktarda¹ olmakla birlikte, hemen her dönemden Geç Antik Dönem'e kadar yayılan bir süreci yansıttıkları da görülmektedir. 35 m yükseklik ölçülen höyüğün yer aldığı tepenin eteğinde tatlı su kaynağı bulunmakta olup, hem deniz hem de ovayı görmesiyle stratejik konumdadır. Çalışmamız sırasında ilk defa keşfedilen höyük Tülek Höyük II olarak kayıtlarımıza geçmiştir.

Yamalık Höyük (N36.A9.89) (Res. 5): Höyük, Toprakkale İlçesi, Tüysüz Beldesi, Karaçay Suyu kuzeyinde, Adana-Osmaniye karayolu üstünde bulunmaktadır. 42 m rakımda olan höyüğün büyük kısmı karayolu tarafından yok edilmiştir. Üstünde tarım yapılması nedeniyle tesviyelenmiş durumdaki höyükte az ama kayda değer çanak çömlek buluntuları bulunmuştur.

Yapılıpınar Höyük (N36.A9.91) (Res. 6a-c): Merkez İlçe, Osmaniye-Cevdetiye yolunun batısında D-400 karayolunun hemen güneyinde kalan arazide büyük ve yayvan bir höyük saptanmıştır. Dumlupınar Mahallesi'nde bulunan bu höyük, yerel olarak Yapılıpınar Höyük olarak bilinmektedir. Üstünde tarım yapılan höyüğün kuzey ve kuzeydoğu kısmında konutlar bulunmaktadır. Çok sayıda çanak çömlek kırıkları veren höyükte çakmaktaşıdan alet ve yongalar, yeşil taştan bir balta ile birlikte Tunç Çağı'ndan başlayarak hemen her döneme ait bulgular yanı sıra yeşil sırlı Ortaçağ ve lacivert sırlı İslami dönemlere ait çanak çömlek kırıkları da bulunmuştur. 10 m yükseklikte olan höyüğün tescilli çalışma esnasında yapılmıştır.

Antik Kent ve Yerleşimler

Deli Halil Antik Kenti: Deli Halil Tepesi doğu kesiminde tescilli sarnıçlar ve etrafı incelendiğinde iki yapı temelinin saptanması ile tepede sar-

¹Çanak çömlek Yrd.Doç.Dr. Ekin Kozal tarafından incelenmiştir. Çizimleri, araştırma ekip üyelerinden Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji ve Mimarlık Bölümleri öğrencileri yapmıştır.

niçların münferit buluntu olmayıp yapılarla ve bir yerleşimle ilintili oldukları anlaşılmıştır. Sarnıçlardan 1 km batıya gidildiğinde büyük bir antik kent görülmüş ve ana yerleşimin tepenin batı kısmında olduğu saptanmıştır.

Deli Halil Antik Kenti Doğu (Res. 7e): İlk çalışma Toprakkale İlçesi, Tüysüz Köyü, Deli Halil Tepesi Doğu Mevkii'nde yapılmıştır. Deli Halil Tepesi Doğu Mevkii'nde yapılan incelemede beş adet su sarnıcı (N36.A9.73), iki büyük yapı kalıntısı (N36.A9.74, 75) ve çanak çömlek kırıkları saptanmıştır (Res. 7f). Su sarnıçları tepe yamacında 339 m rakımda birbirine 10-20 m mesafelidirler. Sarnıçların 50-100 m batısında 325 m rakımda konumlu iki ayrı büyük yapı temeli, burada bir antik yerleşim olduğunu göstermektedir.

Deli Halil Antik Kenti Batı (Res. 7a-d): Ekip, Toprakkale İlçesi Deli Halil Tepesi Batı Mevkii'nde araştırmayı sürdürmüştür. Her iki mevkinin birbirine uzaklığı 1 km olup, ikisinin arasında volkan konisini oyarak halen yoğun çalışan ve bazaltik ponza çıkartılan bir taş ocağı bulunmaktadır. Tepenin batısında bulunan yerleşim alanında antik yapıların üstünde modern yerleşim bulunmaktadır. 266 ve 246 m rakımlar arasında en az 1 km uzunluğunda bir alana yayılmış sarnıçları, işlikleri, *opus tessellatum*² tekniğinde mozaik zeminlerle süslenmiş oldukları anlaşılan yapıları (N36.A9.81), sokakları ve yuvarlak şekilli depo yapıları (N36.A9.77) olan bir antik yerleşim saptanmıştır. Deli Halil Tepesi'nin güney yamacının her iki ucuna kurulu antik kentin görüş mesafesinde Akdeniz, İssos Antik Kenti limanı Burnaz, denizden kuzeye yönelen geçiş yolu bulunmaktadır. Antik kentin Batı yerleşimi yaklaşık 150x300 m boyutlarındadır.

Son derece stratejik konumu olan antik yerleşimin Batı Mevkii'nde de çok sayıda su sarnıcı bulunmuştur. Doğu Mevkii'nde bulunan sarnıçların ağızları açık ve üst yapı örtüsü çökmüş durumda iken, batıda bulunan sarnıçların ağızları kapalıdır. İlk olarak Ali Şişek'in yayla evi olarak kullandığı alanda dört adet sarnıç, birbirine 20 ila 40 m mesafede bulunmuşlardır. Ayrıca beş adet daha sarnıç da birbirine 13 ila 30 m mesafede konumludur. Sarnıçların çoğu yuvarlak ağızlı olup, 3 no'lu sarnıç kare şeklindedir. Zemin planı oval biçimde olup, silindirik şeklinde yükselen, güney cephesinde dik-

dörtgen girişi olan yuvarlak yapılar saptanmıştır. Bu yuvarlak yapıların yükseklikleri yaklaşık 3,5-4 m, çapları ise yaklaşık 3-3,5 m'dir. Benzer biçimde yuvarlak planlı yukarıya doğru hafif daralan silindirik şeklinde yapılar, Anamur Antik Kenti nekropolünde Alföldi-Rosenbaum tarafından belgelenmiş olup, konik biçimli mezar olarak tanımlanmışlardır (Alföldi-Rosenbaum 1971: 94. Fig. 1, 2. Lev. VIII). Bu yapıların Anadolu'da henüz başka örnekleri bilinmemektedir. İtalya ve Kuzey Afrika'da nadir bilinen örneklerinin tümü tek yapı buluntusu şeklindedirler ve mezar yapıları olarak kayda geçmişlerdir. Suriye'de Fırat Nehri kenarında bulunan Dura-Europos Antik Kenti mezarlığında da benzer plan türü ve şekle sahip tek bir yapı bulunmuştur; söz konusu yapı kazıcısı tarafından bir "enigma" olarak tanımlanmıştır (Toll 1946: 145. Fig. 52, Lev. LXII.2). Benzer örnekleri antik kent mezarlıklarında bulunan ve toplam buluntu sayısı çok az olan bu yapı türünden Deli Halil Antik Kenti'nde ön incelemede dört adet saptanmıştır. Deli Halil Antik Kenti'nde bulunan bu tümnden artı kotta yükselen yuvarlak yapılar, bir mezarlıkta değil, kent içinde sokak aralarında ve hatta bir büyük yapının avlusunun her iki karşıt köşesinde konumludurlar. Deli Halil Antik Kenti'nin yuvarlak yapılarının yerleşimin içinde yapı avlularında bulunmaları, birer mezar olmaktan çok dünyevi bir işleve sahip olduklarını düşündürmektedir. Antik kentin çanak çömlek buluntuları MS 5. ve 7. yüzyıllar aralığına tarihlenen Foça mallarıdır. Kırık bir mimari pişmiş toprak levhanın üstü menderes motifle bezelidir. Yerleşimde en yüksek kota kondurulmuş bir yapıyı çevreleyen avlunun kuzey kısmında bazalt kemer taşı bulunmuştur. Kemer taşının üstü kabartmalı olup, kabartma tamamlandığında bir yunus kuyruğu şekli ortaya çıkmaktadır.

Karataş Antik Yerleşimi (N36.A9.87) (Res. 8a-b): Toprakkale İlçe Merkezi, Karataş Mevkii'nde 103 m rakımda Cuma Ekici tarlası, Toprakkale Belediyesi su deposunun 200 m güneyinde bulunmaktadır. Siyah volkanik taştan örgü duvar ve işlenmiş bazalt taşından kaide parçaları, tarlanın etrafında bulunmaktadır. Su deposu yapımı esnasında İonik başlıklı beyaz mermer bir sütun ortaya çıkarılmıştır. Daha fazla mimari birim ve eleman varlığı anlaşıncaya depo çukuru toprakla kapatılmıştır. Söz konusu

²Opus tessellatum, 0,5 ila 1 cm arasında değişen boyutlarda daha çok kare şeklinde taşçıların bir harç içine yerleştirilerek belirli bir desen veya kompozisyonu oluşturması ile yapılan mimari yüzey süsleme tekniğidir.

mermer sütun bugün Toprakkale Belediye bahçesinde bulunmaktadır. Sütunun yüksekliği 1,70 m, çapı 63 cm'dir.

Antik Çiftlik / Villa Rustika (N36.A9.68) (Res. 9): Kadirli İlçesi, Aslantaş Baraj arazisinde yapılan yoğun tarama sonucu barajın inşaatı esnasında taşları çıkartılmış ışık alanının yakınında zemini mozaik ile bezeli bir antik çiftlik yapısı saptanmıştır. Yapı temeli yıkık, zemin mozaığı hemen tümünden yok olmuş ve kalıntılar yoğun çalılık ile örtülüdür. Yapı alanında ışıktan yaklaşık 100 m, yapı kalıntısından yaklaşık 20 m güneydoğuda, anakayaya yapılmış tümünden eksi kotta ağız dar yuvarlak, içi geniş bir depo saptanmıştır.

Antik Işık (N36.A9.65): Kadirli İlçesi, Aslantaş Baraj arazisinde mimari elemanları tesis bahçesinde sergilenen antik ışığın yeri saptanarak ölçümleri yapılmıştır. Ayrıca ışığın taş eserleri fotoğraflanarak belgelenmiş ve ölçüleri alınmıştır.

Yukarı Oba Antik Yerleşimi (N36.A9.63) (Res. 10a-b): Merkez İlçe Çardak Köyü, Yukarı Oba Mahallesi'nde tescillenmiş mozaikli antik bir yapı ve bir Eski Türk Mezarlığı bulunmaktadır. Söz konusu tescilli arkeolojik kültür varlıklarının bulunduğu tepenin yaklaşık 100 m güneyinde ve doğusunda arkeolojik kültür varlığı buluntuları gözlemlenmektedir. Orman arazisinden başlayarak yerleşim bahçelerine uzanan kayalık alanda kaya mezarlarının olduğu nekropolün güneyinde bulunan tepenin üzerinde çanak çömlek kırıkları görülmüştür. Tepeyi çevreleyen köyün kullandığı su arkının oluşturduğu kesit içlerinde de çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Tepe, köy düzlüğüne hakim konumu, konik formu ve kesitlerinde bulunan çanak çömlek parçaları nedeni ile bir höyük izlenimi veremekteyse de, parçaların tümünün Roma ve Geç Roma olduğunun görülmesi ve bunların çevredeki diğer arkeolojik kültür varlıkları ile eş tarihli olması tepenin bir antik yerleşim olduğunu düşündürmektedir.

Antik Su Kanalı (N36.A9.98): Toprakkale İlçesi Yağankaş Mevkii'nde 28.05.1999 gün ve 245/3414 sayılı karar ile 1292 parselde tescilli bulunan, şu an karayolunun kenarında yamaçta kesit olarak görülen 'Roma Dönemi Antik Su Kanalı' fotoğraflanmıştır. Söz konusu su yolunun arazi içinde bir tünel şeklinde, Erzin Beldesi'nde bulunan Epiphaneia Antik Kenti Su Kemer'i'ne su götürdüğü tahmin edilmektedir. Son derece harap durumdadır.

Antik Köprü (N36.A9.100) (Res. 12): Düziçi İlçesi Sabunsuyu üzerinde bulunan köprü, 15.11.2001 gün ve 4412 sayılı karar ile Roma köprüsü olarak tescillidir. Sabunsuyu Köprüsü'nde fotoğraflama ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır.

Kilise (N36.A9.66) (Res. 13a-c): Kadirli İlçesi Karatepe Köyü Hasancıklı Mahallesi'nde 227 m rakımda bulunan, 15.11.2001 gün ve 293/4411 sayılı karar ile tescilli kilisenin mimari çizimleri yapılmıştır. Tek nefli ve apsisi yuvarlak şekilde dışarı çıkık olan kilisenin kuzey ve doğu duvarları ayaktaadır.

Kaleler

Domuz Damı Kalesi (N36.A9.97) (Res. 14a-d): Toprakkale İlçesi, Sayhöyük arazisinde kalan höyük kuzeyinde Adana İli, Ceyhan İlçesi, Tatarlı Köyü arazisi sınırına yakın leçelik arazide Domuzdamı Mevkii'nde bulunan yapının kare şeklinde ve her köşesinde yuvarlak bir burcu olan bir kale olduğu saptanmıştır. Kale 25.09.2007 gün ve 83/3121 sayılı karar ile "kare temel seviyesinde korunmuş bir yapı" olarak tescil edilmiştir. Fotoğraf, ölçüm ve belgelemesi yapılan yapı üstünde ve etrafında yapılan incelemede çok sayıda çanak çömlek parçalarının Klasik, Hellenistik, Roma ve Ortaçağ'a ait olduğu görülmüştür. Zemini taş olan ve kaçak kazı çukuru gözlemlenmeyen kale temeli üstünde bulunmuş çanak çömlek kırıklarının çevrede yapılan kaçak kazı buluntularına ait oldukları düşünülmektedir. Çok sayıda siyah "firnis"li parçaların yanı sıra, benzeri Tarsus-Gözlükule Höyüğü'nden bilinen Hellenistik döneme ait bir parça da bulunmaktadır (Jones 1950: 218, Lev.124, Res. 103). Osmaniye höyükleri arasında konum olarak kıyıya en yakın arkeolojik varlıklardan olan Domuz Damı Kalesi ve çevresi bulgularının Kilikya kıyı şeridinde bilinen diğer höyüklerin buluntuları ile benzerliği, bölge içi ilişkileri göstermesi açısından önemlidir ve beklenir bir sonuçtur. Yapı plan ve boyut itibarı ile araştırmanın 2006 yılı çalışmasında Hasanbeyli İlçesi'nde belgelediği Karafrenk Kalesi'ne ve bölgede bilinen Ortaçağ kalesi Kumkale'nin planına (Çambel vd. 2007) benzemektedir; yapı bir Ortaçağ Haçlı kalesi olarak tanımlanmıştır.

Harun Reşid Kalesi (N36.A9.99) (Res. 15a-c): Kale, Düziçi İlçesi, Kurtbeyoğlu Yaylası 786 m rakımda bir tepe doruğunu taçlandırmaktadır. 27.05.1997 gün ve 203/2817 sayılı karar ile tescilli olan Harun Reşid-

Kalesi'nde ölçüm, fotoğraflama ve inceleme çalışması yapılmıştır. Her iki kenarında, güney-güneybatı ve kuzey-kuzeydoğu tarafında iki giriş kapısı olan kale, kapalı ve açık avlulu olmak üzere 2 bölmeden oluşmaktadır. İç birimleri büyük ölçüde korunmuş olarak ayakta kalan kalenin tonozlu birimleri, beden duvarına çıkan kuleleri ve merdivenleri bulunmaktadır. Kuzey kapı girişinin doğu tarafında kapalı U şeklinde olan burcu bir şapel olarak işlevlendirilmiş olmalıdır. Kalenin kuzeybatı kenarında beden duvarının üstünde konsollar ile destekli bir balkon olduğu anlaşılmaktadır. Abbasi Halifesi Harun Reşid tarafından kalenin yaptırıldığı yaygın olarak kabul edilse de MS 1236 yılında Töton Şovalyeleri'nin yaptırdığı da öne sürülmektedir (Hild ve Hellenkemper 1990: 247-248).

Bahçe Gözetleme Kulesi (N37.A9.5) (Res. 16): Gözetleme kulesi 644 m rakımda Bahçe ilçe merkezinde İslam Mahallesi'nde bir tepe üstündedir. Kare planlı bir alanı çevreleyen beden duvarlarından ibaret olup, burç veya giriş kapısı gibi kültür ve dönemine dair bilgi verecek özellikli mimari bir birimi bulunmamaktadır. Tescillidir.

Nekropol ve Mezarlar

Yukarı Oba Nekropolü (N36.A9.67) (Res. 17a-d): Merkez İlçe, Çardak Köyü, Yukarı Oba Mahallesi'nde bulunan nekropolde belgeleme çalışması, 2007 ve 2008 yılı çalışma sezonlarında gerçekleşmiştir. Nekropol tescilli olan mozaikli alan ve yama-cındaki Eski Türk Mezarlığı'nın güneyinde kalan karşı yamaç üstünü kaplamakta ve Yukarı Oba antik yerleşiminin hemen doğusunda kalmaktadır. Nekropolün orman arazisinin eteğinden batıya doğru antik yerleşim üstü ve eteklerinde bulunan evlerin bahçesine uzandığı görülerek buralarda da çalışma sürdürülmüştür. Sonuçta toplam 25 adet anakayaya oyulmuş mezar saptanmıştır. Yukarı Oba Nekropolü, kayaya oyulmuş dromoslu ve trapezoid ağızlı olmalarıyla önceki yıllarda belgelenmiş nekropollerde bulunan mezarlarla benzerlik göstermektedir. Bu nekropolün diğerlerinden ayırt edici özelliği, içinde bir adet "Ev tipi" mezar olmasıdır. Bu özelliği ile Çardak Köyü'nde bulunan nekropol, bölgede tek örnektir. "Ev tipi" mezarın belgelemesi ve mimari çizimleri tamamlanmıştır. Yukarı Oba Nekropolü ve antik yerleşim kültür varlığı olarak tescil edilmesi talebiyle bilgileri ilgili kuruma iletilmiştir.

Kaya Mezar (N36.A9.92) (Res. 20): Toprakkale İlçesi'nde çalışmaya devam edilmiş Kocayusuflu Mevkii'nde kanal boyunda 66 m rakımda bir kaya oda mezar saptanmıştır.

Kaya Mezar (N36.A9.88) (Res. 19): Toprakkale İlçesi'nde Cuma Ekici tarlasından batıya doğru 500 m mesafede, 125 m rakımda bir adet kaya mezar saptanmıştır.

Anıt Mezar (Res. 21a-d): Merkez İlçe, Bahçe Köyü, Tavşantepe Mevkii'nde tepenin 500 m kuzeyinde köylünün anız yakması sonucu üstünü kaplayan çalışmaların yok olmasıyla ortaya çıkan dört ayrı kalıntı saptanmıştır. Doğudan batıya doğru numaralandırılan bu kalıntılardan 4 (N36.A9.72) ve 2 (N36.A9.70) numaralılar temeline, taşlarına kadar tahrip edilmiş ve tanımlanamaz durumdadırlar. Bu kalıntılardan 1. ve 3. numaralı kalıntıların ayakta duran kısımlarının ölçüleri alınmış ve görsel olarak belgelenmişlerdir. Ön incelemede yapıların Kastabala Hierapolis Antik Kenti'ne batıdan ulaşılan yol üstüne yapılmış anıt mezarlar oldukları değerlendirilmiştir.

Birinci kalıntı anıtsal bir mezar (N36.A9.69) olup kesme blok taşlarla örülüdür. Bosajlı olan blok taşlar profilli ve işlemelidir. Yapı plan tipi olarak İmparator Hadrian dönemi mimari özellikler göstermektedir. Geçmiş yıllarda tarlaların ortasında tek başına duran bu yapı, yoğun bitki örtüsü ve ağaç kaplı olduğundan fotoğraflanıp çalışılamamıştır. Yangın sonucuyla yapıyı kaplayan tüm bitki örtüsünün yanmış olması, 2008 yılı çalışma ekibi-ne anıtsal bir yapı çalışma fırsatı vermiştir. Yapı, mimarisi ile tüm Kilikya Bölgesi'nde ayrıcalıklı plan tipi ve özelliklere sahiptir. Üçüncü kalıntı (N36.A9.71) ise tuğla örgülü olup, örnekleri Anadolu'da bilinen anıtsal mezar türlerindendir. İlk kalıntının kuzey-kuzeybatısında tarla içinde bir lahit sandukası bulunmuştur.

Eski Türk Mezarlığı (N37.A9.4) (Res. 22a-c): Bahçe İlçesi merkezinde hâlen kullanılan mezarlıkta 19. yüzyıla tarihli mezarlar belgelenmiştir. Tescilli olan mezarlıkta kümbet türü iki yapının yanı sıra toplam 14 adet taş sanduka mezar ile yazıtlı mezar taşları vardır; Anadolu Türkmen mezar tipolojisini yansıtan mezarlar ölçülüp fotoğraflanmış, yazıtlı mezar taşlarının mulajı alınmıştır. Tescilli olan 2 kümbet mezardan birinin Abdü'l-Fettah-zade Ağca Bey'e ait olduğu ve 1854 yılında yapıldığı mezar taşındaki yazıttan anlaşılmaktadır. Araştırmada bu kümbet, 8 numaralı mezar olarak tanımlanmıştır. Hemen güney-

yinde bulunan diğer kubbeli mezarda ise 2 ayrı sanduka bulunmaktadır. Yazıtlardan mezarların 1858 yılına tarihli olduğu ve Ağca Bey-zade Mehmed Ağa ve annesine ait olduğu anlaşılmaktadır (Yüksel 1995: 148). Araştırmada 2006 yılında saptanan Aşağı Bozkuyu Mezarlığı (Res. 23a-g) ile birlikte 2007 yılında Bahçe İlçesi'nde saptanan mezarlar, bölgede 200 yıllık bir Türkmen mezar geleneğinin devamlılığını göstermesi açısından son derece önemlidir.

Kaya Mezarları (N37.A9.6) (Res. 18a-b): Bahçe İlçesi'nde Arslanlıbel Geçidi'ne giden yönde D-400 karayolu üstünde yolun kuzeyinde bulunan yamaçta 601 m rakımda, Roma dönemine ait 3 adet oda mezar saptanmıştır; fotoğraflanmış ve ölçüleri alınmıştır. Mezarları, hemen yakınında bulunan bir su kaynağını su dolum tesisi olarak kullanmak üzere yapılan çalışmada iş makinalarının açtığı yerel halk tarafından belirtilmiştir.

TESCİL İŞLEMLERİ

Araştırmanın Osmaniye Arkeolojik Kültür Varlıkları tespitleri Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmektedir. Tescil edilen arkeolojik varlıklar Merkez İlçe: Babaoğlan Kalesi 31.03.2006 /1542, Nergiz Su Kemeri 31.03.2006 /1543, Hamam kalıntısı 08.07.2008 / 4035, Örenşehir Kale-kent 31.07.2008 /4098, Kırmıtlı Höyük 31.07.2008 /4092, Şemsi Höyük 31.07.2008 /4095, Telkovan Höyük 31.07.2008 /4094, Kamışlı Höyük 31.07.2008 /4097, Yapılıpınar Höyük 31.07.2008 /4093, Aleçik Yapı Kalıntısı 31.07.2008 /4096; Sumbas İlçesi: Aygır Höyük 08.07.2008 /4037, Kızılömerli Höyük 31.07.2008 /4103, Hindaplı Höyük 24.12.2008 /4546; Kadirli İlçesi: Azaplı Höyük 08.07.2008 /4039, Devletsiz Höyük 08.07.2008 /4036, Taşçıkan Höyük 08.07.2008 /4038, Hünnaplı Höyük 31.07.2008 /4101, Karahöyük 31.07.2008 /4100, Çatalhöyük 31.07.2008 /4102, Kalealtı Kalesi 28.10.2008 /4377, Vayvaytepe Nekropol 24.12.2008 /4542; Hasانبeyli İlçesi: Karafrenk Kalesi 28.10.2008 /4375, Gözetleme kulesi (Karaburç) 28.10.2008 /4376. 2006 yılında araştırmada saptanıp tescili yapılan diğer iki höyük ise Sumbas İlçesi'nde bulunan Taşlı Höyük 2 ve Mustafalı Höyük'tür.

KAÇAK KAZILAR VE TAHRİBAT

Arkeolojik kültür varlıklarının bölge tarihinin birer somut belgeleri, geçmişte yaşamış halkların bir kül-

tür malzemesi olduğu bilinci ve bilgisinin günümüz bölge insanına herhangi bir şekilde yansımış olduğunu söylemek maalesef olası değildir. Böyle bir bilgi ve anlayış eğitimin bir parçası olmamıştır. Bölgenin toplumunun her katmanından her eğitim düzeyinden insan için kazıya gitmek bir gençlik eğlencesi gibidir; "Gençliğimizde bir iki kez kazılar elimizde kazıya gitmiştik". Höyüklerin düzenlenerek kültür katmanlarının yok edilmesi doğal, hatta gereklilikten dolayı haklı gerekçelidir; çünkü eğimli araziye sulamak güç, zaten verimsiz olan toprakta güçlükle tarım yapılıyor. Höyük toprağı verimsiz çünkü binlerce yıllık yaşıntının kerpiç evlerinin kalıntısıdır; höyük toprağı bir tarım alanı değil, binlerce yıllık bir yerleşim alanıdır bilgisi edinilmemiştir. Çukurova köylüsü toprağın doğasına ters, inanılmaz güçlüklerle höyük arazilerini ekmekte ürün almaya çalışmaktadır. Höyüklerdeki tarlalar, bereketli ürün vermemekte, ekini hasat edilmeden bırakılmaktadır. Köylünün çabası, emeği ve maddi yatırımı boşa gitmektedir. Hasat edilmeyen tarlalar araştırma ekibinin karşısına çokça çıkmaktadır. Bu nedenle yüzeyi tümünden taranamamış höyük sayısı az değildir. Yol ve sulama kanalları yapımında höyüklerin tümünden yok edilmesi ise bölge arkeolojisine kaçak kazılardan daha büyük zarar vermektedir. İki ayrı mezarlıkta saptanan Türkmen mezarları bakım-sızlıktan şekilleri ve statığı bozulup yıkılmakta, yok olmaktadır.

TURİZM POTANSİYELİ

Osmaniye İli'nin arkeolojik varlıkları listesi zenginleştikçe birer kültür ve rekreasyon etkinliği olarak işlevlendirilebilir olanların da listesi çoğalmaktadır. Örenşehir kale-kent D-400 karayolunun hemen üstünde olması nedeni ile bir turizm programına çok rahatlıkla katılabilecek niteliktedir. Osmaniye İli geniş ovası, ovaya bereket getiren Ceyhan Nehri, çam ormanları ile ovaya yeşil bir peyzaj kazandıran dağları ve doğal güzellikleri yanı sıra ovada, ve dağ doruklarında sayısız arkeolojik varlıkları ile kültür ve doğa turizmi için son derece elverişlidir. Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması raporlarında ve sözlü olarak yetkililere Örenşehir Kale-Kent, Kastabala Hierapolis Antik Kenti, Babaoğlan Kalesi ve Karatepe Hitit Kale-Saray gibi arkeolojik kültürel varlıkları içine katan bir turizm programı önerilmiştir. Sivranda Kalesi de iç turizmle değerlendirilebilecek, eteklerinde Kalecik baraj göleti ile çamlar arasında doğa ile iç içe mükemmel bir tarihi mekandır.

SONUÇ

Araştırmanın en önemli saptamalarından Örenşehir Kale-Kent ve ilk defa tespit edilen höyükleri arasında Taşlı Höyük 4 ve Yapılıpınar Höyüğü aynı coğrafi konumda olmakla ortak özelliklere sahiptirler. Amanos Dağları üstünde doğudan batıya Çukurova'ya geçit veren Arslanlıbel Geçidi'nden gelen yol üstündedirler. Çukurova'ya, Ovalık Kilikya'ya tarih boyunca gelen tüm göç kavimleri, ordular ve ticaret kervanları bu yolu kullanmışlardır. Örenşehir bir Arap (Emevi) kale-kent olarak çalışmalarda belirlenirken, her iki höyükte de sırlı ve sırsız çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır (Res. 11). Bu dönem çalışmalarımızın önemli buluntuları arasında Tülek Höyük II henüz hiç kaçak kazı görmemiş, yoğun olarak Geç Kalkolitik ve Tunç Çağı'nın tüm dönemlerine tarihlenen çanak çömlek parçaları vermiştir. Bölgenin Kizzuwatna olduğu dönem kültürüne ilişkin önemli veriler vermesi beklenmelidir. Domuz Damı Kalesi, bölgede küçük ölçekli kareye yakın

şekilli plan veren Haçlı kaleleri tipolojisine katkıda bulunmakla önemli bir buluntudur. Yukarı Oba Nekropolü ile birlikte Yukarı Oba antik yerleşimi saptamalarının önceden tespit ve tescil edilmiş Roma ve Geç Antik dönemlere tarihli mozaikli yapının çok yakınında olması nedeniyle, söz konusu alanın tüm saptamalarının bütüncül değerlendirileceği jeofizik uygulamaları ile de bir bilimsel çalışmasının yapılması gerektiğini düşündürmektedir. Deli Halil Antik Kenti'nin bir volkan üzerinde kurulu olması ise kurulum yeri seçimi ve nedenselliğini sorgulama gereğini duyurmaktadır; neden bir volkan üzerine yerleşim kurulmuştur, bu kentte yaşayan halkın yaşam ekonomisi nedir? Kentte bulunan ve bugüne değin başka antik kentlerde örneği olmayan yuvarlak yapıların işlevi nedir?

Osmaniye İli Arkeolojik Varlıklarının envanterini yapmayı amaçlayan yüzey araştırması bir sonraki sezon çalışmasında yukarıda sorulan sorulara yanıt bulmaya çalışırken, arkeolojik kültür varlığı tarama ve tespitleri de sürdürülecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alföldi-Rosenbaum, E., 1971.
Anamur Nekropolü. Türk Tarih Kurumu Yayınları Seri VI. No.2., Ankara.
- Çambel, H., R. Günay ve A. Sabuncu, 2007.
Kumkale: Toros Eteklerinde Bir Haçlı Kalesi. Ege Yayınları, İstanbul.
- Jones Frances, F., 1950.
"The Pottery", H. Goldman (yay.) *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Hellenistic and Roman Periods*: 149–296. Princeton University Press, Princeton.
- Hild, F. ve H. Hellenkemper, 1990.
Kilikien und Isaurien: Tabula Imperii Byzantini. Band 5.

- Österreichische Akademie Denkschriften der philosophisch – historischen Klasse, 215. Viyana.
- Seton-Williams, M.V., 1954.
"Cilician Survey", *Anatolian Studies* 4: 121–174.
- Toll, N.P., 1946.
Excavations at Dura Europos. The Necropolis. Preliminary Report of the Ninth Season of Work 1935–36. Part II. (der.) M.I. Rostovtzeff, New Haven.
- Yüksel, M., 1995.
Çukurova'da Türk İslam Eserleri Kitabeleri. Türk Ocağı Şubesi Yayınları Seri No:1, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Adana.

EK 1: Osmaniye İli Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2007-2008

Env. no.	Adı	İlçesi	Köyü	Mevkii	Türü
N36.A9.63	Yukan Oba Antik Yerleşimi	Merkez	Çardak	Yukan Oba Mahallesi	antik yerleşim
N36.A9.64	Amberarkı Höyüğü	Kadirli	Amberarkı		höyük
N36.A9.65	Aslantaş İşliği	Kadirli		Aslantaş mevki, Aslantaş baraj tesisleri	işlik
N36.A9.66	Kilise	Kadirli	Karatepe	Hasancıklı Mahallesi	dini yapılar
N37.A9.4	Eski Türk Mezarlığı	Bahçe			mezarlık
N36.A9.67	Yukan Oba Nekropolü	Merkez	Çardak	Yukan Oba Mahallesi	nekropol
N36.A9.68	Aslantaş Antik Çiftlik Evi	Kadirli		Aslantaş mevki	yapı kalıntısı
N37.A9.5	Gözetleme Kulesi	Bahçe			gözetleme kulesi
N37.A9.6	Oda Mezarlar	Bahçe			mezar
N36.A9.69	Antik Yerleşim/Anıt Mezar	Merkez	Kesmeburun	Kastabala mevki	anıt mezar
N36.A9.70	Antik Yerleşim / Yapı 1	Merkez	Kesmeburun	Kastabala mevki	yapı kalıntısı
N36.A9.71	Antik Yerleşim / Yapı 2	Merkez	Kesmeburun	Kastabala mevki	yapı kalıntısı
N36.A9.72	Antik Yerleşim / Yapı 3	Merkez	Kesmeburun	Kastabala mevki	yapı kalıntısı
N36.A9.73	Antik Yerleşim / Sarnıçlar	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	sarnıç
N36.A9.74	Antik Yerleşim / Yapı 1	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.75	Antik Yerleşim / Yapı 2	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.76	Antik Yerleşim / Sarnıçlar 1	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	sarnıç
N36.A9.77	Antik Yerleşim / Depo 1	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.78	Antik Yerleşim / Sarnıçlar 2	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	sarnıç
N36.A9.79	Antik Yerleşim / Depo 2	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.80	Antik Yerleşim / İşlik 1	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	değirmen
N36.A9.81	Antik Yerleşim / Mozaikli Yapı	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.82	Antik Yerleşim / Sokak ve Sarnıç	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	sarnıç
N36.A9.83	Antik Yerleşim / Depo 3	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.84	Antik Yerleşim / Yapı 4	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.85	Antik Yerleşim / İstinat Duvarı	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	istinat duvarı
N36.A9.86	Antik Yerleşim / Depo 4	Toprakkale	Tüysüz	Delihalil Mahallesi	yapı kalıntısı
N36.A9.87	Karataş Antik Yerleşimi	Toprakkale		Karataş Mahallesi	ören yeri
N36.A9.88	Kaya Mezar	Toprakkale		Cuma Ekici'nin tarlası	kaya mezarı
N36.A9.89	Yamalık Höyük	Toprakkale	Tüysüz	Karaçay Suyu kuzeyinde	höyük
N36.A9.90	Taşlı Höyük 4	Merkez	Dervişli		höyük
N36.A9.91	Yapılıpınar Höyüğü	Merkez		Dumlupınar Mahallesi	höyük
N36.A9.92	Kaya Mezar	Toprakkale	Arslanpınar	Kocayusuflu mevki	kaya mezarı
N36.A9.93	Tülek Höyük II	Toprakkale		Karataş mevki ile kuzeyindeki Dede Tepe arasındaki yükseklik	höyük
N36.A9.94	Say Höyük 1	Toprakkale	Sayhöyüğü	Sayhöyüğü Köyü'ne girmeden 3 km güneybatıda	höyük
N36.A9.95	Say Höyük 2	Toprakkale	Sayhöyüğü	Köy içi	höyük
N36.A9.96	Mağaralı Höyük	Toprakkale	Sayhöyüğü	Sayhöyüğü Köyü içinden 3 km kuzey kuzeydoğuda	höyük
N36.A9.97	Domuz Damı Kalesi	Toprakkale	Sayhöyüğü	Domuzdamı mevki	kale
N36.A9.98	Antik Su Kanalı	Toprakkale		Yağankaş mevki	su yapısı
N36.A9.99	Harun Reşit Kalesi	Düziçi		Kurtbeyoğlu Mahallesi, Kale mevki	kale
N36.A9.100	Sabunsuyu Köprüsü	Düziçi		Sabunsuyu mevki	köprü

Res.1- Amberarkı Hyk

Res.2- Mağaralı Hyk

Res.3- Taşlı Hyk 4

Res.4a- Tlek Hyk II

Res.4b- Tlek Hyk II anak mleĖi

Res.5- Yamalık Hyk

Res.6a- Yapılıpınar Hyk

Res.6b- Yapılıpınar Hyk anak mleĖi

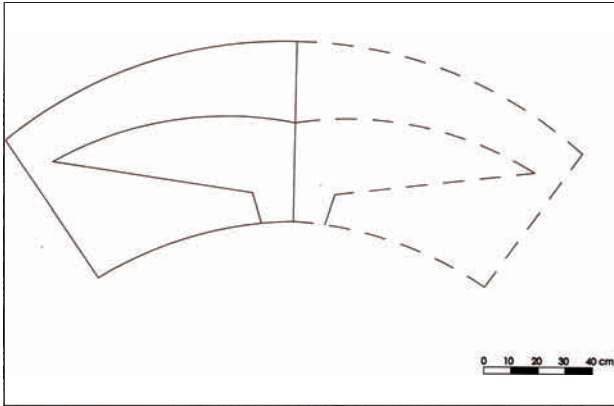
Res.6c- Yapılıpınar Höyük çanak çömleği

Res.7a- Deli Halil Antik Kenti Batı - yuvarlak yapı güneyden

Res.7b- Deli Halil Antik Kenti Batı
yuvarlak yapı kuzeyden

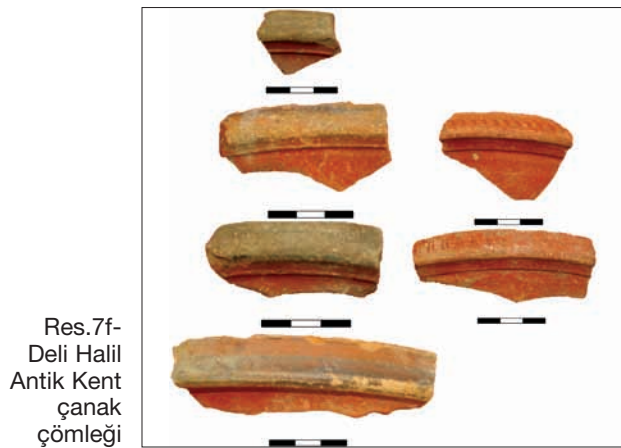
Res.7c- Deli Halil Antik Kenti Batı - yuvarlak yapı 3

Res.7d- Deli Halil Antik Kenti Batı - kemer taşı

Res.7e- Deli Halil Antik Kenti Doğu - sarnıç

Res.7f-
Deli Halil
Antik Kent
çanak
çömleği

Res.8a- Karataş Antik Yerleşimi

Res.8b-
Karataş
Antik
Yerleşimi
İonik
sütun

Res.9- Aslantaş Antik Çiftliği

Res.10a- Yukarı Oba Antik Yerleşimi

Res.10b- Yukarı Oba Antik Yerleşimi - kaide

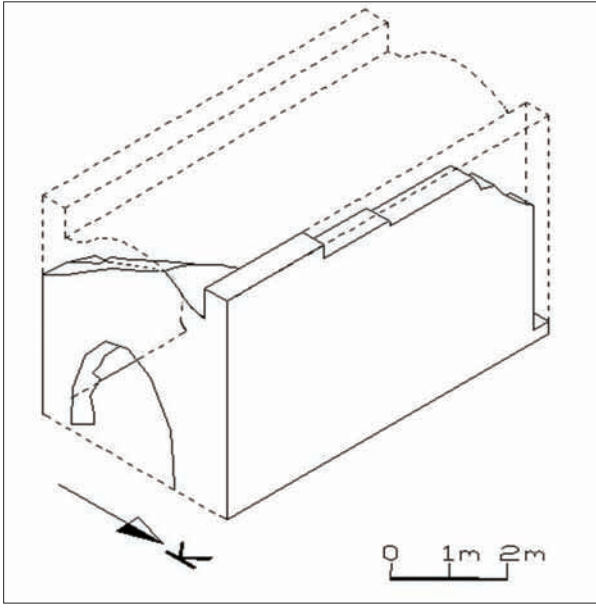
Res.11- Örenşehir çanak çömleği

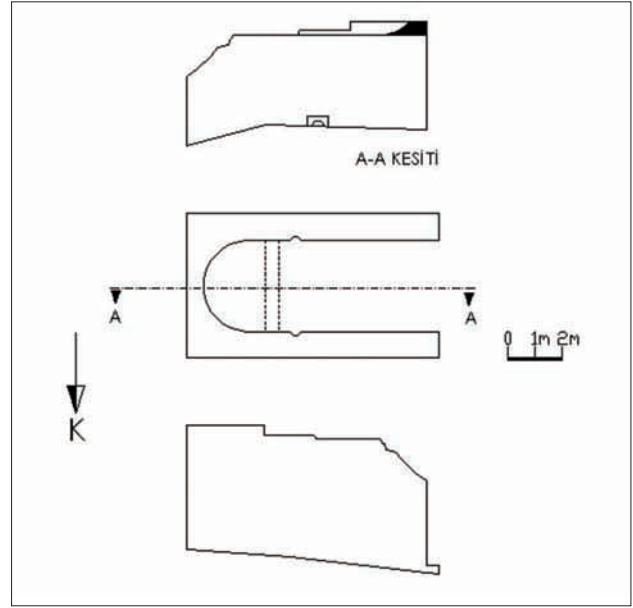
Res.13a- Hasancıklı Kilise

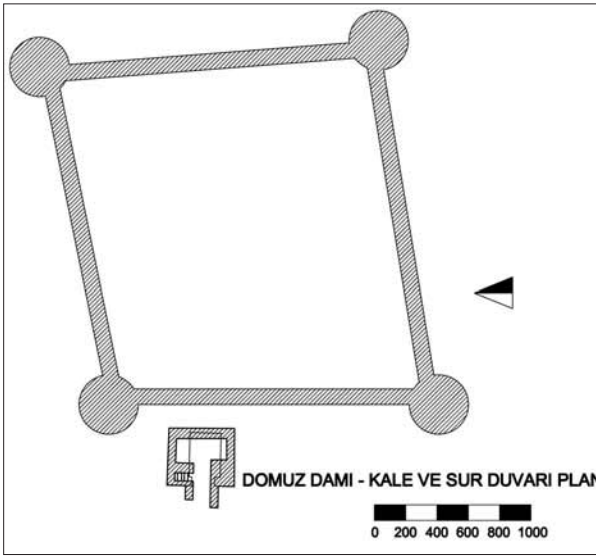
Res.12- Sabunsuyu Köprüsü

Res.13b- Hasancıklı Kilise - perspektif çizimi

Res.13c- Hasancıklı Kilise

Res.14a- Domuz Damı Kalesi

Res.14b- Domuz Damı Kalesi

Res.14c- Domuz Damı Kalesi

Res.14d- Domuz Damı Kalesi

Res.15a- Harun Reşid Kalesi kuzey

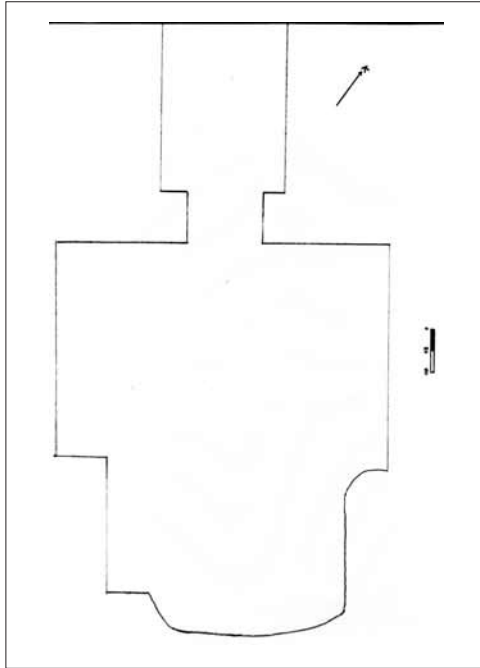
Res.15b- Harun Reşid Kalesi güney

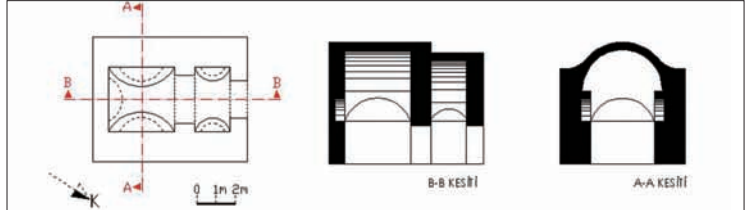
Res.15c- Harun Reşid Kalesi

Res.16- Bahçe Gözetleme Kulesi

Res.17a- Yukarı Oba Nekropol kaya mezarı

Res.17b- Yukarı Oba Nekropol kaya mezarı

Res.17c- Yukarı Oba Nekropol kaya mezarı

Res.17d- Yukarı Oba Nekropol kaya mezarı

Res.18a- Bahçe oda mezarlar

Res.18b- Bahçe oda mezarlar

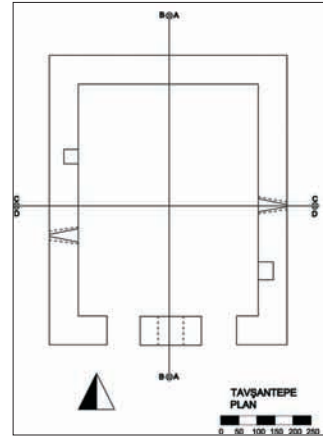
Res.20- Toprakkale - Kocayusuflu kaya mezar

Res.19- Toprakkale - Karataş kaya mezar

Res.21a- Tavşantepe anıt mezar 3

Res.21b-
Tavşantepe
anıt mezar 3

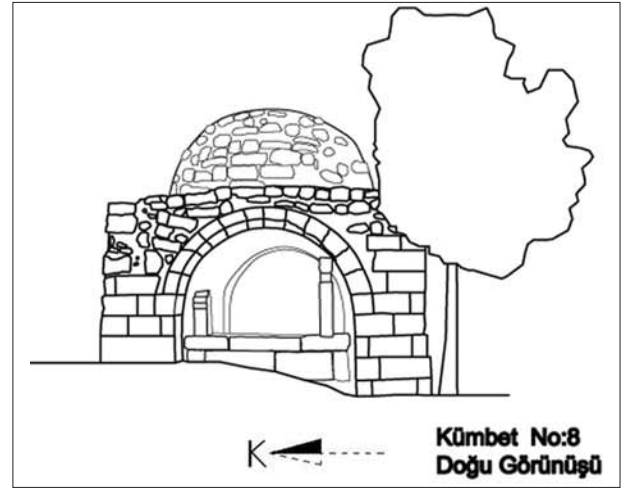
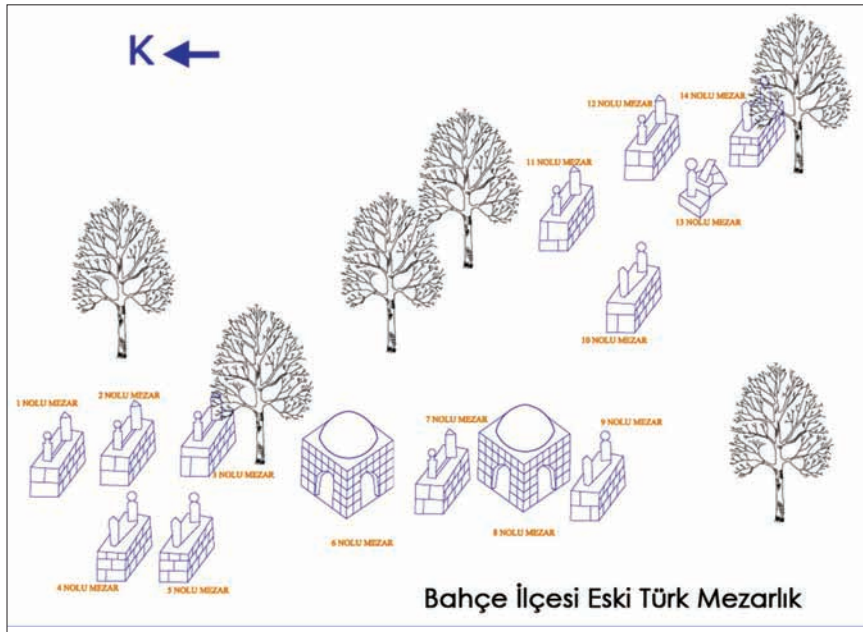
Res.21c- Tavşantepe anıt mezar 1

Res.21d- Tavşantepe anıt mezar 1

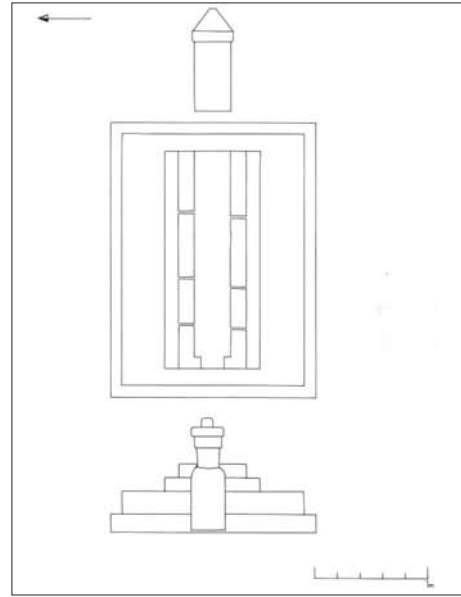
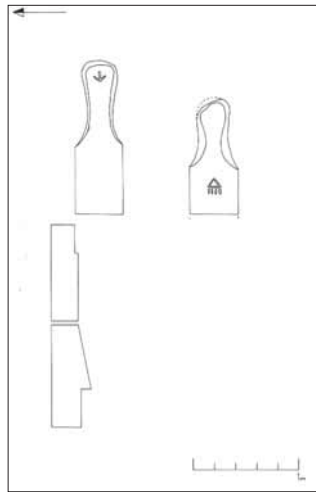
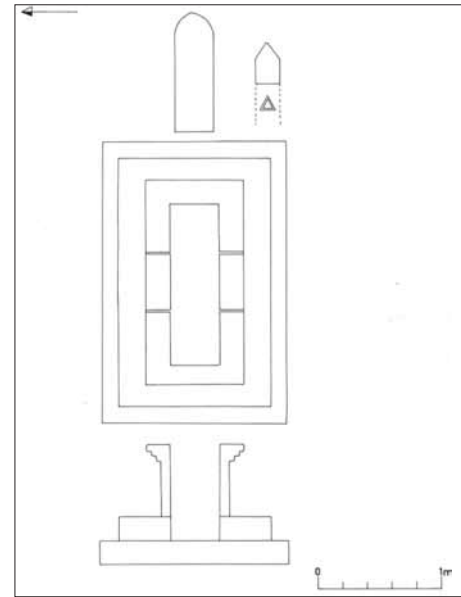
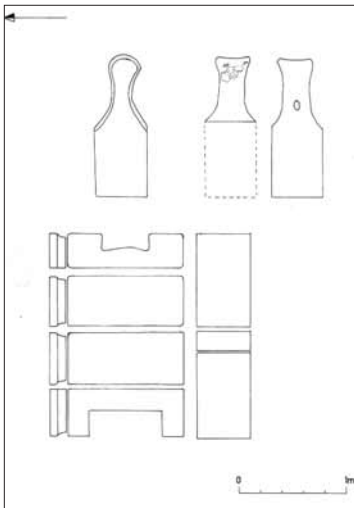
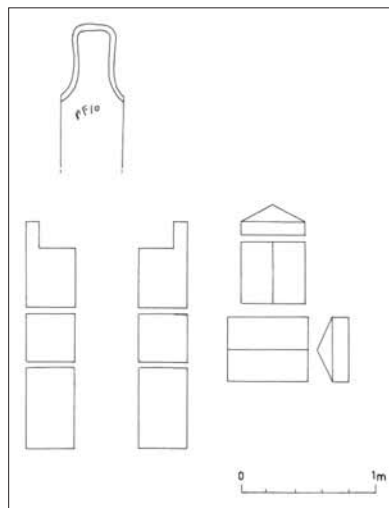
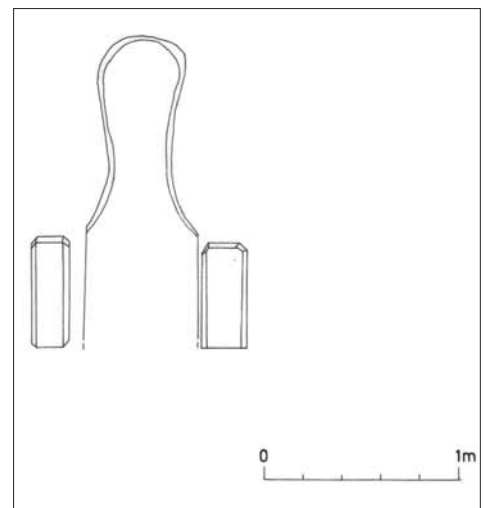
Res.22a- Bahçe Türk Mezarlığı - kümbet mezar

Res.22b- Bahçe Türk Mezarlığı
Mehmet Ağcabeyzade Kümbeti

Res.22c- Bahçe Türk Mezarlığı - genel görünüş

Res.23a- Aşağı Bozkuyu Türkmen Mezarlığı

Res.23b -
Aşağı
Bozkuyu
Türkmen
Mezarlığı -
mezar 1Res.23c -
Aşağı Bozkuyu
Türkmen Mezarlığı -
mezar 2Res.23d -
Aşağı
Bozkuyu
Türkmen
Mezarlığı -
mezar 3Res.23e - Aşağı Bozkuyu
Türkmen Mezarlığı - mezar 4Res.23f - Aşağı Bozkuyu
Türkmen Mezarlığı - mezar 5Res.23g - Aşağı Bozkuyu
Türkmen Mezarlığı - mezar 6

TALAS (KAYSERİ) KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ (2007 - 2009)

TALAS (KAYSERİ), INVENTORY OF URBAN CULTURAL HERITAGE (2007 - 2009)

Gonca BÜYÜKMIHÇI - Neşe YILMAZ BAKIR - Hikmet ELDEK

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Talas, geleneksel yapılar, sokak, koruma, sürdürülebilirlik.

Talas, traditional buildings, street, preservation, sustainability.

ÖZET

Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Kayseri İli Talas İlçesi kültür varlıklarını belgeleme çalışması 2007-2009 yılları arasında 11 kişilik bir ekip ile gerçekleştirilmiştir.

Kayseri kent merkezine yakın bir bölgede Erciyes Dağı'nın eteklerinde konumlanan Talas yerleşmesinin topografik yapısı, çalışmaların iki grup halinde yürütülmesini gerektirmiştir. 1. grup yerleşmenin yamaçta yer alan bölümünü belgelerken, 2. grup ovada gelişen bölüm üzerinde çalışmıştır. Temel çalışma prensipleri ve belgeleme kriterleri açısından ortak noktalar belirleyen gruplar çalışmalarını arazi verileri doğrultusunda özelleştirerek yürütmüşlerdir. Gerçekleştirilen grup çalışmaları yürütücü denetiminde birleştirilerek doku bütünlenmiştir. İklim koşulları gereği arazi çalışmalarının yaz aylarında yapılabilmesi, çalışmanın öngörülenden uzun sürmesine neden olmuş ve 2007 yılı Haziran ayında başlatılan çalışma, ancak 2009 yılında tamamlanabilmiştir. Yaklaşık bir buçuk yıl süren çalışmada kentsel sit alanı içerisinde yer alan tüm yapılar ele alınmıştır; doku karakteri ile bağdaşmayan günümüz yapım teknikleri ve modern malzeme ile yapılmış olan yeni yapılar kapsam dışına bırakılarak göz ardı edilmiş, geleneksel yapım sistemi ile yapılandırılmış olan cami, kilise, ticaret yapıları ve sivil mimari örneği yapılar ise tek tek belgelenmiştir. Bu bağlamda çalışma alanı sınırları içerisinde yaklaşık 900 yapı saptanmış, bunlardan 412 yapının geleneksel yapı, 488 yapının ise yeni yapı olduğu belirlenmiştir. Doku karakterini belirleyen 412 adet geleneksel yapının tamamı incelenmiş, 360 konuta girilerek ölçekli plan kroki-leri çizilmiş, envanter fişleri doldurulmuş, dijital fotoğraf çekimleri yapılmış ve GPS aleti ile koordinatları belirlenmiştir. Geriye kalan 52 yapıya ise yapısal veya kullanıcı kaynaklı sorunlar nedeni ile girilememiş, ancak bu yapıların da envanter fişleri doldurulmuş, dijital fotoğraf çekimleri yapılmış ve GPS aleti ile koordinatları belirlenmiştir. Yerleşme içinde yer alan tüm geleneksel yapıların belgelendiği bu çalışma, Talas Belediyesi ve Erciyes Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

ABSTRACT

The cultural heritage of Talas, an important village in Kayseri, was documented by a project team of eleven individuals between the summer of 2007 and the winter of 2009. This took place in the context of the documentation of cultural heritage as carried out by Turkish Cultural Branch of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA-TÜKSEK).

Site surveys were carried out by two teams in two areas determined by the topography of Talas. The first, a level area of fields is located close to the Kayseri city center, and the second, on the lower slopes of Mount Erciyes. The documentation criteria and working principles of the teams were based on a common approach, but they were adapted to suit the two individual study areas. The primary investigator unified the various works under a general umbrella.

Severe climate conditions delayed completion of the project. Our work began in June 2007 and could not be completed until 2009, effectively lasting about a year and a half. The project focused on all the traditional structures within the town proper. New structures (using modern construction techniques and materials) were not included in the detailed study while mosques, churches, traditional trade centers and examples of civil architecture were all respectively documented. In this framework 412 traditional buildings and 488 modern structures totalling nearly 900 were documented. Three hundred sixty of the 412 structures were studied in detail. Plan sketches were drawn, the structures were measured, digital photos were taken and GPS coordinates were taken. The remaining 52 were not studied in detail do to structural problems but they were nonetheless inventoried, photographed and their GPS coordinates were recorded. This study was supported by Erciyes University and the Talas Municipality.

GİRİŞ

Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye Kültür Sek-törü (TÜBA-TÜKSEK) programı çerçevesinde yürütülen Türkiye Kültür Envanteri Projesi kap-samında Kayseri İli'nin Talas İlçesi'nde Kentsel Envanter çalışması aşağıdaki ekip tarafından ger-çekleştirilmiştir.

Çalışma ekibi;

Danışman: Doç. Dr. Nadide Seçkin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölü-mü, Tarihi Çevre Değerlendirme Bilim Dalı Öğre-tim Üyesi

Yürütücü: Yrd. Doç. Dr. Gonca Büyükmihçi, Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Yürütücü Yardımcıları: Öğr. Gör. Neşe Yılmaz Bakır, Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi. Ar. Gör. Hikmet Eldek, Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölü-mü, Restorasyon Anabilim Dalı Öğretim Elemanı

Arazi Ekibi: Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, son sınıf öğrencileri; Fatih Özkan, Mehmet Altun-taş, Gülşah Tekten, Hürmet Gubaroglu, Duygu Tur-gut, Kübra Cingil, Nimet Haskarakulakçioğlu

Talas; İç Anadolu Bölgesi'nde, Kayseri İli'nin güney-doğusunda yer alan önemli bir yerleşim birimidir. Çok kültürlü bir Anadolu yerleşmesi olan Talas'ta tarihsel tabakalanmanın izleri gözlemlenmektedir. Yerleşim alanında yer alan, özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelebilen ve envanter çalış-masının konusunu oluşturan yerleşim alanında yer alan geleneksel yapılar, farklı arazi şartlarında konum-lanmıştır. Arazi verileri doğrultusunda düzlükte kuru-lan yerleşim Aşağı Talas, falezlerle yükselen kısım-da yer alan kesim ise Yukarı Talas olarak adlandı-rılmaktadır. Tarihi MÖ 1500'lere kadar uzanan Talas'ta zaman içerisinde Mazaklar, Kapadokyalılar, Romalılar yaşamıştır (Özsoy 1993). Türklerin 1071 yılında Anadolu'ya gelmesi ile birlikte kentin kültü-rel mozaigi çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme yerleşmenin arazi yapısının da etkisi ile kentsel dokuya yansımış, yukarı Talas'ta ağırlıklı olarak Gayri Müslimler (Ermeniler, Rumlar), Aşağı Talas'ta ise Müslüman-lar yaşamıştır (Yılmaz, 2005). Envanter Çalışması her iki alanda yer alan geleneksel yapıları içerecek biçim-de geniş bir çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Kayseri kenti çevresinde önemli bir tarihi yerleşme olarak öne çıkan Talas'ta "Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu" tarafından tescillenen 3 farklı sit alanı mevcuttur. Toplam 76 hektarlık bir alanı kapsayan sit sınırları içerisinde en yoğun ve ağırlıklı

bölümü, 56 hektarlık geniş bir alan ile kentsel sit alanı oluşturmaktadır. İçinde konut, cami, kilise ve çeşme gibi farklı yapı türleri barındıran kentsel sit alanı, bu yapıların yapım ve konum ilişkileri ile de bölgeyi seçkinleştiren özgün bir kentsel doku oluşturmaktadır. Yerleşmenin karakteristiğini belirleyen ikinci önemli alan ise 18 hektarlık doğal sit alanıdır. Doğal sit alanını belirleyen dikey yapılı kaya oluşumu, bu dik yamaçta konumlanan taş yapıların masif etkisi ve yapı kütlelerinin yeşil ile bütünleşen dokusu, Talas'ın silüetini oluşturan en önemli belirleyicidir. Talas'ın kimliğini belirleyen bu doğal sit alanı, mutlaka korunması gereken özgün özellikler içermektedir. Yerleşmede bulunan üçüncü alan ise 2 hektarlık bir alanda arkeolojik sit olarak tescillenen bölgedir. Ali Dağı'nın eteğinde yer alan ve 1. derece olarak sınıflandırılan bu alan Roma dönemine ait bir yeraltı şehri içermektedir. Tescilli alanda yeterince kazı çalışması yapılamadığı için arkeolojik buluntuların kapsamı tam olarak bilinmemekte ve kentin karakteri ile bütünleştirilememektedir. Ancak yerleşmenin tarihi düşünüldüğünde zengin bir arkeolojik potansiyel taşıdığı açıktır. Bu bağlamda bölgede uzman ekiplerce acil bir arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışması yapılması önerilmektedir.

YÖNTEM

Dik yamaçlar, kaya oluşumları, vadi içleri gibi karmaşık topografik özelliklere sahip arazi koşullarında zaman kullanımı ve verimlilik planlaması yapılmış, çalışma yönetici denetiminde iki grup halinde eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Özgün bir kaya dokusu içinde dik bir yamaç üzerinde konumlanan 1. bölge Ar. Gör. Hikmet Eldek denetiminde 3 öğrenciden oluşan grup tarafından irdelenirken, düzlük kısımda konumlanan ikinci bölge ise Öğr. Gör. Neşe Yılmaz Bakır denetiminde 4 öğrenci ile birlikte çalışılmıştır. Çalışma kapsamında, öncelikle alana ilişkin mevcut paftalar dijital ve basılı olarak elde edilmiştir. Ekipler mevcut paftalarla arazi çalışmasına 2007 yılının Haziran ayında başlamıştır. Öncelikle halihazır pafta üzerine çalışılan adalar ve yapılar TÜBA kodlama sistemine uygun olarak kodlandırılmıştır. Grup içerisinde yapılan iş bölümü ile halihazır paftaların güncellenmesi kapsamında yıkılan yapıların, yeni yapıların, sokak yapı ilişkilerinin, sokak kaplama malzemelerinin, yapıların dolu-boş ve açık-kapalı alanları, iç avlularının ve bahçelerin belgelemesi yapılmıştır. Ölçekli olarak hazırlanan arazi krokile-

rinde, yapı ölçüleri; en-boy ve bir çapraz ölçünün alınması ile hazırlanmıştır. Alanda gerçekleştirilmesi gereken diğer bir iş olan envanter fişlerinin doldurulmasında ise her gruptan bir kişi seçilmiş ve tüm formlar aynı kişi tarafından doldurulmuş, yönetici tarafından denetlenerek dijital ortama aktarılmıştır. Belgeleme çalışmasının en önemli parçası olan fotoğraflar ise dijital makinelerle çekilmiş ve bilgisayar ortamında dosyalanmıştır. İç mekan, cephe ve detaylar olmak üzere ortalama her yapıdan 30 adet fotoğraf çekimi yapılmıştır. Alanın koordinat sistemine ilişkin bilgiler ve yapıların koordinatları GPS aleti kullanarak dünya koordinat sistemine bağlanmıştır. Grup içerisinde belirlenen iş bölümü çalışma süresince değiştirilmemiş, böylece iş sorumluluğu kişisel olarak devam ettirilmiştir. Gündüz gruplar tarafından arazide gerçekleştirilen çalışmalar, akşam yürütücü başkanlığında bir araya getirilmiştir. Böylece gruplar arası koordinasyon da sağlanmıştır. Günlük toplantıların yanı sıra haftalık toplantılar yapılarak çalışmanın kontrolü sağlanmıştır. 2007 yılının yaz aylarında başlayan arazi çalışması hava koşulları nedeni ile farklı zaman aralığında devam etmek zorunda kalmıştır. Arazi çalışması yapılmayan kış dönemlerinde alanda hazırlanan halihazır güncelleme paftaları ve ölçekli olarak çizilen yapı krokileri, autocad çizim programına aktarılmıştır. Krokisi çizilen yapılar, alandaki kodlama sistemine uygun olarak resimleri ve envanter fişleri ile beraber dosyalanarak TÜBA formatına getirilmiştir. Her yapı için farklı kodlarda dosyalar oluşturulmuştur. Ayrıca güncellenen halihazır pafta üzerine çalışma alanının sınırları, geleneksel-yeni yapılar, girilebilen geleneksel yapılar-girilemeyen geleneksel yapılar gibi gerekli lejantlar hazırlanarak işlenmiştir (Res. 21-23). Dijital ortamda hazırlanan krokiler güncellenen hali hazır paftalar üzerine işlenerek alanın karakterine ilişkin toplu veriler elde edilmiştir.

YAZILI BELGELEME

Yazılı belgeleme çalışmasında Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında hazırlanan envanter formları kullanılmıştır. Formlar; yerleşme formu, çalışma alanında yer alan adalar için hazırlanmış yapı adası formu ve tek yapı ölçeğinde kültür varlıklarını belgelemek için anıt formundan oluşmaktadır. Ayrıca alana ve yapılara ilişkin formda yer almayan ve yapıların tekniğine, malzemesi,

detaylarına ilişkin bilgiler belirlenmiştir. Çalışmanın başlangıcında tüm geleneksel yapıların belgelenmesi amaçlanmış ve geleneksel yapıların ve adaların formlarının doldurulmasında % 100 başarı hedeflenmiştir. Çalışmanın sonunda, alanda yer alan 412 geleneksel yapının envanter formları ve bulundukları adaların formları doldurularak hedeflenen başarıya ulaşılmıştır. Alan çalışmasında yapı formlarında yer alan verilerin yoğunluğu, zaman zaman belgelenenin yavaş ilerlemesine sebep olmuştur. Formların değişebilir olması veya çalışılan bölge doğrultusunda yeniden kurgulanabilir olması, çalışmanın güvenilirliğini arttırırken, süreci de oldukça kısaltacaktır. Eklenen bilgiler formun içerisine seçenek olarak girerek doğru tipolojilerin çıkmasına olanak sağlayacaktır. Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında hazırlanan envanter formlarının dil birliğini sağlayıcı temel kurgusunu sabit tutmak kaydıyla her alanın kendi özgün verileri doğrultusunda çalışan ekip tarafından alana göre değiştirilebilir ve geliştirilebilir olması önerilmektedir.

FOTOĞRAFLA BELGELEME

Alanda yer alan bütün geleneksel yapılar için fotoğrafla belgeleme çalışması yapılmıştır. Evlerin genel görünüşleri, varsa özgün nitelikli mimari elemanları, krokileri çıkarılan yapıların iç mekan fotoğrafları çekilmiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı krokisi çıkarılamayan yapıların ise iç mekan fotoğrafları çekilememiş ancak, cephelerinin ve cephede yer alan mimari elemanlarının fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca alanın özelliklerini anlatan, sokak öğelerinin, meydanların, çeşmelerin ve anıtsal ağaçların da fotoğraf çekimi yapılmıştır. Alana ilişkin yaklaşık 3000 adet dijital fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraflar yapı envanter formlarında numaralandırılmış ve dijital ortama aktarılmıştır. Yapılar için dijital ortamda oluşturulan dosyalara fotoğraflar eklenerek yapı belgelemesinde dil birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Fotoğraflama çalışması yüksek çözünürlükte dijital fotoğraf makineleri ile yapılmıştır. Dijital çekim yapılması fotoğraflara sayı sınırı getirmeksizin arşivlemeyi oldukça kolaylaştırmıştır. Alana ilişkin yapılan fotoğraf çekimleri alanın niteliğini ve önemini anlatır sayıdadır.

ÇİZİMLE BELGELEME

Çalışmanın en heyecan verici bölümü geleneksel yapıların çizimle belgelenmesi işlemi olmuştur.

Talas'ın geleneksel yapısını koruyarak günümüze kadar ulaşan ender yerleşim alanlarından biri olması ve bu çalışma ile yapıların, yapı sistemlerinin, plan tipolojilerinin krokiler ve formlarla belgelenecek olması, çalışmanın titizlikle yapılmasına neden olmuştur. Çalışmanın başında hedeflenen %80 başarı, çalışmanın sonunda %86 olarak gerçekleştirilmiştir. Alanda yer alan 412 geleneksel yapıdan 360 tanesine girilerek iç mekanların dört duvarının en-boy ölçüleri ve ikişer tane çapraz ölçüleri alınmış ve ölçekli plan krokileri çıkarılmıştır. Alanda krokileri alınan yapıların planları autocad çizim programı ile çizilerek dijital ortama aktarılmıştır. Dijital resimlerle entegre edilen krokiler numaralandırılarak dosyalanmıştır. Alanda yapısal sorunlar veya kullanıcı kaynaklı sebeplerden girilemeyen yapıların ise sadece envanter formları doldurularak fotoğrafları çekilmiştir.

GPS ALETİ İLE BELGELEME

Yapıların dünya koordinat sistemine bağlanması ve yer belirlemesinin yapılabilmesi için alanda GPS aleti ile belgeleme çalışması yapılmıştır. TÜBA tarafından alanda kullanmak üzere verilen GPS aleti ile alanda uyduya bağlanma sorunları yaşanması üzerine, Erciyes Üniversitesi Dağcılık Kulübü tarafından temin edilen ve uydu bağlantısını daha kolay sağlayan yeni bir GPS aletinin kullanımı ile bu sorun aşılmıştır. Tüm evlerin uydu bağlantısı iki kişilik bir ekip tarafından iki haftalık bir sürede tamamlanmıştır; bu çalışmada yapıların giriş kapıları esas alınmış ve koordinat sistemleri buna göre belirlenmiştir. Belirlenen koordinatlar anıt formlarında yer alan kodlama sistemi ile dijital ortama aktarılmıştır.

AYRINTILI ANLATIM

YERLEŞMENİN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI

Talas yerleşmesinin kentsel dokusu içerisinde yüksek katlı apartman blokları, ikincil konut alanları (az katlı son dönem yapıları) ve geleneksel yapılar sistemi ile inşa edilmiş yapılar olmak üzere üç farklı yapı tipi bulunmaktadır. TÜBA çalışma prensipleri çerçevesinde çalışma kapsamında sadece alanda yer alan geleneksel yapılar değerlendirilmiş olmakla birlikte Talas yerleşim dokusunun

daha net anlaşılması için diğer yapı türlerinden de kısaca söz edilmesi uygun görülmüştür.

Çalışma alanının Kayseri merkezine ve Erciyes Üniversitesi'ne yakın olması, nüfus artışına ve dolayısıyla yoğun yapılaşmaya neden olmuştur. İhtiyaçlar, geleneksel dokunun yakın çevresinde farklı tasarım ve yapım anlayışı çerçevesinde inşa edilen yüksek katlı bloklar oluşturmuştur (Res. 2a-b); ancak yeni yapılaşma ile geleneksel yapılar iç içe geçmemiş, Talas sınırları içerisinde farklı zonlar yaratmıştır (Res. 1).

Talas'ın ikincil konut bölgesi (Res. 3a-b) olarak değerlendirilen Yukarı Talas bölümü, genellikle yaz aylarında bağlık-bahçelik alanlar olarak kullanılmaktadır. Bu bölgede geleneksel konutların yanı sıra geleneksel konutlar ile aynı dili konuşan az katlı yeni yapılar bulunmaktadır. Yukarı Talas olarak adlandırılan bölgenin bir kısmı çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Bu bölgede geleneksel yaşam biçimini yansıtan ve özgünlüklerini koruyan yapılar belgelenmiş, yeni yapılar ise göz ardı edilmiştir. Aşağı Talas'ta geleneksel yapıların yan yana yapılandırılmasıyla oluşturulan bitişik düzendeki yerleşime karşın, Yukarı Talas'ta ayrıık düzenli parsel anlayışı görülmektedir. Genellikle bahçe içerisinde yer alan yapılar, yeşil ile bütünleşerek özgün bir doku oluşturmaktadır.

Çalışma alanı içerisinde yer alan ve alanın karakteristiğini oluşturan geleneksel doku, çok kültürlü Osmanlı yaşam tarzını yansıtan Ermeni, Rum ve Müslüman konutlarından, anıtsal yapılardan (cami, kilise) ve diğer mimari yapı türlerinden (okul, hastane, çeşmeler, ticaret yapıları, kabaltılar) oluşmaktadır. Yerleşme içinde konutlar, diğer yapı türlerine oranla daha ağırlıklı bir alan kaplamaktadır. Talas'ın topografik yapısına bağlı olarak eğimli araziye yerleşen yapılar, alanın doğal yapısı ile de uyum sağlayarak özgün bir kent silüeti oluşturmuştur. Yukarı Talas'ta yer alan yapılarda arazi eğimi birçok farklı tasarım yapılabilmesine olanak sağlayarak, katlı-kotlu plan tiplerinin gelişimini sağlamıştır. Kaya oyma mekanların ve bodrum katların yoğun kullanıldığı yapılarda, farklı kotlardan girişler verilerek geleneksel yapı tipolojisine çeşitlilik kazandırılmıştır. Yukarı Talas'tan farklı olarak Aşağı Talas'ta (Res. 4a-b) yer alan yapılarda, arazi şartları gereği farklı plan şemaları ortaya çıkmaktadır. Yukarı Talas'ta ağırlıklı

olarak ayrıık düzendeki yerleşim dokusu mevcutken, Aşağı Talas'ta genellikle bitişik düzendeki yerleşim biçimi tercih edilmiştir. Bugünkü yaşam kültürünün önemli bir parçası olan bağ evleri de geleneksel dokunun etkin bir parçasını oluşturmaktadır (Res. 3b). Yaz aylarında ikinci konut olarak kullanılan bağ evleri ayrıık düzende bahçe içinde inşa edilmişlerdir. Geleneksel doku içerisinde modern teknik ve malzeme ile inşa edilen bu yapılar yapım teknikleri ile dokudan ayrılırken, yükseklik ve yapı sınırları ile geleneksel oranları koruyarak alanda bir dil birliği sağlamaktadır.

YERLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Farklı kültürlerle ve etnik yapılara sahip toplumlara ev sahipliği yapan Talas'ın tarihi MÖ 1500'lere kadar uzanmaktadır. Türklerin egemenliğine girdiği 1070 yılına kadar farklı kültürlerin etkileri yerleşimin kültürel altyapısını oluşturmaktadır. Birçok kültürün bu alanda yaşadığı bilinmekle beraber yerleşmenin bugünkü yerleşim alanı Selçuklulardan kalmıştır¹. Gayrimüslimlerin yaşadığı dönemde Kayseri'nin ticaret merkezi olan Talas, Ermenilerin ve Rumların kentten ayrılması sonucu ticari önemini yitirmiş mütevazı bir yerleşim birimine dönüşmüştür.

1907 yılına kadar Kayseri'ye bağlı küçük bir kasaba olan Talas, günümüzde 9 mahallesi, 3 beldesi ve 18 köyü bulunan önemli bir belediye olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hızlı bir kalkınma hamlesi yapan Talas, bugün altmış bine yakın nüfusu ile canlı bir yerleşim merkezidir. Ayrıca Orta Anadolu'nun bozkır karakterli bitki örtüsü içinde yeşil dokusu ile bağ sayfiye alanı olarak Kayseri'nin en gözde mekanlarından biri olma özelliğini de korumaktadır. Doğal güzelliklerin tarihi mekanlarla bütünleştiği Talas, Kayseri ve çevresinde de korunmuş nadir bölgelerdendir ve farklı kültürlerin izlerini taşıyan özgün bir yerleşmedir.

GELENEKSEL YERLEŞME DOKUSUNU OLUŞTURAN KENTSEL ÖGELER

Anıt Yapılar: Talas'ta geleneksel dokuyu oluşturan en önemli kentsel öğelerin başında anıtsal yapılar yer almaktadır. Farklı kültürlerle ev sahipliği yapan

¹www.talasbelediyesi.org.tr

alandaki farklı yapı türleri bulunmaktadır. Müslümanların ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı yerleşmede farklı inançların gereksinimlerini karşılayacak farklı yapılar inşa edilmiştir. Alanda yer alan anıtsal yapılar hakkında aşağıda kısa bir bilgilendirme bulunmaktadır.

Harman Camii: Harman Meydanı'nda yer alan cami dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Avlu, revak ve harim kısımlarından oluşan yapı kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir ve üst örtü sistemi olarak kubbe kullanılmıştır. Zaman içerisinde çeşitli onarımlar geçiren caminin malzeme özgünlüğü korunamamış olsa da mekansal özgünlüğü korunmuştur (Res. 5-6).

Ali Saib Paşa Camii: Ali Saib Paşa Camii, kendi adıyla anılan cadde üzerindedir. Dikdörtgen plan şemasına sahip olan cami kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Yüksek kasnaklı kubbe üst örtüsüne sahiptir. Osmanlı paşalarından Ali Saib Paşa tarafından 1887 yılında yaptırılan camiye, yapıldığı dönemin bezeme üslubunu yansıtan üçgen alınlıklı bir kapıdan girilmektedir. Üçgen alınlığın içinde Osmanlı ordusunun armasına yer verilmiştir. Avlu kapısının üzerinde 1886 tarihli bir kitabe yer almaktadır. Geçirdiği onarımlar ile özgünlüğünü büyük ölçüde yitiren caminin plan şeması ve giriş kapısı alınlığı korunmuştur (Res. 7).

Han Camii: Tablakaya Mahallesi'nde bulunan Han Camii eğimli araziye inşa edilmiştir. İki katlı olarak kesme taştan inşa edilen yapıya üçgen alınlıklı düz lentolu kapıdan girilmektedir. Kare plan tipine sahip olan cami, sivri kemerler üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Yapı geçirdiği restorasyonlar sonucu malzeme ve yapım tekniği açısından özgünlüğünü yitirmişse de, plan şemasını korumaktadır (Res. 8).

Yeni Cami: Tablakaya Mahallesi'nde yer alan ve günümüzde cami olarak kullanılan yapı, 1886 yılında Osmanlılar zamanında inşa edilmiş bir Rum kilisesidir. Rumların şehri terk etmesinden sonra camiye çevrilerek ibadete açılmıştır. Haçvari plan şemasına sahip olan ibadet mekanının üzerini yüksek kasnaklı merkezî bir kubbe örtmektedir. 2007 yılında restorasyonu yapılan yapının özgün cephe kaplamaları ve yapım detayları değiştirilmiştir. Plan şemasının ve cephe biçimlenişinin özgün olduğu bilinen caminin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabe günümüze ulaşmamıştır (Res. 9).

Ali Saib Paşa Hamamı: Ali Saib Paşa Hamamı, Harman Mahallesi Müsteşar Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Ali Saib Paşa Camii ile eş zamanlı yapıldığı düşünülen hamamın yapım yılına ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yapı, soğukluk ve sıcaklık mekanlarından oluşmaktadır. Kubbeli ve merkezî bir mekan olan sıcaklık kısmında, tek eyvan ve dört köşe halvet bulunmaktadır. Aydınlatma kubbeye açılmış olan 13 adet ışık gözü ile sağlanmıştır. Günümüzde de özgün işleviyle kullanılan hamamın yapıldığı dönemde, suyu toprak altındaki künklerle sağlanmaktaydı. Günümüzde kullanılmayan bu su yolu, şehir suyunun kesik olduğu zamanlarda su ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Zaman içerisinde yapılan müdahaleler ile yapının özgünlüğü korunamamış, etkin değişiklikler yapılmıştır (Res. 10).

Amerikan Koleji

Yukarı Talas'ta yer alan Amerikan Koleji, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde faaliyete geçen misyoner okullarından birisidir. 19. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olan okul, eğitim faaliyetini 1968 yılına kadar devam ettirmiştir. Geleneksel yapı malzemesi ve sistemi kullanılarak farklı bir tasarım anlayışı ile inşa edilen okul, Kayseri için oldukça önemli bir eğitim merkezi olmuştur. Günümüzde Gençlik ve Spor Müdürlüğü tarafından kullanılan yapının plan şeması, yapılan değişikliklerle özgünlüğünü kaybetmiş olsa da cephe özgün özelliklerini korumaktadır (Res. 11).

Yukarıda ayrıntılı olarak değerlendirmesi yapılan yapılar dışında alanda birçok türbe ve çeşme yapısı da yer almaktadır. Bunlardan başlıcaları, 1890 yılına ait Esmâ Hanım Türbesi (Res. 12), 1888 yılına ait Ali Saib Paşa Çeşmesi, Esmâ Hanım Çeşmesi, Meydan Çeşmesi (Res. 13), Ahmetağa Çeşmesi (Res. 14), Salih Ağa Çeşmesi (Res. 15) ve Harman Camii Çeşmesi'dir.

Konutlar

Talas geleneksel dokusunun en önemli parçasını oluşturan konutlar parsel ilişkileri, tasarım yaklaşımları, yapım sistemleri, malzeme kullanımı ve dekoratif öğeleri ile özgün özellikler taşımaktadır. Farklı etnik gruplara ait yapılar alan içerisinde dokuya uyum sağlayarak dil birliği oluşturulmuştur. Konutlar işlev, yapısal özellikler, bezeme gibi bileşenlerin olumlu ve estetik bileşimleri ile mey-

dana gelen özgün örneklerdir. Yerleşim alanlarına göre farklılık gösteren yapılar, genellikle dik-dörtgen veya kare prizmaların bir araya gelmesi ile oluşmuşlardır. Konutların cephe düzenleri, yakaladığı mimari oran, özenli ve düzgün taş işçiliği, cephede ve iç mekanda kullanılan nitelikli bezeme detayları ile özgün bir görünüme sahiptir. Bütüncül bir tasarım yaklaşımı ile inşa edilen konutlar birlikte sergiledikleri dokular ile de özgün kentsel mekanlar oluşturmuşlardır (Res. 16a-c).

Konutların Plan Özellikleri

Konutların plan şemalarında tek tip oluşumdan bahsetmek mümkün değildir. Arazi verileri ve demografik yapıdaki çeşitlilik nedeni ile alanda birçok farklı yapı tipiyle karşılaşmaktadır. Alanda yer alan konutların farklı tip ve niteliklerinin belirlenmesi çalışması, yapıların mekansal kurguları ve kültürel geçmişleri düşünüldüğünde son derece detaylı bir araştırmaya dayanan, özenli bir çalışma gerektirmektedir. Bu proje kapsamında bu derinlikte bir çalışma yapılamayacağından, yapılar sadece parsel düzenine göre sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Parsel kullanımı açısından değerlendirildiğinde, bitişik düzen ve ayrık düzen olmak üzere iki farklı tip plan şeması ile karşılaşmaktadır. Bitişik düzen parsel kullanımı içerisinde yer alan yapılarda genellikle sokaktan doğrudan yapıya girildiği dikkat çekmektedir (Res. 17). Ayrık düzen yapılaşmada ise giriş, sokaktan doğrudan bahçeye geçiş ve bahçeden yapıya giriş biçimindedir (Res. 18). Sokaktan doğrudan yapıya girişlerde öncelikle orta mekana girilmekte ve odalara bu mekandan geçiş sağlanmaktadır. Bahçeden geçilen yapılarda da genellikle benzer biçimde bir dağılım söz konusudur. Konutların plan şemalarında benzerlikler bulunmakla beraber ev-sokak bağlantıları bağlamında farklılıklar gözlenmektedir. Yapılarda yer alan ıslak hacimlerden hela, ayrık düzenli parsellerden olan bahçeli evlerde avluda çözülürken, bitişik düzendeki bahçesi olmayan yapılarda genellikle iç bölümlerde çözülmüştür. Banyo (gusülhane) ise iç mekamlardan yatak odası ya da oturma odasında yer alan yüklük içlerinde çözülmeye çalışılmıştır.

Her iki tip parsel yaklaşımında da eğimli araziye yerleştirilen konutlarda genellikle kaya oyma mekanlar kullanılmıştır. Oturma ve yaşama amaçlı olarak kullanılan bu mekanlar bölgesel tipolo-

jiyi zenginleştirmiş, yerleşmeye yerel özellikler kazandırmıştır.

Talas'ta göze çarpan en önemli özelliklerden biri de farklı büyüklüklerde konut tiplerinin bulunmasıdır. Alanda çok büyük alan kaplayan konak biçiminde tasarlanan geleneksel konutların yanı sıra, küçük konutlara da oldukça sık rastlanmaktadır. Farklı büyüklüklerde konutlara sahip olan alan, ilk kullanıcı profiline yönelik önemli bilgiler de vermektedir.

Konutların Cephe Özellikleri

Alanda yer alan konutlar genellikle iki katlı olmasına karşılık, çok sık rastlanmamakla beraber farklı kat sayılarına sahip konutlar da bulunmaktadır. Taş ile inşa edilen cephelerde herhangi bir kaplama malzemesi kullanılmamıştır. Yapım tekniğinin açık bırakıldığı cephelerde taş ve ahşap malzemenin uyumu öne çıkmaktadır. İklim koşulları ve mahremiyet temel alınarak, yapıların zemin katlarında özellikle sokak cephelerinde sağır duvarlar veya küçük pencere açıklıkları bulunmaktadır. Üst katlarda ise pencere oranları yaklaşık olarak 1/2 veya 2/3 oranında standartlaşmıştır.

Yerleşimde etkin olan cephe elemanı hiç kuşkusuz çıkmalardır. Genel olarak taş konsollar tarafından taşınan çıkmalar, alanın cephe karakteristiğini oluşturan en önemli öğelerden biridir. Sık kullanılmamakla beraber çıkmaların taşıyıcısı olarak ahşap eliböğünde kullanımına da rastlanmaktadır. Cephede taş ile beraber ahşap lentolar, kirişler ve metal elemanlar yapım sistemine yönelik önemli bilgiler vermektedir. Konutların cephelerinde bezeme ve mimari elemanların da kullanıldığı görülmektedir; taş silmeler kat hizalarında, çörtenler üst örtünün su tahliyesinde, kemerli açıklıklar yapısal taşıyıcı olarak cepheye işlevsel ve estetik değerler katmaktadır.

Konutlarda 2/3, 1/2 gibi farklı oranlara sahip pencere tipleri kullanılmaktadır. Aydınlattığı mekana göre oranları değişen pencerelerde ahşap kasalar kullanılmıştır. Ayrıca pencerelerde bezeme amaçlı taş söve, metal parmaklık ve ahşap kepenk kullanımı da oldukça yaygındır. Konutların genellikle düz lentolu veya kemerli olarak yapılandırılan giriş kapıları çift kanatlı ve ahşaptır. Geleneksel dokunun önemli bir bileşeni olan cepheler, malzeme kullanımı ve ölçekleri ile Talas'ın doğal yapı-

sıyla bütünleşerek kent bütününde özgün bir dil birliği sağlamıştır (Res. 19a-c).

Yapım Sistemi ve Malzemeleri

Taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilen yapılar genellikle iki katlıdır. Eğimli araziye yerleşen yapıların bodrum katlarında veya zemin katın eğime oturduğu yerlerde kaya oyma mekanlara sıklıkla rastlanır. Alan bütününde kaya oyma mekanların, yığma sistemle yapılandırılan mekanlarla uyumu başarıyla sağlanmıştır. Taş ocaklarının yoğun olduğu bölgede en çok kullanılan yapı malzemesi taştır. Erciyes'in eteklerinde volkanik oluşum sonucu meydana gelen taş ocaklarından çıkarılan taşlar, yapısal ve bezeme elemanı olarak kullanılmaktadır. Yığma tekniğinde temel taşıyıcı olarak kullanılan taş, dekoratif öge olarak silmelerde, pencere ve kapı sövelerinde, çıkmaları taşıyan konsollarda ve çörtlenlerde kullanılmaktadır. Evlerin karakteristiğini belirleyen taş malzemenin yanı sıra alanda, yapısal ve bezeme amaçlı yardımcı malzeme olarak ahşap kullanımı da oldukça yaygındır. Taşıyıcı sistemde yatay bağlayıcı olan hatıl ve çıkmalarda konsol bölümü destekleyen eli böğründe olarak kullanılan ahşap, iç mekanlarda zar ve tavan kaplamalarında, dolaplarda, sedirlerde, kapı ve pencerelerde bezeme ögesi olarak oldukça sık kullanılmıştır (Res. 20a-c).

SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak 2007–2009 yılları arasında yaklaşık iki yıl süren bir çalışma sonucu Kayseri'nin Talas İlçesi'nin kentsel sit alanı taranarak kentsel envanter çalışması tamamlanmıştır. Farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen arazi çalışmaları sonucunda, çalışma alanında bulunan toplam 412 geleneksel yapının envanter fişleri doldurulmuştur. 412 yapının 360 tanesinin ölçekli krokileri çıkarılarak, güvenilirliği oldukça yüksek bir çalışma yapılmıştır. Alanda yazı ve çizimle yapılan belgelemenin yanı sıra çekilen fotoğraflar da Talas yerleşmesinin korunmuşluğunun önemli belgeleri olma niteliğindedir.

Kayseri kent merkezine yakınlığı ve geleneksel doku özelliklerini günümüze taşıyabilmiş olması Talas'ın korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını zorunlu hale getirmektedir. Ancak Türkiye genelinde yaşanan koruma sorunları Talas için

de geçerlidir. İlçenin gelişmekte olması, nüfus yoğunluğunun artması ve rant baskısı, var olan dokunun hızla bozulmasına neden olmaktadır. Özellikle yüksek katlı yapılaşmanın yaygınlaşması kentin geleneksel karakteristiğini bozmaktadır. Kent ölçeğinde bakıldığında, insan ölçeğinde yapılandırılmış özgün nitelikler taşıyan kentsel dokunun rant baskısıyla tahribatı önlenmeli, makro ve mikro ölçekli koruma kararları alınarak planlama çalışması gerçekleştirilmelidir. Ülke koşullarında tescilin günümüzde hala bir yapının korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için tek ve yeterli seçenek gibi görülmesi yerine, koruma bilincinin kullanıcı ölçeğinde yaygınlaştırılması ile gerçek korumanın sağlanması gerekmektedir. Geleneksel yapılarda yaşayan insanların konfor koşullarını düzeltme amaçlı gerçekleştirdikleri bilinçsiz müdahaleler, yapıların özgün niteliklerini bozmaktadır. Korumanın halk tarafından yapılmasının sağlanması ve bilincin artırılması yolunda gerçekleştirilecek çalışmalar, Talas gibi birçok yaşama tanıklık etmiş olan yerleşim alanlarının özgün özelliklerinin bozulmadan korunmasını sağlayacaktır. Bu çalışma bu yolda atılmış önemli bir adımdır. Bu çalışmada belgelenen tüm geleneksel yapılar tescillenmeli, koruma altına alınmalı ve kullanıcıları bilinçlendirilmelidir. Üst ölçekli stratejik koruma kararları alınarak koruma amaçlı imar planları yaptırılmalıdır.

ÖNERİLER

Talas, bünyesinde birçok zenginliği barındıran özgün bir yerleşim birimidir. Bu çalışma kapsamında detaylı bir kentsel envanter çalışması yapılmış olmakla birlikte, uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Talas'ta sadece günümüze ulaşmayı başaran yapıların belgelenmesi işleminin, yeterli olmayaacağı açıktır. Talas gibi çok kültürlü bir yerleşmenin tarihi katmanları araştırılarak belgelenmeden bu çalışmanın tam anlamıyla başarıya ulaştığını söylemek güçtür. Bu bağlamda alana ilişkin ilk öneri, var olduğu bilinen arkeolojik alanların uzmanlar tarafından kazılarak gün ışığına çıkarılması, doku ile bütünleştirilmesi ve belgeleme işlemlerinin yapılmasıdır. Nitekim kentsel sit bölgesindeki kentsel belgeleme çalışmalarında yapıların birçoğunun yeraltı bağlantısına sahip olduğu gözlenmiş ve belgelenmiştir. Toprak altında önemli bir yeraltı oluşumunun varlığı açıktır. Arkeolo-

jik belgelemenin yanı sıra alanda folklorik belgeleme çalışmaları da yapılmalıdır. Folklorik belgeleme kapsamında halkın yaşam biçimi, sözlü tarih araştırmaları gibi araştırmalar yürütülmelidir.

Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında yürütülen Kayseri İli Talas İlçesi kültür varlıklarını belgeleme çalışması bağlamında çalışma yöntemine yönelik önerilerin yapılmasının, bir sonraki çalışmanın verimliliğini artıracak düşüncesi ile;

- TÜBA tarafından belgeleme çalışmasında kullanılmak üzere verilen formların her alan için değişebilir olabileceği, çalışma süresince ekip tarafından tartışılmıştır. Formda yer alan birçok bilgi çalışma alanına uygun olmadığı için kullanılmamış, formda yer almayan bazı bilgiler de eklenmek zorunda kalmıştır². Bu durum kafa karışıklığı yaşanmasına ve sürecin uzamasına neden olmuştur. Çalışılan bölgelerde ana formata bağlı kalmak koşulu ile formların ekiplerce değiştirilebilir olması önerilmektedir.
- Çalışmada yer alan belgeleme türlerine sözlü

bilgilerin de eklenebileceği farklı bir arşiv sistemi oluşturulmalıdır. Yapılan görüşmelerin belgelenmesi, daha sonra yapılacak birçok müdahalenin yöntemini belirlemekte ve restorasyon projelerinin önemli bir adımını oluşturmaktadır. Bunun için çalışmanın belirli aşamalarının, fotoğraf çekiminin yanı sıra video çekimlerinin yapılması veya sözlü belgeleme için ses kayıtlarının yapılması önerilmektedir.

- Yapıların belgelenmesinde özellikle kroki çiziminde çalışmaların güvenilirliğinin artırılması için ölçeksiz krokiler yerine ölçekli kroki çalışmasının yapılması önerilmektedir.

Türkiye Bilimler Akademisi-Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) tarafından yürütülen envanter oluşturma çalışması, öncelikle farklı kurumlar tarafından yürütülen belgeleme çalışmalarının ortak bir dil birliğine ulaşması ve farklı kurumlar tarafından gerçekleştirilen çalışmaların tek bir merkezde toplanarak ulaşılabilirliğinin sağlanması açısından son derece önemli bir girişimdir. Bu bağlamda çalışmaların yaygınlaştırılarak sürdürülmesi önemlidir.

²Yapı türleri başlığı altında güvenlik yapıları, sağlık yapıları ve alt birimleri gibi detaylı birçok kullanılmayan bilgi envanter fişlerinde yer alırken, alanda var olan ve yerel mimarinin karakterini belirleyen mimari ve yapısal öğelere ait açılımlar yetersizdir (çönten, taş konsol, silme, pencere parmaklıkları gibi). Envanter fişinin dijital ortama aktarılışında alanın yerel özelliklerini vurgulayıcı öğe bilgilerinin de girilebilir olması yerel karakteristiğin doğru algılanabilmesi ve tanıtılabilmesi için son derece önemlidir. Bu tür bilgilerin ekiplerce değiştirilebilir olması, çalışmanın güvenilirliğini artırırken çalışma sürecini de kısaltacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Açıkgöz Ş. G., 2000.
“Talas’ta Kültürel Dönüşüm”, *Sanatsal Mozaik Dergisi* 35: 91–93.
- Aktan, A., 2000.
“Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri’deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*: 7–33. Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri.
- Aygen, Z., 1996.
“Kentlerin Tarihi Dokusu Korunmalı mıdır?”, *Cogito Kent ve Kültürü* 8: 43–62.
- Bilsel, G., E. Yaşlıca, G. Büyükmihçi, S. Erkman ve H. Hisarlıgil, 2000. “Kültürel Süreklilik Sağlamada Yaratıcı Kentsel Tasarımın İşlevi”, M. Çubuk (yay.) *Türkiye’de Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*: 145–153. Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- Büyükmihçi, G., 1986.
Kayseri Sit Alanı İçerisinde Yer Alan Sivil Mimarlık Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Büyükmihçi, G., 1999.
“Hızlı Kentsel Değişimlerin Tarihi Kent Mekanlarındaki Etkilerinin Sorgulanması: Kayseri Örneği”, *I. Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları Sempozyumu*: 207–211. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.
- Büyükmihçi, G., 2000a.
“Kentsel Sit Alanlarında Koruma ve Canlandırma Stratejileri”, *Batı Akdeniz Mimarlık Dergisi* 15: 6–9.
- Büyükmihçi, G., 2000b.
“Talas Evleri”, *Sanatsal Mozaik Dergisi* 35: 94–96.
- Büyükmihçi, G., 2000c.
“Talas Yeni Cami Rum Kilisesi”, *Sanatsal Mozaik Dergisi* 35: 97–98.
- Büyükmihçi, G., 2005.
Kayseri’de Yaşam ve Konut Kültürü. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Büyükmihçi, G. ve H. Kozlu, 2002.
“Kayseri Kentsel Sit Alanı Belgeleme Çalışmaları”, *Tarihi Kentler Birliği Dergisi Yerel Kimlik* 6: 19–24.
- Büyükmihçi, G. ve H. Kozlu, 2005.
“Tarihi Binalarda Uygulama ve Koruma(ma) Sorunları”, *Korumada 50 Yıl Sempozyumu*: 109–118. Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çayırdağ, M., 2001.
Kayseri Tarihi Araştırmaları. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları no:38, Kayseri.
- Erkiletlioğlu, H., 1993.
Kayseri Tarihi. İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri.
- Özsoy, H., 1993.
Dünden Bugüne Talas. Talas Belediye Yayınları, Kayseri.
- Türkmen, K., 2000.
“Kayseri’nin Şirin İlçesi Talas”, *Sanatsal Mozaik Dergisi*, Nisan Özel Sayısı: 24–37.
- Yılmaz, N., 2005.
Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yücel, C., 2000.
“Kayseri’nin Şirin İlçesi Talas”, *Sanatsal Mozaik Dergisi*, Nisan Özel Sayısı: 8–23.
- www.talasbelediyesi.org.tr
www.talaskaymakamligi.org.tr

Ek 1: Talas Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Listesi

Yukarı Talas

Envanter no	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
K35.B18.1	Yapı Adası	Han	75	
K35.B18.2	Konut	Han	75	13
K35.B18.3	Yapı Adası	Tablakaya	76	
K35.B18.4	Konut	Tablakaya	76	16
K35.B18.5	Konut	Tablakaya	76	14
K35.B18.6	Konut	Tablakaya	76	10
K35.B18.7	Konut	Tablakaya	76	10
K35.B18.8	Konut	Tablakaya	76	17
K35.B18.9	Konut	Tablakaya	76	16
K35.B18.10	Konut	Tablakaya	76	19
K35.B18.11	Konut	Tablakaya	76	19
K35.B18.12	Konut	Tablakaya	76	19
K35.B18.13	Konut	Tablakaya	76	2
K35.B18.14	Yapı Adası	Tablakaya	77	
K35.B18.15	Konut	Tablakaya	77	13
K35.B18.16	Konut	Tablakaya	77	13
K35.B18.17	Konut	Tablakaya	77	6
K35.B18.18	Yapı Adası	Tablakaya	79	
K35.B18.19	Konut	Tablakaya	79	28
K35.B18.20	Konut	Tablakaya	79	25,26
K35.B18.21	Konut	Tablakaya	79	22
K35.B18.22	Konut	Tablakaya	79	22
K35.B18.23	Konut	Tablakaya	79	10
K35.B18.24	Konut	Tablakaya	79	13
K35.B18.25	Konut	Tablakaya	79	1
K35.B18.26	Konut	Tablakaya	79	3,4
K35.B18.27	Konut	Tablakaya	79	13
K35.B18.28	Yapı Adası	Tablakaya	80	
K35.B18.29	Konut	Tablakaya	80	2
K35.B18.30	Konut	Tablakaya	80	60
K35.B18.31	Konut	Tablakaya	80	62
K35.B18.33	Konut	Tablakaya	80	58
K35.B18.34	Konut	Tablakaya	80	54
K35.B18.35	Konut	Tablakaya	80	52
K35.B18.36	Konut	Tablakaya	80	53
K35.B18.37	Konut	Tablakaya	80	42
K35.B18.38	Konut	Tablakaya	80	38
K35.B18.39	Konut	Tablakaya	80	23
K35.B18.40	Konut	Tablakaya	80	23
K35.B18.41	Konut	Tablakaya	80	10
K35.B18.42	Konut	Tablakaya	80	10
K35.B18.43	Konut	Tablakaya	80	10,11
K35.B18.44	Konut	Tablakaya	80	19
K35.B18.45	Konut	Tablakaya	80	20
K35.B18.46	Yapı Adası	Tablakaya	81	
K35.B18.47	Konut	Tablakaya	81	26
K35.B18.48	Konut	Tablakaya	81	3,4
K35.B18.49	Konut	Tablakaya	81	11
K35.B18.50	Konut	Tablakaya	81	17
K35.B18.51	Konut	Tablakaya	81	15
K35.B18.52	Yapı Adası	Tablakaya	102	
K35.B18.53	Konut	Tablakaya	102	44
K35.B18.54	Konut	Tablakaya	102	44
K35.B18.55	Yapı Adası	Han	101	
K35.B18.56	Konut	Han	101	10
K35.B18.57	Konut	Han	101	11
K35.B18.58	Yapı Adası	Tablakaya	85	
K35.B18.59	Konut	Tablakaya	85	17,18
K35.B18.60	Konut	Tablakaya	85	16

Envanter no	Yapı türü/ Adı	Mahalle	Ada	Parsel
K35.B18.61	Konut	Tablakaya	85	16
K35.B18.62	Konut	Tablakaya	85	1
K35.B18.63	Yapı Adası	Tablakaya	37	
K35.B18.64	Konut	Tablakaya	37	45
K35.B18.65	Konut	Tablakaya	37	52
K35.B18.66	Konut	Tablakaya	37	54
K35.B18.67	Konut	Tablakaya	37	54
K35.B18.68	Konut	Tablakaya	37	57
K35.B18.69	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.70	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.71	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.72	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.73	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.74	Konut	Tablakaya	37	24
K35.B18.75	Konut	Tablakaya	37	99
K35.B18.76	Konut	Tablakaya	37	100
K35.B18.77	Konut	Tablakaya	37	5
K35.B18.78	Konut	Tablakaya	37	2
K35.B18.79	Yapı Adası	Tablakaya	79	
K35.B18.80	Konut	Tablakaya	79	30
K35.B18.81	Konut	Tablakaya	79	30
K35.B18.82	Konut	Tablakaya	79	10
K35.B18.83	Konut	Tablakaya	79	10
K35.B18.84	Konut	Tablakaya	79	10
K35.B18.85	Yapı Adası	Tablakaya	78	
K35.B18.86	Konut	Tablakaya	78	42
K35.B18.87	Konut	Tablakaya	78	117
K35.B18.88	Konut	Tablakaya	78	16,17
K35.B18.89	Konut	Tablakaya	78	7
K35.B18.90	Konut	Tablakaya	78	6
K35.B18.91	Konut	Tablakaya	78	4
K35.B18.92	Konut	Tablakaya	78	4
K35.B18.93	Yapı Adası	Tablakaya	84	
K35.B18.94	Konut	Tablakaya	84	5
K35.B18.95	Kilise	Tablakaya	84	22
K35.B18.96	Konut	Tablakaya	84	16
K35.B18.97	Yapı Adası	Tablakaya	105	
K35.B18.98	Konut	Tablakaya	105	2
K35.B18.99	Konut	Tablakaya	105	29
K35.B18.100	Yapı Adası	Tablakaya	104	
K35.B18.101	Konut	Tablakaya	104	1
K35.B18.102	Konut	Tablakaya	104	1
K35.B18.103	Konut	Tablakaya	104	1
K35.B18.104	Yapı Adası	Yukan Mahalle	38	
K35.B18.105	G.S.Bak.Sp.T.	Yukan Mahalle	38	102
K35.B18.106	Yapı Adası	Yukan Mahalle	40	
K35.B18.107	E. Ü. Dinlenme t.	Yukan Mahalle	40	4
K35.B18.108	E. Ü. Dinlenme t.	Yukan Mahalle	40	4
K35.B18.109	E. Ü. Dinlenme t.	Yukan Mahalle	40	4
K35.B18.110	E. Ü. Dinlenme t.	Yukan Mahalle	40	6
K35.B18.111	E. Ü. Dinlenme t.	Yukan Mahalle	40	6
K35.B18.112	Yapı Adası	Yukan Mahalle	86	
K35.B18.113	Konut	Yukan Mahalle	86	17
K35.B18.114	Konut	Yukan Mahalle	86	15
K35.B18.115	Yapı Adası	Yukan Mahalle	87	
K35.B18.116	Konut	Yukan Mahalle	87	3
K35.B18.117	Yapı Adası	Yukan Mahalle	109	
K35.B18.118	Konut	Yukan Mahalle	109	17
K35.B18.119	Konut	Yukan Mahalle	109	18

K35.B18.120	Konut	Yukan Mahalle	109	16
K35.B18.121	Yapı Adası	Yukan Mahalle	89	
K35.B18.122	Konut	Yukan Mahalle	89	12
K35.B18.123	Konut	Yukan Mahalle	89	13
K35.B18.124	Konut	Yukan Mahalle	89	17
K35.B18.125	Konut	Yukan Mahalle	89	13
K35.B18.126	Yapı Adası	Yukan Mahalle	90	
K35.B18.127	Konut	Yukan Mahalle	90	4
K35.B18.128	Konut	Yukan Mahalle	90	3
K35.B18.129	Konut	Yukan Mahalle	90	9
K35.B18.130	Konut	Yukan Mahalle	90	10
K35.B18.131	Konut	Yukan Mahalle	90	10

K35.B18.132	Yapı Adası	Yukan Mahalle	107	
K35.B18.133	Konut	Yukan Mahalle	107	10
K35.B18.134	Konut	Yukan Mahalle	107	13
K35.B18.135	Konut	Yukan Mahalle	107	15
K35.B18.136	Konut	Yukan Mahalle	107	14,17
K35.B18.137	Yapı Adası	Yukan Mahalle	108	
K35.B18.138	Konut	Yukan Mahalle	108	16,18
K35.B18.139	Yapı Adası	Yukan Mahalle	110	
K35.B18.140	Han	Yukan Mahalle	110	13
K35.B18.141	Konut	Yukan Mahalle	110	14
K35.B18.142	Yapı Adası	Yukan Mahalle	46	
K35.B18.142	Yapı Adası	Yukan Mahalle	46	5

Aşağı Talas

K35.B18.143	Yapı Adası	Kıçıköy	143	
K35.B18.144	Konut	Kıçıköy	143	1
K35.B18.145	Konut	Kıçıköy	143	7
K35.B18.146	Konut	Kıçıköy	143	8
K35.B18.147	Konut	Kıçıköy	143	13
K35.B18.148	Konut	Kıçıköy	143	15
K35.B18.149	Konut	Kıçıköy	143	16,17
K35.B18.150	Konut	Kıçıköy	143	18
K35.B18.151	Konut	Kıçıköy	143	3,4,5
K35.B18.152	Yapı Adası	Kıçıköy	61	
K35.B18.153	Konut	Kıçıköy	61	2
K35.B18.154	Konut	Kıçıköy	61	1
K35.B18.155	Yapı Adası	Kıçıköy	62	
K35.B18.156	Konut	Kıçıköy	62	1
K35.B18.157	Konut	Kıçıköy	62	1,2
K35.B18.158	Yapı Adası	Kıçıköy	64	
K35.B18.159	Konut	Kıçıköy	64	2
K35.B18.160	Konut	Kıçıköy	64	4
K35.B18.161	Konut	Kıçıköy	64	43,2,1
K35.B18.162	Yapı Adası	Kıçıköy	65	
K35.B18.163	Konut	Kıçıköy	65	1
K35.B18.164	Yapı Adası	Kıçıköy	67	
K35.B18.165	Konut	Kıçıköy	67	4,5,6,7
K35.B18.166	Konut	Kıçıköy	67	7
K35.B18.167	Konut	Kıçıköy	67	11
K35.B18.168	Konut	Kıçıköy	67	13
K35.B18.169	Konut	Kıçıköy	67	13
K35.B18.170	Yapı Adası	Kıçıköy	66	
K35.B18.171	Konut	Kıçıköy	66	5
K35.B18.172	Konut	Kıçıköy	66	8
K35.B18.173	Konut	Kıçıköy	66	11
K35.B18.174	Konut	Kıçıköy	66	10
K35.B18.175	Konut	Kıçıköy	66	18
K35.B18.176	Yapı Adası	Kıçıköy	55	
K35.B18.177	Konut	Kıçıköy	55	1
K35.B18.178	Konut	Kıçıköy	55	2
K35.B18.179	Konut	Kıçıköy	55	5

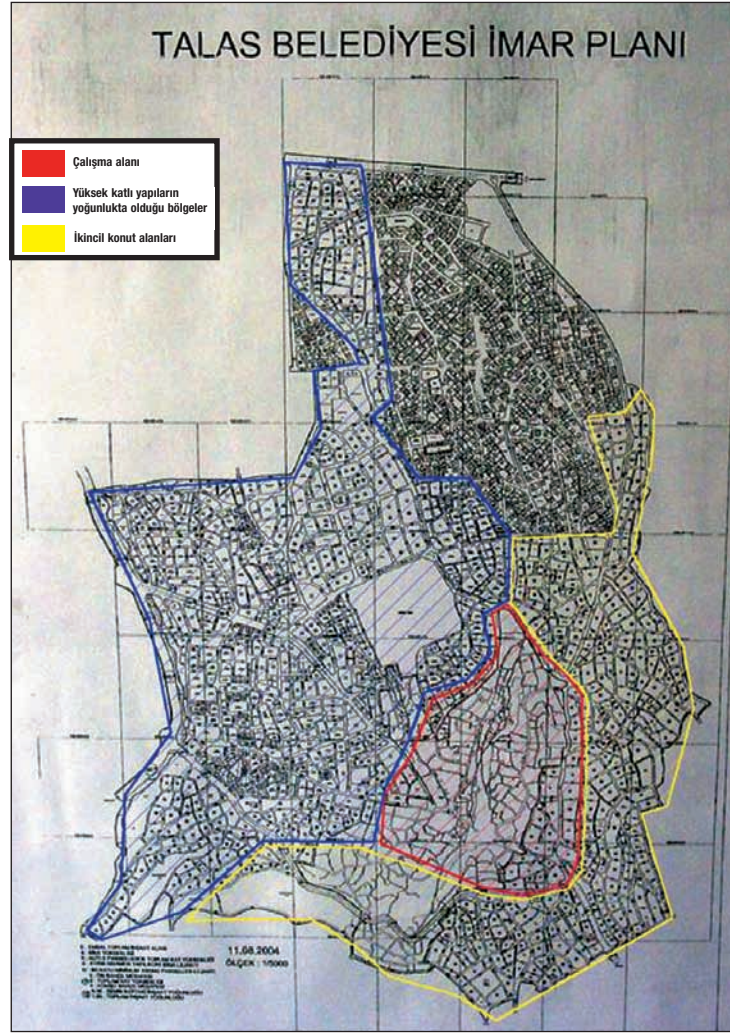
K35.B18.180	Konut	Kıçıköy	55	9
K35.B18.181	Konut	Kıçıköy	55	10
K35.B18.182	Konut	Kıçıköy	55	10
K35.B18.183	Konut	Kıçıköy	55	13
K35.B18.184	Konut	Kıçıköy	55	16
K35.B18.185	Konut	Kıçıköy	55	26
K35.B18.186	Konut	Kıçıköy	55	28
K35.B18.187	Konut	Kıçıköy	55	31
K35.B18.188	Konut	Kıçıköy	55	32
K35.B18.189	Konut	Kıçıköy	55	35
K35.B18.190	Konut	Kıçıköy	55	104
K35.B18.191	Konut	Kıçıköy	55	52
K35.B18.192	Konut	Kıçıköy	55	47
K35.B18.193	Konut	Kıçıköy	55	43
K35.B18.194	Konut	Kıçıköy	55	44
K35.B18.195	Konut	Kıçıköy	55	57
K35.B18.196	Konut	Kıçıköy	55	103
K35.B18.197	Konut	Kıçıköy	55	45
K35.B18.198	Konut	Kıçıköy	55	43
K35.B18.199	Konut	Kıçıköy	55	44
K35.B18.200	Konut	Kıçıköy	55	42
K35.B18.201	Konut	Kıçıköy	55	44
K35.B18.202	Konut	Kıçıköy	55	54
K35.B18.203	Konut	Kıçıköy	55	57
K35.B18.204	Konut	Kıçıköy	55	59
K35.B18.205	Konut	Kıçıköy	55	68
K35.B18.206	Konut	Kıçıköy	55	99
K35.B18.207	Konut	Kıçıköy	55	73
K35.B18.208	Konut	Kıçıköy	55	71
K35.B18.209	Konut	Kıçıköy	55	70
K35.B18.210	Konut	Kıçıköy	55	129
K35.B18.211	Konut	Kıçıköy	55	93
K35.B18.212	Konut	Kıçıköy	55	93
K35.B18.213	Konut	Kıçıköy	55	189
K35.B18.214	Konut	Kıçıköy	55	80
K35.B18.215	Konut	Kıçıköy	55	80
K35.B18.216	Konut	Kıçıköy	55	69

K35.B18.217	Konut	Kıçıköy	55	86
K35.B18.218	Yapı Adası	Kıçıköy	30	
K35.B18.219	Konut	Kıçıköy	30	4
K35.B18.220	Konut	Kıçıköy	30	6
K35.B18.221	Yapı Adası	Kıçıköy	68	
K35.B18.222	Konut	Kıçıköy	68	2
K35.B18.223	Konut	Kıçıköy	68	61
K35.B18.224	Konut	Kıçıköy	68	5
K35.B18.225	Konut	Kıçıköy	68	60
K35.B18.226	Konut	Kıçıköy	68	65
K35.B18.227	Konut	Kıçıköy	68	69
K35.B18.228	Konut	Kıçıköy	68	69
K35.B18.229	Konut	Kıçıköy	68	58
K35.B18.230	Konut	Kıçıköy	68	68
K35.B18.231	Konut	Kıçıköy	68	51
K35.B18.232	Konut	Kıçıköy	68	66
K35.B18.233	Konut	Kıçıköy	68	41
K35.B18.234	Konut	Kıçıköy	68	38
K35.B18.235	Konut	Kıçıköy	68	34
K35.B18.236	Konut	Kıçıköy	68	40
K35.B18.237	Konut	Kıçıköy	68	67
K35.B18.238	Konut	Kıçıköy	68	67
K35.B18.239	Konut	Kıçıköy	68	67
K35.B18.240	Konut	Kıçıköy	68	32
K35.B18.241	Konut	Kıçıköy	68	28
K35.B18.242	Konut	Kıçıköy	68	23
K35.B18.243	Konut	Kıçıköy	68	25
K35.B18.244	Konut	Kıçıköy	68	26
K35.B18.245	Konut	Kıçıköy	68	20
K35.B18.246	Yapı Adası	Kıçıköy	69	
K35.B18.247	Konut	Kıçıköy	69	2
K35.B18.248	Konut	Kıçıköy	69	2
K35.B18.249	Yapı Adası	Kıçıköy	70	
K35.B18.250	Konut	Kıçıköy	70	1
K35.B18.251	Konut	Kıçıköy	70	18
K35.B18.252	Konut	Kıçıköy	70	18
K35.B18.253	Konut	Kıçıköy	70	4
K35.B18.254	Konut	Kıçıköy	70	19
K35.B18.255	Konut	Kıçıköy	70	12
K35.B18.256	Konut	Kıçıköy	70	14
K35.B18.257	Konut	Kıçıköy	70	6,7
K35.B18.258	Konut	Kıçıköy	70	7
K35.B18.259	Konut	Kıçıköy	70	12
K35.B18.260	Yapı Adası	Kıçıköy	71	
K35.B18.261	Konut	Kıçıköy	71	15,13
K35.B18.262	Konut	Kıçıköy	71	14,13
K35.B18.263	Yapı Adası	Kıçıköy	73	
K35.B18.264	Konut	Kıçıköy	73	12
K35.B18.265	Yapı Adası	Harman	54	
K35.B18.266	Konut	Harman	54	7
K35.B18.267	Konut	Harman	54	42
K35.B18.268	Konut	Harman	54	109
K35.B18.269	Konut	Harman	54	112

K35.B18.270	Konut	Harman	54	8
K35.B18.271	Konut	Harman	54	17
K35.B18.272	Restoran	Harman	54	19
K35.B18.273	Yapı Adası	Harman	100	
K35.B18.274	Konut	Harman	100	67
K35.B18.275	Konut	Harman	100	66
K35.B18.276	Konut	Harman	100	65
K35.B18.277	Konut	Harman	100	62
K35.B18.278	Konut	Harman	100	60
K35.B18.279	Konut	Harman	100	65
K35.B18.280	Konut	Harman	100	19
K35.B18.281	Konut	Harman	100	21
K35.B18.282	Konut	Harman	100	282
K35.B18.283	Konut	Harman	100	55
K35.B18.284	Konut	Harman	100	55,56
K35.B18.285	Konut	Harman	100	54
K35.B18.286	Konut	Harman	100	81
K35.B18.287	Konut	Harman	100	51
K35.B18.288	Konut	Harman	100	70
K35.B18.289	Konut	Harman	100	49
K35.B18.290	Konut	Harman	100	48
K35.B18.291	Konut	Harman	100	48
K35.B18.292	Konut	Harman	100	46
K35.B18.293	Konut	Harman	100	44
K35.B18.294	Hamam	Harman	100	45
K35.B18.295	Konut	Harman	100	35
K35.B18.296	Konut	Harman	100	33
K35.B18.297	Konut	Harman	100	32
K35.B18.298	Konut	Harman	100	28
K35.B18.299	Konut	Harman	100	26
K35.B18.300	Konut	Harman	100	19
K35.B18.301	Konut	Harman	100	18
K35.B18.302	Konut	Harman	100	15
K35.B18.303	Konut	Harman	100	21,22
K35.B18.304	Konut	Harman	100	22
K35.B18.305	Konut	Harman	100	24
K35.B18.306	Yapı Adası	Harman	116	
K35.B18.307	Konut	Harman	116	1
K35.B18.308	Konut	Harman	116	198
K35.B18.309	Konut	Harman	116	196,195
K35.B18.310	Konut	Harman	116	193
K35.B18.311	Konut	Harman	116	192
K35.B18.312	Konut	Harman	116	64
K35.B18.313	Konut	Harman	116	209
K35.B18.314	Konut	Harman	116	61,62
K35.B18.315	Konut	Harman	116	54
K35.B18.316	Konut	Harman	116	58
K35.B18.317	Konut	Harman	116	19
K35.B18.318	Konut	Harman	116	10
K35.B18.319	Konut	Harman	116	23
K35.B18.320	Konut	Harman	116	8
K35.B18.321	Konut	Harman	116	80
K35.B18.322	Konut	Harman	116	152,154

K35.B18.323	Konut	Harman	116	173
K35.B18.324	Konut	Harman	116	173
K35.B18.325	Yapı Adası	Harman	99	
K35.B18.326	Konut	Harman	99	185,184,183
K35.B18.327	Konut	Harman	99	31
K35.B18.328	Hastane	Harman	99	34
K35.B18.329	Konut	Harman	99	29
K35.B18.330	Konut	Harman	99	26
K35.B18.331	Konut	Harman	99	14
K35.B18.332	Konut	Harman	99	13
K35.B18.333	Konut	Harman	99	6
K35.B18.334	Konut	Harman	99	6
K35.B18.335	Konut	Harman	99	5
K35.B18.336	Konut	Harman	99	53
K35.B18.337	Konut	Harman	99	50
K35.B18.338	Konut	Harman	99	45
K35.B18.339	Konut	Harman	99	44
K35.B18.340	Konut	Harman	99	42,40
K35.B18.341	Konut	Harman	99	3
K35.B18.342	Yapı Adası	Harman	116	
K35.B18.343	Konut	Harman	116	27
K35.B18.344	Konut	Harman	116	48
K35.B18.345	Konut	Harman	116	49
K35.B18.346	Konut	Harman	116	201,67
K35.B18.347	Konut	Harman	116	116,93
K35.B18.348	Konut	Harman	116	79
K35.B18.349	Konut	Harman	116	119
K35.B18.350	Konut	Harman	116	32
K35.B18.351	Konut	Harman	116	40
K35.B18.352	Konut	Harman	116	145
K35.B18.353	Konut	Harman	116	173
K35.B18.354	Yapı Adası	Harman	117	
K35.B18.355	Cami	Harman	117	21
K35.B18.356	Konut	Harman	117	22
K35.B18.357	Konut	Harman	117	40,44
K35.B18.358	Konut	Harman	117	62
K35.B18.359	Konut	Harman	117	45
K35.B18.360	Konut	Harman	117	45
K35.B18.361	Konut	Harman	117	21
K35.B18.362	Konut	Harman	117	22
K35.B18.363	Konut	Harman	117	27
K35.B18.364	Yapı Adası	Harman	113	
K35.B18.365	Konut	Harman	113	63
K35.B18.366	Konut	Harman	113	61
K35.B18.367	Konut	Harman	113	60
K35.B18.368	Konut	Harman	113	67
K35.B18.369	Konut	Harman	113	15
K35.B18.370	Konut	Harman	113	14
K35.B18.371	Konut	Harman	113	13
K35.B18.372	Konut	Harman	113	21
K35.B18.373	Konut	Harman	113	25
K35.B18.374	Konut	Harman	113	37
K35.B18.375	Konut	Harman	113	32
K35.B18.376	Konut	Harman	113	39,40

K35.B18.377	Konut	Harman	113	42
K35.B18.378	Konut	Harman	113	45
K35.B18.379	Konut	Harman	113	53,54
K35.B18.380	Yapı Adası	Harman	137	
K35.B18.381	Kahvehane	Harman	137	1
K35.B18.382	Konut	Harman	137	1
K35.B18.383	Yapı Adası	Harman	49	
K35.B18.384	Konut	Harman	49	1
K35.B18.385	Konut	Harman	49	3,4
K35.B18.386	Kütüphane	Harman	49	5
K35.B18.387	Cami	Harman	49	7
K35.B18.388	Konut	Harman	49	9
K35.B18.389	Konut	Harman	49	12
K35.B18.390	Konut	Harman	49	15
K35.B18.391	Konut	Harman	49	17
K35.B18.392	Konut	Harman	49	20
K35.B18.393	Konut	Harman	49	48
K35.B18.394	Yapı Adası	Harman	98	
K35.B18.395	Konut	Harman	98	18
K35.B18.396	Konut	Harman	98	12
K35.B18.397	Konut	Harman	98	10
K35.B18.398	Konut	Harman	98	73
K35.B18.399	Yapı Adası	Harman	51	
K35.B18.400	Konut	Harman	51	39
K35.B18.401	Yapı Adası	Harman	96	
K35.B18.402	Konut	Harman	96	9
K35.B18.403	Konut	Harman	96	8
K35.B18.404	Yapı Adası	Harman	95	
K35.B18.405	Konut	Harman	95	1
K35.B18.406	Konut	Harman	95	2
K35.B18.407	Konut	Harman	95	2
K35.B18.408	Yapı Adası	Harman	46	
K35.B18.409	Konut	Harman	46	22
K35.B18.410	Yapı Adası	Harman	47	
K35.B18.411	Konut	Harman	47	4
K35.B18.412	Yapı Adası	Harman	94	
K35.B18.413	Konut	Harman	94	2
K35.B18.414	Konut	Harman	94	17
K35.B18.415	Yapı Adası	Han	81	
K35.B18.416	Konut	Han	81	11
K35.B18.417	Konut	Han	81	1
K35.B18.418	Konut	Han	81	2
K35.B18.419	Konut	Han	81	7
K35.B18.420	Konut	Han	81	10
K35.B18.421	Yapı Adası	Kıçıköy	63	
K35.B18.422	Cami	Kıçıköy	63	1
K35.B18.423	Eski Karakol	Kıçıköy	63	5
K35.B18.424	Yapı Adası	Kıçıköy	63	
K35.B18.425	Cami	Kıçıköy	63	1
K35.B18.426	Eski Karakol	Kıçıköy	63	5
K35.B18.427	Yapı Adası	Harman	101	
K35.B18.428	Konut	Harman	101	1
K35.B18.429	Konut	Harman	101	2

Res.1-
Yerleşim
analizi

Res.2a- Talas genel dokusu ve yüksek katlı yapılaşma örnekleri

Res.2b- Talas genel dokusu ve yüksek katlı yapılaşma örnekleri

Res.3a- Yukarı Talas kentsel doku örnekleri

Res.3b- Yukarı Talas kentsel doku örnekleri

Res.4a- Aşağı Talas kentsel doku örneği

Res.4b- Aşağı Talas kentsel doku örneği

Res.5- Harman Camii

Res.4c- Aşağı Talas kentsel doku örneği

Res.7- Ali Saib Paşa Camii

Res.6- Harman Camii

Res.8- Han Camii

Res.9- Yeni Cami

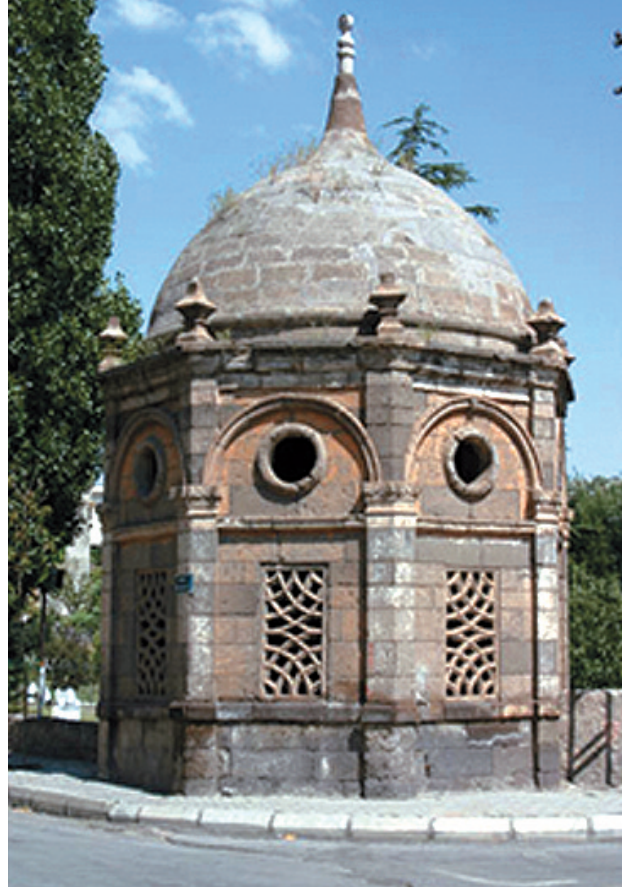
Res.10- Ali Saib Paşa Hamamı

Res.11- Amerikan Koleji

Res.13- Meydan Çeşmesi

Res.12- Esmâ Hanım Türbesi

Res.14- Ahmetağa Çeşmesi

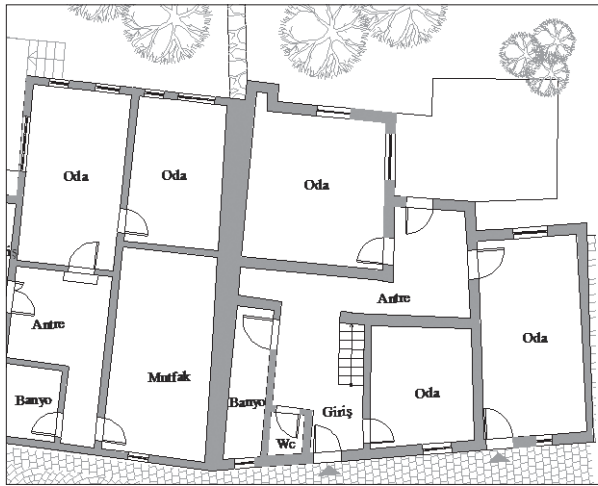

Res.15- Salih Ağa Çeşmesi

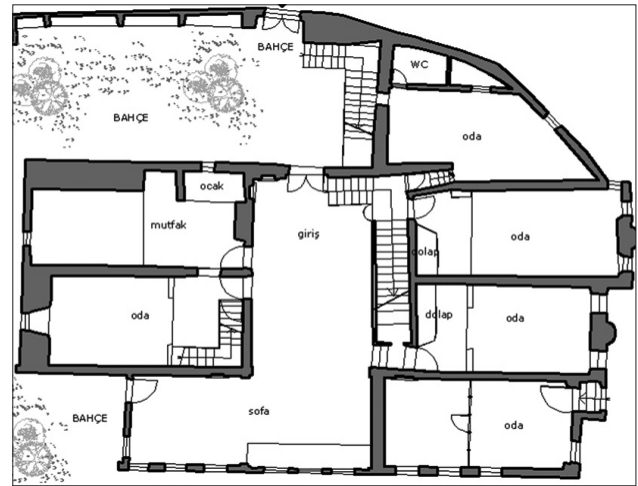

Res.16a-b- Talas geleneksel konut örnekleri

Res.16c-
Talas
geleneksel
konut
örnekleri

Res.17- Bitişik düzen konut örneği

Res.18- Ayrık düzen konut örneği

Res.19a- Talas geleneksel doku cephe örneği

Res.19b- Talas geleneksel doku cephe örneği

Res.19c- Talas geleneksel doku cephe örneği

Res.20a- Talas geleneksel konut bezeme örneği

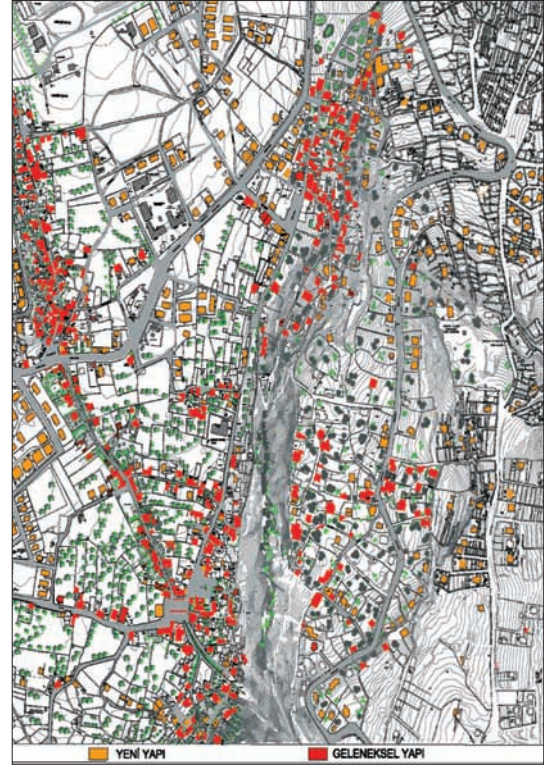
Res.20b- Talas geleneksel konut bezeme örneği

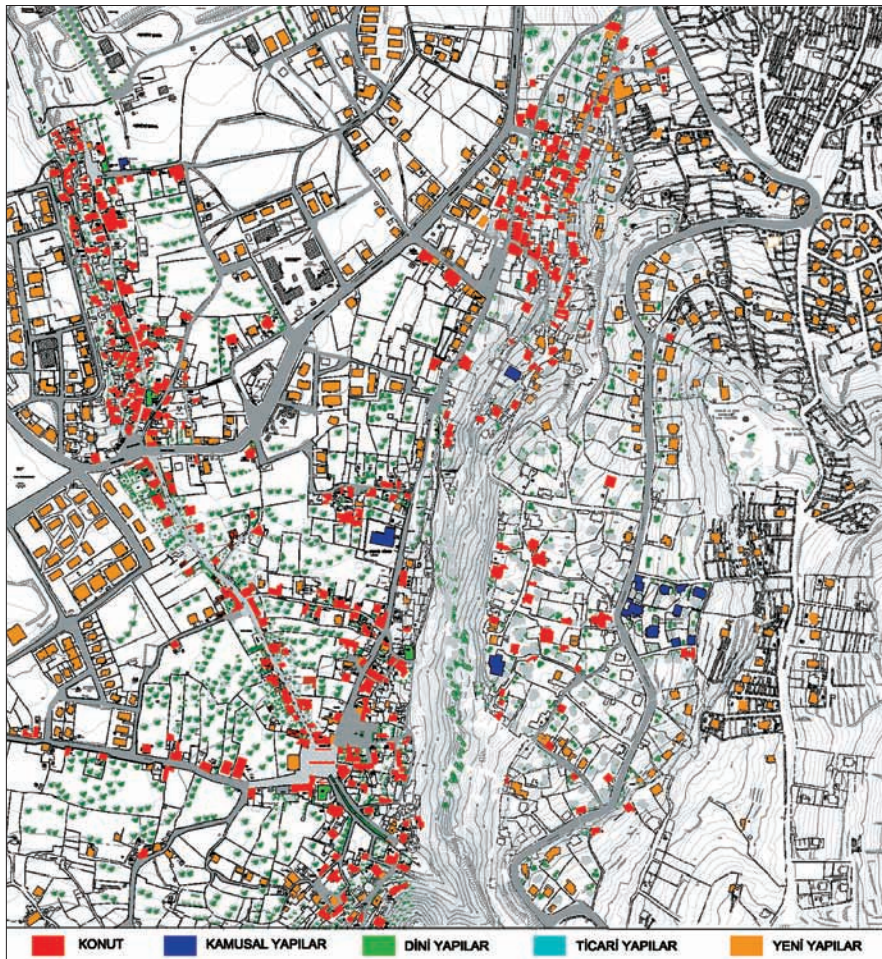
Res.20c- Talas geleneksel konut bezeme örneği

Res.21- Krokisi çıkarılan ve çıkarılmayan geleneksel yapılar analizi paftası

Res.22- Geleneksel yapı – yeni yapı analizi paftası

Res.23- Geleneksel yapıların işlev analizi paftası

ADANA KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ (2004 – 2005)

ADANA, INVENTORY OF URBAN CULTURAL HERITAGE (2004-2005)

İpek DURUKAN - Figen KARAMAN - Duygu SABAN - Onur ERMAN

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Adana geleneksel konutları, sofa, çıkma, saçak, toprak dam, bağdadi, hımış, Cumhuriyet Dönemi Türk mimarisi, modern mimarlık, müstakil konut, apartman, betonarme karkas yapı.

Traditional houses of Adana, sofas, bays, eaves, clay roofs, lathing, timber construction with brick filling, Turkish architecture in the Republican era, modern architecture, detached houses, apartment complexes, concrete-framed construction.

ÖZET

Adana, çok eski çağlardan itibaren önemli bir konaklama ve yerleşim yeri olmuştur. Adana'nın kentsel dokusu, kentin zengin tarihini, kültürel çeşitliliğini, sıcak ve nemli iklimine bağlı yöresel özelliklerini yansıtan mimarlık ürünleriyle kendine özgü bir yapı sergiler. Kentin fiziksel yapısında, 16. yüzyılda Osmanlı egemenliği altında, Ramazanoğulları idaresinde oluşan ticari merkezdeki anıtsal yapılar ile güçlü bir mimarlık geleneğinin ürünü olan 19. yüzyıl geleneksel konutları ayrı bir yer tutar. Bunun yanı sıra 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl ortalarına kadar gerçekleşen ve büyük ölçüde tarımda makineleşme ve sanayileşme ile ortaya çıkan ekonomik değişimlerin sonuçlarının fiziksel çevreye yansıdığı 1930'lardan, 1970'lerin sonlarına kadar uzanan dönem de önemlidir. Bu dönemde üretilen büyük bölümünü kamu yapıları ile konutların oluşturduğu, nitelikli modern mimarlık ürünleri de Adana'nın mimari ve kentsel karakterinin belirlenmesinde önem taşır.

Adana kentsel dokusunda, özellikle 1998 Depremi sonrasında hızlanan ve temelde düzensiz kentleşmenin neden olduğu yok oluş sürecinden geriye kalan kültür varlıklarının belgelenmesi amacı ile Kasım 2004 - Mayıs 2005 döneminde, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında, Adana İli Kentsel Kültür Varlıkları Belgeleme Çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Türkiye Kültür Envanteri Projesi'nin kentsel mimarlık belgeleme sistemine katkı hedeflenmektedir.

2004 -2005 yıllarında Adana Kentsel Kültür Varlıkları Belgeleme Projesi kapsamında il merkezinde yaptığı-mız çalışma, 1937'de Hermann Jansen tarafından hazırlanan imar planı sınırları içinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu sınırlar, 1998 yılında onaylanan Adana Koruma Amaçlı İmar Planı'nın kapsadığı tarihi merkezin ve geleneksel yapıların yanı sıra Adana il merkezi genelinde 1970'lerin sonuna kadar oluşan kentsel dokuyu ve mimarlık ürünlerini de içermektedir. Çalışmanın kapsamının geniş tutulması, Adana kentinde bütüncül bir belgeleme çalışmasının gerçekleştirilmesine olanak sağlamış ve bu kapsamda 684 yapı adası, 12 kentsel öge ve 734 adet yapı belgelenmiştir.

Bu çalışma ile Adana kent merkezinin, halen özgün niteliğini sürdüren pek çok yapı ve kentsel ögeyi bünyesinde barındırdığı görülmüştür. Ayrıca kentsel ölçeğin ve işlevsel karakterin de bir ölçüde korunduğu kabul edilebilir. Buna karşın, özellikle geleneksel merkezde, mevcut parsel sınırları içinde, tek yapı ölçeğinde yıkım ve yenilemelerin yapıldığı, günümüze kadar ulaşabilen tarihi yapıların çoğunun bakımsız kaldığı ve özgün niteliklerine uygun olmayan bir şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde Jansen Planı ile gelişen bölgelerde de, arazi değerlerindeki artış nedeniyle, 2-4 katlı, nitelikli modern mimarlık ürünlerinin, yerlerini çok katlı yapılara bırakmaya başladığı ve mevcut kentsel dokuda yoğunlaşmanın ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Adana Kentsel Kültür Varlıkları Belgeleme Çalışması, Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında modern mimarlık ürünlerini de içine alan ilk kapsamlı belgeleme çalışması olması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışma ile bütüncül bir yaklaşım benimsenerek, geleneksel yapıların ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait yapıların yanı sıra yakın dönem yapılarının da belgelenmesinin gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The city of Adana has been an important place of settlement for centuries. The town presents a unique urban fabric of structures reflecting Adana's rich history, cultural diversity, hot and humid climate and local character. The monumental buildings in the commercial centre erected in the 16th century under the control of the Ramazanoğulları Principality during Ottoman rule and the 19th century residential buildings display a powerful architectural tradition and together contribute to the physical structure of the city. Moreover, public buildings and modern residential structures produced between the 1930s and 1970s constitute an important place in the formation of the town's architectural and urban character. These buildings reflect the economic prosperity mostly in relation with the development in the agricultural mechanization and industrialization that took place between the end of the 19th century and the mid 20th century.

Aiming to document the surviving architectural heritage from uncontrolled urbanisation and fast deterioration which gained speed after the 1998 Earthquake, The Inventory of the Urban Cultural Heritage of the City of Adana was undertaken between November 2004 and May 2005 with the goal to contribute to Turkey's Cultural Inventory Project.

The Inventory of the Urban Cultural Heritage of the City of Adana was realized within the boundaries of the development plan prepared by Jansen in 1937. The study area covers the historic centre and traditional buildings which were included in the Adana Development Plan for Conservation approved in 1998, as well as the urban fabric and architectural products constructed until the end of the 1970s. The selection of a large study area enabled the realization of a holistic documentation and within this context 684 urban blocks, 12 urban elements and 734 buildings were documented.

The study revealed that the town centre still accommodates several buildings and urban elements that retain their original quality. Furthermore, the urban fabric and functional character remains intact to a certain extent. However, rapid deterioration in the architectural fabric has been experienced, as demolition and rebuilding activities in the town centre have generally been realized on a plot-by-plot basis concerning drastic changes in the character of the structural design. The majority of the surviving historic buildings, on the other hand, are neglected and under inappropriate uses regardless of their original character. It was also revealed that 2-4 storey modern residential buildings within the more recently developed northern areas according to Jansen's plan have been replaced with higher buildings due to land speculation which has generated density in the existing urban fabric.

Within the framework of Turkey's Cultural Inventory Project, The Inventory of the Urban Cultural Heritage of the City of Adana is significant for being the first comprehensive inventory, documenting modern architectural products. The study aims to emphasize the necessity of adopting a holistic approach and documenting urban cultural entities of the near past as well as traditional and Early Republican ones.

GİRİŞ

TÜBA-TÜKSEK Programı kapsamında yürütülen Adana Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, Mersin Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. İpek Durukan ve Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü Araştırma Görevlisi Dr. Figen Karaman yürütücülüğünde, Öğr. Gör. Dr. Duygu Saban (yürütücü yardımcısı) ve Yrd. Doç. Dr. Onur Erman (yürütücü yardımcısı) tarafından, Kasım 2004 - Mayıs 2005 arasında, yedi aylık bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte 50 iş gününde, dört kişi dönüşümlü olarak çalışmış ve 684 yapı adası, 12 kentsel öge ve 734 yapı olmak üzere, toplam 1430 adet envanter formu doldurulmuştur. Alan çalışması ile bir arada yürütülen büro çalışmasına Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü 4. sınıf öğrencisi Ahmet Giliz ile Dr. Birol Durukan'ın da katkısı olmuştur.

Proje ekibi, çalışmanın gerçekleştirilmesinde verdikleri teknik donanım ve akademik destekten ötürü TÜBA'ya, çalışma süresince gösterdiği anlayıştan ötürü Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölüm Başkanı Prof. Dr. Erkin Erten'e, teknik desteği için Suat Bayseçkin'e ve çalışmanın fotokopi ve ozalit masraflarını karşılayan Mimarlar Odası Adana Şubesi'ne teşekkür eder.

AYRINTILI ANLATIM

AMAÇ

Adana İli Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Projesi, Adana kentsel dokusunda, tarihi yapıların yanı sıra Cumhuriyet dönemi yapılarını da kapsayacak biçimde planlanmıştır. Bu belgeleme çalışması ile Türkiye Bilimler Akademisi tarafından başlatılan Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Adana'daki kentsel kültür varlıklarını saptamak ve ülke geneline yayılması planlanan kentsel mimarlık belgeleme sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

YERLEŞMENİN TARİHİ VE ÇALIŞMA ALANI SINIRLARI

Seyhan Nehri üzerinde kurulmuş tek kent olan Adana, Anadolu Yarımadası'nı boydan boya geçerek Gülek Boğazı üzerinden Çukurova'ya inen ana tarihsel yol aksı üzerinde, çok eski çağlardan itiba-

ren önemli bir konaklama yeri olmuştur. Kentin Osmanlıların egemenliği altında, Ramazanoğulları Beyliği yönetiminde yapıldığı 16. yüzyıl, fiziksel yapının biçimlenişinde ilk önemli evreyi oluşturur. Bu dönemde önemli bir yerleşim konumuna gelen kentte, ticari merkez de Ramazanoğulları'nın inşa ettirdiği ticari ve kamusal vakıf eserlerinin etkisiyle gelişmiştir.

Adana, 17. ve 18. yüzyıllarda zayıflayan Osmanlı yönetimi ve yoğunlaşan aşiret ayaklanmaları sonucu bir gerileme yaşamıştır. 1867'de vilayet merkezi olduktan sonra yeniden yapılanmaya başlayan kentte ekonomi, yüzyılın sonlarından itibaren tarımda makineleşmeye ve sanayileşmeye bağlı değişimlerle canlanmıştır. 20. yüzyıl ortalarına kadar devam eden bu sürecin sonuçlarının fiziksel çevreye yansıdığı 1930'lardan 1970'lerin sonlarına uzanan dönem, Adana kentinin kentsel ve mimari gelişiminde diğer önemli evreyi oluşturur. Bu dönemde kent, Hermann Jansen tarafından 1937'de hazırlanan ve 1940'ta tekrar gözden geçirilen ilk imar planı çerçevesinde büyümüş ve yeni gelişen bölgelerde, büyük bölümü konutlardan ve kamu yapılarından oluşan, nitelikli modern mimarlık ürünleri ortaya çıkmıştır.

Bu gelişim süreci göz önüne alındığında, Adana kentinde, tarihi yapıların yanı sıra Cumhuriyet dönemi yapılarının da çalışma kapsamında ele alınması ve belgelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, envanter çalışmasının, 1937 yılı Jansen İmar Planı sınırları içinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Söz konusu sınırlar 1998 yılında onaylanan Adana Koruma Amaçlı İmar Planı'nın kapsadığı tarihi merkezin yanı sıra kentte 20. yüzyılın son çeyreğine dek oluşan mimari ürünleri ve kentsel dokuyu da içine almaktadır. Bu alan doğuda Seyhan Nehri (Fuzuli, Seyhan ve Manisalı Ali Bey caddeleri), kuzeyde demiryolu hattı (Mustafa Kemal Bulvarı), batıda Havaalanı (Barış Bulvarı), güneyde Bakımyurdu Caddesi'nden Karacaoğlan, Saydam, Debboy ve Ulus caddelerine kadar uzanan bölgeyi içine almaktadır (Res. 1).

Çalışma alanının çok geniş olması ve elde edilen harita verilerinin farklı nitelikleri nedeniyle, proje ekibi "çalışma alanı alt bölümleri" oluşturulmasına karar vermiş ve alan üç bölgeye ayrılmıştır. Alt bölümlerin oluşturulmasında, belirlenen bu alanlardaki mevcut yapıların ve kullanımlarının niteliği

ile alanın kentsel karakteri dikkate alınmıştır (Res. 2). Çalışma alanında elde edilen bulgular da çalışma alanı alt bölümleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Tarihi merkez, batıda Özler, Ali Münif Yeğenağa caddeleri ve Alidede Sokak'tan Debboy Caddesi'ne uzanan, güneyde yine Debboy Caddesi ile sınırlanan, kuzeyde İnönü Caddesi, doğuda Seyhan ve Ulus caddeleri ile tanımlanan ve Tepebağ, Kayalıbağ, Ulucami, Karasoku, Sarıyakup, Türkocağı mahallelerini içeren bölgedir. 1998 tarihli Adana Koruma Amaçlı İmar Planı'nın kapsadığı ve ana çekirdeğini 16. yüzyıl yapılarının oluşturduğu söz konusu bölge, envanter çalışması kapsamında "I Numaralı Çalışma Alanı" olarak tanımlanmıştır. Merkezi güney ve batı yönünde çevreleyen ve geleneksel karakterde devamlılık görülen Mestanzade, Beşocak ve Alidede mahalleleri de tarihi merkez ile birlikte I Numaralı Çalışma Alanı kapsamında değerlendirilmiştir (Res. 3).

19. yüzyıl sonundan itibaren geleneksel merkezin batısında gelişen ve Sucuzade, Kocavezir, Kuruköprü, Hanedan, Hurmalı, İstiklal mahallelerinin yer aldığı bölge ile 1960'lardan sonra yapılan ve çalışmanın batıdaki sınırını oluşturan Emek Mahallesi, "II Numaralı Çalışma Alanı" olarak ele alınmıştır. Bunların yanı sıra Ahmet Remzi Yüreğir ve Sakarya mahallelerinin sınırlı bir bölümü de bu alanın sınırları içindedir (Res. 4).

Geleneksel merkezin kuzeybatısında kalan 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı yerleşimlerini kapsayan Döşeme ve Çınarlı mahalleleri ile kuzeyde Jansen Planı sonrasında gelişen ve Cumhuriyet dönemi modern mimarlık ürünlerinin yer aldığı Reşatbey, Cemalpaşa ve Kurtuluş mahalleleri de belgeleme çalışması kapsamında "III Numaralı Çalışma Alanı" olarak tanımlanmıştır. Demiryolu hattı ve çevresindeki yapıların yer aldığı Ziyapaşa ve Gazipaşa mahalleleri, III Numaralı Çalışma Alanı içinde değerlendirilmiştir (Res. 5).

ÇALIŞMA YÖNTEMİ

2004-2005 yılı Adana Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Projesi'nin planlanması aşamasında, TÜBA-TÜKSEK kapsamında daha önceki dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiştir. Bunun sonucunda TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi çalışma ilke ve yöntemleri doğrultusunda bir program oluşturulmuş, kapsamlı bir yayın araştırması ve arşiv taramasının ardından, alanda yazı, çizim, fotoğraf ve GPS veri-

leri ile belgeleme yapılmıştır.

Yazılı belgelemenin en önemli bölümünü, her anıt ve yerleşme birimi için TÜBA Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Formu'nun alanda doldurulması oluşturmuştur. Belgeleme sürecinde, özellikle özgün ayrıntılar içeren geleneksel yapılar ile Cumhuriyet dönemi yapıları için ayrıntılı tanımlamalar yapılmıştır. Bunun yanı sıra bir alan günlüğü tutulmuş, bu günlüğe yapılan çalışmalar, görüşmeler ve harcamalar not edilmiştir.

Çizim ile belgelemede, envanter formu doldurulan yapıların planları çıkarılmıştır. Bu planlardan bazıları ölçekli çizimler, bazıları da ölçeksiz krokilere. Büro çalışmasında ayrıca, dijital ortama aktarılmış olan haritalar üzerine, alanda yapılan saptamalar ve elde edilen veriler işlenerek analiz paftaları hazırlanmıştır.

Her yapı adası, kentsel öge ve yapı, dijital olarak fotoğraflanmıştır. Yapı adaları fotoğraflanırken, adanın her bir köşesinden geniş açılı objektif kullanılarak fotoğraflanması hedeflenmiştir. Kentsel öge ve yapıların fotoğraflanmasında ise, her birinin kendi yakın çevresi içindeki yerini ve mimari özelliklerini anlatan genel fotoğraflarının yanı sıra özgün kapı, pencere, balkon korkuluğu, beze gibi ayrıntılarının da fotoğraflanmasına özen gösterilmiştir. Alan çalışması sonrasında fotoğraflar sınıflandırılmış ve sistematik bir biçimde bilgisayar ortamında arşivlenmiştir.

Çalışma alanındaki kültür varlıklarının küresel konumları GPS aleti kullanılarak saptanmıştır. Çalışma alanında yer alan yapı adalarının her bir köşesinden GPS aleti ile ölçüm yapılmıştır. Envanter formları doldurularak belgelenen ve bir yapı adasını tariflemeyen kentsel öğelerin orta noktasında veya önünde, yapıların da, giriş kapısı önünde GPS okumaları yapılarak küresel konum verileri saptanmıştır.

UYGULAMA

Hazırlık aşaması

Adana Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Projesi'nin dört kişiden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Adana, ekip elemanlarının çalışmakta ve ikamet etmekte oldukları kenttir. Bu durum başka bir kentte çalışma yapıldığında karşılaşılan konaklama, yemek, büro sorunlarının olmaması, alan çalışmasının daha

geniş bir zaman dilimine yayılabilmesi, toplanan verilerin kolaylıkla kontrol edilmesi ve benzeri olanaklar sağlamıştır. Bu nedenle arşiv oluşturma, alan çalışması ve toplanan verileri bilgisayar ortamına aktarma işlerinin birlikte yürütülmesi kararı alınmıştır.

Belgeleme çalışmasının esas verilerini oluşturacak alan çalışması öncesinde gerçekleştirilen kapsamlı arşiv ve kaynak araştırmasına, ekip elemanlarının Adana kenti üzerine geçmiş dönemde yapmış oldukları kişisel çalışmalar temel oluşturmuştur. Bunların yanı sıra Çukurova Üniversitesi'nde yapılan tezler ve envanter ekibi üyelerinin yürütücülüğünde gerçekleştirilen öğrenci çalışmaları da belgeleme çalışmasına veri sağlamıştır. Kamu kurum ve kuruluşları ile bağlantı kurulmuş, bu kurumların (Vakıflar Adana Bölge Müdürlüğü, İl Özel İdaresi, Büyükşehir ve ilçe belediyeleri, Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü) elindeki sınırlı verilerden, envanter çalışması için arşiv oluşturulması amacıyla yararlanılmıştır.

Hazırlık aşamasında, en büyük sıkıntı güncellenmiş kadastral ve halihazır harita bilgilerine ulaşırken yaşanmıştır. Tarihi merkez için, Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında hazırlanmış olan 1996 tarihli halihazır haritanın bilgisayar ortamına yüklenmiş verileri kullanılmıştır. Söz konusu haritadaki veriler çok eski olmamakla birlikte, bu verilerin 1998 Adana Depremi sonrasında, özellikle geleneksel yapılarda meydana gelen kayıplar nedeniyle, parsel ölçeğinde güncellenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, 2004–2005 yıllarında gerçekleştirilen bu belgeleme çalışmasının amacına ulaşabilmesi için, parsel ölçeğindeki değişimler proje ekibi tarafından 1996 tarihli mevcut halihazır haritaya bilgisayar ortamında işlenmiştir.

Kentin geleneksel merkezinin kuzeyinde Cumhuriyet döneminde gelişen kısım için ise, 2002 yılında bilgisayar ortamında hazırlanmış halihazır harita verileri kullanılmıştır.

Bu iki alanın dışında kalan ve kentin geleneksel merkezinin çeperlerini ve çalışma alanının havaalanına uzanan batı bölgelerini kapsayan bölüm için ise, bilgisayar ortamındaki harita verilerine ulaşılammıştır. Bu kısımda, proje ekibi tarafından, bilgisayar ortamında mevcut halihazır harita verileri üzerine yapı adası sınırları işlenmiş ve sadece envanter formu doldurularak belgelenen yapılar, parsel sınırları çizilerek gösterilmiştir.

Alan çalışması

Alan çalışması, dört kişilik ekibin, ikişer kişilik gruplar veya tek kişi olarak, dönüşümlü çalışması ile gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 498 hektarlık bir alanda belgeleme yapılmıştır. Ekip elemanlarının kenti iyi tanınması, çalışmanın hızlı ve üretken biçimde ilerlemesini sağlamıştır.

Alan çalışmasına öncelikli olarak Adana Koruma Amaçlı İmar Planı sınırları içinde yer alan tarihi merkezden başlanmıştır. Her yapı adası, kentsel öge ve özgün yapı için envanter formu doldurulmuş ve bunlar ekip elemanlarından İpek Durukan ve Onur Erman tarafından yaklaşık 5500 dijital fotoğraf ile belgelenmiştir. Bunun yanı sıra GPS aleti ile ölçümler yapılmış ve harita verileri güncellenmiştir. Toplanan veriler (harita, fotoğraf, yazı) bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Belgelenen yapılardan plan krokileri mevcut olanların, yerinde kontrolleri yapılarak varsa değişiklikler işlenmiş ve bilgisayar ortamında çizilmiştir. Yeni tespit edilenler ile krokisi olmayan yapılardan gerekli görülenlerin ölçüm ve çizimleri yapılmıştır. Çalışma sonunda 90 yapının planı çıkarılmış, bunlardan 40 kadarı 1/100 ölçeğinde çizilmiştir.

GENEL BULGULAR

Yapı adalarının genel özellikleri

1 Numaralı Çalışma Alanı

Adana'nın 20. yüzyıl öncesine tarihlenen kültür varlıklarının ağırlıklı olarak yer aldığı ve Adana Koruma Amaçlı İmar Planı'nın kapsamını oluşturan tarihi merkezde Tepebağ, Kayalıbağ, Sarıyakup ve Türk ocağı mahalleleri konut alanları iken, Ulucami ve Karasoku mahalleleri, anıtsal ticaret ve kamu yapılarının yoğunlukta olduğu alanlardır. Kayalıbağ, Ulucami ve Türkocağı mahalleleri tarihi merkezin doğusunda, Seyhan Nehri kıyılarına kadar uzanır (Res. 6).

Ulucami Mahallesi'nde, geleneksel ticari merkezin ana çekirdeğini oluşturan ve 16. yüzyılda Osmanlı yönetimi altında Ramazanoğulları Beyliği döneminde inşa edilen Ulucami Külliyesi, dini, ticari, sosyal, eğitsel birimleri ile beylerin, imam ve müderrislerin konutlarını bünyesinde barındırırken (Kurt 1992), külliye'den günümüze ancak Ulucami (O34.B9.315) (Res.8), Ramazanoğlu Türbesi (O34.B9.317), Ulucami Medresesi (O34.B9.310),

Halil Bey Mescidi (O34.B9.311), Selamlık Hamamı (O34.B9.312), Harem Dairesi (O34.B9.313), Çarşı Hamamı (O34.B9.323) ve Ramazanoğulları Çarşısı (O34.B9.227-238, 368, 369) (Res. 7) ulaşabilmiştir.

Adana kentinin tek merkezli gelişimi sonucu, bölgenin ticari merkez niteliği günümüzde de devam etmektedir. 16. yüzyıl yapılarının çevresinde oluşan kentsel dokuda, 1960–2000 dönemine ait nitelsiz yapıların oluşturduğu düzensiz bir yapılaşma göze çarpmaktadır. Buna karşılık bölgede, özellikle Abidinpaşa Caddesi civarında ve Karasoku Mahallesi’nde, nitelikli 1940–1970 dönemi ticaret yapılarına sıkça rastlanmaktadır. Bölgede geleneksel konut mimarisinin nitelikli tekil örnekleri varlıklarını korumakla birlikte, kentsel ölçekte geleneksel dokunun devamlılığı söz konusu değildir.

Adana kentinin tarihi konut alanlarını, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Osmanlı dönemi yapıları oluşturur. Konutların yan yana gelmesi ile biçimlenen, dar ve kıvrımlı sokaklar ile çıkmazların önemli bir yer tuttuğu bu dokuda, meydanların bulunmadığı görülmektedir. Adana geleneksel konut dokusunun en iyi korunduğu alan olan Tepebağ ve Kayalıbağ mahallelerinin altında bulunan ve yaklaşık 2,1 hektarlık bir alanı kaplayan Tepebağ Höyük ise Adana kentindeki en eski yerleşimin çekirdeğini oluşturmaktadır. Höyüğün yüksekliği, en yüksek noktalarda 40 m, eteklerde 29 m civarındadır (Girginer 2000). Adana kent merkezindeki çalışma alanı genel olarak düz arazidedir, yalnızca Tepebağ Höyük üzerindeki alan eğimlidir. Tepebağ Höyük, 1967 yılında tescil edilmiş ve bu alan 1968’de Adana’daki tarihi kentsel alanın sınırlarının belirlendiği “Protokol Alanı”nın ana çekirdeğini oluşturmuştur. 1974 yılında 1. ve 3. derece Arkeolojik sit alanı sınırları belirlenmiştir. Arkeolojik sit alanı ilanının yanı sıra höyük üzerinde yer alan sivil mimarlık örneklerinin korunması için getirilen sınırlamalarla, bölgede yeni yapılaşmaya izin verilmemiş ve yıkılacak olan yapılar için öncelikle Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’na (GEEAYK) başvurulması gerekliliği şartı konmuştur. Bölgede tespit ve tescil çalışmaları da başlatılmış, ancak bu çalışmalar höyük üzerinde yeni yapılaşmayı ve gecekondulaşmayı önleyememiştir (Karaman Durmuş 1992). Bu şekilde özgün yapısını ve kültürel değerlerini yitirmeye başlayan alan, 19. yüzyıl geleneksel konutları ile 20. yüzyıl başına ait seçkin örneklerin yanı sıra düşük gelir gruplarına ait nitelsiz yapıları da barındıran bir bölge haline gelmiştir.

Sarıyakup ve Türkocağı mahalleleri de dar ve kıvrımlı sokak dokusunun devam ettiği alanlardır. Ancak Türkocağı Mahallesi’nin doğu bölümü, 19. yüzyıl sonlarında, Seyhan Nehri’nin taşkınlarını önlemek amacı ile oluşturulan setin inşasından sonra yapılandığından, bu alanda kentsel dokuda ızgara plan şeması ile karşılaşılacaktır. Özgün sokak dokusunun kısmen korunduğu bu mahallelerde, parsel ölçeğinde önemli bozulmalar ve yenilemeler görülmektedir.

Merkezi güney ve batı yönünde çevreleyen ve geleneksel karakterde devamlılık gösteren Mestanzade, Beşocak ve Alidede mahalleleri, geleneksel konut dokusunun yer yer anıtsal kamusal yapılarla zenginleştiği bir doku sergilemektedir. Bu bölgelerde 1940–1960 dönemine ait yapılara da sıklıkla rastlanmaktadır (Res. 34). Mestanzade Mahallesi ızgara sistemde oluşturulmuş bir kentsel doku sergilerken, Beşocak ve Alidede mahallelerinde, tarihi merkezin dar ve kıvrımlı sokaklar ve çıkmazlarla belirlenen kentsel dokusunun devamı izlenmektedir. Ancak bu dokuda da Tepebağ, Kayalıbağ, Sarıyakup ve Türkocağı mahallelerine benzer biçimde, özellikle 1998 Adana Depremi sonrasındaki yıkımlar sonucu oluşan boşluklarla karşılaşılacaktır.

19. yüzyıl sonlarına doğru inşa edilen resmi binalar, Ramazanoğulları Çarşısı ile tariflenen ticari merkezi nehre ve Taşköprü’ye bağlayan yollar üzerinde yer almıştır. Geleneksel merkezin güneydoğusunda bulunan ve resmi binaların yanı sıra tiyatro, park ve kent meydanını da barındıran bu idari merkezde, günümüzde Adana Kız Lisesi’ne ait ve Kültür ve Sanat Merkezi olarak kullanılan Askeri Rüştüye Mektebi (O34.B9.293), halen Seyhan Kaymakamlığı olan Hükümet Konağı (O34.B9.289) gibi kamu yapılarının ve Saat Kulesi’nin (O34.B9.320) (Res. 7) yanı sıra bu dönemde inşa edilen görkemli konakların da pek çoğunu görmek mümkündür (Res. 11).

II Numaralı Çalışma Alanı

19. yüzyıl sonunda Adana’da üretilen pamuğun dünya pazarlarına daha ucuza ulaşmasını sağlayacak olan Adana-Mersin demiryolunun inşasından sonra (Toksöz ve Yalçın 1999) kentte sanayi atılımı gerçekleşmiş ve ekonomi canlanmıştır. Bu dönemde pek çok banka şubesi açılmış ve çırcır fabrikalarıyla birlikte büyük kapasiteli iplik fabrikaları kent merkezinin çevresine yerleştirilmiştir (Toksöz ve Yalçın

1999). O zamanki iskan alanlarının hemen dışında, geleneksel merkezin kuzeybatısında 1886'da işletmeye açılan demiryolunun istasyon binası (O34.B9.1124) çevresinde ve ticari merkezin batısında, Sucuzade, Kocavezir, Kuruköprü, Hanedan, Hurmalı ve İstiklal mahalleleri gelişmiştir.

Günümüzde bu alanda yer alan Sucuzade, Kocavezir ve Kuruköprü mahalleleri önemli ölçüde ticaret alanlarına dönüşmüştür. Yapısal yenilenme hızı yüksek olan ve yoğunluğu giderek artan bir ticaret bölgesine dönüşen Kuruköprü Mahallesi'ndeki geleneksel konutların büyük bölümü işlev değiştirmiş ve ticari amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel konut mimarisinin mütevazı örneklerini barındıran Hanedan, Hurmalı ve İstiklal mahallelerinde ise konut kullanımının devam ettiği ve kentsel ölçekte geleneksel konut dokusunun kısmen korunduğu görülmektedir. Bölgedeki 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı konutları arasında yığma tuğla / ahşap karkas bağ evlerinin yanı sıra kerpiçten inşa edilmiş örnekler de bulunmaktadır.

Bu çalışma alanında son derece nitelikli yapılarla niteliksizlerin bir arada bulunduğu 1940-1960'lar dokusu büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır. Bu dokuda özellikle Sucuzade, Kocavezir, İstiklal ve Hanedan mahallelerindeki nitelikli konutlar (Res. 35-36) ile Kuruköprü Mahallesi'ndeki otel, büro ve banka (Res. 43) binaları önem taşımaktadır. Dokunun sürekliliği, parsel ölçeğinde yapılan yenilemelerle, özellikle de 1940'lara kadar buğday pazarı olarak kullanılan ve daha sonra sebze haline dönüştürülen O34.B9.441 envanter numaralı yapı adasında, 1990'ların sonunda inşa edilen Kocavezir İş Merkezi'nin büyük kütesi ve çevresindeki boşluk ile bozulmaktadır (Res. 4).

Kentin gelişimi, İstiklal Mahallesi'nde 1940'larda inşa edilen eğitim yapıları (Endüstri Meslek Lisesi ve Yapı Meslek Lisesi) (Res. 40-41) ile batıya doğru ilerlemesini sürdürmüştür. Mersin Yolu üzerinde kurulmaya başlanan fabrikalardan, çalışma alanı kapsamına giren Tekel Fabrikası (O34.B9.1321) 1950'lerde günümüzdeki adıyla Ahmet Remzi Yüreğir Mahallesi'nde; Güney Sanayi Tekstil Fabrikası da (O34.B9.1319) 1960'larda günümüzdeki adıyla Sakarya Mahallesi'nde inşa edilmiştir. D-400 karayolu üzerinde bulunan söz konusu fabrikaların hemen güneyindeki Emek Mahallesi'nin büyük bölümünü, 1960 ve 1970'lerde, Güney Sanayi çalışanları tarafından kurulan kooperatifler eliyle inşa edilen 2, 4 ve 10 katlı blokların yer aldığı toplu konut alan-

ları oluşturmaktadır (O34.B9.1229-1280) (Res. 45). Kooperatif konutları dışında bahçeli, 1-5 katlı konut dokusunun hakim olduğu bölgede (Res. 44, 51) genellikle ızgara sistemin uygulandığı görülmektedir.

III Numaralı Çalışma Alanı

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte gerçekleştirilen yapısal değişimlere karşın 19. yüzyıl kent kurgusu, Anadolu kentlerinin çoğunda olduğu gibi, Adana'da da 20. yüzyıl ortalarına dek korunmuştur. Bu süreçte Adana ekonomisinin tarımsal üretime, büyük ölçüde de pamuk üretimine dayalı yapısı devam etmiştir. Buna karşılık 1920'ler sonrasında, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılanmasına paralel sosyal ve kültürel değişim ile sanayi atılımları, kentin fiziksel yapısındaki değişimleri tetiklemiş ve 20. yüzyılın ilk yarısında geleneksel merkezin dışında, planlı biçimde gelişen farklı bir kentsel doku ortaya çıkmıştır.

III Numaralı Çalışma Alanı'nda yer alan ve 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında gelişen Çınarlı Mahallesi, günümüzde merkezi iş alanının kuzeybatı sınırını oluşturmaktadır. Yer yer 19. yüzyıl sonu - 20 yüzyıl başı yapılarının yoğunlaştığı bölgede, günümüzde, niteliksiz yapılaşmaya ve yıkımlar sonucu oluşan boşluklara sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra merkezi iş alanı içinde kalan bölümünde 1940-1950'ler dönemine ait nitelikli kamu yapıları ile banka, otel (Res. 39) gibi ticaret yapıları bulunmaktadır. Çınarlı Mahallesi'nin kuzey kısımlarında yer alan, ızgara planlı kentsel dokuda ise 1960'lar, 1970'ler döneminin nitelikli, 2-5 katlı, bahçeli konutlarından oluşan bir dokuya rastlanmaktadır.

Eski İstasyon'un (O34.B9.1124) batısında, geleneksel merkezin kuzeybatısında yer alan ve ızgara planla oluşturulmuş düzenli sokakları ile 20. yüzyıl başında gelişen Döşeme Mahallesi, kentin yoğun iş alanları ile nitelikli konut bölgelerinin dışında kalmıştır. Bu nedenle arazi değerlerinde artış yaşamamış, küçük yapı adaları üzerine bitişik düzende inşa edilmiş bir-iki katlı konutlardan oluşan özgün kentsel dokusunu, deprem hasarları ve yıkımlara karşın büyük ölçüde korumuştur (Res 37).

Adana-Mersin demiryolunun Berlin-Bağdat demiryoluna eklenmesi amacıyla doğuya doğru inşa edilen yeni hat üzerinde 1917'de inşaatı tamamlanan Yeni İstasyon Binası (N34.B9.83), kentin kuzeye doğru gelişimini hızlandırmıştır (Toksöz ve Yalçın 1999). 1930'ların sonunda Hermann Jansen tarafından hazırlanan, 1940'ta onanan ve takip eden on

yıllarda büyük ölçüde uygulanan Adana Kenti İmar Planı ise kentsel gelişim açısından dönüm noktasını oluşturur. Bu plan doğrultusunda kentin gelişimi kuzey ve batıya yönlendirilmiş, Turhan Cemal Beriker (D-400 Karayolu) (Res. 32), Atatürk (Res. 33), Gazi Paşa ve Ziya Paşa bulvarları oluşturulmuş, imara açılan yeni konut bölgelerinde ise bahçe içinde yer alan bir veya iki katlı konutlardan oluşan bir doku öngörülmüştür. Bölgenin iklimsel yapısına uygun olan bu imar düzeni Yüzevler (Kurtuluş), Cemalpaşa, Reşatbey ve Emek mahalleleri gibi yerleşim alanlarında uygulanmıştır (Res. 38). Izgara şemanın benimsendiği söz konusu planda, Seyhan Nehri ve konut alanları büyük bir park aracılığı ile birleştirilmiştir. Günümüzde, bu parkın küçük bir bölümü Atatürk Parkı (O34.B9.1062) adıyla varlığını sürdürmektedir. (Oral Saban 1996).

İmar planının uygulanmaya başladığı dönem, toprak ve fabrika sahiplerinden oluşan sosyal sınıfın ekonomik gücünün arttığı dönemle örtüşmüş ve bu grup Yeni İstasyon ile tarihi kent merkezi arasında oluşturulan planlı bölgelere yerleşmeye başlamıştır (Toksöz ve Yalçın 1999). Günümüzde Reşatbey, Cemalpaşa ve Kurtuluş mahallelerini kapsayan bu alan kısa zamanda, dönemin uluslararası mimarlık ve kentsel tasarım anlayışları çerçevesinde, Adana kentine özgü koşullar altında biçimlenmiş olan nitelikli konut örnekleri ile yapılanmıştır (Res. 46-50) ve bu yapıların oluşturduğu kentsel doku kısmen korunarak günümüze ulaşmıştır. Buna karşılık parsel ölçeğinde yapılan yenilemeler ve 3-5 katlı apartmanların yerine inşa edilen çok katlı yapılarla yoğunluk büyük ölçüde artırılmıştır.

Yapı özellikleri

Geleneksel konutlar

Bu çalışmada belgelenen yapıların büyük çoğunluğunu, Tepebağ, Kayalıbağ ve Sarıyakup mahallelerinde yer alan 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı sivil mimarlık örnekleri oluşturmaktadır. Bu bölgelerde ve bunları çevreleyen alanlarda yer alan yapılara dayanarak, Adana geleneksel konutlarında rastlanan ortak nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

Plan kurgusu ve cephe elemanları: Çalışma alanındaki geleneksel konut mimarisinin, genelde sıcak ve nemli güney ikliminin etkisi altında gelişmiş olduğu gözlenmektedir. Bu yapılarda düz toprak damlar, saçaklar, taşlıklar ve iç avlular, kalın duvarlı az pencere

zemin katlar ile sıra pencere, çıkıntılarla zenginleştirilmiş üst katlar iklimsel koşullara yanıt veren mimari öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konutlar genelde serin esen rüzgarları alabilecek biçimde konumlandırılmıştır ve büyük çoğunluğunda bir iç avlu bulunmaktadır. Konuttaki mekanların, bazen her yönden bir duvar ile çevrili olan bu gölgeli, küçük iç avlulara yönlendirilmesi ile her konutta kendine özgü açık, yarı açık ve kapalı hacimler ortaya çıkmıştır (Res. 16).

Tek katlı örneklerine az rastlanan Adana geleneksel konutları genelde iki katlıdır (Res. 9, 10, 12, 13, 14, 15).

Bunun yanı sıra giriş katı, ara kat ve üst kat düzeninde oluşturulmuş iki buçuk ve üç katlı örneklerde sıkça rastlanmaktadır (Res. 11). Giriş katı, ara kat ve üst kat düzenine sahip olan bu konutların giriş katlarında, öncelikle iki kat yüksekliğinde tutulmuş olan taşlığa ve buradan da avluya ve üst kata çıkan merdivene ulaşılır. Bu katta ayrıca depo, kiler ve benzeri servis mekanları da yer alır. Üst kata çıkan merdivenle ulaşılan ve zemin kattaki servis mekanlarının üzerinde inşa edilen ara katlar ise basık tavanları, kalın duvarlar üzerindeki küçük pencere, kiler ve benzeri servis mekanları ile kışlık kat niteliği taşır. Burada, içinde ocağı bulunan mutfakın yer alması da tipik bir uygulamadır.

Geleneksel konutlarda, ana yaşama katını oluşturan üst kattaki mekan kurgusunda, sofanın niteliği ve konumunun değişimi ile farklı plan şemaları ortaya çıkmış ve Anadolu'daki pek çok yerleşimde olduğu gibi, dış sofalı ve iç sofalı plan şemaları çeşitli biçimlerde kullanılmıştır (Res. 22-29). Dış sofalı plan tipinde odalar genelde güney yönünde oluşturulan sofanın iki ya da üç yönünü açıkta bırakacak şekilde, sofaya ve sokağa cephe olarak konumlandırılmıştır (Res. 24-27). Genelde ince, uzun bir biçimde oluşturulan ve iki yandan odalarla çevrili iç sofalar ise ihtiyaca göre yan sofa, merdivenli sofa veya eyvanlarla zenginleştirilmiştir (Res. 28-29). İç sofalı konutların ön cephelerinin ise genelde güneye yönlendirilmeye çalışıldığı gözlenmiştir.

İç sofalı kurgunun dış sofalı şema ile bir arada kullanıldığı örnekler de bulunmasına karşın, bu örneklerde genellikle iç sofanın daha baskın bir nitelikte ele alındığı ve dış sofanın, avludan veya taşlıktan çıkan merdiveni karşılayan, yarı açık bir mekana dönüştüğü görülmektedir (Res. 22, 24; Res. 16). Mutfak, hela gibi ıslak hacimler genelde ara katlarda inşa edilmiş, ara katı bulunmayan konutlarda ise dış sofanın veya avlunun bir köşesinde oluşturulmuştur.

Adana geleneksel konut mimarisinde, oda ve kat sayısındaki artışlarla anıtsal boyutlara ulaşan örnekler de bulunmaktadır. Özellikle iç sofalı örneklerin, çatıda inşa edilen yazlık oda (cihannüma) ile dört kata kadar yükselen görkemli uygulamalarına Ulucami Mahallesi'nde sıkça rastlanmaktadır (Res. 11, 17).

Dar sokaklar boyunca, oldukça küçük parsellere inşa edilmiş olan geleneksel konutlarda düz cepheli yüksek zemin katların üzerinde paralel kenarlı ve üçgen biçimli çıkma kullanımı karakteristik bir özelliktir. Konutların cephelerine hareket kazandıran çıkmaların yanı sıra saçak, konsol gibi elemanların da estetik bütünlüğü tamamlayıcı nitelikte kullanıldığı görülmektedir. Nitelikli konutlarda bağdadi sıvalı, eğrisel, iç bükey ve üstleri kiremit örtülü saçaklar kullanılırken (Res. 10), mütevazı örneklerde ahşap veya metal çubuklarla desteklenmiş çinko saçaklar (Res. 9, 14) bulunmaktadır. Geleneksel konutların büyük çoğunluğunda üst örtünün düz toprak dam olduğu ve çatı parapetleri önünde yer alan saçakların bağımsız olarak oluşturulduğu görülmektedir. Çıkmaları taşıyan eliböğründü (Res. 14, 20, 21) ve konsollarda da çıkmının biçimine, niteliğine göre farklılaşan uygulamalar ve özgün denemelerle karşılaşılmaktadır. Eğrisel biçimde profillendirilmiş eliböğründelerin arasında, ön yüzleri bağdadi kaplama ile örtülerek oluşturulan konsollar, Adana geleneksel konutlarının tipik cephe ayrıntılarından biridir (Res. 9,10,15).

19. yüzyıl sonundan itibaren zemin katlarda da dışa açılmaların başladığı ve özenli giriş kapılarının cephelerde etkin bir mimari eleman olarak kullanıldığı görülmektedir (Res. 19). Özellikle kemer boşluklarında yer alan madalyonlarda nitelikli demir şebeke işçiliğine rastlanmaktadır.

Ortak bir mimari dilin varlığına karşın, Adana geleneksel konutlarında mimari biçimlenişler ile parsellerin büyüklüğü ve kullanımı bağlamında farklılaşmalar görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ekonomik canlanmaya bağlı olarak geleneksel konut mimarisinde de farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında Seyhan Nehri kıyısında inşa edilmiş konaklar ile Ulucami Mahallesi'ndeki anıtsal sivil mimarlık örnekleri geleneksel konut mimarisinin özenli ve seçkin yapılarını oluşturmaktadır. Bu yapılar, çatılarında bulunan, esinti ve manzaraya açık cihannümaları ve dört kata varan yükseklikleriyle Tepebağ ve Sarıyakup mahallelerindeki bir iki katlı mütevazı örneklerden belirgin biçimde farklılaşırlar. Yüksekliğin artmasının yanı sıra bu yapıların zemin katlarının da dışa açıldığı, parsellerin

büyüdüğü ve avlu kullanımının kaldırılarak yapının parselin tümüne oturtulduğu görülmektedir.

Kayalıbağ'da, Seyhan Nehri kıyısında, O34.B9.697 envanter numaralı yapı adası üzerinde yer alan sıra konaklar (O34.B9.698-702), Adana geleneksel konut mimarisinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Bu konaklar aynı zamanda kentte tescilli yapılan ilk sivil mimarlık örnekleri arasında yer almaktadır. Bu konaklardan Hacı Yunuszade Mehmed Efendi Konağı (O34.B9.698) ile bu sıra konakların en güneyinde yer alan ve orta holü çatıdaki sekizgen aydınlık feneri ile ışık alan Bosnalı Salih Efendi Konağı (O34.B9.702) ayrı bir önem taşımaktadır. Sıra konakların hemen kuzeybatısında yer alan ve yine görkemli bir örnek olan Suphi Paşa Konağı da (O34.B9.704) 1976'dan bu yana Atatürk Müzesi olarak kullanılmaktadır. Yapı, 1998 Adana Depremi sonrasında kapsamlı bir onarım geçirmiştir.

Kentteki farklı din ve kültürlerin etkileşimi de konut mimarisinde belirli bir çeşitlilik yaratmıştır. Kuru köprü, Hanedan, İstiklal ve Döşeme mahalleleri gibi kentin batısındaki yerleşim alanları ile Türkocağı Mahallesi'nde geleneksel nitelikler gösteren konutların yanı sıra azınlık kültürüne bağlı olarak biçimlenmiş, yığma sistemde inşa edilmiş yüksek bir bodrum kat üzerine oturtulmuş tek kat veya iki kattan oluşan, avlusuz örneklerle de karşılaşılmaktadır. Bu konutlarda, ana cepheden geriye çekilmiş olan ve iki kollu simetrik merdivenlerle ulaşılan görkemli girişlerden doğrudan konutun orta sofasına ulaşılmaktadır. Bu yapıların çevre ile ilişkilerinin artırılmasında çıkma yerine balkonlar (Res. 18) kullanılmakta; silme ve söve gibi elemanların kullanımı da cephe anlayışındaki farklılığı arttırmaktadır (Res. 12).

Proje ekibinden Figen Karaman'ın oluşturduğu (Karaman Durmuş 1992) tipolojiler, TÜBA-TÜKSEK envanter çalışması sırasında belgelenen yapıların plan krokilerine ve ölçekli planlarına dayanılarak geliştirilmiş ve Adana geleneksel konutları için plan (Res. 30) ve cephe tipolojileri (Res. 31) elde edilmiştir.

Yapım teknikleri ve malzeme: Çalışma alanındaki geleneksel konutlar, yığma ve ahşap karkas sistemde inşa edilmiştir.

Zemin katların, genelde 150–200 cm arayla ahşap hatıl geçilen 60–65 cm kalınlığındaki tuğla duvarlarla yığma olarak oluşturulduğu görülmektedir. Tuğlanın yanı sıra taş ve kerpiç kullanılan az sayıda sivil mimarlık örneğine de rastlanmaktadır.

Kimi örneklerde üst katların da yığma sistemde inşa edildiği görülmekle birlikte, konutların çoğunda ahşap

karkas arası tuğla dolgu sistemde oluşturulan üst katlarla karşılaşmaktadır. Çıkmalarda 10–15 cm'ye kadar düşen duvar kalınlıklarına rastlanmaktadır.

Katlar arası döşemeler ise genelde duvarlara oturan, sık ahşap kirişlerle oluşturulmuştur. Bağdadi tekniğiyle yapılmış eğrisel saçak ve çıkma altı detayları 19. yüzyıl Adana konutlarının karakteristik özelliklerindendir. Adana geleneksel konutlarında üst örtü genellikle toprak damdır.

Cumhuriyet Dönemi konutları

Adana konutlarında geleneksel karakterin 1930'lara dek korunduğu görülmektedir. 1930–1960 arasındaki dönemde ise, bir yandan gelenekselin devamı niteliğinde uygulamalar sürerken, bir yandan da uluslararası üslupta inşa edilen özgün denemelerle karşılaşmaktadır. 1960'larda ve 1970'lerde ise modern mimarlık söylemini benimsemiş 3–5 katlı apartman uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir.

1940–1960 döneminde tipik uygulamalar, yığma sistemde inşa edilmiş, geleneksel iç sofalı plan şemalarını tekrarlayan, 3–4 katlı konutlardır. Bu konutlar konsollara taşıtılan çıkma ya da balkonları bulunan, cepheleri gri serpme ya da taraklı mozaik sıvalı, nitelikli metal şebeke işçiliği ile oluşturulmuş kapı, pencere parmaklıkları ve balkon korkuluğu gibi detaylar içeren örneklerdir. İç mekanların zemininde yaygın bir biçimde uygulanan karo mozaik döşeme kaplamalarında da özgün denemelerle karşılaşılır.

1930'lardan 1970'lerin sonlarına kadar uzanan dönem Belediye Binası (Halkevi) (O34.B9.936) (Res. 42), DSİ İdari Binası (N34.B9.47) gibi nitelikli kamu yapıları ve Borsa Binası (O34.B9.892) gibi ticaret yapılarının yanı sıra modern mimarlığın başarılı uygulamaları olan özgün konut örneklerinin de inşa edildiği bir dönemdir. Bu yapılardan Mimar Semih Rüstem'in 1930'da, dönemin İstasyon Caddesi (Atatürk Bulvarı) üzerinde tasarladığı kendi evi (Berkmen Evi) (O34.B9.966) ile Sait Bey Evi (O34.B9.965) tescillenerek koruma altına alınmış önemli örneklerdir. Sait Bey Evi prizmatik formların asimetrik biçimde birleşmelerinden doğan kütle anlayışı, düz çatı, köşe pencereleri ve yatay pencereler gibi Alman ekolünün etkisinde biçimlenmiş detaylarıyla özellikle dikkat çekmektedir. Bu yapıların yanı sıra Ertuğrul Arf tarafından tasarlanan ve 1952–1957 yılları arasında inşa edilen Talip Aksoy Evi (O34.B9.1092) de dönemin uluslararası mimarlık anlayışının yerel etkilerle son derece başarılı bir biçimde bütünleştiği tescilli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Res. 49).

1930'lardan 1970'lerin sonlarına kadar uzanan dönemde üretilen konutlar, yerel koşulları ve dönemin uluslararası mimarlık ortamını yansıtan nitelikler sergilemektedir. Bu konutlarda, geleneksel plan şemasının çağın koşullarına uyarlanmış çözümleri ile karşılaşmakta (Res. 52-60) ve bu çözümlerde orta sofanın tüm yaşam birimlerinin kapılarının açıldığı bir oturma odasına (Res. 56-57) ya da mekanları birbirine bağlayan geniş bir koridora (Res. 55-59) dönüştüğü görülmektedir. Dış sofaların yerini ise sıcak ve nemli yaz günlerinde kullanılmak üzere, iç mekanın bir uzantısı olarak tasarlanmış geniş balkonlar almıştır. İki katlı müstakil konutlarda, geniş ve iki kat yüksekliğinde bir hole oturtulmuş gösterişli merdivenler sıklıkla kullanılmıştır.

Yapıların cephelerinde ise modern mimarinin karakteristik detayları kullanılmıştır. Özellikle dörtgen ve açılı biçimlerde yerleştirilen balkonlar ile geniş pencerelerin yanı sıra nitelikli giriş saçakları (Res. 50) cepheye zenginlik katan elemanlardır. Bu konutların genelde düz sıvanmış ve boyanmış cephelerinde, yer yer işlenmiş doğal taş, traverten kaplama kullanılması ve mozaik desenlerin oluşturulması da, günümüzde hala pek çok yapıda görülebilen karakteristik özelliklerdendir.

Adana'da Cumhuriyet Dönemi konutlarında üst örtü beton dökülerek elde edilen düz damlar şeklinde oluşturulmuştur. Ancak 1960'ların ve 1970'lerin karakteristik örnekleri olan 3–5 katlı apartmanlarda teras katlarının inşa edildiği ve bu katlarda nitelikli betonarme saçaklarla gölgelikler oluşturulduğu görülmektedir (Res. 44).

DEĞERLENDİRME

Adana'da hızlı ve kontrolsüz kentleşme süreci ile yakın zamanda yaşanan doğal afet sebebiyle kültürel varlıklar tehdit altındadır. Tarihi bölgenin çeperlerindeki niteliksiz çok katlı yapılar, tarihi kentsel merkezi ve kültür varlıklarını ezmekte; kültür varlıkları da ya yıkılmak üzere kaderlerine terk edilmekte ya da rant mekanizmasına teslim edilmektedir.

I Numaralı Çalışma Alanı'nı oluşturan geleneksel merkezin fiziksel yapısında hızlı bir bozulma ve yenilenme süreci yaşanmasına karşın bölgenin ticari niteliğinde bir süreklilik görülmektedir. Din, ticaret, yönetim, eğitim ve diğer kamu yapıları ile rekreasyon alanlarının iç içe bulunduğu bölgede yer alan konut alanlarında ise büyük ölçekli bir işlevsel değişim yaşanmış;

geleneksel karakterini koruyamayan bu alanlarda ticari aktiviteler ağırlık kazanmıştır.

1996 yılında hazırlanan Adana Koruma Amaçlı İmar Planı raporunda da Tepebağ ve Kayalıbağ mahallelerinin üzerine oturduğu Tepebağ Höyük ve çevresinin gerek Arkeolojik sit alanı olarak, gerek höyük üzerinde 19. yüzyıl konutlarının oluşturduğu kentsel doku olarak önemine dikkat çekilmiştir. Ancak 1998 Adana Depremi'nde bölgedeki tarihi yapıların büyük oranda hasar görmesi, höyük üzerindeki kentsel dokuda ikamet edilen yapı sayısının azalmasına yol açmıştır. Terk edilen geleneksel konutlar zaman içinde özgünlüğünü yitirmiş ve bakımsızlık nedeniyle yıkılmaya başlamıştır. Bu nedenle höyük üzerinde büyük boşluklar oluşmuş ve niteliksiz yeni yapılaşma hızlanmıştır. 1998 depremi sonrasında yıkımların bir kısmı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı doğrultusunda gerçekleşirken, büyük bir kısmı da kaçaktır. Az sayıda yapının restorasyonu yapılmıştır. Geriye kalan yapıların tamamına yakını onarım ihtiyacıdır. Bölgede altyapının yetersizliği de bozulmayı hızlandıran etkenler arasındadır. Buna karşın Tepebağ Mahallesi, halen kent bütününde tarihi kentsel dokunun en geniş ölçekte korunduğu alan olma niteliğini sürdürmektedir.

Geleneksel ticari merkezde yer alan anıtsal yapıların çoğunluğu Klasik Osmanlı mimarlık anlayışından çok yörenin yakın ilişkide olduğu Selçuklu, Zengî ve Memluklu sanatlarının etkilerini taşımaktadır. Bu yapılardan Harem Dairesi özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Buna karşın, başta Ulucami olmak üzere, külliye'nin diğer yapıları ile diğer vakıf camii ve mescitlerde 1998 depremi sonrasında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen çok sayıda onarım tamamlanmış olduğundan, kentte anıtsal yapıların çoğu oldukça iyi durumdadır. Günümüzde Ramazanoğulları Çarşısı aktif olarak kullanılmaktadır, ancak dükkanların çoğu mimari özelliklerini kaybetmiştir. Ayrıca çarşının özgün halinde hissedilen hacimsel bütünlük de artık söz konusu değildir. Sadece Bedesten olarak adlandırılan kısımda ve Ali Münif Yeğenağa Caddesi üzerindeki dükkan sırasında yapının özgün mimari özellikleri devam etmektedir. Ulucami ve Karasoku mahallelerindeki geleneksel konutlar ise, genelde deprem hasarları nedeni ile terk edilmiş durumdadır. Merkezi iş alanında yer alan bu konutların bir bölümünde zemin katların ticari amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Ticari işleve uyarlanmaya çalışılan bu katların plan kurguları ile cephe özelliklerinde önemli bozulmalar meydana gelmiş, pek çok

yapı özgün giriş kapısını kaybetmiştir. 1950'lerden itibaren yoğun göç almaya başlayan ve tek merkezli olarak büyüyen kentin geleneksel merkezindeki yapılaşmada belirli bir artış söz konusudur. Bu sürecin devamında, günümüze değin tek yapı ölçeğinde gerçekleştirilen yıkım ve yenilemelerle mimari niteliğini bir ölçüde kaybetmiş olan kent merkezinde, yoğunlaşan ekonomik baskılar sonucu, özellikle ana ticaret eksenleri üzerindeki pek çok tarihi yapının yok edildiği, yerine niteliksiz, çok katlı betonarme büro ve ticaret yapılarının inşa edildiği görülmektedir. Günümüze kadar ulaşabilen çok sayıda tarihi yapıda özgün niteliklerine uygun olmayan kullanımlar söz konusudur. Ayrıca toplumsal yapı da değişime uğramıştır.

Kentin kuzeye doğru konut ve küçük ticaret işlevleriyle hızlı bir biçimde büyümesi, tarihi merkezi olumsuz yönde etkilemiştir. Öncelikle kentin ticari merkezi aynı alanda daha fazla kişiye hizmet vermek zorunda kalmıştır, zira yerleşime açılan yeni bölge içerisinde oradaki nüfusa hizmet edecek yeni bir ticari merkez düşünülmemiştir. Buna bağlı olarak kentte kuzey-güney doğrultusunda trafik yoğunluğu artmış ve tarihi merkezde, giderek artan araç trafiği nedeniyle titreşim, gürültü ve çevre kirliliği ortaya çıkmıştır.

II Numaralı Çalışma Alanı'nda gözlenen bozulmalar D-400 Karayolunun güneyinde yoğunlaşmaktadır ve burada üç farklı alan esas alınarak değerlendirilebilir. Birinci alan Güney Sanayi Fabrikası lojmanlarını kapsayan Emek Mahallesi'dir. Bu alan ölçek açısından genel karakterini korumakla birlikte –Barış Bulvarı üzerindeki hariç– yapıların bakımsızlığı ile dikkat çekmektedir. Batısı havaalanı, doğusu 1940'lardan sonra oluşturulan eğitim yapılarına ayrılmış yapı adasıyla çevrili olan mahalle, her ne kadar mevcut yapılara niteliksiz ekler yapılmış ve yeni yapılar da daha düşük kalitede inşa edilmiş olsa da, dokusu, parsel boyutları ve planlaması ile çevresindeki mahallelerden daha nitelikli bir karakter sergilemektedir. Eğitim yapılarını kapsayan O34.B9.848 envanter numaralı yapı adasıyla Emek Mahallesi'nden ayrılan İstiklal Mahallesi'nde ise kerpiç, ahşap ve kagir malzemeden inşa edilmiş bağ evlerine ve 20. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş müstakil konutlara rastlanmaktadır. Bu mahalledeki bozulmalar genelde parsel ölçeğindedir ve niteliksiz yeni yapıların ilavesi sonucu oluşmuştur. II Numaralı Çalışma Alanı'nda, farklı karaktere sahip diğer bir alan ise Hurmalı, Hanedan, Kocavezir ve Sucuzade mahallelerini kapsamaktadır. Kent merkezinin çeperinde yer alan bu mahallelerde bozulmalar, kentsel kültür varlıklarının terk edilmesi ve yeni yapı-

ların bölgenin dokusunu hiçe sayan bir anlayışla inşa edilmesiyle kendisini gösterir.

2004–2005 yıllarında gerçekleştirdiğimiz envanter çalışmasında, büyük bölümü III Numaralı Çalışma Alanı olarak tanımlanan ve Jansen Planı'na göre oluşturulan Reşatbey, Çınarlı, Kurtuluş ve Cemalpaşa mahallelerini kapsayan alanda ise bozulmalar farklı boyuttadır. Jansen Planı'nda yer alan ve bölgenin iklimsel özelliklerine cevap veren bahçeli, bir veya iki katlı konutlardan oluşan kentsel dokuya ait hiç birize –ayakta kalan birkaç örneğin dışında– rastlanmamaktadır. Aynı parsellerde 1960'ların sonlarından itibaren 4–5 katlı konutlar inşa edilmiştir. Plan ve cephe anlayışında ortak özellikler bulunan ve dönemin mimari anlayışını başarılı bir şekilde yansıtan bu yapıların yerini de bugün daha yüksek katlı konutlar almaktadır. Bölgenin konut dokusu içinde yer alan kamu yapıları ve rekreasyon alanlarında ise değişim ve bozulmalar sınırlıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Adana kentinin tarihi merkezi için hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nın uygulanamamış olması ve 1998 Adana Depremi özellikle tarihi bölge için şanssızlıktır. Ancak yine de bu belgeleme çalışması ile Adana kent merkezinin halen özgün niteliğini sürdüren pek çok yapı ve kentsel öğeyi bünyesinde barındırdığı görülmüştür.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde karşılaşılan en büyük güçlük tüm kenti kapsayan, sayısallaştırılmış harita verilerine ulaşılamamasıdır. Güncel halihazır haritalara da ulaşılamayan bu çalışmada, II Numaralı Çalışma Alanı için sayısallaştırılmış ve güncellenmiş verilerin oluşturulması durumunda, buradaki belgeleme çalışmasının tekrar gözden geçirilerek yeni haritalar üzerine aktarılabilmesi ve bu şekilde daha sağlıklı bir arşiv verisine dönüşeceği düşünülmektedir.

Bu çalışma TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında Cumhuriyet Dönemi yapılarını içine alan ilk belgeleme çalışması olduğundan, geleneksel konut verilerine göre hazırlanmış olan mevcut envanter formlarının modern mimarlık ürünlerine uyarlanmasında sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar envanter formlarının üzerine ayrıntılı açıklamalar yapılarak aşılmaya çalışılmıştır. Ancak TÜBA-TÜKSEK Projeleri kapsamında, özellikle kentsel envanter formlarının bu bilgileri de kaydetmeyi sağlayacak şekilde geliştirilmesi, benzer belgelemelerin yapılmasına ve arşiv verisi olarak ulaşılabilmesine kolaylık sağlayacaktır.

Proje ekibi, kent merkezinin çeperinde yer alan ve bu çalışmanın kapsamına girmeyen, ancak Adana'nın toplumsal, ekonomik ve fiziksel gelişimini oldukça iyi bir biçimde yansıtan sanayi yapılarının da -koşulların uygun olması halinde- önümüzdeki dönemde envanter projesi kapsamında çalışılmasını planlamaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Adana İmar Planı, 1966.

Adana İmar Planı. İller Bankası, Ankara.

Durukan İ., F. Karaman, D. Saban, O. Erman, D. Baş Yanarateş, G. Ramazanoğlu, 2006.

Adana Kentsel Kültür Varlıkları. Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Envanter Dizisi: 1, Adana.

Girginer, K.S., 2000.

“Tepebağ Höyük (Uru Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?”, E. Artun ve M. S. Koz (yay.) *Adana: Köprü Başı Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne*: 71–85. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Karaman Durmuş, F., 1992.

Adana Geleneksel Konut Mimarisinin İncelenmesi ve Ulucami Çevresi İçin Koruma Amaçlı Bir Çalışma. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kurt, Y., 1992.

XVI. Yüzyıl Adana Tarihi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Oral Saban, F.D., 1996.

Onaltıncı Yüzyılda Adana Kentinin Fiziksel Yapısı. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Toksöz, M. ve E. Yalçın, 1999.

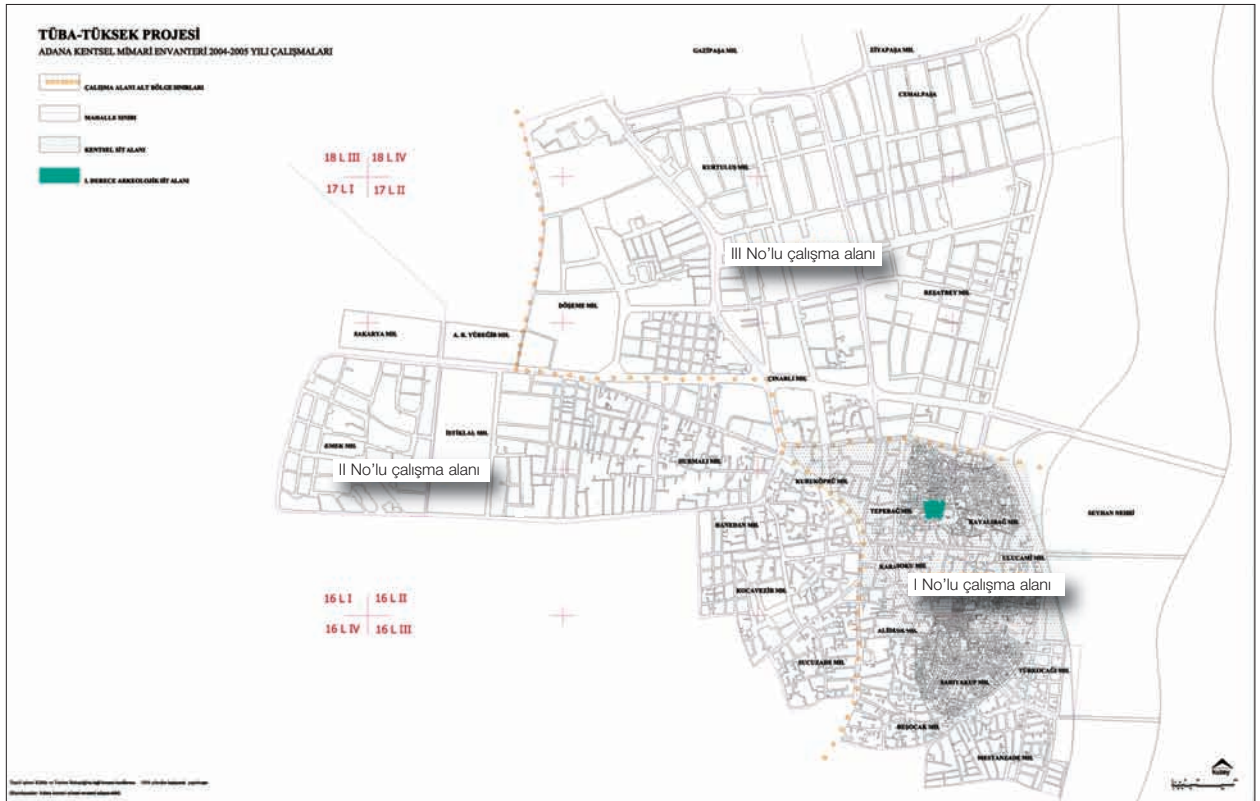
“Modern Adana'nın Doğuşu ve Günümüzdeki İzleri”, Ç. Kafescioğlu ve L. Thys-Şenocak (yay.) *Abdullah Kuran için Yazılar*: 435–452. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tunç, G., 1978.

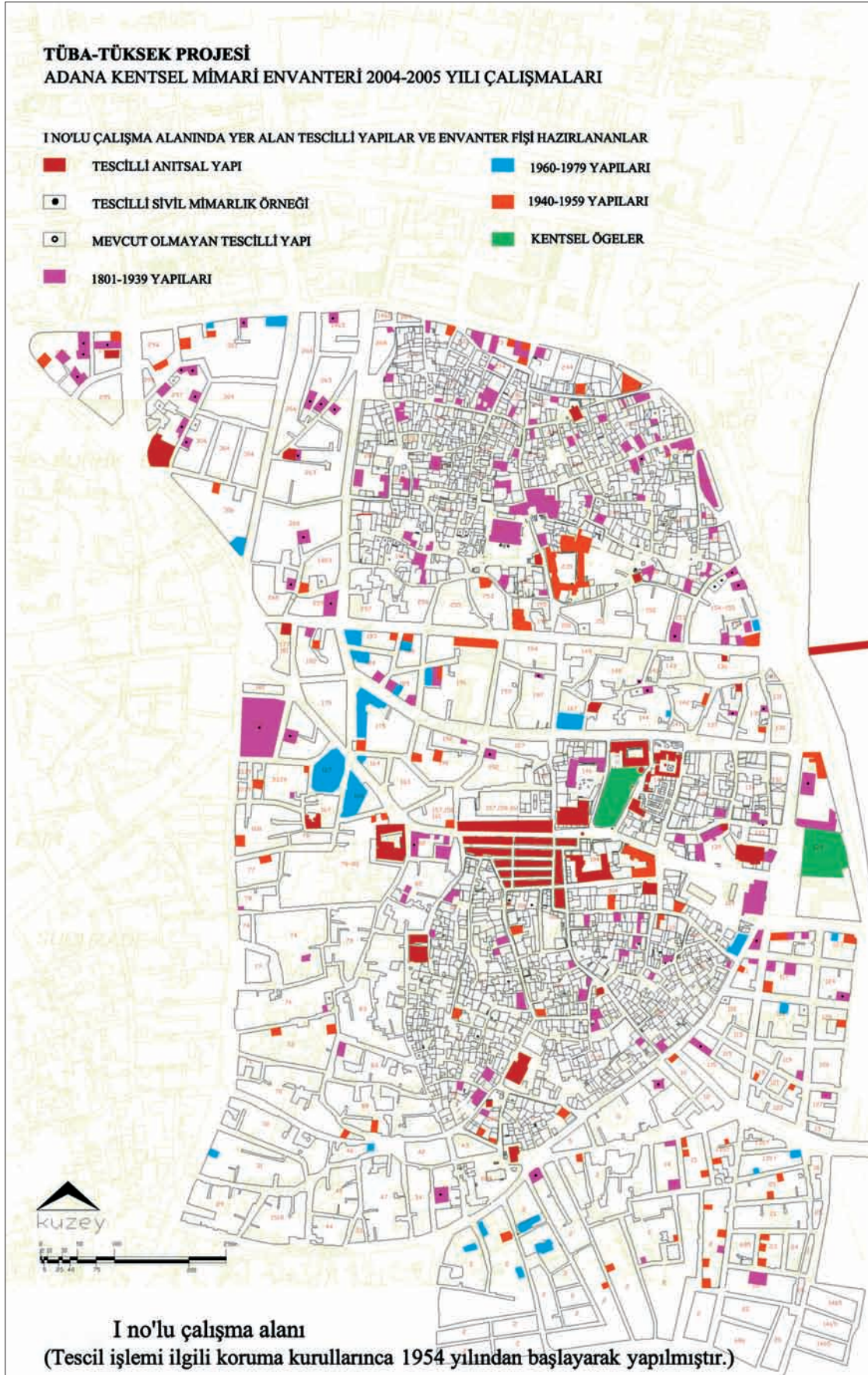
Taş Köprülerimiz. Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları no: 237, Ankara.

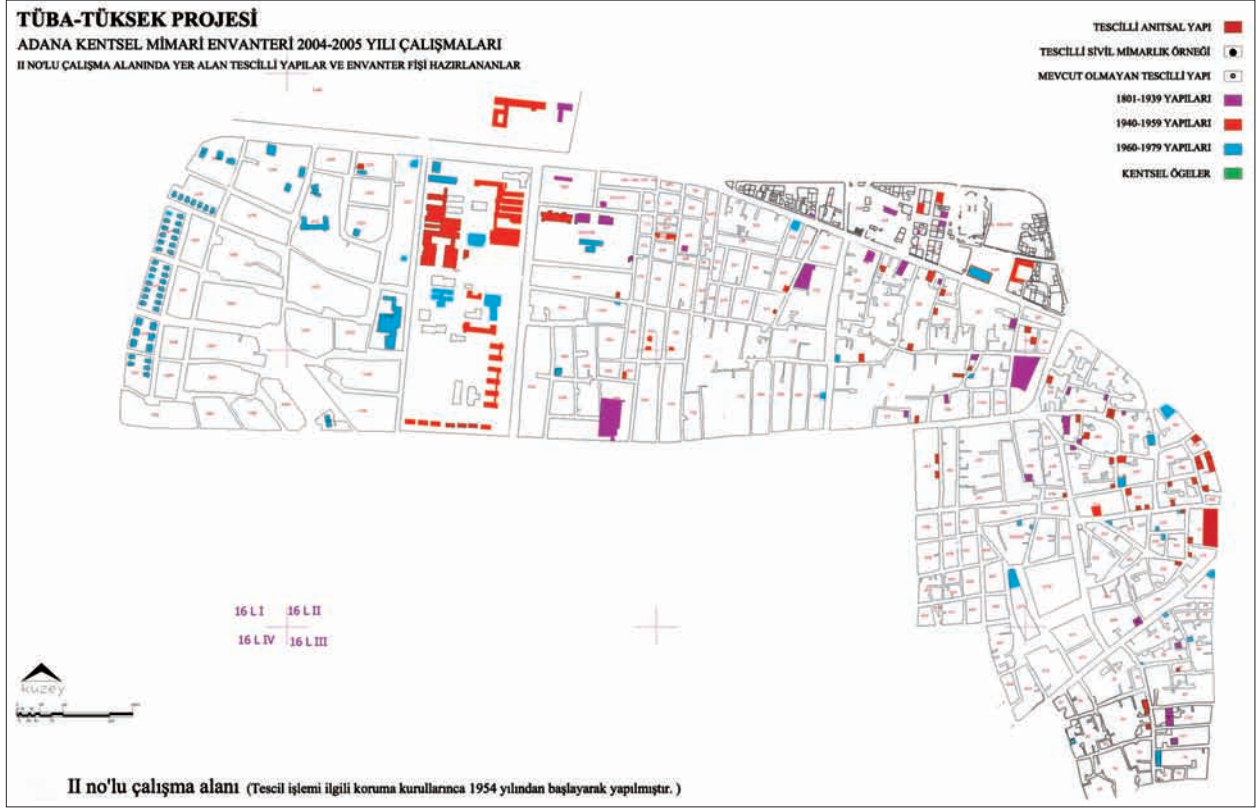
Res.1- Adana'nın ve çalışma alanının konumu (2004 tarihli hava fotoğrafı)
(Adana Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

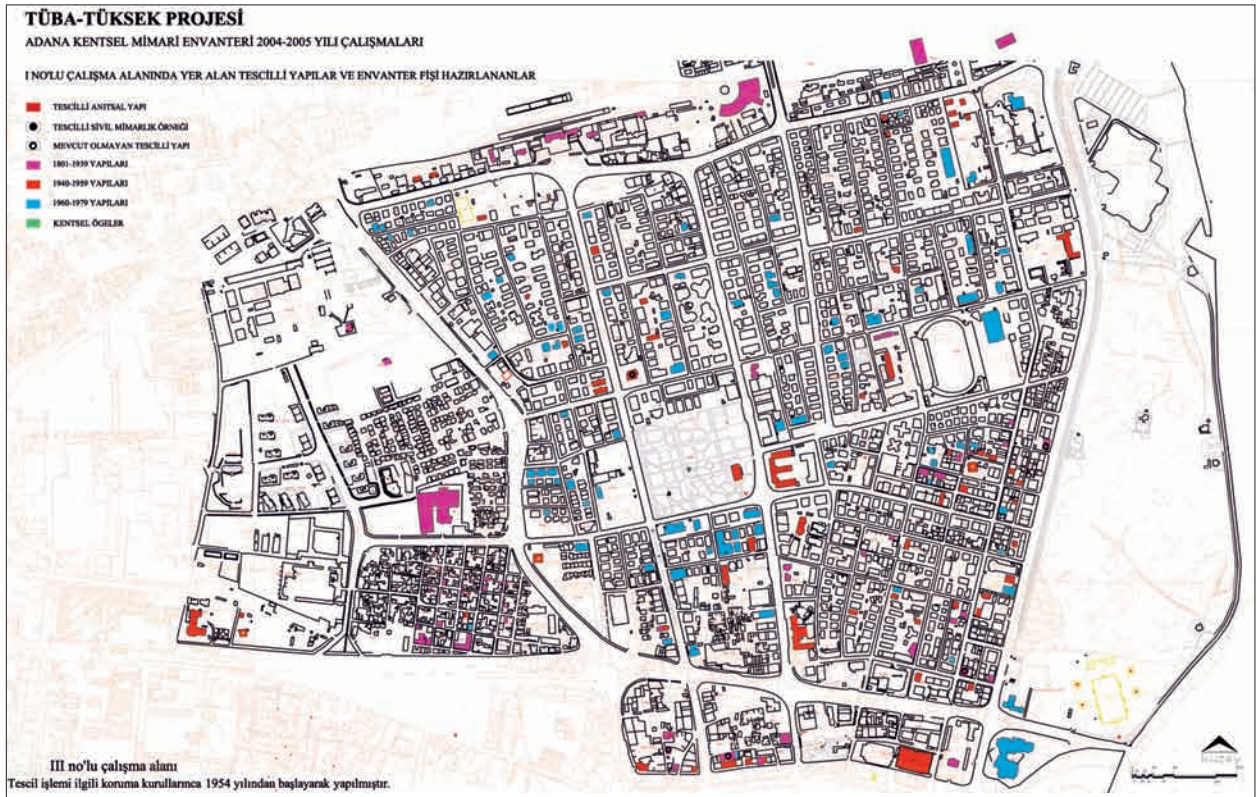
Res.2- Adana kent merkezinde 2004–2005 yıllarında gerçekleştirilen kentsel kültür varlıkları envanter çalışmasının yapıldığı alanların konumu (Tescil işlemi ilgili koruma kurullarınca 1954 yılından başlayarak yapılmıştır.)

Res.3- I Numaralı Çalışma Alanı'nda yer alan tescilli yapıların ve 2004-2005 yılında envanteri yapılan kentsel kültür varlıklarının çalışma alanı içindeki dağılımı.
 (Tescil işlemi ilgili koruma kurullarınca 1954 yılından başlayarak yapılmıştır.)

Res.4- II Numaralı Çalışma Alanında yer alan tescilli yapılar ve 2004-2005 yılında envanteri yapılan kentsel kültür varlıklarının çalışma alanı içindeki dağılımı.
(Tescil işlemi ilgili koruma kurullarınca 1954 yılından başlayarak yapılmıştır.)

Res.5- III Numaralı Çalışma Alanında yer alan tescilli yapılar ve 2004-2005 yılında envanteri yapılan kentsel kültür varlıklarının çalışma alanı içindeki dağılımı.
(Tescil işlemi ilgili koruma kurullarınca 1954 yılından başlayarak yapılmıştır.)

Res.6- Adana kent merkezinin doğudan, Seyhan Nehri yönünden genel görünümü

Res.7- Ramazanoğulları Çarşısı (Arasta) (O34.B9.368) ve Saat Kulesi (O34.B9.320)

Res.8- Ulucami'nin (O34.B9.315) anıtsal giriş kapısı

Res.9- Kayalıbağ Mahallesi'nde sıra konut (O34.B9.360)

Res.10- Sarıyakup Mahallesi'nde sıra konut (O34.B9.206- O34.B9.207)

Res.11- Ulucami Mahallesi'ndeki geleneksel konutlara örnek (O34.B9.299)

Res.12- Kuruköprü Mahallesi'nde geleneksel konut (O34.B9.579)

Res.13- Reşatbey Mahallesi'nde geleneksel konut (O34.B9.1033)

Res.14- Sariyakup Mahallesi'nde geleneksel konut
(O34.B9.182- O34.B9.183)

Res.15- Tepebağ Mahallesi'nde geleneksel konut
(O34.B9.649)

Res.16- Tepebağ Mahallesi'nde bulunan geleneksel bir konutun iç avlu ve dış sofası (O34.B9.622)

Res.17- Ulucami Mahallesi'ndeki geleneksel bir konutta cihannüma örneği (O34.B9.306)

Res.18- Azınlık kültürüne bağlı olarak şekillenmiş konutlarda geleneksel konutlardaki çıkmanın yerini alan balkonlara bir örnek (O34.B9.128)

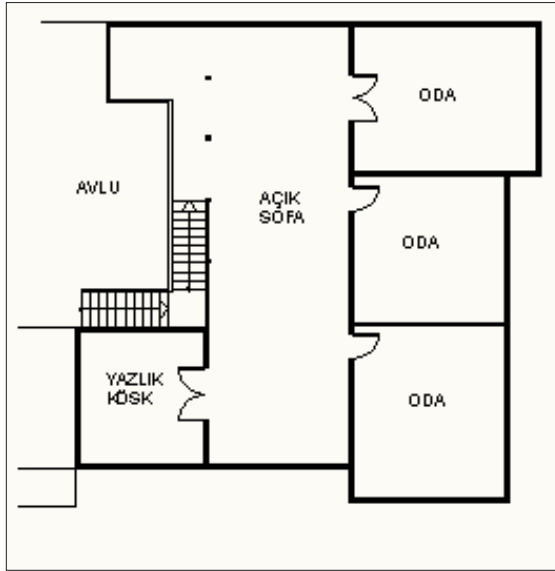
Res.19- Cephe mimarisinde 19. yüzyıl sonundan itibaren etkin mimari elemanlar olarak yer almaya başlayan giriş kapılarına bir örnek (O34.B9.202)

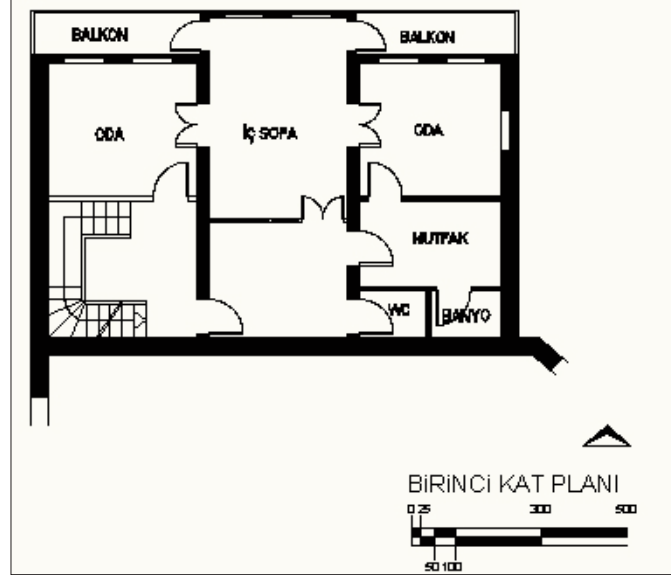
Res.20- Geleneksel yapıların cephelerinde çıkmaları taşıyan eliböğründelerin yanı sıra yer alan çeşitli bezemeler (O34.B9.245)

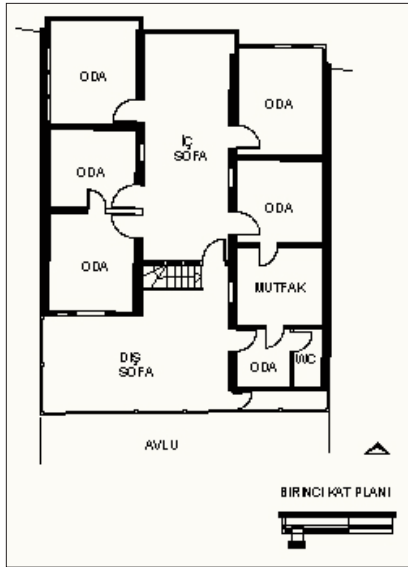
Res.21- Geleneksel yapıların cephelerinde çıkmaların niteliğine göre farklılaşan konsollara bir örnek

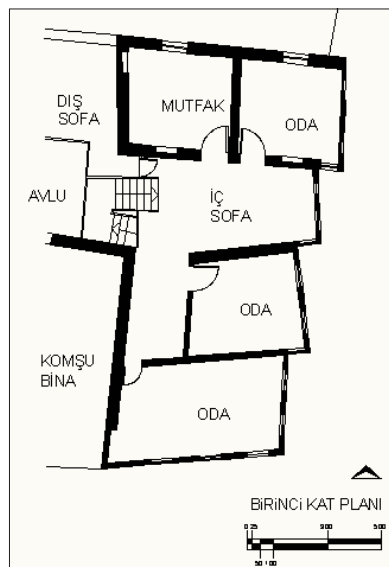
Res.22- O34.B9.182 no'lu konut
esas yaşam katı planı

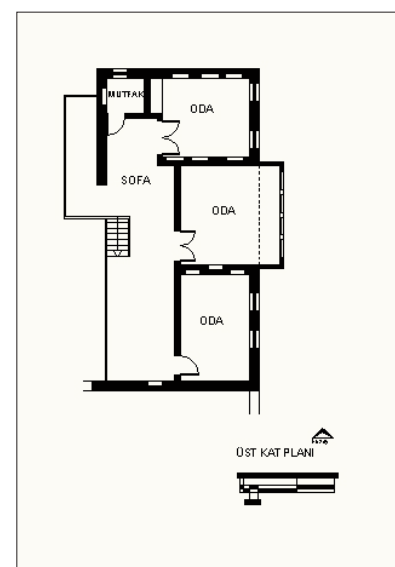
Res.23- O34.B9.299 no'lu konut
esas yaşam katı planı

Res.24- O34.B9.329 no'lu konut

Res.25- O34.B9.348 no'lu konut

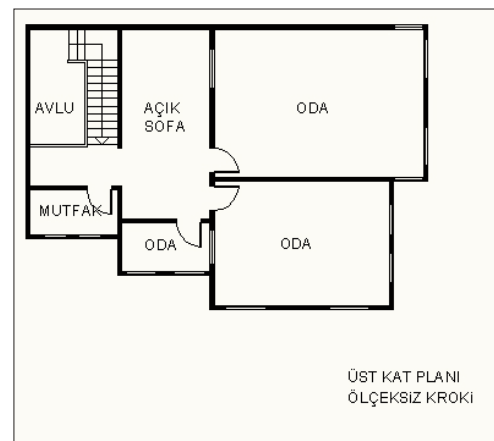
Res.26- O34.B9.625 no'lu konut

Res.27- O34.B9.681 no'lu
konut

Res.28- O34.B9.712 no'lu konut

Res.29- O34.B9.734 no'lu konut

		YALIN	EYVANLI	KÖŞK ODALI
DİŞ SOFALI	İKİ ODALI			
	ÜÇ ODALI			
	ÜÇ ODALI KÖŞE SOFALI			
	DÖRT ODALI KÖŞE SOFALI			
	ÜÇ ODALI T SOFALI			
İÇ SOFALI	İKİ ODALI			
	ÜÇ ODALI			
	DÖRT ODALI			
	BEŞ ODALI			
	ALTI ODALI			

Res.30- Adana geleneksel konutlarında esas yaşam katı plan tipolojisi

	TEK KATLI	BİR BUÇUK KATLI / BİR BUÇUK KATLI CIHANNUMALI	İKİ KATLI / İKİ KATLI CİHANNUMALI	İKİ BUÇUK KATLI / İKİ BUÇUK KATLI CİHANNUMALI		ÜÇ KATLI / ÜÇ KATLI CİHANNUMALI	ÜÇ BUÇUK KATLI / ÜÇ BUÇUK KATLI CİHANNUMALI
				Yüksek bodrum + Zemin + üst kat	Zemin + ara kat + üst kat		
DRTADAN GİRİSLİ	DÜZ ÇIKMALI DRTADAN GİRİSLİ						
	YATAYLA KAIDEMELİ DRTADAN GİRİSLİ						
	ÇIKMALI / BAZILICILU DRTADAN GİRİSLİ						
	İKİ ÇIKMALI DRTADAN GİRİSLİ						
	ÜÇ ÇIKMALI DRTADAN GİRİSLİ						
ASİMETRİK GİRİSLİ	ÇIKMALI / BAZILICILU ASİMETRİK GİRİSLİ						
	İKİ ÇIKMALI ASİMETRİK GİRİSLİ						
	DÖRT ÇIKMALI ASİMETRİK GİRİSLİ						
	TEK ÇIKMALI SİMETRİK GİRİSLİ						
AVLUDAN GİRİSLİ	TEK ÇIKMALI AVLUDAN GİRİSLİ						
	İKİ ÇIKMALI AVLUDAN GİRİSLİ						

Res.31 - Adana geleneksel konutlarında cephe tipolojisi

Res.32- Kenti ikiye bölen D-400 Karayolu üzerinde oluşturulan Turhan Cemal Beriker Bulvarı

Res.33- 1930'lu yılların İstasyon Caddesi Atatürk Bulvarı

Res.34- Beşiktaş Mahallesi'nde sıklıkla rastlanan 1940-1960 dönemine ait yapılardan biri

Res.35- Kocavezir Mahallesi'nde 1940-1960 dönemine ait nitelikli yapılardan biri

Res.36- 1940-1960 dönemine ait nitelikli yapılara İstiklal Mahallesi'nden bir örnek

Res.37- Döşeme Mahallesi'nin özgün dokusunu oluşturan 1-2 katlı bitişik düzen konutlardan biri

Res.38- Orman Bölge Müdürlüğü İdare Binası
(O34.B9.1016)

Res.39- Çınarlı Mahallesi'nde 1940-1950'ler döneminin nitelikli yapılarından biri olan Öz Otel (O34.B9.870)

Res.40- İstiklal Mahallesi'nde 1940'larda inşa edilen eğitim yapılarından Endüstri Meslek Lisesi
(O34.B9.855)

Res.41- İstiklal Mahallesi'nde 1940'larda inşa edilen bir başka eğitim yapısı olan Yapı Meslek Lisesi'nin (O34.B9.856) Metal Atölyesi

Res.42- 1930'lardan 1970'lerin sonuna kadarki dönemde inşa edilen kamu yapılarından Büyükşehir Belediyesi (Halkevi) (O34.B9.936)

Res.43- Kuruköprü Mahallesi'ndeki 1940-1960'lar dokusundan günümüze ulaşan nitelikli yapılardan biri Yapı ve Kredi Bankası (O34.B9.537)

Res.44- 1-5 katlı konut dokusunun hakim olduğu Emek Mahallesi'nde Gümüş Apartmanı (O34.B9.1293)

Res.45- Emek Mahallesi'nde 1960-1970'lerde inşa edilen Güney Sanayi Lojmanları (O34.B9.1229-O34.B9.1280)

Res.46- Kurtuluş Mahallesi'nde 1960 yılında inşa edilen Köymen Apartmanı (N34.B9.49)

Res.48- Çınarlı Mahallesi'nde 1963 yılında inşa edilen Aşlamacı Evi'nden (O34.B9.898) ayrıntı

Res.50- Adana'ya özgü koşullarda biçimlenmiş konut örneklerinden Aşlamacı Evi'nin girişi (O34.B9.898)

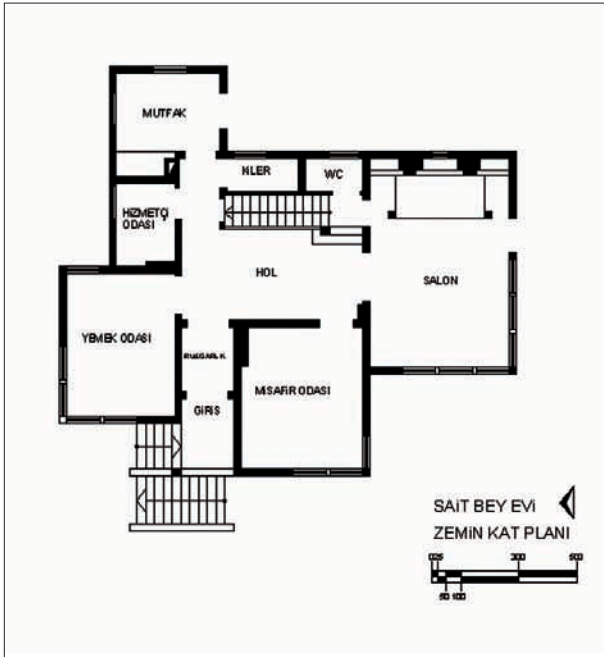
Res.47- Kentin planlı yerleşim bölgelerinden Reşatbey Mahallesi'nde Yıldız Apt. (O34.B9.1015)

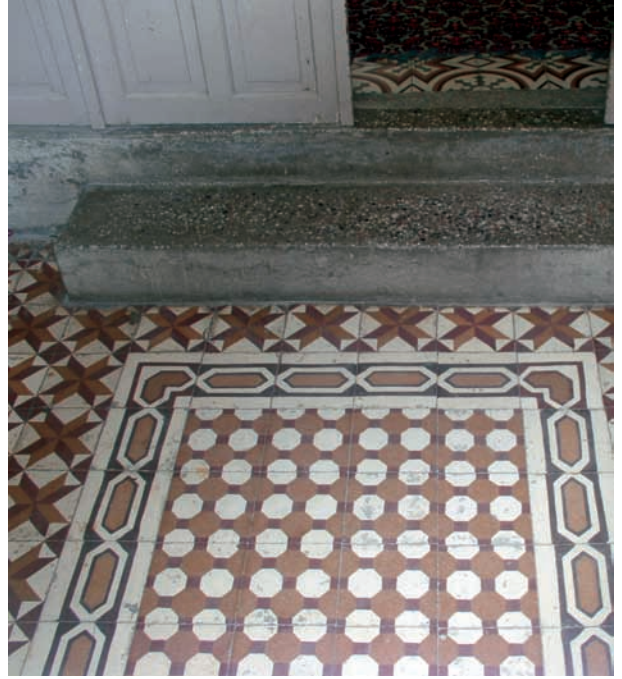
Res.49- 1952-1957 yılları arasında inşa edilen Talip Aksoy Evi (O34.B9.1092).

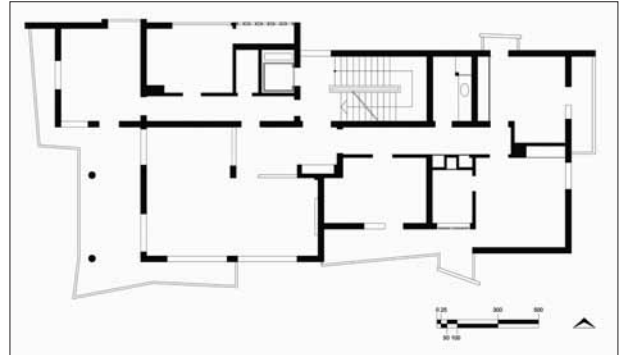
Res.51- Emek Mahallesi'nde, kooperatif konutlarının yanı sıra 1-5 katlı bahçeli konutlar da bulunmaktadır. O34.B9.1294 envanter numaralı konut bunlardan biridir.

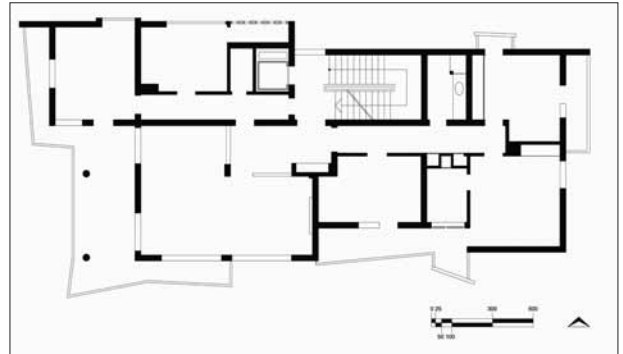
Res.53- Sait Bey Evi 1930, Mimar Semih Rüstem (O34.B9.965)

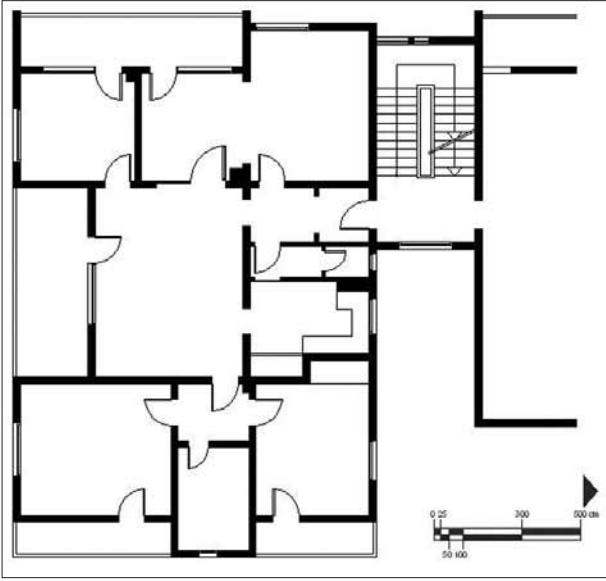
Res.52- 1930-1970 yılları arasında inşa edilen konutlarda sıklıkla rastlanan yer döşemelerinden biri (O34.B9.68)

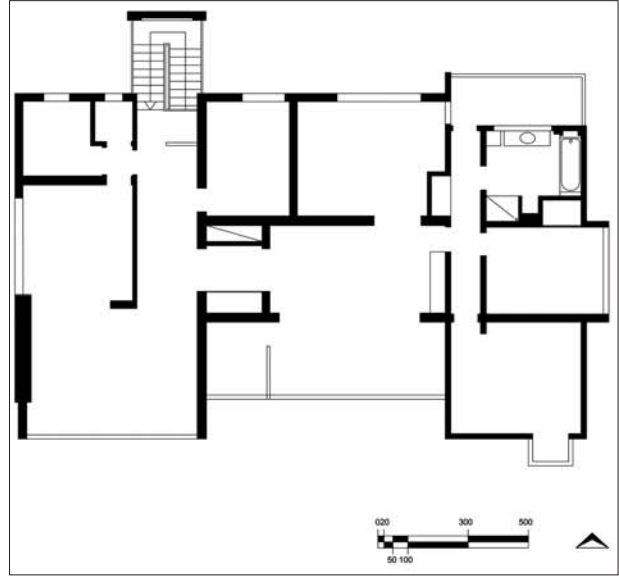
Res.54- Petek Apartmanı 1953, Mimar Orhan Akverdi (O34.B9.968)

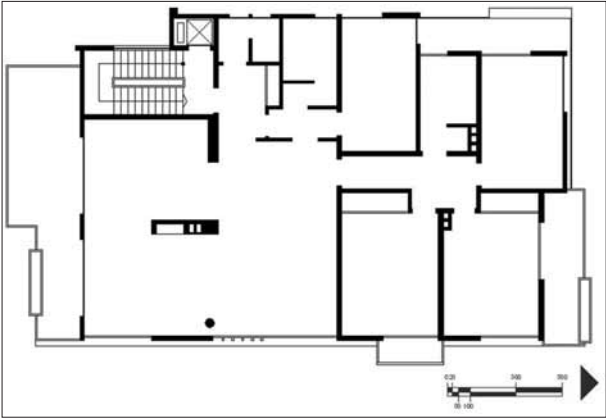
Res.55- Köymen Apartmanı 1960, Mimar Ulvi Özdemir (N34.B9.49)

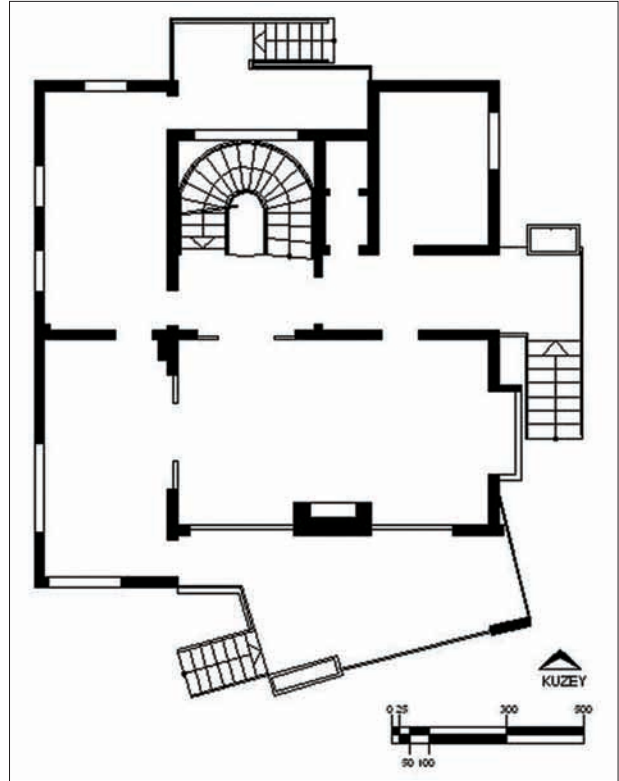
Res.56- Özveren Apartmanı 1962, Mimar Orhan Akverdi (Ö34.B9.884)

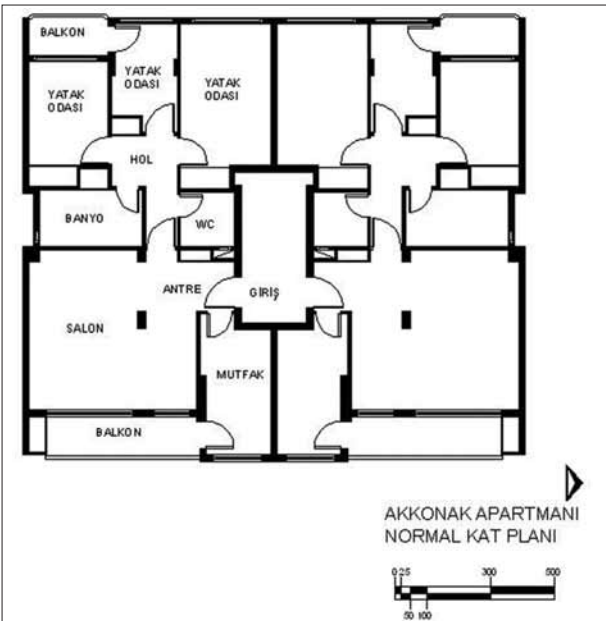
Res.57- Özbey Evi, Mimar Nezahat Arıkoğlu (N34.B9.60)

Res.58- Paksoy Evi 1963, Mimar Zeki Yüzüak (N34.B9.5)

Res.59- Aşlamacı Evi 1963, Mimar Mustafa Kayalıoğlu (Ö34.B9.898)

Res.60- Akkonak Apartmanı 1974, Mimar Nezahat Arıkoğlu (N34.B9.9)

ILISU BARAJI İNŞAAT SAHASI YÜZEY ARAŞTIRMASINDA BELİRLENEN ARKEOLOJİK ALANLAR

ARCHAEOLOGICAL SITES RECOVERED DURING A SURVEY CONDUCTED IN THE CONSTRUCTION AREA OF THE ILISU-DAM

**A. Tuba ÖKSE - Ahmet GÖRMÜŞ - Erkan ATAY - Yunus MULUK
Murat EROĞLU - Sibel TORPİL - Aziz Ayhan BAYRAKTAR - Yeliz TAN
Nur BALKAN ATLI -Laurence ASTRUC - Nurcan KAYACAN**

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Ilisu Barajı, Yukarı Dicle Havzası, Mardin, yüzey araştırması.

Ilisu Dam, Upper Tigris region, Mardin, survey.

ÖZET

Ilisu Barajı, Mardin İli, Dargeçit İlçesi'nin doğusunda, baraja adını veren Ilisu Köyü'nün batısında, Dicle Nehri üzerinde kurulacaktır. Ilisu baraj göl alanı kurtarma çalışmaları kapsamında yüzey taramasının yapıldığı bölge esas olarak, Kuzey Mezopotamya'yı Yukarı Dicle Havzası'na bağlayan, Mardin Dağları ile Doğu Toros silsilesi arasındaki doğal geçiş yolunu kapsamaktadır. Proje kapsamında yaklaşık 1300 hektarlık bir alanda yoğun yüzey taraması yapılmış, 20 sit alanı ile 50 adet buluntu yeri saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar bölgenin Erken Neolitik Çağ'da yoğun olarak yerleşilmiş olduğunu göstermektedir. Bu döneme ait önemli buluntu yerleri arasında çok sayıda obsidyen ve çakmaktaşı alet, çekirdek ve yonga ile Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait, işlik yeri de olan bir yerleşim yeri vardır. El yapımı monokrom kaplar ile belirlenen Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a ait yedi, Kalkolitik Çağ'a ait ise beş yerleşim yeri saptanmıştır. Bölgede Erken Tunç Çağı buluntularına rastlanmamış olması, MÖ 3. binyılda yerleşim sürekliliğinde bir kesinti olduğunu düşündürmektedir. Buna karşılık Orta Tunç Çağı'na tarihlenen büyükçe beş buluntu yerinde saptanan monokrom standart mallar, kırmızı-kahverengi sıvaştırılmış astarlı mal ile Habur Boyalı Mal örnekleri, bölgenin Kuzey Mezopotamya Yukarı Dicle Havzası ile kurmuş olduğu ilişkiyi kanıtlamaktadır. Geç Tunç Çağı'ndaki ikinci bir kültürel kesinti döneminden sonra, el yapımı Erken Demir Çağı malları veren dört, Yeni Assur Dönemi malları veren altı buluntu yerinin varlığı, Demir Çağı başlarından itibaren yeniden yoğun bir iskan olduğunu göstermektedir. Araştırma bölgesinde Helenistik ile Roma dönemlerinin varlığı, büyük iki yerleşim yerinde bulunan az sayıdaki çanak çömlek parçasından anlaşılmaktadır. Yüzey taraması bölgedeki en yoğun iskanın Ortaçağ ve sonrasında gerçekleştiğini göster-

miştir. Yapılmış olan çalışma bölgenin arkeolojik açıdan büyük bir önem taşıdığını ve barajın su tutmasından önce mutlaka kurtarma kazıları yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

ABSTRACT

The Ilisu Dam on the Tigris River, is being constructed to the west of the Ilisu village in the eastern part of the district of the town of Dargeçit, within the province of Mardin. The surveyed area forms part of the natural route connecting Northern Mesopotamia with the Upper Tigris region. This route follows the Tigris River between the Mardin Mountains and the Eastern Taurus zone. During the survey an area of 1300 hectares was intensively researched and 20 sites with a total of 50 find spots were recorded. According to the surface material, the area was used intensively during the Early Neolithic period; a site with several obsidian and flint implements, cores and flakes point to a settlement with workshop dating back to the Pre-Pottery Neolithic period. The Early Pottery Neolithic is represented at seven sites by monochrome hand-made pottery. The hand made monochrome Chalcolithic pottery was collected from five sites. A lack of Early Bronze Age sherds point to a gap during the third millenium BC, while five larger sites with Middle Bronze Age assemblages including the Monochrome Standard Ware, the Red Brown Wash Ware and the Habur Painted Ware demonstrate cultural contacts with the Upper Tigris region and Northern Mesopotamia. After a second gap during the Late Bronze Age, hand-made Early Iron Age pottery was found at four sites and Neo Assyrian pottery was found at six sites, pointing to a dense occupation during the Iron Age. The Hellenistic and Roman periods are represented by a few sherds from two large sites. Sites dating to Medieval and later periods form the largest component in the settlement record. The region has a rich archaeological potential and demands salvage excavations before the dam is constructed.

GİRİŞ

Ilisu baraj gövdesinin yapım sürecinden etkilenecek alanlarda bulunan arkeolojik kültür varlıklarını belirlemek amacı ile kapsamlı bir yüzey taraması yapılmıştır. Araştırma bölgesi Mardin İli Dargeçit İlçesi'nin 10-12 km doğusunda, Ilisu Köyü ve çevresinde, özellikle baraj gövde inşaatının yapılacağı yer ile, baraj yapımı için toprak alınması planlanan alan ve Şırnak İli Güçlükonak İlçesi Koçtepe Köyü'ne bağlı bölgede derivasyon tünellerinin inşa edileceği 1600 hektarlık kamulaştırılma alanının 1300 hektarlık bölümünü kapsamıştır. Bu alanda daha önce bir araştırma yapılmamış, bölgeye en yakın yüzey araştırmaları, Dicle Vadisi'nin İnli Çayı ile güneyden sınırlanan bölümü (Algaze vd. 1991: fig. 1) ile güneyinde Cizre Silopi Ovası'nı (Kozbe 2007) kapsamıştır.

YÖNTEM

Belirlenen alan yoğun yüzey araştırması yöntemiyle 3-5 m aralıklarla yürüyerek ve buluntu yoğunluğuna göre bölgelere ayrılarak taranmıştır. Belirlenen arkeolojik alanlar GPS ile ölçülerek haritalara yerleştirilmiş, mimari ve küçük buluntuların x-y-z koordinatları 1/25000 ve 1/1000 ölçekli haritalara uygun

olarak hesaplanmış, veriler autocad ve netcad programları kullanılarak dijital ortama aktarılmış, alanların yüzölçümleri hesaplanmıştır.

BÖLGENİN COĞRAFİ YAPISI

Mardin İli Dargeçit İlçesi, 37-38 kuzey paralelleri ile 41-42 batı boylamlar arasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en engebeli bölümünde yer alır. Dicle Nehri bu bölgede kalker kayaçlarından oluşan Mardin Eşiği Dağları ile Doğu Toroslar arasından akar. İlçenin en yüksek dağı kuzeydoğusunda bulunan Site Dağı'dır ve doğusunda Küreli Dağı sırası uzanır. Geçen yüzyıla kadar bölge palamut ve meşe ormanlarıyla kaplı olmasına karşın, günümüzde orman örtüsü kaybolmuştur.

Karasal iklimin hakim olduğu bölgede, kış ve bahar ayları yağışlıdır. Ilisu Köyü, Dicle Vadisi'nin çevresindeki bir çanak içinde yer alır ve bu konumundan ötürü çevresine göre daha ılıman bir iklime sahiptir. İlçe genelinde su kaynakları yazları kuruyan, kışları ise kar ve yağmur sularıyla beslenen dere ve akarsulardan oluşur. Su gereksinimi halen köylerde yağmur sularının doldur-

duğu sarnıçlar ve kuyularla karşılanmaktadır. Bölgede derelerin üzerine kurulan su değirmenleri yakın zamana kadar kullanılmış, kaynaklardan suyun yetersiz gelmesi nedeniyle terk edilmiştir. Araştırma alanımızda üç değirmen bulunmaktadır (Res. 14).

SAPTANAN ARKEOLOJİK ALANLAR

Taranan bölgede arkeolojik malzeme 50 alanda toplanmış (bkz. Ek 1, Res. 1), bunların bazılarının bir bütün oluşturması nedeniyle toplam 20 sit alanı tanımlanmış, bölgenin arkeolojik potansiyelinin yüksek olduğu anlaşılmıştır:

HAMZA PEHLİVAN (1. ALAN)

Yakıncağ'a ait geniş mezarlık alanı (Res. 1-2).

SIRTALTI (2. ALAN)

Üzerinde taş duvar ve dairesel depo kalıntıları bulunan doğal tepede Yakıncağ'a ait malzeme toplanmıştır (Res. 1-2).

ŞORKEY (3. ALAN)

Bir vadi yamacında kurulmuş yerleşim alanında işlenmemiş taşlardan yapılmış duvarların izleri görülmektedir. Yerleşimin Dicle Nehri'nin Cehennem Deresi vadisine hakim bir tepede kurulmuş olması, buranın savunma amaçlı kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Res. 1-2). Yüzeyden toplanan malzeme Yeni Assur Dönemi, Helenistik Çağ, Ortaçağ ve Yakıncağ'a aittir (Res. 8).

HARABE (9. ve 10. ALANLAR)

Araştırma alanının en büyük yerleşmelerinden olan bu merkezde toplanan malzeme Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Yeni Assur Dönemi, Helenistik Dönem ve Ortaçağ'a tarihlenmiştir. Üzerinde Yakıncağ'a ait yapı kalıntılarının bulunduğu alanın dere tarafındaki kesitte, kalın dolgulardan oluşan tabaklanma izlenmektedir (Res. 1-2).

ÇELEBİTEPE TARLASI (11. ALAN)

Tepe üstüne kurulan yerleşim alanında yoğun biçimde gözlenen taşların bir mimari kalıntıya ait olduğu düşünülmektedir. Bu alanda Kalkolitik Çağ,

Orta ve Geç Demir Çağı ile Ortaçağ malzemelerine rastlanmıştır (Res. 1-2).

TİVİLKİ TARLASI

(17., 20., 21. ve 23. ALANLAR)

Yayvan bir tepecikten oluşan bu merkezde yerleşim, eteklere doğru devam etmektedir (Res. 1-2). Tepe üzerinde taş duvar kalıntıları bulunmaktadır. Yüzey malzemesi Neolitik Çağ, Erken Demir Çağı, Yeni Assur Dönemi ve Ortaçağ'a tarihlenmiştir.

DEĞİRMEN (19. ALAN)

Yakıncağ'a ait su değirmenidir (Res. 1-2).

KAVİLE SARUHAN (24. ALAN)

Taş konutları Yakıncağ sivil mimarisi için önemli örnekler oluşturan köy yerleşimi, yakın zamana kadar kullanılmıştır. Evlerin üzerine kurulduğu alanda Proto-Hassuna Dönemi çanak çömlek parçaları bulunmuştur (Res. 1-2).

KULAHKE BENABAHLU (25. ALAN)

Tepe üstüne kurulan yerleşim alanında Neolitik ve Kalkolitik Çağ, Demir Çağı ve Ortaçağ'a ait malzeme toplanmıştır (Res. 1-2).

BONCUKLU TARLA (26. ALAN)

Seki üzerinde yer alan düz yerleşim alanında Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait yoğun obsidiyen ve çakmaktaşı parçaları toplanmıştır (Res. 1-2).

MEZARLIK (29. ALAN)

Cehennem Deresi Kanyonu girişinde yer alan mezarlık, halen kullanılmaktadır (Res. 1, 3).

NEBİ SÜLEYMAN KAPLICASI (35. ALAN)

Dicle Nehri'nin doğu kıyısında yamaca kurulmuş yerleşime ait mimari kalıntılar ve Ortaçağ çanak çömlek parçaları toplanmıştır. İlisu'ya adını veren sıcak su kaynağı nedeniyle çeşitli dönemlerde kaplıca olarak kullanılmıştır (Res. 1, 3).

MELİKE BELKIS KAPLICASI (37. ALAN)

Dicle Nehri'nin batı kıyısında bulunan Ortaçağ'a

ait mimari kalıntılar, günümüzde kaplıca olarak kullanılan alanda bulunmaktadır (Res. 1, 3).

ILISU DEĞİRMENİ (38. ALAN)

Yakınçağ'a ait su değirmeni kalıntısıdır (Res. 1, 3).

ILISU KÖYÜ (39. ALAN)

İlisu Köyü'nün üzerine kurulduğu geniş alanda Neolitik Çağ'a, Orta Tunç Çağı ve Ortaçağ'a tarihlenen malzeme toplanmıştır (Res. 1, 3).

MAHMUTUN DEĞİRMENİ (40. ALAN)

Yakınçağ'a ait değirmen kalıntısıdır (Res.1, 3).

ŞİRKERKA CIHU (41. ALAN)

Tarla içinde üzerine taşlar yığılarak belirlenmiş alan, yatır olarak tanımlanmaktadır (Res.1, 3).

ILISU MEZARLIĞI (42. ALAN)

İlisu Köyü'ne ait Yakınçağ mezarlığıdır (Res.1, 3).

SEYDİNOĞLU (44. ALAN)

Çevresine göre farklı topografik yapı gösteren küçük bir tepe üzerinde bulunan duvar kalıntıları, bir yapıya veya tümülüse ait olmalıdır (Res. 1, 3, 6).

KİLOKKİ TARLASI (45. ALAN)

Tepe üzerinde taş mimari kalıntılara, Orta Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır (Res. 1, 3).

ZUREKİ ZERİ (49. ALAN)

Dicle kenarında bulunan geniş yerleşim alanı, ana hatlarıyla üç bölgeye ayrılır. Bütün bölgelerinde Kalkolitik Çağ, Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemleri ile Ortaçağ'a tarihlenen buluntular toplanmıştır. Tepe üzerinde temel kalıntılara, 2 no'lu bölgede kaya mezarlarına rastlanmıştır (Res. 1, 4).

DEĞERLENDİRME

Bölge dağlık yapı içerisinde bir çanak oluşturmalarının yanı sıra, Dicle Nehri'nin biriktirdiği alüvyon

dolgunun tarıma elverişli olması nedeniyle, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'dan itibaren tarımcı toplumlar tarafından yerleşim alanı olarak seçilmiştir.

ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK ÇAĞ

(N. Balkan Atlı, L. Astruc, N. Kayacan)

Araştırma bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ, yoğun obsidiyen ve çakmaktaşı dilgi, çekirdek ve yongaların (Res. 30-31) toplandığı Boncuklu Tarla ile temsil edilmektedir. Bu alan 26,272 m² yüzölçümüne sahip düz bir alandır. Boncuklu Tarla yontmataş buluntu topluluğu %81 oranında obsidiyen ve çakmaktaşıdan oluşmaktadır. Buluntu topluluğunun büyük bir kısmı sonradan oluşmuş kimyasal yüzey değişimleri, çakmaktaşılarında ileri derece patina ve mekanik kenar kırılmaları gibi farklı değişimler göstermektedir. Buna karşın buluntu topluluğunun genel teknolojik ve tipolojik özellikleri tanımlanabilmektedir.

Obsidiyen bulgular genelde yeşil ve kahverengi olup Doğu Anadolu obsidiyen yataklarından Bingöl ya da Nemrut Dağı kaynaklıdır. Bulgular arasında çekirdekler, yonga-dilgi-dilgicik gibi farklı tip taşmalıklar, kıymıklar ve artıklar mevcuttur (Res. 28). Belirleyici parçaların teknolojik analizi bize buluntu topluluğunun farklı öğelerini tanımlamamızı sağlamaktadır. Bulunan çok nitelikli bir çekirdek ile birkaç dilgi, yerleşimde dilgi çıkarımında iki kutuplu çekirdeklerin kullanıldığını göstermektedir (Res. 28: 1, 3, 4). Doğrudan vurma tekniği ile elde edilmiş tek kutuplu dilgi ve dilgicikler boyut ve biçim açısından büyük bir çeşitlilik göstermektedirler; ancak buluntu topluluğunun hakim öğesi baskı tekniği ile elde edilmiş tek kutuplu dilgiciklerdir (Res. 28: 6-10, 15-16). Bu sonucuda da farklı üretim modelleri gözlenmiştir:

1. Geniş dilgiciklerin biçimleri, uç bitimleri güdük çekirdeklerle ilişkilidir (Astruc vd. 2007). Sayısal olarak en büyük grubu oluşturan bu tür dilgiciklere ait olabilecek yalnızca tek bir çekirdek tanımlanmış olması (Res. 28: 5), büyük olasılıkla bunların yerleşmeye işlenmiş olarak getirildiklerini göstermektedir.
2. Yonga ya da küçük parçalardan üretilen ufak dilgicik çekirdeklerin çoğunluğunda, taslaklarda ve teknik parçalarda gözlenmiştir (Res. 28: 11-14); farklı derece ve biçimlerde hazırlanmış çekirdekler bulunmaktadır. Birçok yonga ve yenileme tabletleri ufak dilgi üretiminin en azından bir kısmının yerleşmede gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Düzeltili parçalar çok az sayıdadır ve tipolojik gruplar sınırlıdır: ara parçalar (diligicik üstünde biçimlendirilmiş üç adet), kazıyıcılar (Res. 28: 2, korteksli dilgi üstü bir adet), dilgicik üstü çok ince ters sarp baskı düzeltili ancak sürtme izi olmayan yalancı bir 'Çayönü aleti' (Res. 28: 10) ve yan düzeltili bir dilgi. Hammaddede olarak farklı niteliklere sahip çakmaktaşıları kullanılmıştır; bunların arasında çok ince dokulu, pembe ya da kahverengi olanların yanı sıra, kaba gri veya kirli saman renkli olanlar da vardır (Res. 29). Son grubun kökeni yerel olabilir ve doğrudan vurma tekniği ile yonga üretimi (tek vurma düzlemli küresel bir çekirdek) veya kaba dilgi üretimi için kullanılmıştır. Birçok parça korteksli yüzeye sahiptir.

Önceki gruba giren hammaddeler iki ana kategoriye ayrılabilir. Pembe çakmaktaşı çok nitelikli ve öncelikli olarak tek ya da iki kutuplu dilgi üretiminde kullanılmıştır. Ok uçları, merkez ya da yanallı iki kutuplu dilgilerin ana tipolojik grubunu oluşturur. Bunlardan üç adedi fırlatma ucu olarak kullanıldıklarına ilişkin kesin izler taşımaktadır (Res. 29: 11, 12). Tekli ya da ikili ön kazıyıcılar da mevcuttur (Res. 29: 11-13).

Kahverengi çakmaktaşı çok yaygındır (Res. 29: 1-10, 14-16). Bunlar küçük iki kutuplu dilgi üretiminin yanı sıra, baskı teknikli tek kutuplu dilgicik elde edilmesinde de kullanılmışlardır (Res. 29: 14-16); bu türü yansıtan iki çekirdek, obsidiyenden bazı çekirdeklerle benzerlik göstermektedir (Res. 29: 1-2). Baskı ya da doğrudan vurma tekniği ile elde edilmiş ufak dilgiciklerin kenarlarında tahıl hasadı ile ilgili parlaklık göstermektedirler (Res. 29: 6-15). Tekli ya da ikili olan ön kazıyıcılar, hem dilgi hem de yonga üstünde görülmüştür (Res. 29: 10).

Sonuç olarak Boncuklu Tarla'da yontmataş buluntu topluluğunda gözlenen teknolojik çeşitlilik ilginçtir; tek ve iki kutuplu yöntemler ile doğrudan vurma ve baskı teknikleri hem obsidiyen, hem de çakmaktaşı üzerinde uygulanmıştır. Üç ana çakmaktaşı grubunun her birinde belirli üretim düzenleri ve obsidiyen üzerinde baskı tekniği ile farklı dilgicik üretim modelleri gözlenmiştir.

Yerleşmede obsidiyen yongalar, kıymıklar ve artıklar çok yaygın olarak bulunmuştur. Bu olgu iki şekilde açıklanabilir: yongalamanın bir kısmı, özellikle yonga ve küresel parçalardan ufak dilgicik üretimi, yerel olarak yapılyordu, ya da çekirdeklerin çoğu ağır darbe sonucunda budanarak yok olmaktadır.

Yerel çakmaktaşı ve ithal obsidiyen üzerindeki yongalama büyük olasılıkla günlük işlerle ilişkiliydi: tahıl hasadı, avcılık veya çeşitli zanaat faaliyetleri (orak bıçakları, ok uçları, kazıyıcılar, kalemler, vs.). Dolayısıyla Boncuklu Tarla bir işlik değil bir açık hava yerleşmesiydi. Çeşitlilik gösteren bu buluntu topluluğu çok tabakalı bir yerleşim yerinin varlığını da gösteriyor olabilir; kronolojik bir değerlendirme için elimizde belirleyici öğeler bulunmamaktadır. Geçmiş deneyimlerimiz göz önüne alındığında, yüzeyde yalnızca tek bir Neolitik çanak çömlek parçasının bulunmuş olması bu yerleşimde çanak çömlekli tabakalarının bulunmadığının bir göstergesi değildir.

Boncuklu Tarla yontmataş buluntu topluluğu daha çok Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ın izlerini taşımaktadır (Geç PPNB, ve belki daha öncesi?); bu görüşe yönelmemize yol açan özelliklerin arasında, iki kutuplu çıkarım, çakmaktaşı ve obsidiyen üstü baskı tekniği uygulaması; çanak çömleğin azlığı ve Proto Hassuna döneminin yaygın tipolojik grupları olan kenarı inceltirilmiş dilgilerin (corner-thinned blade) ve yandan vurmalı dilgi-yongaların (side-blow blade flake) yokluğu sayılabilir.

Mardin bölgesi ile ilgili bilgimiz oldukça sınırlıdır. Şirvan'da baskı tekniği hem çakmaktaşı, hem de obsidiyende kullanılmıştır. Boncuklu Tarla buluntu topluluğu Ergani/Diyarbakır bölgesi yüzey araştırmaları, örneğin Göl bent Mevkii (Özdoğan 1990) ve Elazığ bölgesi, örneğin Çınaz III (Bahar 1989; Balkan-Atlı 2007) ile bazı benzerlikler gösterir; aynı şekilde Çayönü ve Cafer Höyük buluntuları da karşılaştırma malzemesi sunmaktadır. İleride yapılacak ayrıntılı değerlendirmeler, obsidiyen yongalara uygulanan baskı tekniğinin Çayönü (Binder 2007) ile Cafer Höyük'ten (Calley 1985) farklı olup olmadığını gösterecektir. Sonuç olarak Boncuklu Tarla yontmataş topluluğu bu yerleşmenin Mardin bölgesindeki ilk Neolitik toplulukları anlamak açısından anahtar bir yerleşme olduğunu göstermektedir.

ÇANAK ÇÖMLEKLİ NEOLİTİK ÇAĞ

(S. Torpil)

Bölgede Erken Neolitik Çağ'a tarihlenen el yapımı, kaba mineral katkılı kaplara ait parçalar çok yaygındır; bunlar Ilısu Barajı dolum alanında yer alan Salat Cami Yanı'nda MÖ 7. bine tarihlenen yerleşim alanının (Miyake 2005: 5-7) ve Kuzey Mezopotamya'da Tell Koşak Şamalı ve Umm Dabagiyah (Miyake 2005:

6; Tekin 2007: 162) gibi çağdaş merkezlerin malzemesine yakın benzerlik göstermektedir.

Araştırma alanımızda ele geçen ilk organik katkılı mallara ait örnekler (Res. 16) Kuzey Mezopotamya'dan yaygın olarak bilinmektedir (Tekin 2007b: 49). Kavile Saruhan'da (Res. 10) MÖ 7. bine tarihlenen Proto-Hassuna dönemi kap parçaları ele geçmiştir (Res. 32: 1-2)¹. Hassuna çanak çömleği olarak adlandırılan ve MÖ 6. bine tarihlenen gruba ait (Res. 32: 3, 6, 7)² Zeviya Tivilki örneklerinde (Res. 13) yoğun organik katkı ile yüzeyde yatay ve dikey düzeltme izleri görülmektedir. Benabahlu'da ele geçen bir Koyu Yüzlü Açıklı (Dark Faced Burnished Ware) çanak çömlek parçası da bu döneme tarihlenmektedir³ (Res. 32: 4). Bu örnek ilk kabartma eklemeli (appliqué) türe benzemekle birlikte, hamur ve kenar kalınlığı farklıdır. Bezemeli tek örnek Ilısu Köyü'nde ele geçen düzensiz baskı yöntemiyle yapılmış nokta dizileri taşıyan küçük bir parça (Res. 32: 5) olup, Turuncu Mal Grubuna (Orange Fine Ware) benzerlik göstermektedir⁴.

Araştırılan alanda bu tür parçaları veren yedi yerleşim yerinin farklı büyüklüklerde olması bölgedeki yerleşim düzeni ile ilgili yapılacak çıkarsamalara olanak sağlayacaktır: Rasta Mevkii (2827 m²), Harabe Tepe (65,331 m²), Tivilki Tarlası (12,636 m²), Tivilki Tarlası (2858 m²), Saruhan Köyü (51,532 m²), Benabahlu (4258 m²), Ilısu Köyü (119.128 m²). Yerleşim alanları diğerlerine oranla daha geniş olan Harabe Tepe ve Ilısu Köyü'nün birbirlerine olan mesafesi 1726 m'dir. Birbirine bu kadar yakın konumda yerleşimlerin bulunması, Dicle Nehri'nin oluşturduğu üst sekinin Erken Neolitik Çağ'da yoğun kullanıldığını ve bunların olasılıkla aynı toplumun üyelerince ortaklaşa kullanılmış olabileceğini ya da aralarında zaman farkı bulunduğunu düşündürmektedir.

KALKOLİTİK ÇAĞ

(S. Torpil)

Kalkolitik Çağ'a ait yüzey malzemesi beş alanda ele geçmiştir: Harabe Tepe (65,331 m²), Tivilki Tarlası (2178 m²), Benabahlu (4258 m²), 46. Alan (314 m²) ve Zureki Zeri (118,000 m²). Yerleşim alanları diğerlerine göre daha geniş olan Harabe Tepe ve Zureki Zeri'nin birbirlerine olan mesafeleri 4602 m'dir. Bu merkezlerin Kalkolitik Çağ yerleşimlerinin boyutları bilinmemekle birlikte, merkezlerin kapladıkları alana göre iki büyük merkez ve üç küçük yerleşim biriminden oluşan bir yerleşim düzeninden söz edilebilir.

Bu alanlarda tek renkli, organik katkılı, el yapımı kaplara ait parçalar toplanmıştır. 46. alanda bulunan iki parça ile Zureki Zeri'de bulunan bir parça (Res. 9, 12, 33: 1-3) saman yüzeyli çanak çömlek (Chaff-Faced Ware) türüne ait Geç Kalkolitik Çağ çanak çömleğidir⁵. Tivilki Tarlası'nda ele geçen bir örnek, kaba niteliklidir ve ağız kısmına yakın gaga biçimli küçük tutamakları vardır (Res. 33: 4)⁶.

Araştırılan alanda Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın olan Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Halaf, Orta ve Geç Kalkolitik Çağlara tarihlenen Ubeyd ve Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Geç Uruk kültürlerine ait malzemeye rastlanmamıştır. Benabahlu'da ele geçen iki küçük gövde parçası (Res. 17) açık renkli astarlı ve kahverengi boyalı olup MÖ 5400-3500 yılları arasında Güney Mezopotamya'dan başlayarak Yukarı Dicle ve Yukarı Fırat havzalarına kadar yayılım gösteren Ubeyd Boyalı çanak çömleği⁷ ile benzerlik göstermektedir. Ancak parçaların küçüklüklerinden dolayı kesin bir kaniya varılamamıştır.

¹Salat Cami Yanı (Miyake 2005: fig. 6: 2, 6; Miyake 2007: fig. 15: 7-8), Hakemi Use (Tekin 2007a: fig. 9: 3). Proto-Hassuna'nın yayılımı ve Tell Boveid ve Tell Sabi Abyad için bkz. <http://www.sabi-abyad.nl>.

²Salat Cami Yanı (Miyake 2007: fig. 7: 3; 16: 2), Mezraa-Teleilat (Özdoğan 2007: fig. 40/257), Hakemi Use (Tekin 2004: Çiz. 5), Amuq A (Braidwood ve Braidwood 1960: Fig. 22: 2, 8).

³Mersin-Yumuktepe (Caneva 2007: fig. 10), Hakemi Use (Tekin 2007b: 49, fig. 9: 2-3; 11: 2), <http://www.sabi-abyad.nl>.

⁴Mezraa-Teleilat (Özdoğan 2007: fig. 57: 198, 220), Hakemi Use (Tekin 2007b: 40, fig. 12: 1-2, 6), Amuq A (Braidwood ve Braidwood 1960: fig. 2, 3, 4).

⁵Mezraa Höyük (Görmüş 2001: fig. 1a), Amuq F (Braidwood ve Braidwood 1960: 232-239, fig. 174: 2-3; 175: 1), Kurban Höyük (Algaze 1990: fig. 57/A).

⁶Amuq C (Braidwood ve Braidwood 1960: fig. 107: 3), Amuq E (Braidwood ve Braidwood 1960: fig. 142: 180).

⁷Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması (Kozbe 2007: Çiz. 4), Gözlükule-Tarsus (Mellink 1956: fig. 222: f-h), Amuq B (Braidwood ve Braidwood 1960: fig. 90: 13-25), Amuq E (Braidwood ve Braidwood 1960: fig. 157: 1-35).

ERKEN TUNÇ ÇAĞI

Araştırılan bölgede Kuzey Mezopotamya’da, Mardin Dağları’nın güneyindeki Habur üçgeninde ve Yukarı Dicle Havzası’ndan bilinen MÖ 3. bine tarihlenen kap parçalarına rastlanmamıştır. Bu bulgular, araştırılan alanın Erken Tunç Çağı’nda yerleşim alanı olarak kullanılmadığı izlenimi bırakmıştır.

ORTA TUNÇ ÇAĞI

(M. Eroğlu)

Orta Tunç Çağı’na tarihlenen çanak çömlek parçaları beş alanda toplanmıştır. Bu yerleşimlerin kapladıkları alan Zureki Zeri (92,970 m²), Kilokki Tarlası (20,710 m²), Ilısu Köyü (119,128 m²), Harabe Tepe (65,331 m² ve 69,648 m²). Yerleşim alanları diğer alanlara oranla daha geniş olan Harabe Tepe ve Zureki Zeri arasındaki mesafe 5695 m’dir. Merkezlerin büyük boyutları ve birbirlerine olan mesafeleri, bunların büyük olasılıkla birbirinden bağımsız tarımcı topluluklarca kullanıldığı izlenimini bırakmaktadır. Söz konusu alanların birbirine yakınlığı göz önüne alınarak bunların dört merkez oluşturduğu belirlenmiştir. Bu alanlardan toplanan çanak çömlek, Yukarı Dicle Havzası’nda yedi kazı alanında görkemli yapı kalıntıları veren tabakalardan bilinmektedir⁸. Kırmızı-kahverengi tonlarda renkli astarlı yüzey işlenişlerine göre Red Brown Wash Ware adı ile anılan çanak çömlek türü Toros Dağları ile Mardin Dağları arasında kalan bölgede yaygın standart çanak çömlek türü olup, Yukarı Fırat Havzası yüzey araştırmalarından da ele geçmiştir. Bu gruptaki kaplar biçimlerine göre değerlendirildiğinde dönemin diğer Orta Tunç Çağı çanak çömlek gruplarıyla da benzerlik gösterir. Bu parçaların biçimsel benzerleri Yukarı Fırat Havzası, Kuzey Suriye, Habur ve Balikh havzalarını da içine alan geniş bir alana yayılan tek renkli

çanak çömlek grubuna ait kaplarda da görülür (Nigro 1998: 271-305; Özfiat 2005: 25-29). Red Brown Wash Ware parçaları Harabe Tepe (Res. 21: 7, 12; 34: 3-5), Banuva Şengin (Res. 21: 3; 34: 8) ve Zureki Zeri’de (Res. 21: 10; 32: 13) ele geçmiştir.

Tek renkli çanak çömlek parçaları çark yapımı, taşçık, kum ve saman katkılı, yalın yüzeylidir. Kap parçaları keskin profilli çanaklara, boyunlu boyunsuz çömleklere aittir. Bu grup Harabe Tepe (Res. 21: 11; 34: 7), Banuva Şengin (Res. 21: 4-5; 34: 6, 9), Killokki Tarlası (Res. 21: 1-2; 34: 10-12) ve Zureki Zeri’de (Res. 21: 6; 32: 15-16) ele geçmiştir. Tek renkli kaplar Eski Önasya’da geniş bir alanda yayılım gösteren Monochrome Simple Ware türü içerisinde değerlendirilmektedir⁹. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Akdeniz Bölgesi’nin kuzey kısmından İran’a kadar geniş bir alanda yayılım gösteren¹⁰ Habur Boyalıları Harabe Tepe (Res. 21: 9, 13; 34: 1-2) ve Zureki Zeri’de (Res. 21: 8; 34: 14) ele geçmiştir. Bu bulgular araştırılan bölgenin MÖ 2. binin ilk yarısında yerleşim alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu parçaların toplandığı alanların geniş olması ve bunların höyüklerden oluşması, bu dönemde bölgede tarımcı topluluklara ait yerleşimlerin varlığını gösterir niteliktedir (Res 25).

GEÇ TUNÇ ÇAĞI

Geç Tunç Çağı Kuzey Mezopotamya’da ve Ilısu Barajı dolum alanı içerisinde kalan bölge ve çevresinde Hurri-Mitanni ve Orta Assur Dönemi ile temsil edilmektedir. Mardin Dağları’nın güneyindeki Girnavaz (Erkanal 1991) ve Yukarı Dicle Havzası’ndaki Giricano (Schachner 2004), Kavuşan Höyük (Kozbe 2004), Siirt Türbe Höyük (Sağlamtimur ve Ozan 2008), Üçtepe (Köroğlu 1998), Ziyarettepe (Matney vd. 1999) ve Gre Dimse (Karg 2001) kazıları, bölgede önemli bir Orta Assur varlığını ortaya

⁸Üçtepe (Özfiat 2005: Lev. LXXXI-6, LX-1, LXI-5, LXXX-3, 4), Giricano (Schachner 2004: Şek. 17-18), Botan Vadisi ve Çattepe (Velibeyoğlu vd. 2002: şek. 17: 11; 40: 1-2, 4), Kavuşan (Kozbe vd. 2004: Şek. 20: 5-6), Kenan Tepe (Parker ve Dood 2003: fig. 7: E, 8: A-B, 9: H-I; Parker vd. 2004: şek. 9/10), Hirbemerdon Tepe (Laneri 2006: fig. 5/6), Ziyaret Tepe (Matney 1999: 300).

⁹Üçtepe (Özfiat 2005: 25, Lev. XXXIX: 5, 8), Kavuşan (Kozbe vd. 2004: şek. 20: 1-4), Giricano (Schachner 2002: Abb. 34-35), Lidar (Kaschau 1999: Taf. 90, 155), Ebla (Matthiae 1981: fig. 34), Tell Bia (Einwag 1998: Tip. 28, 40), Tell Hadidi (Dornemann 1992: fig. 3: 6; 15: 19; 16: 7), Tell Rijim (Kolinski 2000: Pl. 15a), Kuzey Doğu Suriye Yüzey Araştırması (Meijer 1986: fig. 20-22), Tell Rimah (Postgate vd. 1997: Pl. 45: 278), Hama (Fungmann 1958: fig. 109, 110, 143), Hammam et-Turkman (Curvers 1988: Pl. 124: 26; 126: 37-46).

¹⁰(Parayre 1986: Carte: 1), Üçtepe (Özfiat 2005: Lev. XCIII: 2/2), Kenan Tepe (Parker ve Dood 2003: fig. 5/J, 8/N, O), Tell Bia (Einwag 1988: Tip. 50), Chagar Bazar (Mallowan 1947: Pl. LXXXII: 5, 7), Tell Rijim (Kolinski 2000: Pl. 50/ 5, 7), Tell Rimah (Postgate vd. 1997: Pl. 19 a-d).

koymaktadır. Çivi yazılı kaynaklarda Assur ordularının Mardin Eşiği'nden (Kaşşiyari Dağları) geçerek Yukarı Dicle Havzası'na ulaştığı anlatılmaktadır (Erkanal 2007). Buna karşın araştırılan bölgede Mitanni, Nuzi ve Orta Assur çanak çömleğine ait parçalara rastlanmaması, bu dönemlerde yerleşimlerin araştırılan alanın çevresindeki etek kesimlerine kaydığını ya da bölgenin sadece geçiş alanı olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

ERKEN DEMİR ÇAĞI (E. Atay)

Araştırılan bölgede Erken Demir Çağı çanak çömleğine dört merkezde rastlanmıştır: Harabe Tepe (69,648 ve 65,331 m²), Tivilki Tarlası (12,636 m² ve 2300 m²), Kilokki Tarlası (20,710 m²) ve Zureki Zeri (92,970 m²). Yerleşim alanları diğerlerine göre büyük olan Harabe Tepe ve Zuraki Zeri arasında ki mesafe 5695 m'dir.

Bu alanlardan toplanan çanak çömlekler genellikle el yapımı, bitki, taşçık, kireç ve kum katkılı, düşük ısıda pişirilmiş, engebeli ve düzeltme izli yüzeylere sahiptirler. Bunların benzerleri Kuzeydoğu Anadolu'da, Yukarı Dicle ve Yukarı Fırat bölgelerinde MÖ 1200-900 yıllarına tarihlenmektedir.

Çömleklerin (Res. 19: 1; 35: 3, 5, 10, 13-14) benzerleri Yukarı Fırat, Yukarı Dicle ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde görülmektedir¹¹. Çanaklar genelde düz ve keskin ağızlı profil veren tiplerdendir (Res. 35: 1-2, 4, 6-9). Bunların benzerleri Yukarı Fırat, Yukarı Dicle ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir¹². Kilokki Tarlası'nda ele geçen bir çömlek parçası üzerinde çizgi ve çok küçük yumru bezeme bulunmaktadır (Res. 15; 35: 11). Bu bezemenin en yakın benzeri Erzurum'daki Büyük Ardiç'ta (Şenyurt 2006: Res. 77/4) bulunmaktadır. Araştırılan bölgede groovy ware adı ile anılan yatay oluk bezeli kaplara rastlanmamış, bu gruba benze-

yen tek örnek Zuraki Zeri'de ele geçmiştir (Res. 19: 3; 35: 12). Benzeri örnekler Kenan Tepe'de (Parker 2002: Şek. 14/R) bulunmuştur.

ORTA-GEÇ DEMİR ÇAĞI (Y. Tan)

Orta Demir Çağı'nda bölge Yeni Assur krallarının askeri seferlerine sahne olmuştur. Çivi yazılı kaynaklarda Yeni Assur ordularının Mardin Dağları'ndan geçerek Yukarı Dicle Havzası'na ulaştığı anlatılmaktadır. Araştırılan bölgede Yeni Assur Dönemi'ne tarihlenen kap parçaları, altı alanda toplanmıştır: Şorkey (8241 m²), Harabe Tepe (65.331 m²), Çelebitepe Tarlası (2178 m²), Tivilki Tarlası (12,636 m²), Benabahlu (4258 m²) ve Kilokki Tarlası (20,710 m²). Yerleşim alanları en geniş olan Harabe Tepe ve Ilısu Köyü arasındaki mesafe 2662 m'dir. Yerleşim alanları diğerlerine oranla daha küçük olan Çelebitepe Tarlası ve Benabahlu arasındaki mesafe ise 760 m'dir. Taranan alanın iki ucunda Dicle Nehri kıyısında yer alan iki büyük merkez ve bunların arasında kalan alanda dört küçük merkez bulunması, hiyerarşik bir yerleşim şemasını çağrıştırmaktadır.

Günlük kaba çanak çömlekler çark yapımı, saman, taşçık ve kireç katkılı, yüzeyleri düz ve çark izli olup yüksek ve orta ısıda pişirilmişlerdir. Kap biçimleri arasında çanaklar, çömlekler, şişe ve düğme dipler bulunmaktadır. Harabe Tepe'de bulunan düğme dipli parçanın (Res. 20: 7; 36: 7) benzerleri Yukarı Dicle ve Habur bölgelerinden bilinmektedir¹³. Çanakların (Res. 20: 3, 6; 36: 1-4, 6, 9, 10) benzerleri Yukarı Dicle ve Habur Bölgesi'nde¹⁴, çömleklerin (Res. 20: 1-2, 5; 36: 5, 8, 11) benzerleri Ana (Northedge 1988: 61/23) ve Al Khabuliya'dan bilinmektedir (Abdul-Amir 1988: fig. 100/8). Bir şişeye ait ağız parçasının benzerine Habur Bölgesi'nde Tell Seh Hamad (Kreppner 2006: Taf. 15: 5), Abu

¹¹Salat Tepe (Önen 2006: Lev. 26/d, 54/c, 51/e), Büyük Ardiç (Şenyurt 2006: Res. 54/6, 62/1), İmikuşağı (Sevin 1995: Res. 16/1), Sos Höyük'te (Güneri 2002: Pl. 4/4), Lidar Höyük (Müller 1999: Abb. 11: BB06).

¹²Salat Tepe (Önen 2006: Lev. 2/a, 3/b, 5/d, 6/b, 8/a, 26/d), Büyük Ardiç (Şenyurt 2006: Res. 38/b; 40/3), Korucutepe (Winn 1980: Pl. 15/i), Van Karagündüz (Sevin 1996: Res. 25/2, 8), Porsuk I (Duprê 1983: Pl. 45/9; 44/5), Sos Höyük (Güneri 2002: Pl. 7/4, 6/6), Lidar Höyük (Müller 1999: Abb. 7: AA04; 10: AA04; 4: AB01), Büyükkale (Genz 2003: Abb. 3/10), Tille Höyük (Summers 1993: fig. 44/1-2).

¹³Üçtepe (Koroğlu 1998: Res. 12/6-7; 10/10; 11), Tille Höyük (Blaylock 1999: fig. 9/49), Tell Ahmar (Jamieson 1999: fig. 9), Nimrud (Collon 1995: fig. 136).

¹⁴Üçtepe (Koroğlu 1998: Res. 15/4, 10, 16; 10/7) ve Gre Dimse'de (Karg 2001: Şek. 6/3); Tell Rad Shaqrah (Reiche 1999: fig. 3/g, 5/k), Abou Hijera 3 de (Anastasio 1999: fig. 2/d), Al Amriya da (Abdul-Amir 1988: fig. 112/3), Das Ağığ de (Bernbeck 1993: Abb. 100/c; Abb. 101/a; Abb. 104/t) Abu Dane (Bonacossi 1999: Abb. 5/f-g).

Danne'de (Banacossi 1999: Abb. 10b) rastlanmıştır. Asurlulardan sonra bölge İskit (MÖ 653-625) akınlarına maruz kalmış, Med (MÖ 625-550) ve Pers (MÖ 550-331) idaresine girmiştir. Ancak, bu dönemleri belgeleyen yüzey buluntularına rastlanmamıştır.

HELENİSTİK VE ROMA DÖNEMLERİ

(A. A. Bayraktar)

Güneydoğu Anadolu MÖ 331 yılında Büyük İskender imparatorluğu'na katılmış, İskender'in ölümüyle Seleukos'ların kontrolüne girmiştir (Karg 1999: 245). MÖ 140 yılından itibaren Part egemenliğine giren bölgede, daha sonra Partlarla Romalılar arasında el değiştiren bir tampon bölgesi haline gelmiştir. Bu siyasal durum şüphesiz sosyal yapıyı da etkilemiştir. Yukarı Dicle Havzası'nda Helenistik ve Roma dönemlerine ait merkezler oldukça azdır. Hasankeyf'te sadece Kale yapısında Roma Dönemi'ne ait kalıntılara rastlanmıştır (Uluçam 2006: 78). Araştırılan bölgede Helenistik-Roma dönemleri günlük kaplarına ait az sayıda parça, Harabe Tepe ile Zura ki Zeri'de ele geçmiştir (Res. 1-2, 4). Bu alanların birbirine olan mesafesi 4607 m'dir. Buna göre bölgenin bu dönemlerde yoğun bir iskan görmediği anlaşılmaktadır.

Terra Sigilata benzeri veya yerel üretimi olarak nitelendirilebilecek "Doğu Sigilatası A" türü çanak çömleklere ait parçalar açık, kreme çalan soluk kırmızı hamurlu, mika veya az mikalı, koyu kırmızı, kahve, koyu kahve-siyah astarlı mat ya da az perdahlıdır (Derin 1994: 149). Karkamış'ın kuzeyinde Harabebezikan'da açığa çıkan bir çanak çömlek işliğinde ele geçen çanak çömlekler dönemin yaygın formlarının taklit edildiği siyah, kahverengi ve kırmızı mat boya astarlı kaplara rastlanmıştır (O. Alp ve M. Tekinalp 2001: 386). Bu tür çanak çömleklerin biçimi farklı olan, ancak, bezeme özellikleri benzeyen örnekleri Harabe Tepe (Res. 22: 5; 37: 5) ve Zureki Zeri'de (Res. 22: 1-2; 37: 2-4, 7) ele geçmiştir. Bu tür çanak çömleklerin benzerleri Doğu Akdeniz ile

Kuzey Suriye'de yaygındır¹⁵. Tek renkli, iyi pişirilmiş, iyi arındırılmış hamurlu grup Harabe Tepe'nin batı kesiminde ele geçmiştir (Res. 37: 1, 6). Bunların benzerleri Aşağı Fırat Havzası ve Kuzey Suriye'den bilinmektedir¹⁶.

ORTAÇAĞ

(Y. Muluk)

Yüzey araştırması sırasında saptanan buluntular karışık siyasal yapıyla benzerlik göstermektedir. Toplam 22 alanda Ortaçağ çanak çömleği ele geçmiştir. Bunlar arasında Geç Roma-Erken Bizans Dönemi, Geç Parth-Erken Sasani Dönemi ve İslami Dönem çanak çömlekleri birbirinden ayrılabilir. Araştırılan bölgenin batısında, merkezinde ve doğusunda yer alan üç büyük yerleşim alanı Harabe Tepe, Ilısu Köyü ve Zura ki Zeri'dir. Bu merkezler birbirlerine 3042-3152 m mesafededir. Bunların arasında kalan alanda çok sayıda küçük yerleşim yer almaktadır. Bu görünüm, bölgenin Ortaçağ'daki hiyerarşik yerleşim şemasının idari birimlerini yansıtmaktadır.

Bölgedeki Parth-Roma çatışması Ortaçağ'ın hemen başında bu iki devletin ardılları sayılabilecek olan Sasani-Bizans çatışması şeklinde kendini gösterir. 7. yüzyılda Bizans İmparatorluğu kontrolü tamamen eline geçirse de, 634 yılından itibaren bölgede 300 sürecek olan İslam (Abbasi, Emevi) egemenliği başlar. Bölge bu dönemde Tur Abdin adıyla anılmaya başlar ve Bizans din ve siyasi yapısı içerisinde muhalif olan monofizit tarikatının bir sığınağı olur. 9. yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye Hamdanoğulları ve Mervaniler hakim olur. 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye gelmeye başlayan Türkmen boyları, bölgenin siyasi yapısında önemli bir güç olmaya başlar. Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte bölgenin kontrolünü Artuklular ele geçirirler (1102-1401). 1230 yılından itibaren kendini gösteren Eyyubi ve Memlükler, Artukluların iktidar alanlarını kısıtlamışlardır.

¹⁵Tarsus (Goldman 1950: Pl. 21/51, 64), Zeytinlibahçe (Frangipane 2004: şek. 22-25), Yukarı Fırat Bölgesi (Derin 1994: Çiz. 12-20, 110), İmikuşağı (Sevin 1995: 31/1-10, Res. 34; 6-7; 36: 5), Hammam et-Turkman (Lazaro 1988: Pl. 158: 4, 6-7).

¹⁶Aşvan (Mitchell 1980: fig. 30/236; 33/349), Samsat, Pirot Höyük, ve Lidar Höyük (Derin 1994: Çiz. 56, 111-115), İmikuşağı (Sevin 1995: Res. 36-4/6, 40-6), Hammam et-Turkman (Lazaro 1988: Pl. 165: 74, 75, 78).

14. yüzyılın sonlarına doğru bölgeyi kontrolüne alan Timur sonrası ikinci Türkmen göçü ile bölge Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin arasında kalır (Çevik 2006: 105-141). Yukarı ve Orta Fırat baraj projelerinde kazılan merkezlere ilişkin yayınlarda Klasik Dönem ve Ortaçağ çanak çömleğine yeterince yer verilmemesi, bu dönem malzemesini tanınamamızı güçleştirmiştir. Geç Roma-Erken Bizans dönemlerine tarihlendirebileceğimiz çanak çömlek parçaları sadece Zureki Zeri’de ele geçmiştir (Mackensen 1984: Taf. 26-7). Bu alanda kaya mezarları ve kayaya oyulmuş silolar da bulunmaktadır (Res. 12) (Sinclair 1988). Bizans Dönemi çanak çömlek parçaları Harabe Tepe ve yamaç alanı ile Ilısu Köyü’nde bulunmuştur. Harabe Tepe’de (Res. 23; 38: 2-8) yoğunlaşan 6-7 cm boyutlarında, üzeri perdahlı ve koyu kahverengi ve siyah renkteki kap parçaları Han İbrahim Şah’tan bilinmektedir (Ertem 1982: 15, Res. 29). Boncuklu Tarla’da ele geçen bu parçalar (Res. 38: 9) bu alana ait olamayıp, büyük olasılıkla yakınındaki Benabahlu’dan taşınmış olmalıdır.

Bizans Dönemi’ne tarihlenen bir diğer çanak çömlek grubunun (Res. 38: 10-12) benzerleri Aşvan Kale’den (Mitchell 1980: fig. 43/562) bilinmektedir. Harabe Tepe ve Ilısu Köyünde bulunan açık kahverengimsi gri kaplara ait parçaların (Res. 24; 36: 10-12) Harabe Tepe’de bulunan üzeri oluk bezemeli kap parçasının (Res. 36/1) benzeri de Kuzey Suriye’den bilinmektedir (Bartl 1994: Taf. 6/6; Konrad 2001: Taf 86/35, 99/25-27, 109/13-14). Üzeri tarak bezemeli bu çanak çömlek grubuna Ortaçağ’da sık rastlanmaktadır (Res. 38: 13-16). Ilısu Köyü’nde bu döneme ait olabilecek bir demir mızrak ucu ele geçmiştir (Res. 27).

Kamulaştırma alanı içerisinde görece daha büyük üç merkez dışında daha küçük Ortaçağ alanları bulunmaktadır. Bu alanlarda kaba çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Çelebitepe Tarlası, Seydinoğlu ve Benabahlu, küçük birer höyük niteliğindedir; Tivilki Tarlası, Şorkey ve yüksek bir kayalık alan üzerinde bulunan Kilokki Tarlası’nda yüzeyden izlenen duvar kalıntıları bulunmaktadır.

YAKINÇAĞ

(Y. Muluk)

Bölgede Yakınçağ’a ait taş sivil mimarinin örneklerini temsil eden çok sayıda kalıntı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve en iyi korunmuş olanı 1993 yılında terk edilen Kavile Saruhan Köyü’dür. Çoğunlukla kuzey-güney doğrultulu ve birbiri ardına sıralanmış geniş odalardan oluşan bu evlerin üst örtü sistemi tonozludur (Res. 10-11). Bölgede bulunan dereler üzerinde yakın zamana kadar kullanılan dört su değirmeni bulunmaktadır (Res. 14).

Çok sayıda modern çanak çömlek parçası Hamza Pehlivan Mezarlığı, Şirkerka Çihu, Ilısu Mezarlığı ve Boncuklu Tarla doğusunda yer alan tek bir mezar üzerinde toplanmıştır. Bunlar günümüzde de devam eden bir geleneğin tanıklarıdır. Bölge halkı su, ekmek ve tuzu mezar başında yemekte, kapları da mezar üzerinde kırmaktadır. Tarlalarda ve çeşme çevrelerinde toplanan testi parçaları da bunların tarlada çalışan kişilerce halen kullanılan su testileri olabileceğini göstermektedir. Araştırılan bölgeye en yakın köylerden biri olan Karabayır Köyü’nde ihtiyaca göre üretim yapan çanak çömlek ustaları bulunmaktadır.

SONUÇ

Ilısu Barajı inşaat alanı ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları, bölge kültür envanterine 20 arkeolojik alan kazandırılmıştır. Bu arkeolojik alanların, beşi sivil mimari örnekleri, üçü de mezarlık alanlarıdır. Araştırmada ele geçen bulgular, bu alanın Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’dan itibaren yerleşim alanı olarak seçildiğini göstermektedir. MÖ 3. bine ve MÖ 2. binin ikinci yarısına tarihlenebilecek buluntuların ele geçmemesi, bu dönemlerde yerleşimlerin kamulaştırma alanının dışında kalan daha yüksek alanlara kaymış olabileceğini düşündürmektedir. Benzeri bir durum, bölgenin güneyinde Cizre ve Silopi Ovası’nda da saptanmıştır (Algaze vd. 1991: fig. 21; Kozbe 2007). Bununla birlikte, bu döneme ilişkin parçaların yüzeye çıkmamış olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Bölgede belirlenen merkezlerde yapılacak arkeolojik kazılar kültür tarihine ışık tutacak önemli veriler sunacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abdul- Amir, S.J., 1988.
Archaeological Survey of Ancient Settlements and Irrigation Systems in the Middle Euphrates Region of Mesopotamia. Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago (PhD).
- Algaze, G., R. Breuninger, C. Lightfoot ve M. Rosenberg, 1991.
“The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: A preliminary report of the 1989-1990 seasons”. *Anatolica* XVII: 175-240.
- Algaze, G., M.A. Evins, M.L. Ingraham, L. Marfoe ve K.A. Yener, 1990.
Town and Country in Southeastern Anatolia, Vol. II. The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük. Oriental Institute Publications 110, University of Chicago Press, Chicago.
- Alp, O. ve M. Tekinalp, 2001.
“Harebezikan Höyüğü’nde 1999 Yılı Çalışmaları”, N. Tuna vd. (yay.) *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 1999 Yılı Çalışmaları*: 381-400. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Anastasio, S., 1999.
“Prospection archéologique du Haut-Khabur occidentale (Syrie du N.E.) Preliminary Information on the Pottery of the Iron Age”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 173-191. Ugarit-Verlag, Münster.
- Astruc, L., B. Gratuze, J. Pelegrin ve P. Akkermans, 2007.
“From production to use: a parcel of obsidian bladelets at Sabi Abyad II”, *La diversité des systèmes techniques des communautés du Néolithique pré-céramique: vers la caractérisation des comportements sociaux*: 327-342. 5e colloque international sur les industries lithiques du Néolithique pré-céramique, sous la direction de Laurence Astruc, Didier Binder et François Briois. Éditions APDCA, Antibes.
- Bahar, H., 1989.
“Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar, 1987”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* VI: 501-528.
- Balkan-Atlı, N., 2007.
“Çınaz III Obsidienleri (Doğu Anadolu): Genel Bir Değerlendirme”, G. Umurtak vd. (yay.) *Refik Duru’ya Armağan*: 25-30, Ege Yayınları, İstanbul.
- Bart, K., 1994.
“Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und ihre Verbindungen zu den Benachbarten Regionen”, *Baghdader Mitteilungen* 25: 473-518.
- Bernbeck, R., 1993.
Steppe als Kulturlandschaft. Dietrich Reimer Verlag, Berlin.
- Binder, D., 2007.
“PPN Pressure Technology: Views from Anatolia”, *La diversité des systèmes techniques des communautés du Néolithique pré-céramique: vers la caractérisation des comportements sociaux*: 235-244. 5e colloque international sur les industries lithiques du Néolithique pré-céramique sous la direction de Laurence Astruc, Didier Binder et François Briois, Éditions APDCA, Antibes.
- Blaylock, S., 1999.
“Iron Age Pottery from Tille Höyük, South-Eastern Turkey”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 263-286, Ugarit-Verlag, Münster.
- Bonacossi, D.M., 1999.
“Die Eisenzeitliche Keramik der TAVO-Geländebegehung des Unteren Habur-Gebiets”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 193-229. Ugarit-Verlag, Münster.
- Braidwood, R.J. ve L.S. Braidwood, 1960.
Excavations in the Plain of Antioch I: The Early Assemblages. Phases A-J, Oriental Institute Publications LXI. The University of Chicago Press, Chicago.
- Calley, S., 1985.
“Les nucléus en obsidienne du Néolithique de Cafer Höyük: étude préliminaire des techniques de taille”. *Cahiers de l’Euphrate* 4: 87-107.
- Caneva, I., 2007.
“Mersin-Yumuktepe: Son Veriler Işığında MÖ Yedinci Binyıla Yeni Bir Bakış”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı- Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni bulgular*: 203-216. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Collon, D., 1995.
Ancient Near Eastern Art, University of California Press, Berkeley.
- Curtis, J.E. ve J.E. Reade, 1995.
“Kapite 5: Vases and Vessels”, D. Collon vd. (yay.) *Art and Empire Treasures from Assyria in the British Museum*, The Trustees of the British Museum, London.

- Curvers, H.H., 1988.
“The Period VII Pottery”, M.N. van Loon (yay.), *Hammam et Turkman II. Report on the University of Amsterdam's 1981–1984 Excavations in Syria*: 396–456. Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, Istanbul.
- Çevik, A. 2006.
“İlkçağlardan Ortaçağın Sonuna Kadar Midyat ve Yöresi (Tur Abdin)’nin Tarihi Coğrafyası”, *Makalelerle Mardin I (Tarihi Coğrafya)*.
<http://www.mardin.gov.tr/turkce/kutuphane/pdfdosyalar/1cilttarihcografya.pdf>
- Derin, Z., 1994.
“Aşağı Fırat Havzasındaki (Elazığ-Malatya Bölgesi) Yerleşim Merkezlerinde Ele Geçen ‘Doğu Sigillatı A Türü Keramikler’”, H. Malay (yay.) *Arkeoloji Dergisi* II, M. (Usman) Anabolu’ya Armağan Sayısı: 149–172.
- Dornemann, R.H., 1992.
“Early Second Millennium Ceramic Parallels between Tell Hadidi-Azu and Mari”, G. D. Young (yay.) *Mari in Retrospect, Fifty years of Mari and Mari studies*: 77-112. Eisenbrauns, Winona Lake.
- Dupré, S., 1983.
Porsuk I La céramique de l'âge du bronze et de l'âge du fer, Éditions Recherche sur les civilisations. Paris.
- Einwag, B., 1998.
Die Keramik aus dem Bereich des Palastes A in Tall Bi'a/Tuttul und das Problem der Frühen Mittleren Bronzezeit, Münchener Vorderasiatische Studien 19. Profil Verlag, München-Wien.
- Erkanal, H., 1991.
“1989 Girnavaz Kazıları”. *Kazı Sonuçları Toplantısı* XII/I: 271-277.
- Erkanal, H., 2007.
“Mezopotamya’ya Açılan Kapı: Nusaybin”, İ. Özcoşar (yay.) *Makalelerle Mardin Tarih-Coğrafya* 1: 1-16. Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi. İstanbul.
- Ertem, H., 1982.
Keban Projesi, Han İbrahim Şah Excavations 1970-1971, Ankara.
- Frangipane, M. vd. 2004.
“Zeytinlibahçe Höyük’de (Birecik – Urfa) 2001 Kazı Sezonu: Ön Sonuçlar”, N. Tuna vd. (yay.) *İlsu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi, 2001 Yılı Çalışmaları*: 1-56. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Fugmann, E., 1958.
Hama: Fouilles et recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938. II. 1: L’architecture des périodes pré-hellénistiques, Nationalmuseets Skrifter IV. Nationalmuseet, Copenhagen.
- Genz, H., 2003.
“Früheisenzeitliche Keramik von Büyükkale in Boğazköy/Hattuşa”. *İstanbul Mitteilungen* 53: 113–129.
- Goldman, H., 1950.
Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. Volume I Text, The Hellenistic and Roman Periods. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Görmüş, A., 2001.
“Kalkolitik Çağ Seramikleri” (Ökse, A.T., A. Engin, M. Tekinalp, H.U. Dağ, A. Görmüş, “Mezraa Höyük 1999 Araştırması”), N. Tuna vd. (yay.) *İlsu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*: 201–202. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Güneri, S., 2002.
“Cultural Connections between Anatolia and Caucasus-Central Anatolia During the Late Bronze Age-Early Iron Age (In the Light of the 1987 Sos Höyük Excavations and North-eastern Turkey Surveys, Carried out Between 1985–1997)”, *Anatolia Antiqua* X: 11–77.
- Jamieson, A.S., 1999.
“Neo-Assyrian Pottery from Tell Ahmar”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 287-308. Ugarit-Verlag, Münster.
- Karg, N., 1999.
“Gre Dimse 1998: Başlangıç Raporu”, N. Tuna vd. (yay.) *İlsu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 1998 Yılı Çalışmaları*: 237-297. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Karg, N., 2001.
“Gre Dimse 1999, İlk Sonuçlar”, N. Tuna vd. (yay.) *İlsu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 1999 Yılı Çalışmaları*: 693–670. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Kaschau, G., 1999.
Lidar Höyük: Die Keramik der Mittleren Bronzezeit. Archaeologica Euphratien 3. Mainz am Rhein: Zabern.
- Kolinski, R., 2000.
Tell Rijim, Iraq: Middle Bronze Age Layers. BAR International Series 837, Oxford.
- Konrad, M. 2001.
Resafa, Deutsches Archäologisches Institut, Mainz.
- Kozbe, G., 2007.
“Şırnak İli Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması, 2005”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24/1: 307–326.

- Kozbe, G., K. Köroğlu ve H. Sağlamtimur, 2004.
“Kavuşan Höyük 2001 Yılı Kazısı”, N. Tuna vd. (yay.) *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 2001 Yılı Çalışmaları*: 463–505. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Köroğlu, K., 1998.
Üçtepe I-Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır-Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kreppner, F.J., 2006.
Die Keramik Des >Roten Hauses< von Tall Sêh Hamad/Dür-Katlimmu. Eine Betrachtung der Keramik Nordmesopotamiens aus der zweiten Hälfte des 7. und aus dem 6. Jahrhundert v. Chr. Berichte Der Ausgrabung Tall Sêh Hamad/Dür-Katlimmu 7. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Laneri, N., 2006.
“A Preliminary Report of the Archaeological Excavations at Hirbemerdon Tepe, Southeastern Turkey, 2005”, *Anatolica XXXII*: 153-189.
- Lazaro, A.I., 1988.
“The Period X Pottery”, M.N. Van Loon (yay.) *Hamam Et- Turkman I- Report on the University of Amsterdam's 1981-84 Excavations in Syria II*: 499-560. Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, Istanbul.
- Mackensen, M., 1984.
Resafa I. Eine befestigte spätantike Anlage vor den Stadtmauern von Resafa. Mainz.
- Mallowan, M.E.L., 1947.
“The Excavations at Brak and Tall Chagar Bazar”, *Iraq IX*: 1-259.
- Matney, T., 1999.
“Ziyaret Tepe’de, Yüzey Araştırması ve Yüzeyaltı Taraması, Diyarbakır İli, 1997-1998”, N. Tuna ve J. Öztürk (yay.) *Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 1998 Yılı Çalışmaları*: 297–333. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Matthiae, P., 1981.
Ebla: An Empire Rediscovered. Doubleday and Company, New York.
- Meijer, D.J.W., 1986.
A Survey in Northeastern Syria. Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, Leiden.
- Mellink, M.J., 1956.
“Neolithic and Chalcolithic Pottery”, H. Goldman (yay.) *Excavations at Gözlükule, Tarsus II*: 65-91. Princeton University Press, Princeton.
- Mitchell, S., 1980.
Aşvan Kale. BAR International Series 80, British Institute of Archaeology at Ankara, Oxford.
- Miyake, Y., 2005.
“Archaeological Survey at Salat Cami Yanı. A Pottery Neolithic Site in the Valley, Southeast Turkey”, *Anatolica XXXI*: 1–17.
- Müller, U., 1999.
“Die Eisenzeitliche Keramik des Lidar Höyük”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 403-434. Altertumskunde des Vorderen Orient 10. Ugarit-Verlag, Münster.
- Nigro, L., 1998.
“Ebla and Ceramic Provinces of Northern Syria in the Middle Bronze Age: Relationships and Interaction with Pottery Horizon of Upper Mesopotamia”, M. Lebeau (yay.) *Subartu IV, About Subartu, Studies Devoted to Upper Mesopotamia I, Landscape, Archaeology, Settlement*: 271–305. Brepols, Tournhout.
- Northedge, A., 1988.
“The Stratigraphy of the Excavations”, A. Northedge vd. (yay.) *The Stratigraphy of the Excavations, Excavations at ‘Ana*: 25-53. Iraq Archaeological Reports 1, British School of Archaeology Iraq, Warminster.
- Oates, D., 2001.
Excavations at Tell Brak II. McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge.
- Önen, T.I., 2006.
Salat Tepe Buluntuları Işığında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Erken Demir Çağ Kültürel Yapısı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özdoğan, M., 1990.
“1988 Yılı Diyarbakır Yüzey Araştırması”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı VII*: 459–466.
- Özdoğan, M., 2007.
“Mezraa- Teleilat”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni bulgular*: 189–201. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Özfırat, A., 2005.
Üçtepe II Tunç Çağları Kazı ve Yüzey Araştırması Işığında. Ege Yayınları, İstanbul.
- Parayre, D., 1986.
Des Hurrites et des Pots: Questions Ouvertes à Propos de la Céramique du Habur et de la Céramique Bichrome. Editions Recherche sur les Civilisations, Paris.
- Parker, J.B. ve A. Creekmore, 2002.

- “The Upper Tigris Archaeological Research Project: a final report from the 1999 field season”, *Anatolian Studies* 52: 19-74.
- Parker, J.B., A. Creekmore ve L.S. Dodd, 2004.
“Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTRAP): Kenan Tepenin Kültürel Tarihinin Ön Sentezi”, N. Tuna vd. (yay.) *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*: 547-580. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Parker, J.B. ve L.S. Dodd, 2003.
“The Early Second Millennium Ceramic Assemblage from Kenan Tepe, Southeastern Turkey. A preliminary assessment”, *Anatolian Studies* 53: 33-69.
- Postgate, C., D. Oates ve J. Oates, 1997.
The Excavations at Tell Al-Rimah: The Pottery. Iraq Archaeological Reports 4, British School of Archaeology in Iraq, Warminster.
- Reiche, A., 1999.
“Iron Age Pottery from Tell Rad Shaqrah (North-East Syria)”, A. Hausleiter ve A. Reiche (yay.) *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, Northern Syria and South-Eastern Anatolia*: 231-259. Ugarit- Verlag, Münster.
- Sağlamtimur, H. ve A. Ozan, 2008.
“Siirt-Türbe Höyük Kazısı, Ön Rapor”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi* X (2007/2): 1-32.
- Schachner, A., 2002.
“Ausgrabungen in Giricano (2000-2001), Neu Forschungen an der Nordgrenze des Mesopotamischen Kulturraums”, *Istanbuler Mitteilungen* 52: 9-57.
- Schachner, A., 2004.
“2001 Yılı Giricano Kazıları”, N. Tuna vd. (yay.) *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi, 2001 Yılı Çalışmaları*: 505-547. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Sevin, V., 1995.
İmikuşağı I. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sevin, V. ve E. Kavaklı, 1996.
“Van Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü”, *Belleten* 60: 1-35.
- Sinclair, T.A., 1988.
Eastern Turkey, an Architectural and Archaeological Survey 2. Pindar Press, London.
- Summers, G.D., 1993.
Tille Höyük 4. The Late Bronze Age and the Iron Age Transition-Geç Bronz Çağ ve Geç Bronz Çağından Demir Çağına Geçiş. The British Institute of Archaeology, Ankara.
- Şenyurt, Y., 2006.
Büyükardıç, Doğu Anadolu’da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları 2, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi, Ankara.
- Tekin, H., 2004.
“Hakemi Use (Diyarbakır) 2002 Yılı Kazıları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 25/1: 273-278.
- Tekin, H., 2007a.
“New Discoveries Concerning the Relationship Between the Upper Tigris Region and Syro-Cilicia in the Late Neolithic”, *Anatolian Studies* 57: 161-169.
- Tekin, H., 2007b.
“Hakemi Use-Güneydoğu Anadolu’da Son Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Merkez”, M. Özdoğan ve N. Başgelen (yay.) *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Türkiye’de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*: 47-56. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Uluçam, A., 2006.
“Hasankeyf Kazıları 2005”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28/2: 73-97.
- Velibeyoğlu, J., A. Schachner ve Ş. Schachner, 2002.
“Botan Vadisi ve Çattepe (Tilli) Yüzey Araştırmalarının İlk Sonuçları”, N. Tuna ve J. Velibeyoğlu (yay.) *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi: 2000 Yılı Çalışmaları*: 783-836. Ortadoğu Teknik Üniversitesi TAÇDAM, Ankara.
- Winn, M.M., 1980.
“The Early Iron Age Pottery”, M.N. van Loon (yay.) *Korucutepe 3, Studies in Ancient Civilisations*: 155-175. North-Holland Publishing Company, Amsterdam-NewYork-Oxford.

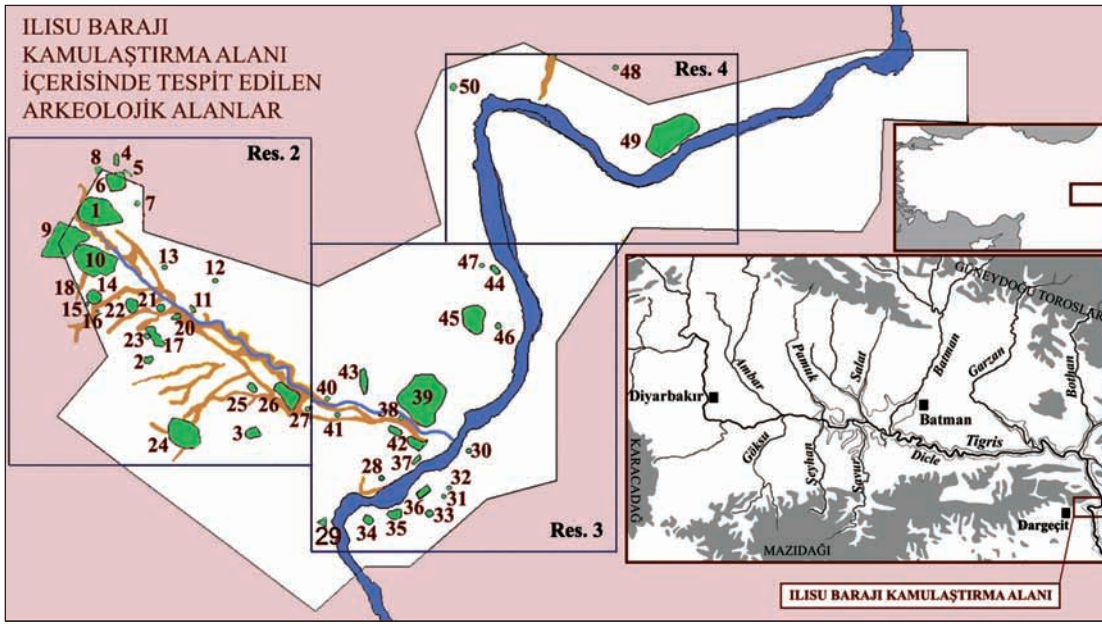
Ek 1: Arkeolojik Alanlar listesi

ARKEOLOJİK ALANLAR (Bkz. Res. 1)
 (Kısıtlamalar: ÇNeo: Çanak Çömleksiz Neolitik, Neo: Çanak Çömlekli Neolitik, Kalk: Kalkolitik Dönem, OTÇ: Orta Tunç Çağı, EDÇ: Erken Demir Çağı, YAss: Yeni Assur Dönemi, Hell-Ro: Helenistik ve Roma Dönemleri, OrtaÇ: Ortaçağ; YKÇ: Yeni-Yakınçağ)

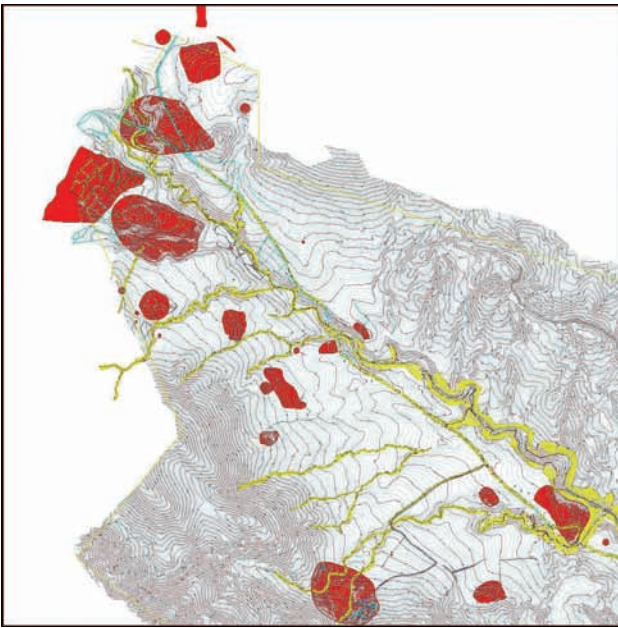
Alan Adı	Tanımı	Koordinatları 25000'lik			Alan (ha)	Buluntular (çanak çömlek ve diğer)
		x	y	z(m)		
1	Hamza Pehlivan	4158991, 4159032	748668, 748642	551, 548	6,4	YKÇ
2	Sirt Altı	4159062, 4159171	748510, 748616	552, 559		
3	Şorkey (Hirbiğ Şorkey)	4157036, 4157776	749111, 749106	541, 557	0,3	YKÇ
		4157824	749178	535		
4	Rasta Mevkii I	4157187, 4157218	750060, 750111	512, 506	0,8	YAss, YKÇ
		4157266	750081	498		Bazalt ağırlık
5	Rasta Mevkii II	4159458, 4159501	748801, 748803	564, 564	0,3	YKÇ
		4159546	748844	563		
6	Rasta Mevkii III	4159362, 4159111	748959, 748912	559, 565		YKÇ
		4159417	748886	565		
7	Çelebitepe kuzeybatısında	4159364, 4159392	748739, 748881	562, 552	2	1-4: YKÇ
		4159233	748787	553		
8	Rasta Mevkii IV	4159134	749006	564	0,12	YKÇ
9	Harabe Batısı	4159408	748667	572	0,3	Neo, OrtaÇ-YKÇ
10	Harabe Tepe (Hirbiğ Ebun)	4158958, 4158683	748357, 748445	565, 544	7	1-2, 4-6: EDÇ, 5: OTÇ, 1-2: Hell; 1-6: OrtaÇ-YKÇ
		4158845	748339	545		
11	Çelebitepe Tarlası (Rasta Gre Çelebi)	4158750, 4158725	748627, 748504	540, 546	6,5	1-5: Neo, Kalk, 1-6: OTÇ 1-5: EDÇ, 1-4: Hell, 1-6: OrtaÇ-YKÇ
		4158600	748586	528		
12	Çelebitepe güneydoğusu (Rasta Gre Çelebi)	4158283, 4158249	749480, 749498	510, 513	0,2	Kalk, YAss, OrtaÇ-YKÇ
		4158228	749534	505		
13	Çelebitepe güneyi (Rasta Gre Çelebi)	4158609	749411	533	0,0009	OrtaÇ
14	Serişo Bahçeleri	4158609	749411	537	0,0078	OrtaÇ-YKÇ
15	Serişo güneyi	4158392, 4158320	748670, 748608	550, 559	1,1	OrtaÇ-YKÇ
		4158269	748669	558		
16	Harman yeri (Bender)	4158262	748596	573	0,0049	YKÇ
		4158214	748693	559	0,014	YKÇ

Alan Adı	Tanımı	Koordinatları 25000'lik			Alan (ha)	Buluntular (çanak çömlek ve diğer)
		x	y	z(m)		
17 Tivlik: Tarlası (Zeviya Tivlik)	Altıntepe kuzey eteğinde yayvan tepe üzerinde mimari unsurlar görünüyor. 20-23. Alanlarla bütünlük oluşturmaktadır.	4157984, 4158089 4158042	749285, 749128 749184	519, 535 530	1,25	1-3: YAss, OrtaÇ, 2: Neo, EDÇ, dilgiler
18 Mezarlık	Altın tepe'nin kuzey eteğinde yer almaktadır.	4158295 4158383	748599 748533	561 565		YKÇ
19 Değirmen	Midrep deresi güney kıyısında, son örneklerden.	4158570	748970	502		YKÇ
20 Tivlik: Tarlası kuzeyi (Zeviya Tivlik)	Düz yerleşim No. 17, 21-23 ile bütünlük gösteriyor.	4158168, 4158212 4158164	749406, 749384 749336	508, 508 510	0,25	OrtaÇ-YKÇ, Obsidyen ve çakmaktaşı dilgiler
21 Tivlik: Tarlası kuzeybatısı (Zeviya Tivlik)	Etek yerleşimi No. 17, 20, 22-23 ile bütünlük gösteriyor.	4158171, 4158158	749249, 749237	513, 515	0,28	Neo
22 Tivlik: Tarlası kuzeybatısı (Zeviya Tivlik)	Etek yerleşimi No. 17, 20-21, 23 ile bütünlük gösteriyor.	4158311, 4158247 4158201	748949, 748961 748992	537, 543 540	0,9	Neo (az), yoğun OrtaÇ-YKÇ
23 Tivlik: Tarlası güneyi (Zeviya Tivlik)	Etek yerleşimi No. 17, 20-22 ile bütünlük gösteriyor.	4158023	749127	534	0,23	EDÇ
24 Saruhan Köyü (Kavila Saruhan)	Terk edilmiş köyün taş evleri tonozlu ve kemerli, ana kayaya sarnıçlar kazılmıştır. Köy arkeolojik dolgu üzerine kurulmuştur.	4157322, 4157249 4157085	749374, 749749 749510	539, 539 560	5,1	Neo (az) OrtaÇ-YKÇ (yoğun)
25 Benezahlu (Kulahke Benabahlı)	Tepe üzeri yerleşimi ve doğu yamacı alanlarından oluşmaktadır.	4157637, 4157601 4157572	750018, 750067 750051	512, 498 493	0,4	1-2: Neo, Kalk, 1: Olası Ubeyd boyalı, YAss, OrtaÇ, Çakmaktaşı yonga
26 Boncuklu Tarla (Zeviya Maherk)	Düz yerleşim yeri, yoğun çakmaktaşı ve obsidyen yonga, dilgi, çekirdek ve alet parçaları geniş bir alana yayılır.	4157657, 4157504 4157444	750275, 750417 750353	482, 470 475	2,6	Neo (tek), OrtaÇ (az), 5 alet Yonga, dilgi, çekirdek
27 Boncuklu Tarlanın doğusu (T'irbun)	Yerleşim yeri.	4157438	750511	468		OrtaÇ
28 Şantiye	Şantiye güneyinde, Dicle Nehri eski yatağı.	4156869	751153	431		Çakmaktaşı kesici parç.
29 Mezarlık	Cehennem deresi kanyon girişi, yakın dönemde de kullanılmıştır.	4156505, 4156483 4156453	750704, 750660 750717	418, 422 415	0,25	YKÇ
30 Karataş Deresinin güneyindeki sırt	Derivasyon tünel bölgesi Yamaç üzerinde küçük tepeden az miktarda malzeme toplandı.	4157119	751897	430	0,0078	YKÇ
31 31. Alan	Derivasyon tünel bölgesi Kaplıca kuzeyinden az miktarda malzeme toplandı.	4156734	751690	425	0,03	OrtaÇ-YKÇ
32 32. Alan (Cemi Mala Mazul)	Derivasyon tünel bölgesi Kaplıca kuzeyinden az miktarda malzeme toplandı.	4156818	751741	422	0,05	YKÇ
33 Üzümlü Bağları (Dehlika Kendili)	Derivasyon tünel bölgesi Kaplıca kuzeydoğusunda yamaç ve üzüm bağlarında iki alanda az miktarda malzeme.	4156591, 4156611 4156555	751542, 751588 751572	440, 436 439	0,27	YKÇ

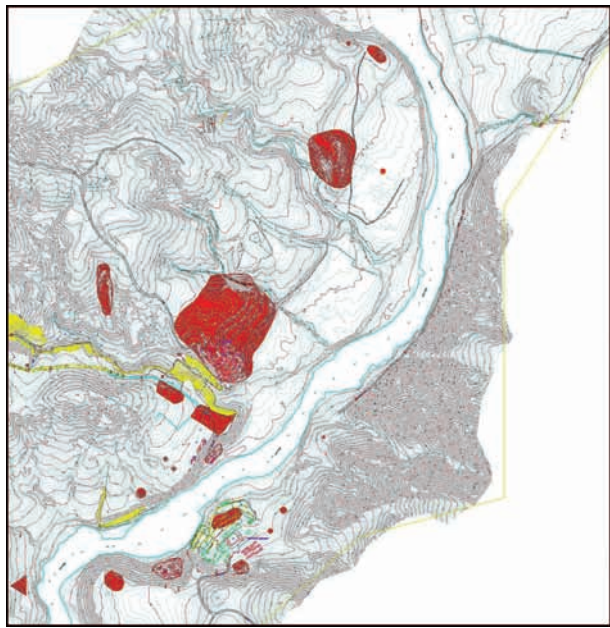
Alan Adı	Tanımı	Koordinatları 25000'lik				Alan (ha)	Buluntular (çanak çömlek ve diğer)
		x	y	z(m)			
34	Desta Germavi	4156550, 4156514 4156473	751034, 751016 751055	450, 442 454		0,46	OrtaÇ
35	Nebi Süleyman kaplıcası.	4156612, 4156521 4156568	751323, 751254 751214	410, 437 414		2,1	OrtaÇ
36	Kaplıca kuzeybatısı	4156822, 4156781 4156737	751548, 751457 751415	408, 406 410		1,1	OrtaÇ-YKÇ
37	Parkizan Nebi Süleyman Eşi Kaplıcaları	4157079, 4157057 4157002	751469, 751483 751435	413, 402 404		0,75	OrtaÇ-YKÇ
38	İlisu Değirmeni	4157433	751293	421			YKÇ
39	İlisu köyü (Banuva Şengi)	4157446, 4157543 4157633, 4157757	751369, 751406 751362, 751435	430, 447 450, 435	12		1: OrtaÇ-YKÇ, 2: Neo, OrtaÇ-YKÇ, 3: Neo, OTÇ, OrtaÇ-YKÇ, 4:Neo, OrtaÇ, 5: OrtaÇ-YKÇ, 6: Neo, OrtaÇ
40	Mahmutun Değirmeni (Aşe Bike Mahmut)	4157491	750601	438			YKÇ
41	27. Alan doğusu (Şirkerka Çıhu)	4157368	750670	458		0,007	YKÇ
42	İlisu Mezarlığı	4157117, 4157259 4157239	751467, 751314 751298	435, 454 452		1,2	YKÇ
43	Öküz Dili (Zimankege)	4157785, 4157584	750987, 750985	480, 460		0,1	Neo, OTÇ, OrtaÇ-YKÇ
44	Seydinoğlu (Seydi Kurke)	4158699, 4158657 4158633	752033, 752046 752082	433, 441 439		0,33	OrtaÇ
45	Kilokki Tarlası (Kilokki Rabiseki)	4158131, 4158315 4158340	751953, 751810 751962	428, 441 434	2		OTÇ, EDÇ
46	46. Alan	4157433	751293	421		0,03	Kalk, OrtaÇ-YKÇ
47	Seydinoğlu- Mezarlık (Seydi Kurke)	4158707	751949	458			YKÇ
48	Temelli	4160418	753035	453			Neo (tek parça)
49	Zureki Zari	4159705, 4159835 4159968, 4160019 4159808	753370, 753417 753352, 753694 753496	425, 435 437, 436 417	9,3		1: 3: Kalk, EDÇ, 2: P.t. Figürin, 3: OTÇ, Heli-Rom, 1-3: OrtaÇ-YKÇ
50	Abdullahcan	4160206	751659	415		0,03	OrtaÇ-YKÇ

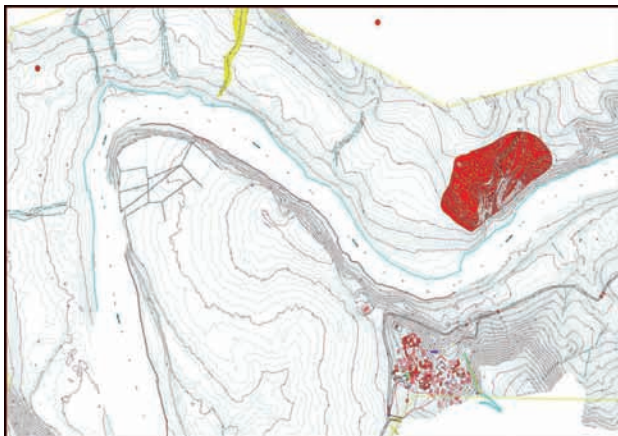
Res.1- Araştırma alanının ve arkeolojik alanların konumu

Res.2- Batı bölümde saptanan arkeolojik alanlar

Res.3- Orta bölümde saptanan arkeolojik alanlar

Res.4- Doğu bölümde saptanan arkeolojik alanlar

Res.5- İnşaat sahasına doğudan bakış, saptanan merkezlerin bazılarının görünüm

Res.6- Seydinoğlu (44. Alan)

Res.7- Harabe Tepe (10. Alan)

Res.8- Şorkey (3. Alan)

Res.9- Zureki Zeri (49. Alan)

Res.10- Kavile Saruhan (24. Alan) taş evleri

Res.11- Kavile Saruhan (24. Alan) yapı detayı

Res.12- Zureki Zeri kaya mezarı (49. Alan)

Res.13- Tivilki Tarlası duvar detayı (17. Alan)

Res.14- Ilisu Değirmeni (38. Alan)

Res.15- Kilokki Tarlası (45. Alan) Erken Demir Çağı kap parçası

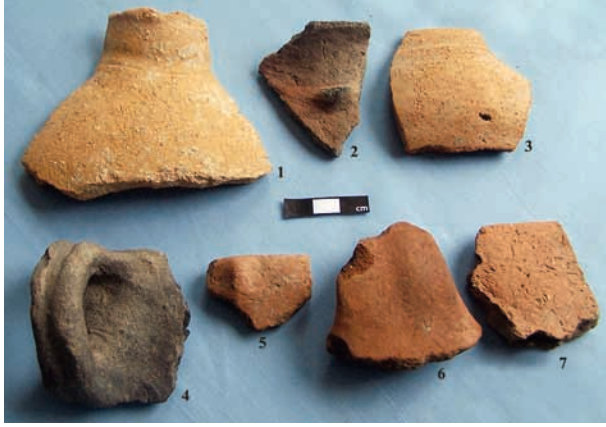
Res.16- Kavile Saruhan (24. Alan) Proto Hassuna kap parçası

Res.17- Kulahke Benabahlu (25. Alan) Obeyd kap parçaları

Res.18- Bazalt öğütme taşı parçası

Res.19- Erken Demir Çağı kap parçaları. 5, 6, 3: Zureki Zeri (49. Alan), 2-4: Harabe Tepe (10. Alan), 7: Tivilki Tarlası (17. Alan), 1: Kilokki Tarlası (45. Alan)

Res.20- Yeni Assur kap parçaları. 3, 4, 6: Şorkey (3. Alan), 2-4: Kulahke Benabahlu (25. Alan), 1: Çelebi Tepe Tarlası (11. Alan), 7: Harabe Tepe (10. Alan)

Res.21- Orta Tunç Çağı kap parçaları. 7, 9, 11, 12, 13: Harabe Tepe (10. Alan), 3-5: Ilısu Köyü (39. Alan), 1,2: Kilokki Tarlası (45. Alan), 6, 8, 10: Zureki Zeri (49. Alan)

Res.22- Helenistik Roma Dönemi kap parçaları. 1-6: Zureki Zeri (49. Alan)

Res.23- Orta Çağ kap parçaları. 1-5: Harabe Tepe (10. Alan)

Res.25- Orta Tunç Çağı boğa figürini Zureki Zeri (49. Alan)

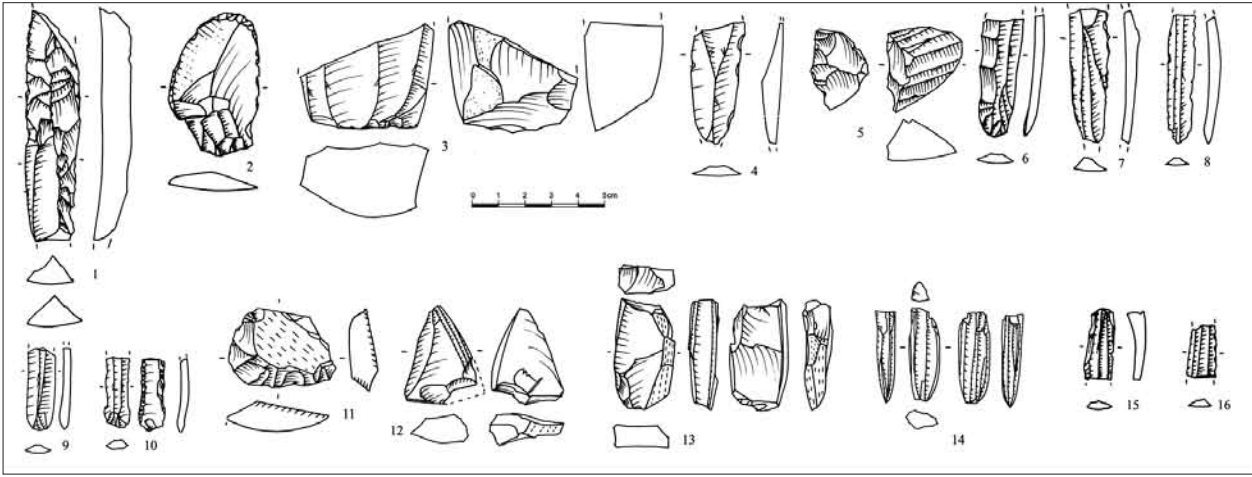

Res.24- Orta Çağ kap parçaları. Harabe Tepe (10. Alan)

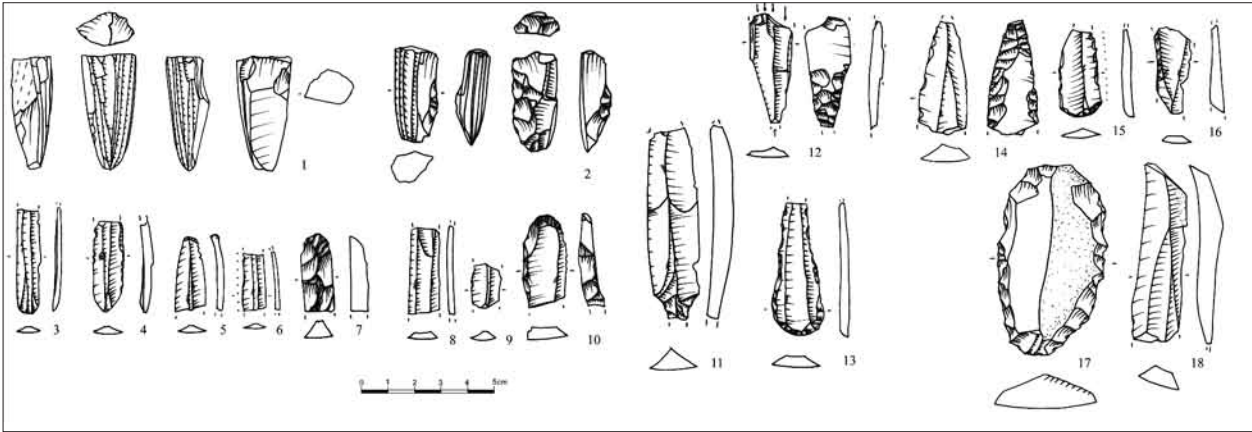
Res.26-
Çanak
Çömleksiz
Neolitik
Dönem
çakmak
taşı
Boncuklu
Tarla (26.
Alan)
1-Dilgi,
2-Okucu,
3-Yonga

Res.27- Orta Çağ Demir mızrak ucu, Ilisu Köyü (39. Alan)

Res.28- Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem obsidiyen ürünler, Boncuklu Tarla (26. Alan). 1: Olasılıkla iki kutuplu üretimle ilişkili omurgalı dilgi, 2: Yonga üstü ön kazıyıcı, 3: İki kutuplu çekirdek parçası, 4: Upsilon dilgi (iki kutuplu), 5: Çekirdek parçası (baskı tekniği), 6-10, 15-16: Çeşitli dilgicikler (6, 15: yanal, 10: yalancı-Çayönü aleti), 11: Yonga çekirdeği taslağı, 12-14: Baskı çekirdekleri (12: yonga üstü, 13: küçük blok üstü).

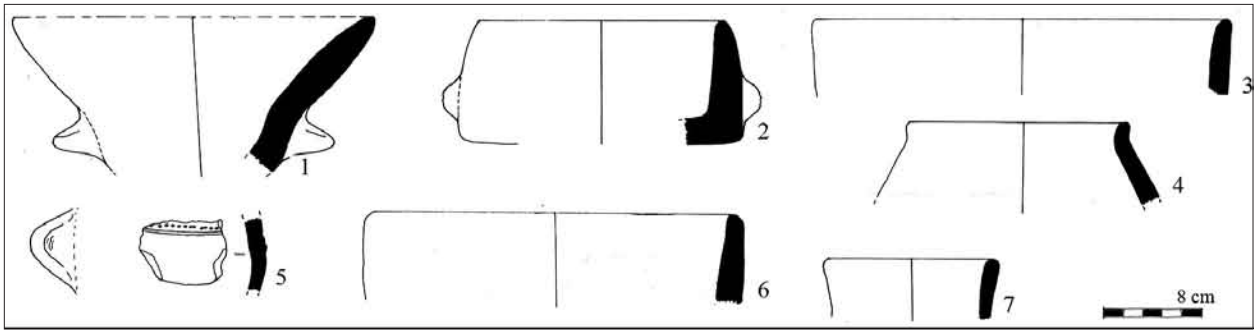
Res.29- Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem çakmaktaşı ürünler, Boncuklu Tarla (26. Alan) [1-10, 14-16: kahverengi, 11-13: pembe, 17-18: kaba]. 1-2: Dilgicik çekirdeği (baskı tekniği), 3-9: dilgicikler (7: omurgalı dilgi üstü ön kazıyıcı), 10: Teknik parça üstü ön kazıyıcı, 11, 14: İki kutuplu dilgi üstü ok uçları, 12: Fırlatıcı olarak kullanılmış ok ucu, 13: İki kutuplu dilgi üstü kazıyıcı, 15: İki kutuplu dilgi üstü ön kazıyıcı, 16: Upsilon dilgi (iki kutuplu), 17: Yonga üstü kazıyıcı (çift patinalı), 18: Yerel dilgi üretimi.

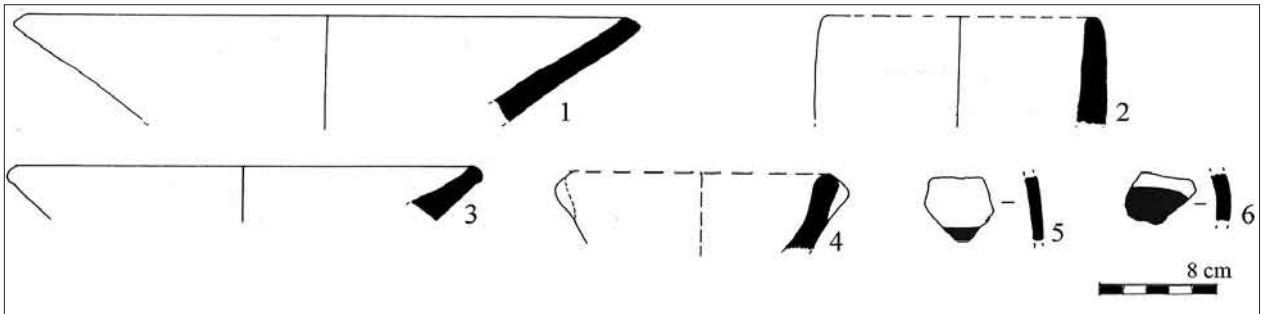
Res.30- Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem obsidyen çekirdekler, Boncuklu Tarla (26. Alan)

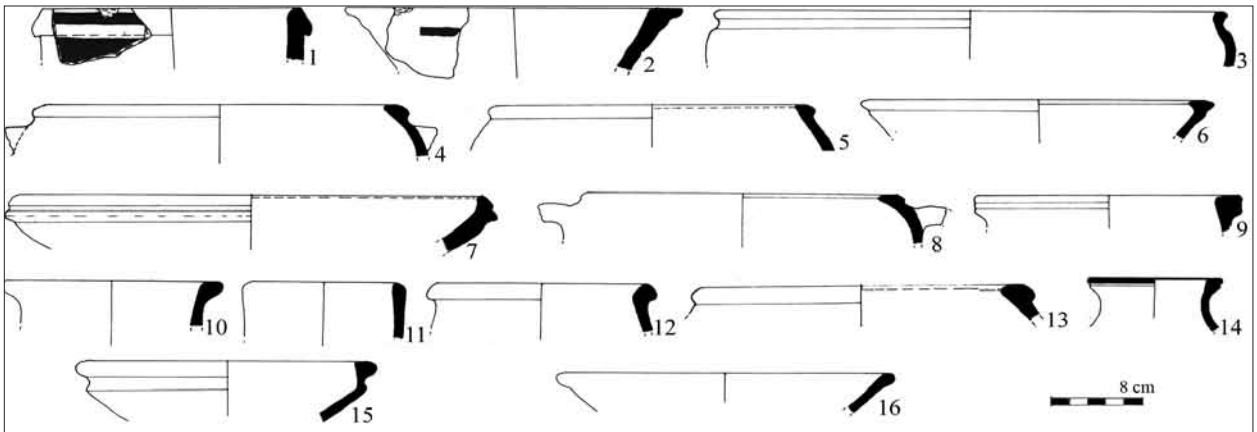
Res.31- Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem obsidyen ve çakmak taşı dilgiler, Boncuklu Tarla (26. Alan)

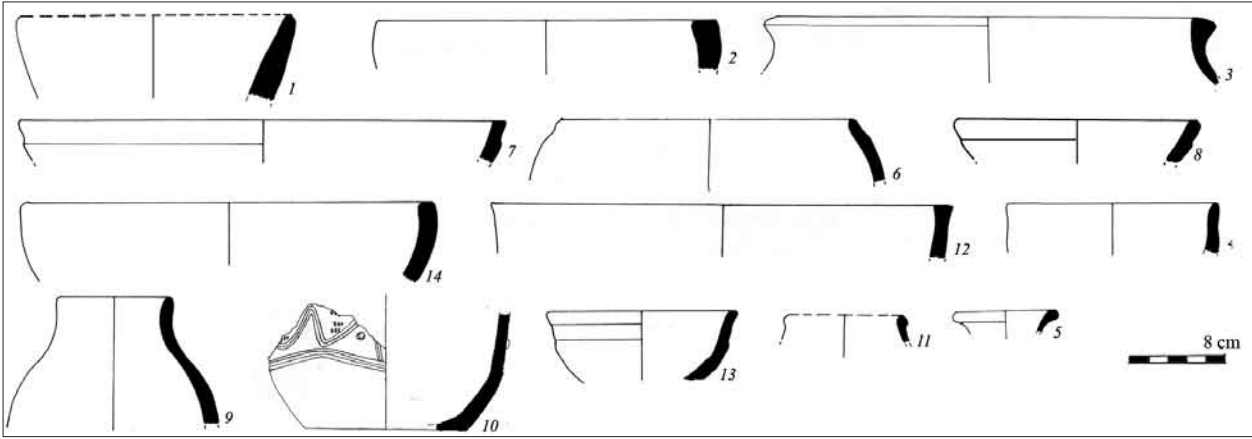
Res.32- Neolitik Çağ kap parçaları. 1-2: Kavile Saruhan (24. Alan), 3, 6: Tivilki Tarlası (21. Alan), 4: Kulahke Benabahlu (25. Alan), 5: Ilisu Köyü (39. Alan), 7: Harabe Tepe (10. Alan)

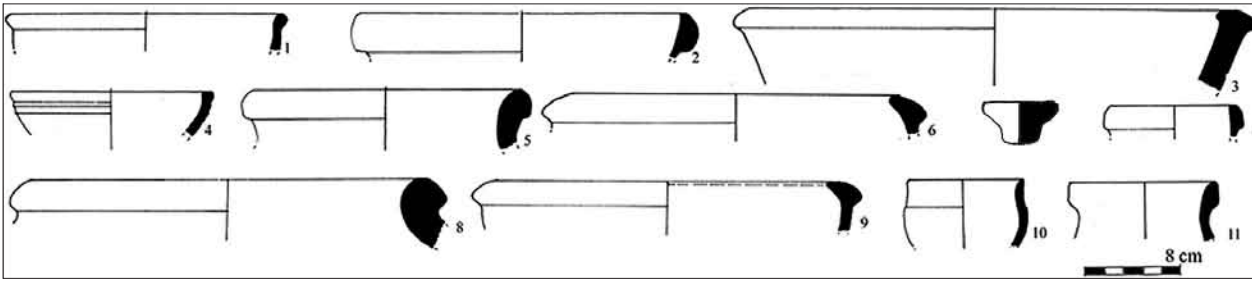
Res.33- Kalkolitik Çağ kap parçaları. 1, 2: 46. Alan, 3: Zureki Zeri (49. Alan), 4: Tivilki Tarlası (17. Alan), 5, 6: Kulahke Benabahlu (25. Alan)

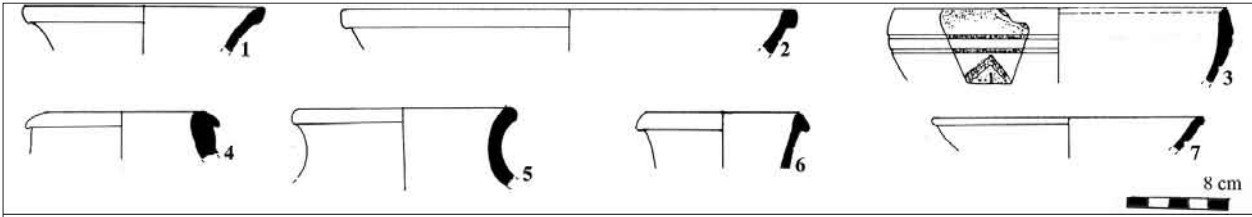
Res.34- Orta Tunç Çağı kap parçaları. 1-6: Harabe Tepe (10. Alan), 7-9: Ilisu Köyü (39. Alan), 10-12: Kilokki Tarlası (45. Alan), 13-16: Zureki Zeri (49. Alan)

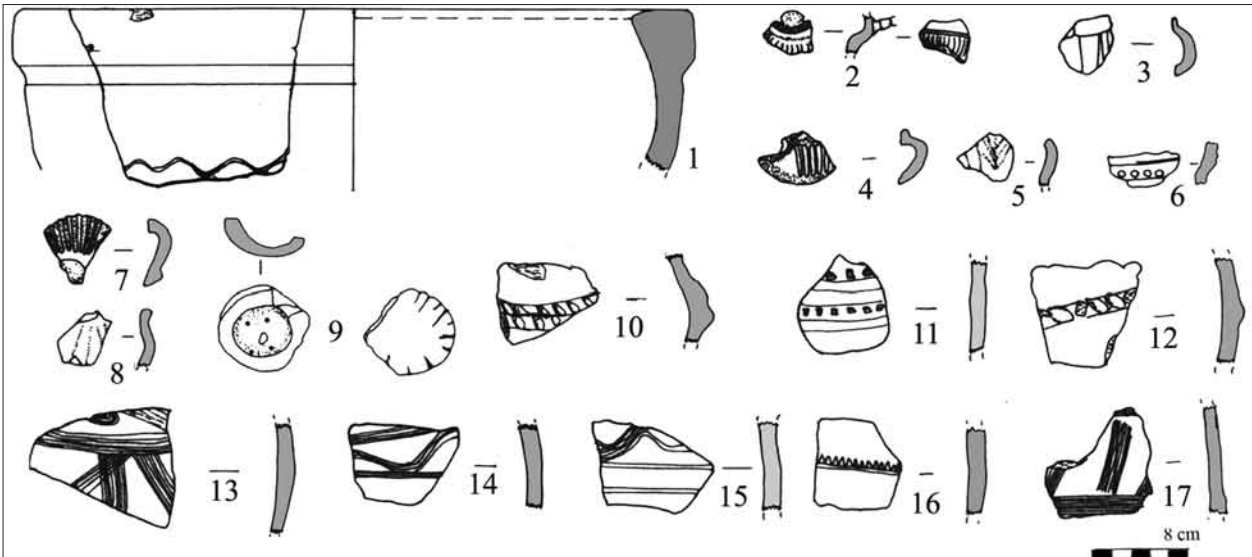
Res.35- Erken Demir Çağı kap parçaları. 1: Midrebi Ebun (9. Alan), 2, 3, 9, 14: Harabe Tepe (10. Alan), 5: Zeviya Tivilki (17. Alan), 4, 6: Zeviya Tivilki (23. Alan), 10, 11, 13: Kilokki Rabiseki (45. Alan), 7, 8, 12: Zureki Zeri (49. Alan)

Res.36- Yeni Assur kap parçaları. 1-6: Şorkey (3. Alan), 7: Harabe Tepe (10. Alan), 9, 10: 11. Alan, 8, 11, 12: Kulahke Benabahlu (25. Alan)

Res.37- Helenistik-Roma kap parçaları. 1, 6: Midrebi Ebun (9. Alan), 5: Harabe Tepe (10. Alan)
2-4,7: Zureki Zeri (49. Alan)

Res.38- Orta Çağı kap parçaları. 10, 13, 14: Midrebi Ebun (9. Alan), 1-8, 11, 15, 16: Harabe Tepe (10. Alan), 9: Zeviya Maherik (26. Alan), 12, 17: Banuva Şengin (39. Alan)

BOYABAT'IN GELENEKSEL MİMARİSİNDE DEĞİRMENLER VE ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI*

MILLS AND THE ŞAMLILAR PADDY FACTORY IN BOYABAT'S TRADITIONAL ARCHITECTURE

Dilek MAŞALI - Nadide SEÇKİN

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Boyabat, çeltik/pirinç, çeltik fabrikası, un değirmeni, dink, su çarkı, geleneksel üretim yapısı, endüstri arkeolojisi.

Boyabat, paddy/rice, paddy factory, flour mill, dink, water wheel, traditional production building, industrial archaeology.

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca, teknoloji ve sanayinin gelişimini yansıtan geleneksel üretim yöntemleri ve üretim yapıları, Sanayi Devrimi sonrasında terk edilmiş ve giderek yok olma sürecine girmişlerdir. Türkiye'deki geleneksel üretim yapılarından değirmenler de benzer süreçte değişime uğramış, az sayıda örnek özgün nitelikleri ile günümüze ulaşabilmiş ve endüstri arkeolojisinin konusunu oluşturmuştur.

Değirmenler, geleneksel üretim yapılarının ilk örneklerinden olup, güç kaynaklarına göre adlandırılırlar. El değirmeni, hayvan veya insan gücüyle çalışan değirmen, su değirmeni, yel değirmeni ve motor gücüyle çalışan değirmenler güç kullanım şekline göre biçimlenmektedir.

Çeltik üretimi ile tanınan Boyabat, su gücünün varlığı ile sanayisini geliştirmiş ve geleneksel üretim mimarisi de bu nitelikte biçimlenmiştir. Boyabat kentinde geleneksel yöntemle üretim yapan ve yakın geçmişe kadar kullanılan değirmenler hakkında şimdiye dek ne yazık ki bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma ile Boyabat ve yakın çevresindeki su değirmenleri araştırılmış, söz konusu yapılar, çalışma sistemleri ve tüm verileri ile belgelenerek koruma sorunları ele alınmıştır.

Kırsal alanda 14 adet su değirmeni tespit edilmiştir. Bunlardan özgün nitelikleri saptanabilen beş tanesinin rölevesi hazırlanmıştır. Tespit edilen değirmenlerden sadece biri dikey su çarkı ile çalışan dink düzeneğine sahiptir ve çeltik işlemek için kullanılmıştır. Diğer değirmenler yatay su çarkı ile çalışan un değirmenleridir. Kırsal alanda yer alan değirmenlerin çoğu terk edildiği için harap durumdadır.

Kent içinde geleneksel üretim yapan iki değirmen vardır. Biri günümüzde kullanılmayan un değirmeni; diğ-

*Bu makale, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Lisansüstü Programı'nda Doç.Dr.Nadide Seçkin'in yürütücülüğünde Y.Mimar Dilek MAŞALI tarafından hazırlanan "Boyabat'ın Geleneksel Mimarisinde Değirmenler ve Şamlılar Çeltik Fabrikası" (2006) başlıklı yayımlanmamış lisansüstü tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

ri ise Şamlılar Çeltik Fabrikası isimli değirmendir. Bu çalışma kapsamında her iki yapı mevcut durumları ile belgelenmiş ve koruma sorunları irdelenmiştir.

ABSTRACT

On going progress in technology and industrialization has led to the gradual decrease of traditional production methods and structures. In Turkey, mills are among such buildings. Milling technology has changed so drastically that only a few examples retain their original characteristics and fall within the sphere of industrial archaeology. Mills, usually grouped by their power-supply, are among the earliest known structures built for production. The hand-mill is powered by humans or animals, while water- and wind-mills are respectively powered by different forces of nature.

Boyabat, known for its production of paddy, used water-power to generate energy for a range of traditional mill-structures. These mills, which were in use until quite recently, have unfortunately been understudied. This study reseaches the water mills around Boyabat, and assesses power supplies and means of production, documents all architectural data and considers issues of conservation.

Fourteen watermills were identified in the rural area. Five of these, with original features and insights into production technology, were planned. One functions with a dink mechanism and uses a vertical water wheel to process paddy, while the others are flour mills and use horizontal water wheels. Unfortunately, most have been abandoned and have now fallen to ruins.

In the town proper, two mills continue to use traditional production techniques. One is the flour mill, and the other goes by the name "Şamlılar Paddy Factory." The project assessed the preservational and technological aspects of the structures, documented them and addressed issues of conservation.

GİRİŞ

Sinop İli'ne bağlı Boyabat kenti Gökırmak ovaları üzerinde kurulmuş olup, yerleşmenin içinden akan Kolaz Çayı, kentin üretimini yönlendirmiştir. Çeltik/pirinç ekiminin yanı sıra dericilik, kerestecilik, değirmencilik gibi sanayi kollarının gelişmesini sağlamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısında hızla değişen üretim ve yaşam biçimi beraberinde yaşanan göç, ulaşım, kentleşme vb. etkenler Boyabat'ta da değişime neden olmuş ve modern, bir ölçüde geleneksel olanın yerine geçmiştir. Geleneksel sanayi yapılarından değirmenlerin, üretim şekilleri ve kullanılan güç kaynağının değişmesine karşın yakın bir geçmişe kadar kullanıldığı bilinmektedir. Hızarhaneler, tabakhaneler gibi diğer geleneksel üretim yapıları ise ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

Tarıma dayalı ekonomisi ile Boyabat kenti için değirmenlerin tarihsel, ekonomik, teknolojik, kültürel ve mimari önemi yadsınamaz. Bu öneme karşın, geleneksel yöntemle üretim yapan değirmenler hakkında günümüze kadar bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışmayla mevcut kent içi ve kırsal alanda bulunan değirmenler belgelenerek özgün kimlikleri ile saptanmaya çalışılmış ve bölgede sürdürülebilir bir

koruma anlayışı ile endüstri arkeolojisi açısından değerlendirilmeleri amaçlanmıştır. Bu kapsamda değirmenlerin ve Şamlılar Çeltik Fabrikası'nın korunması ve yeniden kullanımları için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, kaynaklardan elde edilebilen sınırlı sayıda ki yurt içi ve yurt dışındaki benzer yapılar için geliştirilen projeler ve uygulamalar incelenmiş, araştırma kapsamındaki yapıların yeniden kullanılabilirlikleri için kendi koşullarında uygulanabilir öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sürecinde varsayımlara dayanan bilgiler ve izler karşısında yorumsuz kalınmış, bu bilgiler sadece aktarılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında Ekim 2003 tarihinde başlayan alan çalışmaları Kasım 2005 tarihinde tamamlanmıştır.

BOYABAT ÇEVRESİNDEKİ SU DEĞİRMENLERİ

Boyabat kentinin yakın çevresindeki değirmenler genellikle su kenarında konumlanan köy yerleşimlerinde bulunmaktadır. Ulaşılabilen değirmenler hakkında bilgi edinilebilecek ölçüde mevcut ve hatta

YERİ	DEĞİRMENİN ADI	TAŞ/DİBEK SAYISI	MEVCUT DURUMU	RÖLÖVE
MERKEZ	Şamlıların Değirmeni	5 ocaklı	Kullanılmıyor, Tahrip olmuş	var
GAZİDERE TABAKLISI KÖYÜ	Ahmet Eskici Değirmeni	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Çalışabilir	var
	Hüseyin Öztürk Değirmeni	1 ocaklı	Yıkılmış	
	Ahmet Bican Değirmeni (Res. 6-9)	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Çalışabilir	var
	Arif – Ahmet Ekiz Değirmeni	1 ocaklı	Yıkılmış	
	Hüseyin Saygın Değirmeni	1 ocaklı	Yıkılmış	
	Mustafa Baş ve Mehmet Ekizoğlu (Nafiz Yılmaz) Değirmeni	1 ocaklı	Yıkılmış	
	Ahmet – Nazım Yılmaz Değirmeni (Res. 13-15)	2 dibek	Kullanılmıyor, Çalışabilir	var
GAZİDERE TABAKLISI KÖYÜ, FAHRA MAHALLESİ	Hüseyin Ulu Değirmeni	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Tahrip olmuş	
	Hüseyin Çapkın Değirmeni (Çolak'ın Değirmenleri) (Res. 10-11)	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Çalışabilir	
	İsmail Aydın ve Recep Aslan ile Sarı Ali ve Sarı Bayram Değirmeni	3 ocaklı	Yıkılmış	
	İsmail Aydın ve Fazlı Ulu ile Çakır Erdem ve Saim Erdem Değirmeni	2 ocaklı	Yıkılmış	
	Recep Aslan ve Mehmet Güven Değirmeni	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Tahrip olmuş	
EKİNÖREN, AYDINLI MAH.	Koca Mehmet'in Değirmeni (Şerafettin Gökçe Değirmeni)	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Çalışabilir	var
	Ekinören Aşağı Değirmen (Res. 12)	1 ocaklı	Kullanılmıyor, Çalışabilir	

çalışır durumda olanlar ile kullanım amacına göre farklı biçimlenmiş olanlar üzerinde ayrıntılı çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda Boyabat ve yakın çevresinde Gazidere Tabaklısı Köyü, aynı köyün Fahra Mahallesi ve Ekinören Köyü'nün Aydınli Mahallesi'nde belgelenen 15 adet değirmenden beş tanesi için rölöve çalışması yapılabilmektedir (Tablo 1) (Res. 6-15) (Maşalı 2006: 8-27). Bu değirmenlerin mevcut durumu, özgün yapısı, mimarisi, çalışma sistemi hakkında fikir verebilmesi için restitüsyon esaslı rölöveleri hazırlanmıştır. Ayrıca, söz konusu yapıların mimari özellikleri ve işleyiş şekilleri incelenerek yeniden kullanım olanakları irdelenmiştir. Rölö-

vesi hazırlanamayan değirmenlerden bazılarının sadece değirmen taşları kalmış, bazıları ise çok harap oldukları için mekan içine girilememiştir.

Boyabat ve yakın çevresindeki su değirmenleri dere kenarlarına ya da bulundukları yerleşime su taşıyan arkların yakınına kurulmuştur. İncelenen örnekler arasında iki farklı tip su değirmeni tespit edilmiştir. Biri, yatay su çarkı ile çalışan ve en yaygın kullanıma sahip olan türbin tipi su değirmeni (Res. 2-3, 6-12); diğeri ise dikey su çarkı ile çalışan ve çeltik, buğday vb. tahılların kabuğunu temizlemek için kullanılan ve “dink” adı verilen değirmendir (Res. 4-5, 13-15) (Maşalı 2006: 8-27).

Genellikle tek mekandan oluşan değirmen yapısının büyüklüğü, içindeki değirmen düzeneklerinin sayısına göre değişmektedir. Tek taşlı/ocaklı denilen ve içinde bir tane değirmen düzeneği bulunan bir yapı, en fazla 8x8 m boyutlarında ve 2,75 m yüksekliğindedir (Res. 7, 10). Bu tek mekanın içinde gerçekleşen eylemlere göre bazı bölümlemeler görülmektedir. Bu bölümler; değirmene getirilen hububatın toplanması için bir ambar veya “herkil” denilen sandıklar ile gece de çalışmaya devam eden değirmende, değirmencinin ve ürün sahibi çiftçilerin ısınması için bir “ocaklık / ocak yeri” olarak biçimlenmiştir. Büyük kapasiteli değirmen yapılarında (Şamlıların Değirmeni, Şamlılar Çeltik Fabrikası) ise değirmencinin kalacağı bir oda / yaşama alanı da bulunmaktadır (Res. 33, 35) (Maşalı 2006: 8-27).

İki farklı tipteki değirmenlerden un değirmeni olarak kullanılan su değirmeni düzeneğinin çalışma prensibi; değirmeni çalıştıracak suyun, arklarla yüksek bir seviyeye getirildikten sonra yüksek eğimli kanallardan akıtılması, yapının altında bulunan ve düşey millerle değirmen taşlarına bağlı yatay su çarkının kepeçlerine hızla çarpması, çarkın dönerek mili ve yapı içindeki değirmen taşıyı çevirmesi, dönen taş sayesinde iki taş arasına dökülen tahılın (un, mısır vb.) öğütülmesi ilkesine dayanmaktadır (Res.1-3, 12).

Bu değirmenlerde kullanılan ve 1-2 gün ara ile “dişenen/dişlenen” değirmen taşlarının birçoğunun Uzunçay (Ayancık yolu üzerinde) ve Gömürge (Dodurga yakınlarında) mevkielelerinden getirildiği, metal elemanlarının ise (baltacık demiri, mılh, çivi vb.) Boyabat’ın çarşısındaki demircilere yaptırıldığı öğrenilmiştir.

Un değirmenlerinden farklı bir sisteme sahip dink¹ düzeneğinin çalışma prensibi ise; yine debisi artırılarak taşınan suyun düşey su çarkını çevirmesi, çarka bağlı yatay bir milin döndürülmesi ve mile takılı olan kanatların dönerken tek mesnet noktasıyla yatay düzleme bağlanmış ve mile dik konumdaki uzun tokmaklara çarpması, mesnet noktasından hareket eden tokmakların diğer uçlarının inip-kalkması ve çukurdaki tahıl dövmesi ilkesine dayanmaktadır (Res. 4-5, 13-14).

Bölgede, yapımı alttan çevirmeli dikey su çarkla-

rına göre daha zor olmasına karşın, verimi yüksek olan üstten çevirmeli dikey su çarklarının tercih edildiği görülmektedir. Bu tip değirmenlerin un değirmenlerine göre daha erken terk edildiği, çeltik fabrikaları kurulmadan önce çeltik işlemenin sadece buralarda yapıldığı bilinmektedir.

Her iki su değirmeni grubunun farklı işlevlerde kullanılması nedeniyle, yer seçimi ve yaygınlıkları farklılık göstermektedir. Dinkler, genellikle pirinç ekimi ve işleminin yapıldığı alçak, Gökırmak Vadisi kenarlarında yer almaktadır. Un değirmenleri ise buğday, mısır vb. tahılların üretiminin her yerleşimde yapılabilmesi sayesinde su gücünün kullanılabildiği yüksek yerleşimlerde de konumlanabilmektedir. Günümüzde her iki değirmen tipi de kullanılmamaktadır. Ancak, alan çalışması sırasında un değirmenlerinden birçok örneğe rastlanmasına rağmen dinklerden yalnızca bir tane görülebilmektedir (Tablo 1).

Bugün tamamına yakını terkedilmiş olan su değirmenleri korunması gerekli kültür mirası taşınmazlar olduğu gerçeğine karşın, bu bölgedeki yapılardan sadece Boyabat kenti içindeki Şamlılar Çeltik Fabrikası için tescil kararı bulunmaktadır.

ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI

Boyabat İlçesi, Kemaldede Mahallesi, Köprübaşı Mevkisi’nde bulunan Şamlılar Çeltik Fabrikası; 9 pafta, 383 ada 100 parselde yer almaktadır. Kuzeybatısında Pervane Caddesi, kuzey ve kuzeydoğusunda Eski Sinop Yolu ile çevrelenmiştir. Güneyindeki komşu parselde ise geleneksel bir konut ve bahçesi yer almaktadır (Res. 16, 23-26). Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 10.03.1979 tarihli kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen fabrikanın tescil numarası 96’dır. Aynı kurulun 23.10.1987 tarih ve 3772 sayılı kararı ile tescil numarası 94 olarak değiştirilmiştir.

Fabrikanın yapım tarihine ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Ancak, mevcut ahşap giriş kapısından sökülmüş olan demir kilit üzerinde H. “1325”, (M. 1907) tarihi yazılıdır. Ayrıca, 20. yüzyıl başlarında Boyabat Kalesi’nden çekilmiş siyah-beyaz bir fotoğrafta fabrikanın mevcut olduğu görülmektedir (Maşalı 2006: 28).

¹Dink adı verilen düzeneğin başka bir örneğine Boyabat ve yakın çevresinde yapılan alan çalışmaları sırasında rastlanmamıştır. Ancak, dink veya dibek adı verilen, yine aynı işlev için kullanılan farklı düzeneklerin kullanıldığı da görüşülen kişilerden öğrenilmiştir.

Eski Sinop Yolu'na paralel olarak güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda konumlanmış olan Şamlılar Çeltik Fabrikası, yaklaşık 10x25,35 m boyutlarında dikdörtgen biçimli bir plana sahiptir. Araziye farklı kotlarda yerleşmesinden dolayı güneybatı ve güneydoğu cephelerinde 3 katlı olan yapı, kuzeybatı ve kuzeydoğu cephelerinde 2 katlıdır. +3,68 m kotunda Pervane Caddesi'ne paralel olarak gelen su arkı, fabrikanın kuzeybatı yönünde parsel içine girmektedir. Buradaki beton zeminin altından yapının kuzey köşesine ulaşan ark, bugün mevcut olmayan su çarkını çevirmek üzere aşağıya akmaktadır (Res. 27). Yapının kuzeybatı cephesindeki tretuvarın altından devam eden ark, yapının doğu köşesinde doğrultusunu değiştirerek Eski Sinop Yolu ve Adnan Menderes Bulvarı'nı geçmekte ve Kolaz Çayı'na ulaşmaktadır (Res. 16).

ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI'NIN GENEL İŞ ŞEMASI VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Fabrikanın genel plan düzenini, üç kat boyunca devam eden üretim mekanları ve üretime yardımcı olan idari ve satış ofisleri, atölyeler, yükleme için kullanılan çıkışlar, depolar ve hela ile bağımsız kullanılan kahvehane oluşturmaktadır (Maşalı 2006: 28-63). Bu birimlerin genel özellikleri ve işlevleri aşağıda belirtilmiştir.

Şamlılar Çeltik Fabrikası; Boyabat kenti geleneksel mimarisi özelliklerini taşımaktadır (Seçkin 2003: 90-128; Seçkin 2005: 141-168). Yapının toprak altında kalan kısımları 50-60 cm kalınlığında moloz taş duvar, zemin, birinci ve ikinci katlar ise 18 cm kalınlığında ahşap karkas duvarlardan oluşmaktadır (Res. 23-26). Zemin ve birinci katta karkas içinde kerpiç dolgu kullanılırken, ikinci katta boş bırakılıp üzeri bağdadili sıva ile kaplanmıştır. Zemin kat ve birinci katta görülen betonarme taşıyıcı sisteme sahip döşeme, kolon ve kirişler ile çimento esaslı sıvalı kısımlar yapının özgünlüğünü büyük oranda bozmaktadır (Res. 28-30). İkinci kat, taşıyıcı sistem ve malzemenin yanı sıra mekansal olarak da yapının özgünlüğü en çok korunmuş olan katıdır. Mekanın tavanını oluşturan ahşap kırma çatı her aks aralı-

ğında yer alan ve %44 eğimli çatı makasları ile oluşturulmuş olup üzeri alaturka kiremitle kaplanmıştır (Res. 34-36) (Maşalı 2006: 50). Yapı içindeki kat yükseklikleri farklılık göstermektedir. $\pm 0,00$ m kotunda zemin kat, + 2,24 m kotunda muhdes betonarme birinci kat döşemesi ve + 5,32 m kotunda özgün ikinci kat döşemesi görülmektedir. Çatı makası ise + 9,30 m kotunda başlayıp + 11,72 m kotuna yükselerek yapıyı örtmektedir.

Plan şeması kısa kenarda üç, uzun kenarda yedi aks aralığından oluşmaktadır. Yedinci modül farklı kotlarda ve sistemde biçimlenmiştir. Zeminde eski çark mahalli (Res. 31), birinci katta kahvehane (Res. 33) ikinci katta değirmenci için odalardan oluşur. Diğer modüller üretim ve depo mekanlarını kapsar (Res. 28-32). Zemin ve birinci kat, giriş aksı doğrultusunda ve ortalarındaki galeri boşluğu ile birbirine bağlanmaktadır. Bu galerinin kuzeyinde makineler, güney yönünde ise depolar yer alır. İkinci katta ise bu alanlar bölünmemiş olup üretim burada sonlanmaktadır (Res. 18-20).

Yapının cepheleri ise, ön cephedeki çıkma, yan cephedeki balkon, kapı - pencere boyut ve aralıkları ile Boyabat kenti geleneksel mimarisini yansıtmaktadır (Res. 21-24).

ÜRETİM MEKANLARI VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Çeltiğin fabrikaya girişinden itibaren üretim süreci başlamaktadır. Fabrikaya üretici çiftçi tarafından getirilen çeltik, gerekli ölçümler ve kayıtlardan sonra işleme alınır. Pirinç haline geldikten sonra tekrar çuval-lara doldurularak müşteriye geri verilir². Bu süreç zemin katta "ağız" adı verilen hammadde girişiyle başlar, sırasıyla "eleme", "temizleme", "tasnif", "parlatma" işlemleri tamamlandıktan sonra birinci katta "tartım ve paketleme" işlemiyle son bulur (Res. 17).

Boyabat ve çevresinde çeltik ekim ve toplama zamanlarına bağlı olarak fabrika genellikle Eylül, Ekim ve Kasım aylarında yoğun bir şekilde çalışmaktadır.

Fabrikanın içinde yakın geçmişte yapılmış yenilemeler nedeniyle özgün mekan organizasyonu bozulmuştur. Birçok duvar ve kapı kaldırıldığı için mekan-

²Şamlılar Çeltik Fabrikası'nın çalışma sistemi ve dönemleri hakkındaki bilgiler, fabrikanın sahibi ve işletmecisi Hüseyin Yayla ile oğlu Haluk Yayla'dan edinilmiştir.

lar, işlevleri ve gruplandırılan donatıları sayesinde birbirinden ayrılabilir. Özellikle üretimin gerçekleştirildiği mekanlarda makineler birbirlerine hem yatayda hem düşeyde bağlıdır. Çeltiğin işlendiği mekanları bu nedenle işlemin adına göre değil bulunduğu kata göre sıralamak mümkün olmuştur.

Çeltiğin işlenmesi büyük ölçüde zemin kat ve birinci katlarda tamamlanmaktadır (Res.28-30). İkinci katta, elde edilen pirinç ve çeltiğin kapçığı birbirlerinden ayrılarak toplanır (Res. 34-36). Bundan sonra her iki ürün de paketlenerek mal sahibine teslim ve satışa hazırlanır (Res. 32).

Servis Mekanları ve Mimari Özellikleri

Çeltik fabrikasının üretim mekanlarının işlevi, servis mekanlarının doğru organizasyonu ile ilintilidir. Giriş holü, idari ve satış ofisleri, depolar, atölyeler, hela ve fabrikadan bağımsız kullanılan kahvehane yapının servis mekanlarıdır ve tüm yapıya dağılmış durumdadır (Res.18-20). Üretim mekanlarından farkı; bu alanların üretim ile doğrudan ilişkili olmaması, hatta bağımsız olmasıdır.

ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI'NIN KORUMA SORUNLARI VE NEDENLERİ

Geleneksel yapı tekniğini koruyan ve özgün işlevini sürdüren yapı, çevresel değişimin yanı sıra taşıyıcı sistemine, malzemesine ve yapı elemanlarına uygulanan müdahalelerle özgün kimliğini bir ölçüde yitirmiştir.

Kargir moloz taş temel duvarları üzerine ahşap karakas taşıyıcı sistemle yapılmış olan fabrikanın özgün taşıyıcı sisteminde dışarıdan izlenebildiği ölçüde önemli bir bozulma yoktur. Ancak, zemin kat ve birinci kata eklenmiş olan betonarme sistem, yapıya gerek taşıyıcı sistem gerek mimari organizasyon açısından en büyük zararı vermektedir (Res. 28-30). Bunun yanında bilinçsiz müdahaleler, yapı malzemelerindeki dış etkenlere bağlı oluşan bozulmalar, kötü kullanım ve bakımsızlıktan kaynaklanan bozulmalar, yapıya özgünlük kazandıran çalışan aksamın sökülmesi (Res. 27-31) ve yeni modern üretim gereçleri ile değiştirilmesi ve yakın çevresindeki imar etkinlikleri ile ilgili değişiklikler yapıyı

tahrip etmekte ve özgün kimliğinden uzaklaştırmaktadır.

ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI İÇİN RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ

Fabrikanın özgün mimarisi içinde gerçekleşen eylemler zaman içinde farklı biçimlerde şekillendiği için işlevsel ve mekansal organizasyonun biçimi hakkında farklı öneriler geliştirilebilmektedir. Bu noktada, yapının tarihi boyunca geçirdiği önemli evreler düşünüldüğünde; ilk kurulduğu sırada çalışan geleneksel bir sistemin ve ardından bugünkü sistemin kullanılması olduğu bilinmektedir. Buna göre, “ilk yapım dönemi” ve “mevcut makinelerin getirildiği dönem (1925 sonrası)” olarak iki restitüsyon şeması üzerinde çalışılmıştır (Maşalı 2006: 64-79).

Öncelikle yapı ve çevresi; mevcut veriler, yazılı ve sözlü kaynaklar değerlendirilerek taşıyıcı sistem ve mimari olarak restitüe edilmiştir. Fabrikanın su çarkını çalıştıran, kuzeydoğu cephesinde yer alan ve 1960 yılında kapatılmış olan ark açılmıştır (Res. 21-22).

Yapının cephelerindeki özgün olmayan pencerelerin yerine özgün pencere biçim ve boyutları kullanılmış, kuzeydoğu cephesi zemin kat duvarı ark içinde moloz taş duvar olarak bırakılmış, gerekli ve yeter boyutta bir ahşap dikey su çarkı eklenmiş, bozulmuş ve tahrip olmuş yapı elemanları aslına uygun biçimde tamamlanmıştır.

Fabrikanın ilk altı modülü üretim kısmına ayrılırken yedinci modülün değirmenci/makinist ve değirmene/fabrikaya gelen çiftçilerin gerektiğinde geceyi geçirdikleri yaşama mekanlarına ayrıldığı düşünülmektedir. Bu mekanları ve fabrikanın üretim mekanlarını birbirine bağlayan merdivenlere ait izler tamamlanmış, yedinci modülü oluşturan bölüm giriş ve servis ile dinlenme ve yatma mekanı olarak düzenlenmiştir.

Şamlılar Çeltik Fabrikası'nın özgün işleyiş şeması ve makineleri hakkında kesin bilgiler yoktur. Ancak, edinilen bilgiler doğrultusunda, yapının hem un değirmeni hem de çeltik fabrikası olarak kullanıldığı, bugün yerinde olmadığı için büyüklüğü bilinmeyen ve sadece metal mili bulunan su çarkı ile çalışan iki sistemin aynı anda çalışmadığı, biri çalışırken diğeri durdurulduğu ve un değirmenlerinin yapının altıncı

modülü içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Çeltik işleyen düzeneklerin fabrikadaki yeri ve mekanizması hakkında bir bilgiye ulaşılamamış olsa da, Boyabat ve yakın çevresinde fabrikalar kurulmadan önce dink ve dibeklerin kullanıldığı ve burada da kullanılmış olabileceği düşünülmüştür.

Su çarkları ve değirmenler konusunda Prof. Dr. Atilla Bir³ ile yapılan görüşmede, gerekli su çarkının büyüklüğü ve gücü hakkında olasılıklar üzerine var sayımlar üretilmeye çalışılmıştır.

Yapı içinde mevcut düzenekler de dikkate alınarak iki farklı iş şeması önerilmiştir; ilki her ikisi de su çarkı ile çalışan dinkler ve un değirmenlerinden oluşan özgün sistem, ikincisi su çarkıyla çalışan un değirmenleri ve dinkler kaldırılıp elektrikli güç kaynağı ile çalışan makinelerden oluşan sistemdir. Bu sistemlerde, Boyabat ve yakın çevresinde tespit edilen değirmen örnekleri esas alınmıştır.

İlk yapım dönemine ilişkin öneride, dink ve dibek olarak un değirmenlerini çalıştıran iki dişli düzenek, su çarkının miline kayışla bağlanmaktadır. Kayış kasnaklardan hangisine takılırsa o düzenek çalışacaktır. Böylece fabrika içinde üretim mekanları dışında kalan alanların büyük kısmının, işlenmiş ve işlenmemiş ürünler için gerekli depo ve hareket alanları olarak kullanılması, giriş-kahvehane mekânı ve üst katları değirmenci ve çiftçilerin dinlenmeleri, geceyi geçirmeleri gibi ihtiyaçlar için kullanılması önerilmektedir.

1925 yılı sonrasına ilişkin öneride, bu tarihten sonra getirilen mevcut elektrikli makinelerin kullanılması ve korunması gerektiği açıktır. Bu makinelerin getirildiği tarihte, çalışan dinklerin kaldırılması mekanın kullanımı ve sistemin yenilenmesi adına bir gereklilik olmuştur. Mevcut durum da bu dönemi yansıtmaktadır.

ŞAMLILAR ÇELTİK FABRİKASI İÇİN RESTORASYON ÖNERİLERİ

Şamlılar Çeltik Fabrikası'nın özgün kimliği ile gelecek nesillere aktarılması, yapılacak restorasyon çalışmasının amacını oluşturmuştur. Bu amaçla, öncelikle mevcut değerlerin korunması ve bilinen yitirilmiş değerlerin ise –yanılığa sebep olmayacak biçimde- aslına uygun bir şekilde tamamlanması düşünül-

mektedir. Bu da, restitüsyon esaslı bir restorasyon çalışmasını gerektirmektedir (Res. 21-22). Ancak bu yaklaşımda, yapının işletim açısından iki ayrı dönemi de (ilk yapım dönemi ve 1925 sonrası) tarihi gelişimi açısından önem taşımaktadır ve korunması esas alınmıştır. Sağlanacak mimari bütünlüğün ardından işlevsel bütünlük ve devamlılık için, elde edilebilecek somut veriler doğrultusunda fabrikanın eski değirmenleri, çeltik işleme düzeneği ve su çarkının yeniden yapılması, hatta gerektiğinde yerinde çalıştırılarak sergilenmesi öngörülmektedir.

Rölöve sırasında tespit edilen yapısal bozulmalar gerektiği yerde yeniden yapım, gerektiği yerde bütünlüme, sağlamlaştırma, temizleme gibi müdahalelerin uygulanması ile giderilmelidir.

Fabrikanın ilk dönemine ait olan ve ölçüleri ve biçimleri hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamayan değirmen ve dinklerin yeni olarak yapılması yerine; Boyabat'ın yakın çevresindeki kırsal alanda yapılan araştırmalar sırasında tespit edilen ve kullanılmamak üzere terk edilmiş olup, çalışabilir durumdaki değirmen ve dinklerin, onararak fabrikanın iş şemasına eklenmesi; hatta, “herkil” (ambar), “hak alma oluğu”, “yuvak” gibi yardımcı elemanların da sergilenmesi, mevcut kültür varlığının çeşitliliğini yansıtmak bakımından doğru bir yaklaşım olacaktır. Korumacı bir yaklaşımla yapılmış doğru bir restorasyon uygulamasının, bu konuda henüz yeni bilinçlenmeye başlayan Boyabat kenti için önemli bir başlangıç olacağı açıktır.

Önerilen “Geleneksel Teknoloji Müzesi” işlevi ile yapının tarihsel süreçteki işlevsel değişiminin her aşamasıyla korunması amaçlanmaktadır. Ayrıca, mimari bütünlüğün ve sürekliliğin de sağlanması için düzenli aralarla bakım yapılması (sıva tamirati, kiremit değişimi, vb.), gerekli basit onarım müdahaleleri ile deprem, yangın gibi tehlikelere karşı önlemler alınması planlanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

“Kentsel Mimari Envanteri”⁴ kapsamında çalışılan Boyabat'ın geleneksel mimarisi içinde değirmenler ve çeltik fabrikaları, endüstri arkeolojisi açısından önemli bir yapı grubudur. Boyabat ve yakın çevresinde yer alan ve tek yapı ölçeğinde çalışılan bu geleneksel

³İstanbul Teknik Üniversitesi, Elektrik-Elektronik Fakültesi, Elektrik Mühendisliği Bölümü, Kontrol ve Kumanda Sistemleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kendisi ile 06.12.2005 tarihinde görüşülmüştür.

⁴Türkiye Bilimler Akademisi'nin başlattığı ve yürüttüğü, korunması gerekli somut ve soyut mirasın envanteri projesinde (TÜBA-TÜKSEK), Akademi ile Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin ortak çalışması ile Boyabat Kentsel Mimarlık Envanteri çalışması 2002 ve 2003 yıllarında yapılarak tamamlanmıştır.

üretim yapıları için ne yazık ki, henüz bir koruma kararı bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında Boyabat yerleşmesinde iki, yakın çevresinde ise 14 adet su değirmeni saptanmıştır. Yakın çevrede bulunan değirmenlerden bir tanesi dikey su çarkı ile çalışan dink düzeği; diğerleri yatay su çarkı ile çalışan türbin tipi un değirmenidir. Genellikle yığma moloz taş duvarlarla oluşturulmuş tek mekandan ibaret bu yapıların hiçbiri günümüzde artık kullanılmamaktadır. Hepsi terk edilmiş olan bu yapılardan sadece birkaç tanesi basit onarımlarla yeniden çalışabilir durumdadır. Diğerleri büyük oranda tahrip olmuş, hem yapı hem içindeki mekanizma onarılamayacak biçimde dağılmış durumdadır (Tablo 1).

Çalışabilir durumdaki değirmenlerin mümkün olduğu takdirde yerinde ve özgün çevreleriyle birlikte, mümkün olamadığı durumlarda ise sergilenebilecekleri bir yerde özgün düzenek biçimleri ile korunmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, Boyabat kent merkezi ve köylerinde değirmencilikle uğraşmış kişiler ile bir sözlü tarih araştırması yapılmasının, bu çalışma ile edinilen bilgilerin müze ve eğitim amaçlı teşhir uygulamalarında kullanılmasının çok yararlı olacağı açıktır.

Yerleşme içinde biri Şamlılar Çeltik Fabrikası olmak üzere iki değirmen bulunmaktadır. Şamlıların Değirmeni olarak bilinen bu değirmen (Tablo 1) kentin ihtiyacını karşılayacak oranda büyük kapasiteli, beş ocaklı (değirmenli) bir yapıdır. Hatta birkaç yıl öncesine kadar kullanıldığı ve yakın geçmişte bu nedenle yanlış bir uygulama ile de olsa yenilenmiş olduğu bilinmektedir (Maşalı 2006: 17-20). Kargir tuğla duvarlar ve betonarme oluklardan oluşan yapı, kent içi su arklarına bağlantısı ve iç odasından hela ve ahırına kadar daha büyük bir mekan organizasyonuna sahip tek örnek olması bakımından önemlidir ve kesinlikle korunması gerekmektedir. Kent içinde yer alıyor olması böyle bir uygulamayı daha kolay ve olabilir kılmaktadır.

Kent içinde yer alan diğer değirmen Şamlılar Çeltik Fabrikası; farklı dönem izlerini ve farklı sistemleri bünyesinde barındırıyor olması, kapasitesi, mimarisi ve konumu ile gerek Boyabat kenti gerek endüstri arkeolojisi için önemli bir yer tutmaktadır. Günümüze kadar koruma anlamında herhangi bir müdahalenin yapılamamış olması ve hâlâ çalışıyor olması yapının değerlendirilebilmesi için bir avantajdır.

Boyabat'ın geleneksel üretim yapılarının bir kısmını oluşturan değirmenler ve çeltik fabrikasının özgün mimari niteliklerinin korunarak kentsel yaşama kazandırılmaları, "endüstri arkeolojisi" disiplininin kapsamına girmektedirler. Üretim yapısı olmaları nedeniyle, korunmaları durumunda kültürel değerlerinin yanı sıra üretim ekonomisine de katkı sağlayacakları açıktır. Örneğin, Şamlılar Çeltik Fabrikası bölgede bu ölçekte bir örneği bulunmayan ve "sanayi müzesi" olarak kullanılabilir çok uygun bir yapıdır. Ancak ne yazık ki, bu nitelikli yapıların herhangi bir sigorta kapsamına alınamaması mülk sahipleri için korumayı caydırıcı bir uygulama olarak günümüzün bir gerçeğidir. Barındırdıkları teknolojik süreçle birliktelikleri açısından korunması gerekli kültür varlığı niteliğindeki bu yapılar için, kişisel çalışmayı aşan bir işbirliği gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için yöre halkının, kamu kurum ve kuruluşlarının bu konulardaki duyarlılığının artması ve bilinçlenmesinin ön koşul olduğu fikri ortaktır. Ayrıca, geleneksel mimarlığın kültürel değerlerini korumak için hükümetlere, sorumlu kuruluşlara, derneklere ve mülk sahiplerine bazı görevler düştüğü bilinmektedir.

Bu bağlamda önemli bir sanayi yapısı olan değirmenleri ve çeltik fabrikasını konu alan ve ayrıntılı incelenmesini kapsayan bu çalışmanın Boyabat'ın geleneksel mimarisine ve sürmekte olan koruma amaçlı çalışmalarına katkıda bulunacağı umulmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Maşalı, D., 2006.

Boyabat'ın Geleneksel Mimarisinde Endüstri Yapıları: Değirmenler ve Şamlılar Çeltik Fabrikası. YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seçkin, N., R. Özakin ve A. Erdem, 2003.

"Sinop-Boyabat Kentsel Mimarlık Envanter Raporu

2002 Yılı Çalışması", *TÜBA Türkiye Kültür Envanteri Dergisi* 1: 90-128.

Seçkin, N., A. Erdem, R. Özakin, U. Yergün ve D. Maşalı, 2005.

"Sinop-Boyabat Kentsel Mimarlık Envanter Raporu 2003 Yılı Çalışması", *TÜBA Türkiye Kültür Envanteri Dergisi* 3: 141-168.

Res.12- Ekinören Köyü, Aşağı Değirmen, su çarkı

Res.14- Gazidere Tabaklısı Köyü, Ahmet-Nazım Yılmaz Değirmeni, dink düzeneği

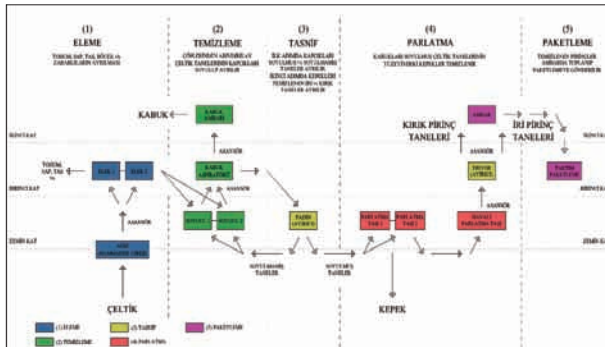
Res.13- Gazidere Tabaklısı Köyü Ahmet-Nazım Yılmaz Değirmeni, su çarkı görünümü

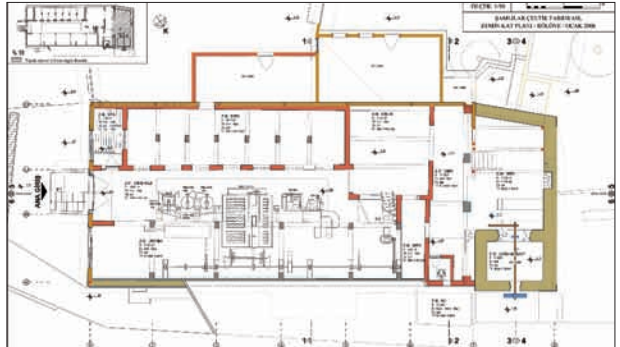
Res.16- Şamlılar Çeltik Fabrikası, Vaziyet Planı (Maşalı, 2006: 192)

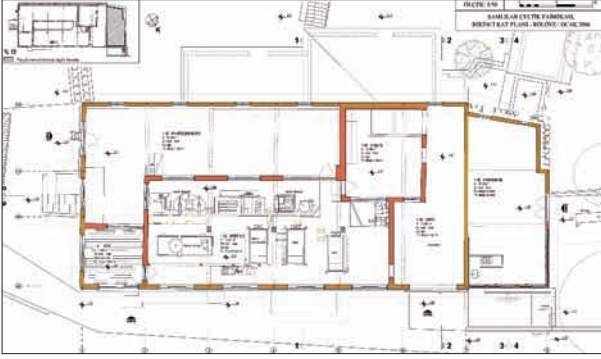
Res.15- Gazidere Tabaklısı Köyü, Ahmet-Nazım Yılmaz Değirmeni, dink düzeneği

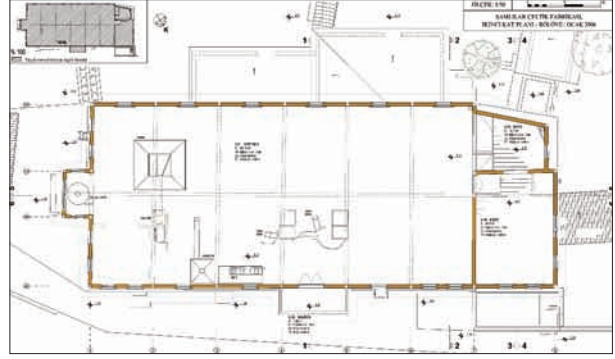
Res.17- Şamlılar Çeltik Fabrikası'nda mevcut çeltik işleme iş akış şeması (Maşalı, 2006: 31)

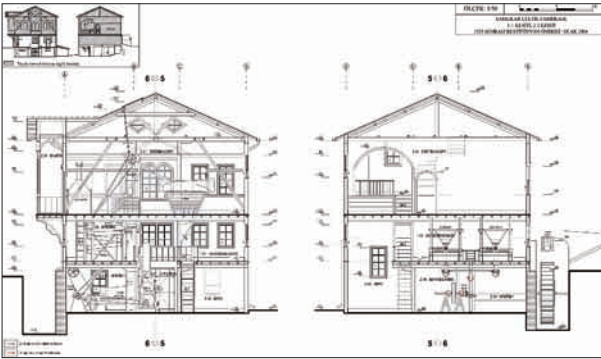
Res.18- Şamlılar Çeltik Fabrikası zemin kat planı rölövesi (Maşalı, 2006: 193)

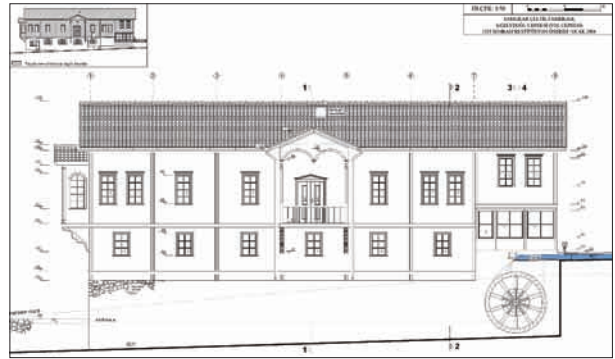
Res.19- Şamlılar Çeltik Fabrikası birinci kat planı rölövesi

Res.20- Şamlılar Çeltik Fabrikası ikinci kat planı rölövesi (Maşalı, 2006: 195).

Res.21- Şamlılar Çeltik Fabrikası, 1925 sonrası restitüsyon önerisi kesiti (Maşalı, 2006: 218).

Res.22- Şamlılar Çeltik Fabrikası, 1925 sonrası restitüsyon önerisi yol cephesi (Maşalı, 2006: 223).

Res.23- Şamlılar Çeltik Fabrikası, güneydoğu ve kuzeydoğu cepheleri

Res.24- Şamlılar Çeltik Fabrikası,
Eski Sinop Yolu'ndan görünüm

Res.25- Şamlılar Çeltik Fabrikası, kuzeybatı cephesi

Res.26- Şamlılar Çeltik Fabrikası, güneybatı cephesi

Res.27- Şamlılar Çeltik Fabrikası, kuzeydoğu cephesi,
çarkın mil yuvası ve temel seviyesini oluşturan taş duvar

Res.28- Şamlılar Çeltik Fabrikası,
birinci kattan giriş holüne bakış

Res.29- Şamlılar Çeltik Fabrikası, Üretim-1 mahalli

Res.30- Şamlılar Çeltik Fabrikası, Üretim-1 mahalli ve makinelere bağlı mil

Res.31- Şamlılar Çeltik Fabrikası, mil yatağı ve çarka bağlanan metal mil

Res.32- Şamlılar Çeltik Fabrikası, paketlenme+depo mekanı

Res.33- Şamlılar Çeltik Fabrikası, Kahvehane mekanı

Res.34- Şamlılar Çeltik Fabrikası, ikinci kat Üretim-3 mahalli

Res.35- Şamlılar Çeltik Fabrikası, ikinci kat Üretim-3 mahalli

Res.36- Şamlılar Çeltik Fabrikası, ikinci kat ahşap çatı taşıyıcı sistemi ve mekan içinde toplanan çeltik kabukları

İSTANBUL'DA BİR ENDÜSTRİYEL MİRAS ÖRNEĞİ: BOMONTİ BİRA FABRİKASI

AN INDUSTRIAL HERITAGE CASE STUDY IN ISTANBUL: THE BOMONTI BREWERY

Gülsün TANYELİ - Deniz İKİZ

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Sanayileşme, endüstri yapısı, endüstriyel miras, bira, bira sanayii, yeniden işlevlendirme.

Industrialization, industrial building, industrial heritage, beer, brewery, adaptive re-use.

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yaşanan sanayileşme süreci kapsamında, İsviçreli Bomonti Biraderlerin özel teşebbüsü ile 1890'lı yılların başında kurulan Bomonti Bira Fabrikası, bira üretiminin bir sanayi dalı haline gelmesi ve ismini verdiği Feriköy Bomonti semtinin bir sanayi bölgesi olarak gelişmesini sağlaması açısından önemlidir. İstanbul İli, Şişli İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi 167 pafta, 1018 ada, 1 parselde yer alan fabrika kompleksi, farklı dönemlerde inşa edilen farklı işlevli üretim yapılarının zaman içerisinde birbirlerine eklenmesi ile gelişmiştir ve belli bir dönemin üretim süreçlerini gösterir.

Bu makalenin giriş kısmında, çalışmanın önemi ve hazırlanış amacına değinilmiş; ilk bölümünde 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde görülen sanayileşme süreci kısaca anlatılarak, bira üretiminin zaman içerisinde gösterdiği gelişimden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Bomonti Bira Fabrikası'nın konumu ve fabrika parseli üzerinde yer alan tescilli tarihi yapıların genel mimari özellikleri ile geçirdikleri müdahalelerden söz edilmiştir. Makalenin üçüncü bölümünde ise, kapsamlı tarihsel araştırma sonucunda elde edilen yazılı ve görsel kaynaklar ile yerinde yapılan gözlemler doğrultusunda, fabrika kompleksinin tarihsel gelişimi ile tescilli tarihi yapıların zaman içerisindeki değişimlerine değinilmiştir. Değerlendirme kısmında ise, Bomonti Bira Fabrikası'nın İstanbul endüstri mirası açısından önemi ve yapının korunmasına yönelik öneriler üzerinde durulmuştur.

Bomonti Bira Fabrikası kompleksinde yer alan beş tescilli yapıdan oluşan grup, 1893-1924 yılları arasında gerçekleştirilmiş yapıların ve üretim etkinliğinin ana çekirdeğini oluşturmakta ve bu bölümlerde sözkonusu döneme ilişkin tarihsel tabakalaşmanın izlerine yoğun olarak rastlanmaktadır. Fabrika kompleksinin geneline bakıldığında bu blokların, sahip oldukları mimarlık ve sanat eseri değerlerinin yanı sıra üst düzey belge niteliği taşımalarından dolayı da tartışmasız biçimde endüstriyel miras olarak korunmaları gerekmektedir. Bu nedenle, Bomonti Bira Fabrikası'na verilecek uygun işlevin belirlenmesinde, bu bölümlerin üretim sürecini belgeleyen mekansal özelliklerin, mevcut donanımın ve gelişim sürecini belgeleyen izlerin, yapısal ve mimari özgünlükleri ile korunması esastır.

ABSTRACT

The Bomonti Brewery that was established by the private enterprise of the Swiss Bomonti Brothers at the beginning of 1890's, during the industrialization period of the Ottoman Empire in the late 19th century is significant for the development of beer production and the urban development of the Feriköy Bomonti industrial district. The factory complex located in Istanbul (Şişli Borough, Cumhuriyet Quarter, sheet: 167, block: 1018, plot:1) has developed as a result of the annexation of various factory plants built in different periods which reveals the production processes of a significant era.

In the introduction section of this article, the industrialization process of the Ottoman Empire in the 19th century is mentioned along with the historical development of the brewery production process. Then, the location of the Bomonti brewery, the layout of the production units and the general architectural features of the listed historical buildings located on the plot are introduced with an emphasis on the interventions. In the last section, the historical development of the brewery complex and the listed industrial buildings within are explained according to the written and visual sources obtained as a result of extensive historical research. Lastly, in the evaluation part, the significance of the Bomonti brewery to the industrial heritage of Istanbul is emphasized, and preservation proposals for the buildings are shared.

The five listed historical buildings within the Bomonti Brewery formed the core of the factory complex built between the years 1893 and 1924, where the production activities were mainly concentrated. Traces of the historical layers belonging to the annex period of the 1940's are clearly visible. These buildings have to be preserved as industrial heritage assets unquestioningly, due to their high architectural and artistic values, along with their documentation aspects. In consequence, the preservation of these plants with a significant emphasis on the structural and architectural originalities derived from the spatial arrangements documenting the production process, the remaining facilities and the traces revealing the historical development is vital for proposing a proper function for the brewery.

19. YÜZYIL SONUNDA OSMANLI'DA SANAYİLEŞME VE BİRA SANAYİİ'NİN GELİŞİMİ¹

19. yüzyılda Osmanlı dünyasında gittikçe genişleyen sanayi üretimi alanlarının eşdeğer gelişmişlikte olmadığı açıktır. Merkezi yönetimin doğrudan kendi bürokratik mekanizmalarının bir bileşeni olarak yaptığı üretimler ve giriştiği teknolojik etkinlikler ile onun sadece denetlemekle yetindiği, ama doğrudan müdahale etmediği alanları birbirinden ayırmakta yarar var. 16. yüzyıldan itibaren özellikle de askeri gereksinimleri karşılayan tophaneler, darp-haneler, baruthaneler vb. gibi tesisler doğrudan devletin yönetimi altındadır. Öte yandan, bazı alanlarda yerel üreticiler faaliyetlerini sürdürürken, aynı alanda devletin gereksinimini sağlayacak resmi üretim tesisleri de kurulmuştur. Bu tür alanlarda devletin sadece vergi almakla yetindiği ve değişen ölçülerde denetlediği, desteklediği, bazen de kendisinin

de zaman zaman etkinlik gösterdiği görülüyor. Söz konusu teknolojik bölgede ise, madenler, değirmenler, tekstil, dericilik, ulaştırma, ham demir, kereste üretimi ve her tür yapı malzemesi üretimi konumlanıyor. Fakat, bu ikili ayırım dışında devletin özel sektöre tamamen terk ettiği muhtemelen tek bir etkinlik alanı mevcut: alkollü içki sanayii.

Bu bağlamda Bomonti Bira Fabrikası, İsviçreli Bomonti kardeşlerin İstanbul'da gerçekleştirdiği bir özel teşebbüs olması ve konumu açısından önemlidir. 19. yüzyılın sonuna doğru gittikçe değerlendirilen Galata ve Pera semtlerinin çevresine eklenen yeni yerleşim ve sanayi bölgelerinden biri olan Feriköy'de 1890 yılında kurulan Bomonti Bira Fabrikası, Osmanlı iktisadi tarihinin en önemli özel sektör yatırımlarından biridir ve ülkede bira sanayiinin gelişiminde büyük rol oynayan öncü bir kuruluş olmuştur. Bulunduğu semte adını veren bu tesisin çevresinde oluşturduğu sosyal değişim ve yapılaşma ile 20.

¹Bomonti Bira Fabrikası'nda üretim durdurulduktan sonra donanımı kullanılmak üzere sökülüştür. Henüz bazı kesimleri depo vb. amaçlarla kullanılırken 1996 yılında Mimar Sinan Akyurtlaklı tarafından hazırlanan Bomonti Bira Fabrikası Restorasyon Projesi başlıklı yüksek lisans tezinde eski yapılarının belgelemesi ve çözümlemesi yapılmıştır (Akyurtlaklı, 1997). Söz konusu parselin mülkiyet ve kullanım koşullarının yeniden belirlenmesi ertesinde projelendirme süreci başlamış ve Nokta Planlama Mimarlık Müh. İnş. Ltd. Şti. tarafından 2008 yılında hazırlanan analitik rölöveler ve yerinde yapılan gözlemler doğrultusunda bu yapılar üzerine mevcut durum, tarihsel araştırma ve restitüsyon raporları bu makalenin yazarları tarafından hazırlanmış ve ilgili koruma kuruluna sunulmuştur.

yüzyılın ilk yarısında kentsel bir dönüşüm yarattığı da söylenebilir.

Osmanlı'da bira üretimi bugünkü anlamıyla ancak Tanzimat Dönemi'nde Avrupalı girişimciler üzerinden başlamış olup, "arpadan üretilen" ve bira şeklinde tanımlanan içkiden ilk kez 1868'de vergi alınmıştır. İlk olarak toptancılar tarafından ithal edilen bira tüketilirken, kısa zaman içerisinde küçük çaplı bira imalathaneleri devreye girmiştir².

Biranın bir sanayi dalı olarak gelişmesi ise, İstanbul'da Bomonti Kardeşler'in bugün Bomonti olarak anılan Şişli İlçesi'ne bağlı semtte açtıkları bira fabrikası ile başlamıştır. Her ne kadar kimi kaynaklarda Bomonti Bira Fabrikası'nın ilk olarak küçük bir imalathane biçiminde Feriköy civarında açılıp, 1902 yılında şimdiki yerine taşındığı iddia edilse de³, 1895 tarihli Hueber haritasında (Res. 1) fabrikanın günümüzdeki konumunda gösterilmiş olması, bu savı geçersiz kılmaktadır. Ayrıca, Osmanlı Arşivleri'nde bulunan "Feriköy Çiğteceviz civarında bir bira fabrikası inşası için Alman Adolf Bomonti adına Kiforok Aznavur'a ruhsatname verilmesine dair"⁴ yazışmalar; "İstanbul'da bir Arpa Suyu Fabrikası açılmasına müsaade edilmesi isteği, açılacak fabrikanın imtiyazlarına dair mukavelename"⁵ belgeleri ile "Mösyö Adolf Bomonti'nin inşa etmiş olduğu bira fabrikası için getirttiği alet ve edevatın gümrük resmine mukabil depozito ettiği meblağın kendisine iadesi"⁶ (Res. 2) hakkındaki belgelerden fabrikanın bugünkü konumu olan "Feri karyesinde Fırın sokağında" konumlandığı ve kuruluş yılının 1890'ların başına denk geldiği anlaşılmaktadır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın açılmasından hemen

ardından Vasil adlı bir Yunanlı da Şişli'de yine üst fermentasyonla bira üretimi yapan küçük bir bira-hane açmış, ama kısa zamanda büyük kapasiteli fabrikasyon bira üretimi gerçekleştirmeye başlayan Bomonti Bira Fabrikası ile rekabet edemeyerek işletmesini kapatmak zorunda kalmıştır (Zat 1994: 296). 1908 yılına kadar sadece üst fermentasyon birası üreten Bomonti Bira Fabrikası'nda o yıl alt fermentasyon birası da üretilmeye başlanmıştır. 1909 yılında İstanbul ve Anadolu'daki talebi fark eden Nektar şirketi de Büyükdere'de Bomonti Bira Fabrikası'na rakip bir fabrika kurmuş; ancak iki işletmenin de zarar etmeye başlaması üzerine 1912 yılında iki şirket birleşerek "Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi" adını almıştır (Akyurtlaklı 1997: 5). Birleşmeden doğan yeni firmanın Bomonti Bira Fabrikası (Res. 3), 1913-1915 yılları sanayi istatistiklerinde de en önemli tesislerden biri olarak görülmektedir⁷.

1914'de Nektar'ın tesisleri de Büyükdere'den Bomonti'ye taşınmış ve Bomonti-Nektar şirketi 1912-1913 yıllarında İzmir'in Halkapınar semtinde bir fabrika daha kurmuştur (Türk 2005: 11). "Aydın Bira Fabrikası" olarak adlandırılan bu fabrika başlarda biranın hammaddesi olan maltı İstanbul'dan getirtirken, kısa sürede kendi malt ihtiyacını Bomonti'den sökülüp buraya taşınan tesislerle karşılar hale gelmiştir. Ancak bu fabrika 1928 yılında üretimine son vermiştir (Zat 1994: 296).

1926 yılında, merkezi İsviçre'de olan Bomonti Bira Şirketi temsilcisinin Türkiye'de Tekel idaresinin kurulmasıyla maddi bakımdan zarara uğrayacaklarından, Tekel idaresinin kurulmamasına dair bir

²İmalathane sayısının giderek çoğaldığı, bira üretiminde vergi düzenlemesi yapan 1862 tarihli nizamnamenin 12. maddesinden anlaşılmaktadır: "Arpa suyundan dahi ber-minval-i muharrer yüzde on resm-i miri alınacaktır fakat bunların telefâtı ziyade olduğundan ber-mutadı yüzde yirmisi tenzil kılınacaktır" (Yentürk 2003: 154).

³Zat, Bomonti Bira Fabrikası üzerine yazdığı maddede "İsviçreli Bomonti kardeşler 1890'da Feriköy'de bir bira üretim tesisi kurmuşlar...1902'de işletmelerini bugün İstanbul Tekel Bira Fabrikası, eski adıyla Bomonti Bira Fabrikası'nın bulunduğu yere naklettiler" demiştir (Zat 1994: 296).

⁴"Mösyö Adolf Bomonti'nin Feri Karyesi müntehasında ve Çiğteceviz civarında Bakla tarlası demekle maruf mahalde ba ruhsatname inşasına mübaşeret eylediği buharlı bira fabrikasında imal edeceği biranın..." (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 230.0.0.0, Dosya No:341, Yer No: 115.16..1., Tarih: 18/8/1891).

⁵"Almanya Devleti teb'asından Mösyö Adolf Bomonti'nin mukaddema canibi nezaretten aldığı ruhsatname icabınca Feri karyesinde fırın sokağında ihdas ve inşa etmekte olduğu bira fabrikasına muktezi olup bu def'a i'ta ettiği bir kat'a defteri mucibince Avrupa'dan celb eylediği makine ve alat ve edevat sairenin" (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.MYD., Dosya No:9, Gömlek No: 105, Tarih: 03/R/1308-16/11/1890).

⁶BOA, I..RSM., Dosya No:2, Gömlek No: 1311/Ra-6, Tarih: 26/Ra/1311-7/10/1893).

⁷Bu kayıtlarda Bomonti şirketine ait fabrikalarda 915 beygir gücünde altı adet buhar makinesi bulunmaktadır. Ayrıca, 1913 yılında fabrikada 118 işçi çalıştığı ve 15,718,700 kuruş değerinde 99,262 hektolitreye bira üretildiği kaydedilmiştir (Ökçün 1971).

istekleri gündeme gelmiş; ama bu talep kabul edilmemiş⁸, içki tekelinin kurulması sonucunda da işletme imtiyazı bir Polonya şirketine verilmiştir. Ancak bu şirket sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getiremeyince dağılacaktır. Polonya şirketinin dağılmasından sonraysa, Tekel idaresi Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları'nın on yıl daha bir Türk anonim ortaklığı olarak bira üretmesine izin vermiştir. 1940 yılında ise "bira tüketiminin artması" gerekçe gösterilerek kamulaştırılıp tümüyle Tekel'in bünyesine geçen fabrika, 1994 yılına kadar bira üretimine devam etmiştir⁹.

BİRA ÜRETİMİ

Bira, arpanın çimlendirilip kurutulmasıyla elde edilen maltın su ile belirli koşullar altında mayşelenmesi (şekerlenmesi) ve elde edilen şıranın şerbetçiotu ile kaynatılıp, alkol fermentasyonuna bırakılması ile oluşan, alkol ve karbondioksit içeren bir içkidir (Res. 4).

Bira üretiminde ilk işlem, ana hammadde olan arpa maltının hazırlanmasıdır. Genellikle malt fabrikalarında yapılan bu işlem sırasında, öncelikle ambarlarda ya da silolarda depo edilen arpalar hazırlanıp temizlenirler ve geniş kazan ya da kutulara konularak çimlenmeyi geliştirmek için 13-16° C sıcaklıkta suya bastırılarak 48-72 saat arasında bekletirler. Çimlenmeden sonra yeşil malt adını alan arpa, nem oranı % 1,5-2'ye ininceye kadar 2-3 katlı fırınlarda yaklaşık 12 saat kurutulur ve malt haline gelir (Akyurtlaklı 1997: 7). Malt, bira fabrikasındaki silindirik değirmende öğütülür ve kazanlarda 60-70° C sıcaklıkta su ve başka maddelerle karıştırılarak kaynatılır ve mayşe haline getirilir. Üst ve alt mayalandırma biralarının mayşeleme işlemleri birbirinden farklıdır. Bu işlemlerden sonra bira yapımının en önemli evresi olan mayalanmaya (fermantasyon) geçilir. Alt mayalanmada biranın oluşumu sırasında ortaya çıkan fazla maya karışımın dibine çökerken, üst mayalanmada maya yüzeye çıkar. Bu ikisi arasındaki temel fark, alt mayalandırma yönteminin diğerine göre daha uzun sürmesi ve daha düşük sıcaklıklarda gerçekleştiği için tesiste bir soğuk hava tesisatının bulunmasının gerekmesidir (Akyurtlaklı 1997: 8). Bira üretiminin

son aşamasında ise, dinlendirme tanklarındaki bira süzülür ve şişelenir (Res. 5).

BOMONTİ BİRA FABRİKASI'NIN KONUMU VE TARİHİ YAPILAR

Bomonti Bira Fabrikası, İstanbul İli, Şişli İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi 167 pafta, 1018 ada, 1 parselde yer alıp, zeminde 17.600 m² yer kaplamaktadır. Bu büyük fabrika kompleksi (Res. 6) güneyde Silahşör Caddesi'nin devamı olan Bomonti Caddesi, doğuda Birahane Sokak, kuzeyde Bomonti Arkası Sokak ve batıda Özkaynak Sokak ile sınırlandırılmıştır.

Bulunduğu semte adını veren Bomonti Bira Fabrikası, farklı yapı bloklarının farklı dönemlerde birbirlerine eklenmesiyle oluşmuştur. Bu fabrika kompleksinin yapı adası üzerindeki gelişimi, doğuda Silahşör Caddesi'nin bitip Bomonti Caddesi'nin başladığı köşeden itibaren batıya doğru ve özellikle bu cadde üzerinde gerçekleşmiştir. Kompleksin barındırdığı yapılar adanın tamamına yayılarak adanın dış sınırlarını çizmekte ve cadde üzerindeki cepheler bitişik düzen yapılar görünümü vermektedir.

Vaziyet planında A blok olarak tanımlanan ve Birahane Sokak ile Bomonti Arkası Sokak'ın kesişiminde konumlanan yapı (Res. 7), fabrika planına 1910'lu yıllarda eklenen lojman binasıdır. Bodrum kat, zemin kat, birinci kat ve çatı katından oluşan A blok yapısı dolu tuğla örgülü yağma strüktürlü bir yapı olup, bu lojman yapısına zaman içinde kimi müdahalelerde bulunulmuş; balkon ve merdiven hacimleri eklenmiş, mekan bölümlenmeleri değiştirilmiştir.

B blok olarak tanımlanan yapı (Res. 8), fabrika planına 1920'li yıllarda eklenen yönetim ve idare binasıdır. Güney cephesi C blok yapısına bitişik olarak inşa edilen bu yapı zemin kat, ara kat ve birinci katтан oluşmaktadır ve yapının zemin katı fabrika girişi olarak kullanılmak amacıyla iki ayrı parça olarak tasarlanmış olup, birinci kat da bu iki parçanın üzerinde sürekli geçerek bir bütünlük sağlanmıştır. Yapıya zaman içerisinde birçok müdahalede bulunulmuş, kuzey kısmına ek yapılmış ve giriş yönündeki pencere ve kapı açıklıkları değiştirilmiştir.

Bomonti Bira Fabrikası C blok yapısı (Res. 9), parsel

⁸BCA, 30.10.0.0, Dosya No:25025, Yer No: 207.412.5., Tarih: 15/5/1926.

⁹BCA, 30..10.0.0, Dosya No:21116, Yer No: 182.254..17., Tarih: 17/6/1940.

içerisindeki ilk yapılardan olup, eski arpa silosu ve malt fırınıdır. Malt ve bira üretiminin aynı yapı içerisinde, farklı iki bölümde uygulandığı bu yapıda ilk önceleri sadece üst fermantasyon birası üretilirken, sonradan kompleks genişletilerek mayşeleme ve kaynatma kazanları gibi alt fermantasyon birası üretimine yönelik donanımlar da eklenmiştir. Dik bir yamuk biçiminde plan şemasına sahip yapıya farklı dönemlerde eklenen ve birbirlerine çeşitli biçimde eklenen beş ana kısım bulunmaktadır. Bunlar değirmen tesisi, mayşeleme bölümü, kaynatma bölümü, kule yapısı ve idari bölümdür. Bodrum kat, zemin kat ve dört normal kat ile bir çatıarası kattan oluşan yapı yığma sistemle inşa edilmiştir.

D blok olarak tanımlanan yapı (Res. 10) eski kaynatma fırınıdır ve dönemsel işlevsel özellikleri farklı iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Yapının birinci kısmı Bomonti Caddesi'ne bakar ve bodrum kat, zemin kat, birinci kat ve ikinci kattan oluşur. Yapımı 1920'li yıllara tarihlenir. Bu yapının kuzeyine 1960'lı yıllarda yeni bir yapının eklenmesinden sonra yapının taşıyıcı kuzey duvarı kısmi olarak yıkılmış ve yerine bir betonarme strüktür yerleştirilmiştir. D blok yapısının ikinci kısmı ise, birincisinin kuzeyinde konumlanmakta olup, ikinci kata kadar dolu tuğla örgülü yığma bir yapıya sahipken, üçüncü kattan itibaren betonarme strüktüre döndürülmüştür.

Bomonti Bira Fabrikası F blok yapısı (Res. 11), farklı dönemlerde yapılan kütlelerin birbirlerine eklenmesi sonucu gelişen eski fermantasyon ve dinlendirme binasıdır. Yapı bloğu, dönemsel ve işlevsel özelliklerine bağlı olarak beş farklı bölüme ayrılmaktadır. Bu yapı blokları plan şemaları ve yapım teknikleri ile farklılık gösterebilir de, sonradan birbirlerine bağlanarak, üretim sürecinin gerektirdiği farklı işlevler için bir bütünsellik içinde kullanılmışlardır.

E blok yapısı, 1945-1965 yılları arasında tam olarak belirlenemeyen bir aralıkta F blok yapısının kuzeydoğusuna eklenen betonarme karkas sistemli eski salamura ve karbondioksit dairesidir. G blok yapısı da yine 1945 – 1965 yılları arasında yapı adasına eklenen dinlendirme ve laboratuvar binasıdır. Yapının betonarme taşıyıcı donatılarında ileri derecede korozyon ve rutubet bozulmaları tespit edilmiştir. H

blok yapısı ise, G blok yapısının güneyinde konumlanan iki katlı lojman binasıdır. Parselde tescil öncesinde bunların dışında birçok yapı daha bulunmakla birlikte bunlara ilişkin kapsamlı bir inceleme yapılamamıştır¹⁰.

BOMONTİ BİRA FABRİKASI YAPILARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Bomonti Bira Fabrikası'nın zaman içindeki gelişimine yönelik bir tarihleme çalışmasının yapılabilmesi için ulaşılan görsel kaynaklar kısıtlı sayıda olmakla birlikte süreci anlamaya katkı sağlamıştır. Tesisin özgün belgeleri ve projelerine ulaşamadığı için, yapım teknikleri ve malzemeler de dönemleri ayırt etmek açısından önem taşımaktadır. Nitekim yığma yapılardaki tuğlaların nitelikleri, boyutları ile üzerlerinde bulunan Fransızca ve Osmanlıca damgalar da tarihlemeye yardımcı olmuştur (Res. 12).

Bomonti Bira Fabrikası kompleksine ait yapı blokları bitişik düzenli sokak silüetleri oluştururken, yapı adasının ortasında ayrı, fakat ada çeperlerindeki yapılara bağlanarak gelişmiş bir yerleşim düzenine sahiptirler. Bunun ana sebebi, gerek ilk yerleşmeden, gerekse de fabrikanın işletildiği yıllar içinde yapılan farklı dönem yapılarının yapı adasına dağınık bir biçimde eklenmesidir. Bomonti Bira Fabrikası'nın, tarihi harita ve fotoğraflar ile yapılar üzerindeki mimari detaylardan yola çıkarak elde edilen verilere göre, beş ayrı dönem geçirdiğini söylemek mümkündür. Fabrika içerisinde yer alan yapıların tarihsel gelişimini örnekleyen Bomonti Caddesi silüetinin, eldeki kaynak ve verilere göre dönemsel gelişimi irdelenmiştir (Res. 13).

İlk dönem, ilk yapım yılları olan 1893-1895 yılları arasına; ikinci dönem (Res. 14-15), üst fermantasyon bira üretiminden alt fermantasyon bira üretimine geçişe yönelik kapasitenin yükseltildiği 1910'lu yıllara; Bomonti Caddesi'ne bakan cepheye yeni yapıların eklendiği üçüncü dönem Pervititch haritası temel kabul edilerek 1924 yılına; fabrikanın Tekel İşletmeleri'ne geçtiği dördüncü dönem 1945-1965 yıllarına; yapı adasına betonarme yeni yapıların eklendiği beşinci dönem ise, 1965 yılından fabrikanın kapanış yılı olan 1994 yılına kadar olan zaman dili-

¹⁰Y. Mim. Göze Üner tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Doktora Programı "Endüstri Arkeolojisi" dersi kapsamında hazırlanmış bir dönem ödevi ile tescil edilmeyen yapılar genel olarak tanımlanmıştır.

mine tarihlenmektedir.

Tesisin ilk yapım yıllarına tarihlenen birinci dönemde (planda kırmızı ile gösterilen) C blok yapısının üst fermantasyon birası üretimine yönelik güney kısmı ile karşılama amaçlı kullanıldığı düşünülen kuzey kısmı, D blok yapısının kaynatma işlevi gören kuzey kısmı ve F blok yapısının birbirlerine yakın dönemlerde eklenen doğu kısmı yapılmıştır. 1908 yılına kadar üst fermantasyon birası üreten fabrikanın C blok yapısında bulunan kaynatma kazanlarından ve malt üretimine yönelik donanımların eksikliğinden bu dönemde maltın hazır olarak dışarıdan getirildiği anlaşılmaktadır. İlk döneme ait olan çizimden de anlaşılacağı üzere (Res. 16), C blok yapısında Bomonti Caddesi'ne bakan ve kaynatma kazanlarının bulunduğu kısım ilk yapımda üç katlıdır. C blok yapısının kuzeybatısında bulunan beş katlı bölümün ise, D blok yapısı kuzey kısmı ile C blok yapısı güneydoğu kısmından daha geç ama yine aynı dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu bölümün ilk yapım yıllarında, C blok yapısı kuzey cephesiyle olan mimari detay benzerliklerinden dolayı benzer üretim süreciyle ilişkili bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Yapının güney kısmıyla benzer yapım sistemi ve malzeme detaylarına sahip olan kuzey kısmı zemin kat hacminin ise, yine bu dönemde karşılama amaçlı olarak kullanılabileceği yargısına varılmıştır.

Fabrikanın ilk kurulum yıllarına ait olan fotoğraf (Res. 17) ve haritalardan da anlaşılacağı üzerine, D blok yapısının kuzey kısmı da bu dönemde yapılmıştır. Fotoğraflarda üç katlı, çift pencere ve beşik çatılı olduğu anlaşılan bu yapının günümüzdeki sınırlarından, kuzey yönünde daha geniş olduğu anlaşılmaktadır; ancak bu kısımda yapı, 1924 yılı sonrası yapılan müdahaleler sonucu temel seviyesine kadar yıkılmış ve yerine betonarme strüktürlü bir yapı eklenmiştir. Fakat, bu geç dönem yapısının döşemesinden, erken döneme tarihlenen yapının temel duvarları görülmektedir. İlk döneme tarihlenen F blok yapısının doğu kısmı ise bodrum kat seviyesinde tonozludur ve tonozların aynı dönemde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Ancak, yapılar üzerindeki yapısal ve mimari detaylardan zemin kat mekanlarının farklı dönemlere ait olduğu görülmektedir.

Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel gelişiminde ikinci dönem (planda kahverengi ile gösterilen), alt fermantasyon birası üretimine yönelik kapasite artımına gidildiği ve yeni üretim sürecine yönelik donanımların eklendiği 1910'lu yıllara tarihlenmekle birlikte, bazı müdahaleler bu tarihten daha önce de yapılmış

olabilir. Bu dönemde maltın artık hazır olarak getirilmek yerine arpa maltı üretimine geçildiği anlaşılmaktadır. Nitekim C blok yapısına eklenen ve Bomonti Caddesi'ne bakan fotoğraflarda da göze çarpan kule yapısı arpa silosudur ve aynı dönemde inşa edilen değirmen tesisi ile mayşeleme kazanlarının da, malt üretimine yönelik C blok yapısına eklendikleri anlaşılmaktadır (Res. 18). Yine bu dönemde kaynatma kazanlarının yer aldığı güney bölümüne iki ahşap strüktürlü kat eklenmiştir ve söz konusu mekanlar arpanın çimlendirilmesi ile ilişkilidir. Bu dönemde ayrıca F blok yapısının Bomonti Caddesi'ne doğru çıkıntı yapan batı kısmı inşa edilmiştir ve bu bölümün bodrum katta yer alan tonoz örtüleri birbirleriyle ilişkilidir. Bunun yanı sıra, D blok yapısının güney cephesinde zemin kat hizasında ikili gruplar halinde yer alan pencereler ise tek kemerli açıklıklara dönüştürülmüştür. Bu döneme ait olan renkli kartpostal (Res. 20) ile Tekel Arşivi'nde bulunan fotoğraftan (Res. 19) da anlaşılacağı üzere, lojman işlevi gören A blok yapısı da bu dönemde yapılmış; ancak doğu cephesinde yer alan çıkma ve plan şeması müdahale edilerek değişikliğe uğramıştır. Yine aynı fotoğraftan gözlemlendiği üzere, idari olarak kullanılan B blok yapısının yerinde bu dönemde iki katlı ahşap bir yapı bulunmaktadır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın üçüncü gelişim dönemi olan (planda turuncu ile gösterilen) 1920'li yıllarda yapılan müdahaleler ve yapı adasına eklenen yapı bloklarıyla ilgili en önemli kaynak, 1924 yılına ait Pervititch haritası (Res. 21) ile yine aynı döneme ait Sebah-Joaillier fotoğrafıdır (Res. 22). Bu dönemde Bomonti Caddesi'ne bakan güney kısmına D blok yapısının güney parçası ile F blok yapısının güneydoğu kısmı eklenmiş, B blok yapısı inşa edilmiş ve yine F blok yapısının kuzeybatı köşesi tamamlanmıştır. D blok yapısı kuzey bölümünün güneyine eklenen kısımdan dolayı buradaki cephe kapanmıştır ve batı kısmındaki açıklıkların bu sebepten dolayı değiştirilerek makine odası olarak işlevlendirildiği görülmektedir. D blok yapısının yanı sıra, F blok yapısının güneydoğu kısmına da yeni oluşan güney hattı hizasında iki katlı ve beşik çatılı bir parça eklenmiştir (Res. 23). Bu parçanın bodrum kat kuzey duvarlarında rastlanılan basık kemerli dış cephe pencerelerinden bu cephenin korunduğu, ancak üst katlarda kimi müdahalelere uğradığı anlaşılmaktadır. Pervititch haritasında, F blok yapısına batıdan ve cadde üzerindeki ahşap sundurmalarla bağlantılı olarak güneyden

giriş sağlandığı görülmekte; batı duvarına uygulanan sıva raspasından sonra ortaya çıkan kemer izleri de bu verilerin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, C blok yapısının batı kısmında yer alan ve üç tarafında dış cephe elemanlarına sahip olan mekânı avluya açık olup, ana girişin buradan olduğu anlaşılmaktadır. Bu kesim, yapının batısına 1965 sonrası eklenen betonarme yapı sonucu kapanmıştır. Aynı fotoğrafta, B blok yapısı yine bu dönemde inşa edildiği haliyle görülmektedir; ancak yapının kuzey kısmına daha sonra ek yapılarak bugünkü duruma ulaşılmıştır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel gelişimine ait olan dördüncü dönem (planda açık sarı ile gösterilen), fabrikanın Tekel İdaresi tarafından kamulaştırıldığı 1940 sonrasında, II. Dünya Savaşı ertesinde bazı değişiklik ve yatırımlara gidildiği düşünülerek, 1945-1965 yıllarına tarihlenmektedir. Bu dönemde F blok yapısının batı kısmına fermantasyon ve dinlendirme işlevli G blok yapısı, lojman olarak kullanılan H blok yapıları ile doğusuna salamura ve karbondioksit dairesi işlevi gören E blok yapısı eklenmiştir. Bu yapılar betonarme strüktürlü olup genel olarak fabrikadaki kapasite artışı ve döneminin teknolojisini örnekleme ötesinde değerlendirilebilecek özelliklere sahip değildir. Kaldı ki, fabrikanın tescil edilmemiş aynı hatta daha eski tarihli başka yapılarının mevcudiyeti ile karşılaştırıldığında öne çıktıkları söylenemez. Bunların dışında, üretim süreci ve işlev değişikliğiyle bağlantılı olarak yapıların içinde de kimi müdahalelerde bulunulmuş, ara bölücüler eklenmiş, döşeme ve tavan kaplamaları değiştirilerek kimi özgün açıklıklar kapatılmıştır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel gelişiminin son dönemi ise (planda siyah ile gösterilen), 1965 ile fabrikanın kapanış tarihi olan 1994 yılları arasına denk gelmektedir. Bu dönemde yapı adasına çok sayıda betonarme strüktürlü, niteliksiz yapı eklenmiş ve neredeyse tüm alan doldurulmuştur. Bunların dışında, yukarıda sözü edildiği üzere, D blok yapısının kuzeyine makine dairesi ve yeni kaynatma kazanı işlevi gören iki adet çok katlı, betonarme strüktürlü yapının eklenmesi sonucunda C blok yapısının batı cephesi ile D blok yapısının kuzey cephesi kapanmıştır. Ayrıca G blok yapısının batısına eklenen çok katlı niteliksiz yapı da cephe bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın ilk kuruluş dönemi ve bunu takip eden süreçte gelişimi, basit bir eklenen yapılar dizisi oluşturmanın ötesinde; kaldırılan,

yeniden yapılan veya dönüştürülen yapı ve donanımın oluşturduğu daha karmaşık bir süreç izlenimi vermektedir. Dolayısıyla, yapıların tarihlenmesi ile oluşturulan dönemsel analiz çizgisel bir gelişmeye değil, daha çetrefilli ve çok boyutlu bir tabakalaşmaya işaret etmektedir.

DEĞERLENDİRME

19. yüzyıl İstanbul'unda 256 adet sanayi yapısının varlığı tespit edilebilirken, bu sayı günümüzde 43'e düşmüştür (Köksal 2005: 1). Günümüze ulaşan ve artık koruma altında olan endüstri yapılarının büyük çoğunluğu 1990'ların başından itibaren çeşitli nedenlerle atıl kalmış, özgün yapı ve donanımlarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Son yirmi yıl içerisinde ise, teknolojik, kentsel, ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucunda işlevini yitiren endüstri yapılarına yönelik ilgi giderek artmış olup, belli bir dönemin özgün yapı tekniği ve üretim ilişkilerini yansıtan bu endüstri mirası yapılarının korunmasına yönelik yeniden işlevlendirme projeleri gündeme gelmiştir.

Bomonti Bira Fabrikası içerisinde yer alan farklı işlevli tescilli yapılar, fabrikanın işletim süresince gerçekleşen üretim artışları ve teknik farklılıklarına bağlı olarak çeşitli dönemlerde yeni kısımların mevcut yapılara eklenmesi sonucunda, süreç içerisinde çeşitli müdahalelere uğrayarak günümüze ulaşmışlardır. 1994 yılında üretimin durması ve kalan donanımlarının tümüyle sökülmesi, yapıları üretim süreci ve teknolojisiyle birlikte anlamlandırabilme olanağından yoksun bırakmıştır.

Bomonti Bira Fabrikası, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.02.1996 gün 9294 sayılı kararıyla korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Bu yapı adası üzerinde yer alan ve vaziyet planında A, B, C, D, E, F, G ve H yapı blokları olarak tanımlanan tarihi yapılar ise, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.05.2008 gün 1772 sayılı kararıyla tescil edilmiştir. Fakat, yapılan değerlendirmeler sonrasında Bomonti Bira Fabrikası kompleksi içinde üretim süreci ile doğrudan ilgili yapılar dizisinin sonuncusu olmanın ötesinde mimari-belge değeri olmayan ve benzeri dönem yapıları korunmadığından ötürü bütünlük göstermeyen, taşıyıcı sistem sorunları koruma gerekçelerinin önüne geçen (E-G-H) yapıları, 24.09.2008 gün ve 2079 sayılı

karar ile tescil kararı kaldırılarak sökülüştür.

Bu bağlamda günümüzde A-B-C-D ve F bloklardan oluşan grubun, fabrika kompleksinin 1893-1924 arasında gerçekleştirilmiş yapıların ve üretim etkinliğinin ana çekirdeğini oluşturduğu ve bu bölümlerin bir sonraki büyük eklentiler dönemi olan 1940'lı yıllara kadar hizmet verdiği görülmektedir. Bu bölümlerde sözkonusu döneme ilişkin tarihsel tabakalaşmanın izlerine yoğun olarak rastlanmaktadır. Bomonti Bira Fabrikası kompleksine bakıl-

dığında, A-B-C-D-F blokların endüstriyel miras olarak tartışmasız biçimde korunması gerekli yapılardan oluştuğu görülmekte olup, mimarlık ve sanat eseri olarak sahip oldukları değerlerin yanında, üst düzeyde belge değerleri bulunmaktadır. Dolayısıyla, sözkonusu bölümlerin üretim sürecini belgeleyen mekansal özellikleri ve kalan donanımı, gelişim sürecini belgeleyen izleri, yapısal ve mimari özgünlükleri korunarak uygun işlevler ile donatılmasının hedeflenmesi önerilmiştir¹¹.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Y..PRK.MYD., Dosya No:9, Gömlek No: 105, Tarih: 03/R /1308-16/11/1890

BOA, İ..RSM., Dosya No:2, Gömlek No: 1311/Ra-6, Tarih: 26/Ra/1311-7/10/1893

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 230.0.0.0, Dosya No:341, Yer No: 115.16..1., Tarih: 18/8/1891

BCA, 30..10.0.0, Dosya No:25025, Yer No: 207.412..5., Tarih: 15/5/1926

BCA, 30..10.0.0, Dosya No:21116, Yer No: 182.254..17., Tarih: 17/6/1940

Akyurtlaklı, S., 1997.

Bomonti Bira Fabrikası Restorasyon Projesi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Doğruel, F., 2000.

Osmanlı'dan Günümüze Tekel. Tekel Yayıncılık, İstanbul.

Ergin, O. N., 1995.

Mecelle-i Umur-ı Belediye. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.

İhsanoğlu, E., 1992.

Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Köksal, G., 2005.

İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Müller-Wiener, W., 1987.

“Manufakturen und Fabriken in Istanbul vom 15.-19. Jahrhundert”, *Mitteilungen der Fraenkischen Geographischen Gesellschaft* 34: 257–320.

Ökçün, G., 1971.

Osmanlı Sanayii, 1913–1915 Yılları Sanayi İstatistiki. Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara.

Tanyeli, G., 2005.

“Osmanlı Dünyasında Teknolojik Tıkanıklık Sorunu”, A. Ağır - D. Mazlum - G. Cephaneçigil (yay.) *Afife Batur'a Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*: 165–167. Literatür, İstanbul.

Tümertekin, E., 1967.

İstanbul'da bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. Baha Matbaası, İstanbul.

Tümertekin, E., 1994.

“Bomonti”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3: 295–296. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Türk, Ş., 2005.

Büyükdere Nektar Bira Fabrikası Restorasyon Projesi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yentürk, B., 2003.

Ne Lazım Tatavla'da Bakkal Dükkanı. Geyik Yayınları, İstanbul.

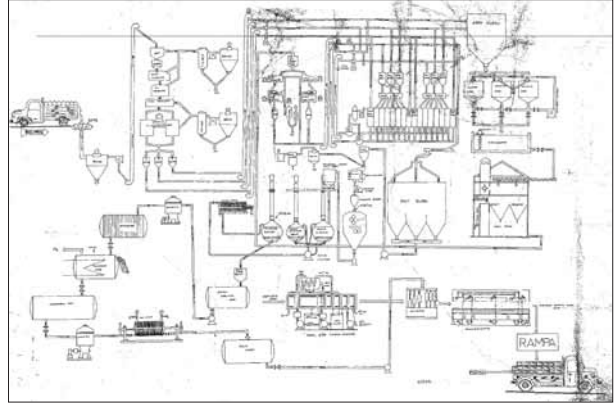
Zat, V., 1994.

“Bomonti Bira Fabrikası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3: 296–297. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

¹¹Bomonti Bira Fabrikası'na yönelik izlenmesi gereken koruma ilkelerine, C. Binan ve G. Tanyeli tarafından hazırlanan Eylül 2008 tarihli ortak değerlendirme raporunda kapsamlı olarak değinilmiştir.

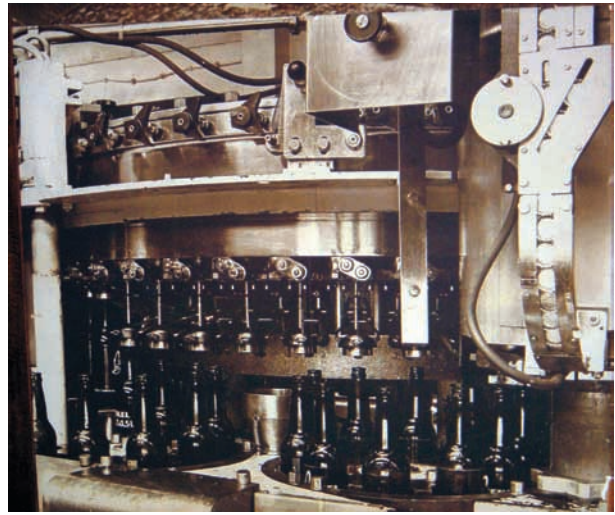
Res.3- Bir hisse senedi üzerinde Bomonti Bira Fabrikası'nı gösteren ve yapının özgün durumuna müdahale edilmiş bir çizim (İstanbul Atatürk Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu)

Res.4- Bira üretim süreci (Bomonti Bira Fabrikası içerisinde bulunan tarihsiz bir çizim)

Res.5a- Bomonti Bira Fabrikası son dönem yapıları içerisinde yer alan kazan ve şişe imla elemanları (TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi)

Res.5b- Bomonti Bira Fabrikası son dönem yapıları içerisinde yer alan kazan ve şişe imla elemanları (TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi)

Res.6- Bomonti Bira Fabrikası restitüsyon vaziyet planı (Nokta Planlama Mimarlık Müh. İnş. Ltd. Şti., 2008) /

Res.7- A blok yapısı genel görünüm

Res.8- B blok yapısı genel görünüm

Res.9- C blok yapısı genel görünüm

Res.10- D blok yapısı genel görünüm

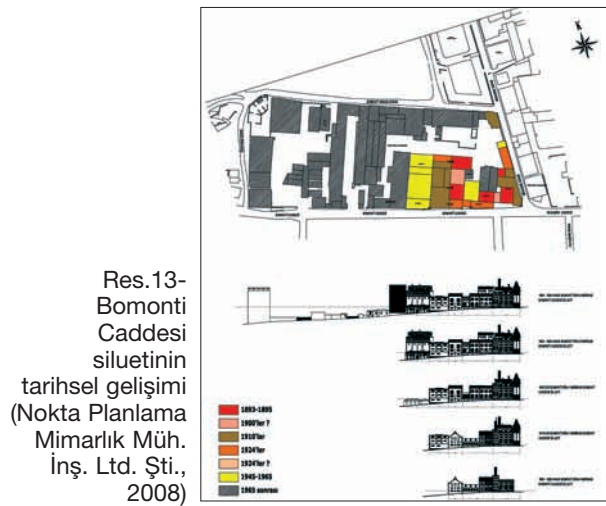
Res.11a- F blok yapısı genel görünüm

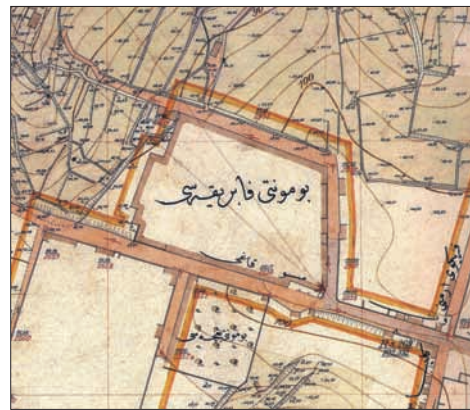
Res.11b- F blok yapısı genel görünüm

Res.12- Bomonti Bira Fabrikası'ndaki yağma yapılarda kullanılan Osmanlıca damgalı tuğlalardan bir örnek

Res.13- Bomonti Caddesi silüetinin tarihsel gelişimi (Nokta Planlama Mimarlık Müh. İnş. Ltd. Şti., 2008)

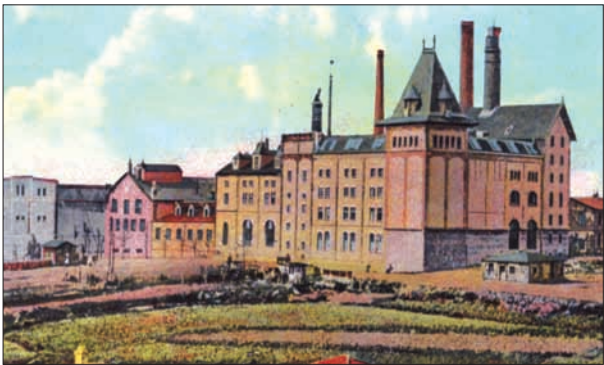
Res.14- 1910'lu yıllara tarihlenen İstanbul Rumeli Ciheti Haritası'nda Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresi (Dağdelen 2005)

Res. 15- 1920'li yıllara tarihlenen Nedjip haritasında Bomonti Bira Fabrikası (İstanbul Atatürk Kıtıplığı Eski Haritalar Koleksiyonu)

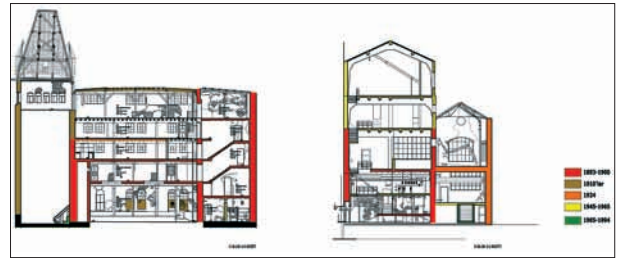
Res.17- Bomonti Bira Fabrikası'nın birinci dönemini gösteren kartpostal, 1900-1910 (İstanbul Atatürk Kıtıplığı Nadir Eserler Koleksiyonu, Kartpostal No: 004576)

Res.20- Bomonti Bira Fabrikası'nı gösteren kartpostal, 1910'lar (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi)

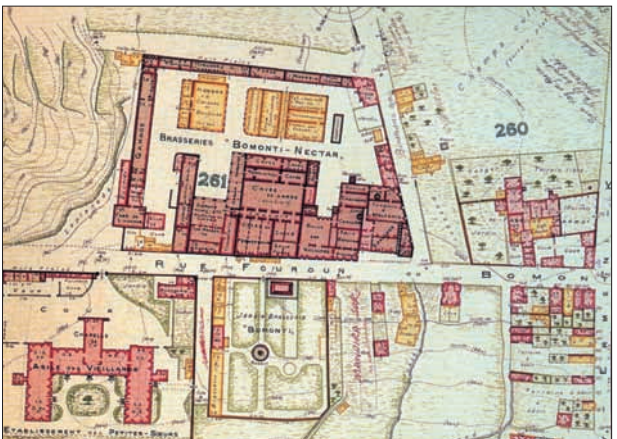
Res.16- Bomonti Bira Fabrikası'nın ilk yapım yıllarına ait bir çizim, 1893-1900 (Anonim)

Res.18- Bomonti Bira Fabrikası C blok yapısı dönemsel analiz kesitleri (Nokta Planlama Mimarlık Müh. İnş. Ltd. Şti., 2008)

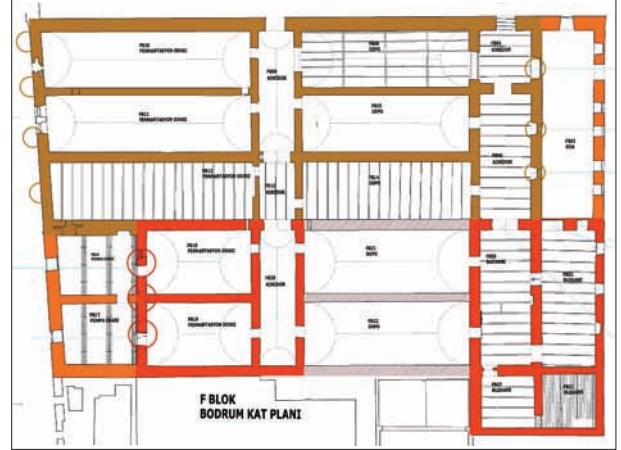
Res.19- Bomonti Bira Fabrikası fotoğrafı, 1910'lar (TEKEL İşletmeleri Genel Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi)

Res.21- 1924 tarihli Plan Cadastral d'Assurances Pervititch Haritası, Şişli II bölgesi (İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama-Araştırma Merkezi)

Res.22- Bomonti Bira Fabrikası'nı gösteren Sebah-Joallier fotoğrafı, 1920-1930 (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi)

Res.23- Bomonti Bira Fabrikası F blok yapısı zemin kat dönemsel analiz paftası (Nokta Planlama Mimarlık Müh. İnş. Ltd. Şti., 2008)

Res.24- 1946 tarihli hava fotoğrafında Bomonti Bira Fabrikası'nın görünümü (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivleri)

Res.25- 1966 tarihli hava fotoğrafında Bomonti Bira Fabrikası'nın görünümü (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivleri)

Res.26- 1982 tarihli hava fotoğrafında Bomonti Bira Fabrikası'nın görünümü (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivleri)

Res.27- 2005 tarihli hava fotoğrafında Bomonti Bira Fabrikası'nın görünümü (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harita Arşivleri)

MÜBADELE VE KONUT BAĞLAMINDA MERSİN İHSANİYE MAHALLESİ

THE CONTEXT OF IMMIGRANTS AND HOUSING: THE İHSANİYE NEIGHBOURHOOD OF MERSİN

S. İrem DİZDAR

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Göç, Girit, kimlik, konut.

Immigration, Crete, identity, housing.

ÖZET

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Akdeniz’de artan yoğun ticari ve ekonomik faaliyetlerin sonucu kurulan Mersin kenti, bugün kent merkezinde yer alan tarihi dokusu ile bu döneme ait önemli anıtsal yapıları ve geleneksel konutları içermektedir.

Bunun yanı sıra Mersin’in bugünkü oluşumunu tetikleyen göç de; ekonomik, sosyo-kültürel ve politik şartların bünyesinde barındıran bütünlüklü bir olgudur. Göç, yapıları çevrenin fiziksel kompozisyonu ile doğrudan ilişki içinde. Bu çalışma, İhsaniye Mahallesi’nde yaşayan göçmenlerin mekansal yoğunlaşma sürecine odaklanmaktadır. Mahalle, Girit’ten Mersin’e gelen göçmenlerin bu alana yerleştirilmesiyle birlikte düzenlenmiştir. Araştırmada göçmenlerin mekansal yoğunlaşması ve mahalle gelişiminde göçmen dokusunun belirleyici etkisi analiz edilmekte, kimliğin sosyal ve bireysel özelliklerinin etkisi ile oluşan kent kimliği, mekansal kimlik ve konut kimliği irdelenmektedir.

ABSTRACT

Mersin, a city developed as a result of the intense commercial and economic activities in the Eastern Mediterranean region after the second half of the 19. century possesses various important traditional commercial and residential buildings belonging to this period. These structures are located within the city center and contribute to Mersin’s historic fabric.

On the other hand, migration to Mersin from surrounding rural areas has been a major trigger in the formation of the city’s present economic, socio-cultural and political conditions. Migration is directly connected to the physical composition of the built environment. This paper focuses on the processes of spatial concentration of immigrant populations in the İhsaniye neighbourhood whose residents are immigrants from Crete. The aim of this research is to study the extent of the spatial concentration of immigrants, and to analyze the impact of selective migration patterns on the development of the neighbourhood. The residential patterning of the Cretan immigrants is described. The paper also introduces the basic elements of houses this population built when they settled in İhsaniye within the context of the spatial and social structures of their housing patterns. The identities of urban housing settlements, spatial questions and dwellings are researched in relation to social and individual issues of identity.

GÖÇ VE GİRİTLİ TÜRKLERİN TÜRK TOPRAKLARINA YERLEŞMESİ

Nüfusun bir yerleşim bölgesinden bir başka bölgeye yerleşme amaçlı gitmesi olarak tanımlanan göç, fiziksel yapıyı çevrenin ve toplumsal dokunun değişmesine ve gelişmesine neden olan bir etkidir. Osmanlı iskan politikasında da önemli yer tutan göç olgusu, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan mübadele ile de devam etmiştir.

Yunanistan'dan Türkiye'ye ilk göçler 1820 yılında Mora isyanı ile başlamıştır. Avrupa'dan gelen gönüllü askerlerle Rum çetecilerin Teselya, Ege Adaları ve Mora'da yaşayan Türk ve Müslüman halka karşı saldırgan davranışları ve 1826 yılında bağımsız Yunan Devleti kurulduktan sonra Müslüman halkın Yunanistan'dan çıkarılması kararının alınması göç hareketinin başlama nedenleridir. Mora'nın ardından, 1864'de Girit'de başlayan saldırılar nedeniyle Anadolu'ya ve İstanbul'a 60 bin kişi göç etmiş, söz konusu durum süreklilik göstererek Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan Lozan Antlaşması hükümlerine göre de 1923-33 yılları arasında 384 bin kişi¹, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelmiştir.

KURUMSAL ÇALIŞMALAR VE MERSİN MÜBADİLLERİ

Göçmen nüfusun iskanı sorununun çözülmesi için Cumhuriyet hükümetinin kesin ve kalıcı adımlar atması, 1924'de "Türkiye Cumhuriyeti Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti"nin kurulmasıyla başlamıştır. Bu süreçte mübadillerin iskanı bakanlık tarafından üstlenilerek, her vilayete bir yönetici tayin edilmiştir (Belli 2004; Cengizkan 2004). Örgütlü

çalışma ile mübadil grupların yerleşim bölgeleri saptanarak indirilecekleri limanlar tespit edilmiştir². Geldikleri bölgelerin özellikleri göz önüne alınarak yerleştirilen mübadillerden Mersin çevresinde konumlananlar genellikle Midilli, Girit ve Adalar'dan gelenlerden oluşmuştur³.

Mübadillerin geldikleri bölgelerdeki tarımsal ve kentsel rolleri göz önüne alınarak yerleştirilmesinin yanı sıra, hızlı ve ucuz ev üretimi de çözümlenmeye çalışılarak;

1-“Baraka” ve “Huğ” (kamış) türü, kurulduğu bölgeye uygun, taşınabilir, hızla kurulabilen konutlar yaptırmak,

2-“İktisadi ev” kavramı çerçevesinde, yerleşik düzende ucuz ev yaptırarak konut sunumunu arttırmak; yeni köyler, “numune köyler” kurmak ve kurdurmak (Res. 1-3),

3- Mübadele sonucunda terk edilerek boşalan konut stoğunu (emval-i metruke), anlaşmalar çerçevesinde, yine değişim sonucu ülkeye gelen mübadillere dağıtmak,

biçiminde farklı iskan yöntemleri uygulanmıştır (Cengizkan 2004).

Çok sayıda konutun bir proje kapsamında gerçekleştirildiği bu tür uygulamalar “toplu konut” deyimini gündeme getirmekte ve yeni bir sosyo-ekonomik alanı da tanımlamaktadır⁴. Bu bağlamda; Mersin'deki uygulamaların bir örneğini oluşturan Kızılyar Mevkii (bugünkü Yanpar ile Çay Mahallesi arasında) Yuvanaki Çiftliği'nde bir köy inşaatına başlanmış⁵, ancak zamanında bitirilemeyen yapılar hava koşulları nedeniyle tahrip olduğundan yerleşme tamamlanamamıştır (Res. 1) (Cengizkan 2004: 34-67).

Mersin'de Girit göçmenlerinin yerleştirildiği bölge-

¹30 Ocak 1923 tarihinde Yunanistan'la imzalanan 19 maddelik “Türk-Yunan nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol”, resmi olarak başlayan zorunlu mübadelenin etki ve boyutlarını açıklamaktadır (Cengizkan 2004). Lozan'da Türk ve Yunan devletlerinin imzaladığı Sözleşme ve Protokol'ün birinci maddesi şöyledir. “Türk topraklarında yerleşmiş bulunan Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girilecektir. Bu kimselerden hiçbirisi Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.”

² 1. Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Amasya, Çorum, Tokat; 2. Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Kırklareli, Çanakkale; 3. Balıkesir; 4. İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon; 5. Bursa; 6. İstanbul, Çatalca, Zonguldak; 7. İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya; 8. Antalya, Isparta, Burdur; 9. Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir; 10. Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Antep, Maras (Cengizkan 2004: 30).

³Belli'ye göre (Belli 2004), 1921-1928 yılları arasında Adana, Mersin ve İçel'e gelen toplam 12.807 göçmenin 3.330'u Mersin civarında iskan edilmiştir.

⁴Türkiye'de toplu konut kavramının gündeme gelmesi 1980'lerin başı olarak kabul edilse de, 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da uygulanan sıra evlerle, yangın felaketzedeleri için inşa edilen Harikzedegan apartmanları ilk örnekleri oluşturmaktadır.

⁵Kasım 1924 tarihli yazışmaya göre 34 adet huğ.

ler arasında bulunan diğer bir alan, günümüzde halen Giritli ailelerin yaşadığı ancak özgün konut dokusunun oldukça azaldığı İhsaniye Mahallesi'dir. İhsaniye Mahallesi; Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtları ve sözlü tarih çalışmalarına göre İçel Sancağı'nda bulunan İhsaniye Evkafı tarafından Girit'ten göç edenler için inşa edilmiş 50 haneden oluşmaktadır. Günümüzde yapılan alan araştırması kapsamında ise 26 konut tespit edilmiş, 15 konutta da analitik çalışma yapılabilmektedir.

İHSANİYE MAHALLESİ GENEL ÖZELLİKLERİ

COĞRAFİ KONUM

Mersin İli'nin kuzeyinde konumlanan İhsaniye Mahallesi; arazi parselasyonunun tanımlanması açısından, Hastane Caddesi'ne (eski Fabrika Caddesi) dik yapı adalarından oluşmaktadır. Doğusunda Devlet Hastanesi, ticari yapılanmalar ve konut dokusu, güneyinde Mersin'in simgesi haline gelen Metropol binası ile ticari yapılanmalar, konut dokusu, batısında ise Zeytinli Bahçe Caddesi, eski otogar, ticari yapılar ve Mersin Üniversitesi Hastanesi ile sınırlandırılmıştır. İhsaniye Mahallesi'ne komşu yapılanmalar, betonarme karkas ya da yığma taşıyıcı sisteme sahip en az iki katlı binalardan oluşmaktadır (Res. 4-5).

YERLEŞME BİÇİMİ

İhsaniye Mahallesi parsel, konut biçimlenmesi ve kültürel yapılanma dokusu niteliklerini günümüzde büyük ölçüde kaybetmiştir. Ancak sınırlı sayıda örneklerle fiziksel yapısına ait bilgi edinilebilmektedir.

İhsaniye Mahallesi'nde yapı biçimlenmesi; "İktisadi ev planı" paralelinde tanımlanan çeşitlemelerden biri olan "ikiz ev" şemasıdır. Osmanlı Dönemi "Tip Muhacir Köyleri" ni de şekillendiren bu şemada (Res. 6); bir yaşama mekanı ile, asma katlı tasarlanan mutfaktan oluşan konut planlarının aynı büyüklükteki parseller içinde yer aldığı ve parsellerin arka bahçede tuvalet ve sundurma ile yaklaşık 7x14 m ölçülerinde bir araya gelerek yapı adasını oluşturduğu gözlenmektedir (Res. 7). Yapı adalarındaki konumlanma sokağa dik, kuzey-güney doğrultusundadır. Yapı konumlanmasında çeşitli kriterler söz konusu olsa da, mübadil / göçmen konutlarının yönlenmesinde, daha çok ana yerleşime -kent merkezine- bağlı kalındığı arşiv kaynakları doğrultusunda ulaşılan bilgiler arasındadır. Yapı ile sokak arasında ara bölge oluşturan avlu; her yapının

konumuna uygun olarak doğu veya batı avlusu şeklinde tanım kazanarak; tuvalet, depo ve kuyu birimlerini çevrelemektedir. Evlerde yaşama mekanının hem sokakla hem de iç avluyla doğrudan ilişkili olması, birlikte yaşamın sürekliliği ve ev mahremiyetinin korunması gibi iki farklı kavramın paralellliğini de sergilemektedir. İktisadi ev planı kapsamında şekillenen bu konutlarda, bacanın ve çatının ortak çözümlenmesi, dış duvar sayısının en aza indirgenmeye çalışılması, iktisadi oluşu destekleyerek, hızlı üretimi sağlayan tasarım kararlarındandır.

KONUT BİÇİMLENMESİ

İhsaniye Mahallesi konut örnekleri (Res.28-30) 4x8 m ölçülerinde inşa edilmiş olup, iki ana mekandan oluşmaktadır. Tek katlı olarak tasarlanan yaşama mekanı sokakla yaklaşık 1.10 m genişliğindeki bir pencere aracılığı ile bağlantı kurar. 3.50 m yüksekliğindeki mekana giriş, avludan çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır (Res. 8, 10-11). Bu mekanla doğrudan bağlantı olarak biçimlenen mutfak; mevcut kat yüksekliğini de kullanarak asma katlı olarak tasarlanmıştır. 1.85 m yüksekliğindeki mekana aynı zamanda avludan da doğrudan bir giriş bulunmaktadır. Mekansal öğeleri, tezgah ve bitişik düzendeki diğer yapı ile ortak kurgulanan ocaktan oluşmaktadır (Res. 13-15, 17-19). Asma kata çıkan merdiven, merdiven altı dolabı ile kurgulanmış olup, üstte merdiven çıkışını kapatan bir kapak ile tanımlanmaktadır (Res. 21-22). Yaklaşık 1.40 m yüksekliğindeki asma kat, dış mekanla bağlantılı iki adet pencere ile vurgulanmıştır. Girişin üzerindeki pencere erzak giriş çıkışını sağlarken, diğer pencere avlu ile ilişki kurmaya yardım etmektedir (Res. 23-24). İkiz ev niteliğindeki bu yapılar kırma çatılıdır ve kiremit ile örtülüdür (Res. 26). Evler birbirinden -ilk dönemlerde ahşap olduğu ifade edilen ancak zaman içinde kagir olan- bir avlu duvarı ile ayrılmaktadır. Avluya eklenen diğer yapılanmalar ise ihtiyaç doğrultusunda şekillenen depo ve tuvalet birimleridir (Res. 27).

Diğer bir konut biçimlenmesi ise üç mekanlı kurgulanan bir yapı örneğidir. Mevcut yapıların özgün verilerine göre plan şeması; sokakla doğrudan bağlantılı, asma katlı tasarlanan mekan yanında ocaklı ve asma katlı tasarlanan ikinci mekan ve son olarak bahçe ile doğrudan bağlantılı yaşama mekanı olarak kurgulanmıştır. Her mekana bahçeden bir kapı ile ulaşılabilirdiği gibi birbirleri içinden doğrudan geçiş yapılabilmektedir (Res. 27: 22)

YAPIM TEKNİKLERİ VE MALZEME

Kagir sistemde inşa edilen İhsaniye Mahallesi konutlarının -arşiv belgelerine göre- belli koşullara sahip 1924 tarihli fenni şartnameye göre üretildiği anlaşılmaktadır⁶. Yapım sürecini de oluşturan bu koşullar, inşaat standartında belirli bir niteliğin arandığını ancak yöresel farklılıkların kaçınılmaz olduğunu düşündürmektedir.

Oluşturulan fenni şartnameye göre;

“...Belirlenen ocaklardan alınan inşaat taşı dondan etkilenmeyen cinsten olurken, sıva malzemesi bir birim çözülmüş yağlı kireç, üç birim elenmiş dere kumu olmalıdır. Duvar harcı birleşimi ise; bir birim temiz dere kumu, üç birim süzölmüş kireç, beton kısımlarda bir birim dere kumu iki birim temiz çakıl ve taş kullanılmaktadır.

Taş örgüsü birbirini bağlayacak şekilde, aralarda harç bitişlerde kuyruklu köşe taşları ile oluşturulacak, biten duvarlar kireç ve kum harcıyla kapatılacaktır.

İç bölmeler ahşap iskelet (bağdadi), araları 40 cm den az olmayan döşeme kirişleri ise çelik kullanımı ile birlikte öngörülmektedir. Döşeme tahtaları aralarında boşluk olmayacak şekilde, çivi ile kirişe sabitlenecek ve döşeme kenarlarında en az 10 cm yüksekliğinde süpürgelik uygulanacaktır.

Tavan kirişleri aralığı ise 50 cm den küçük olmayacak, kaplama tahtaları birbirine basit olarak çakılacak, bitişler yatayda ve düşeyde 10 cm genişliğinde silme tahtası ile bitirilecektir.

Çatılar ahşap kırma çatı, üstte kiremit örtü ve aralarda kullanılacak çamur harç ile oluşturulacaktır....” (Cengizkan 2004: 155)

İhsaniye Mahallesi konut dokusu üzerinde yapılan gözlemlere göre; iki mekandan birisi olan yaşama mekanı kagir sistemde, içte sıvalı dışta taş ve harçla uygulanmış ancak kuyruklu köşe taşlarına rastlanmamıştır. İç mekanda; zeminde şap, ahşap elemanlarda, birbirine basit olarak çakılarak birleştirilen tavan kaplaması ve silme tahtası ile doğramalar için söz konusu olan budaksız ahşap kullanımına rast-

lanmaktadır (Res. 15-16).

Diğer bir mekan olan mutfakta duvarlarda sıvalı taş, zeminde şap, tavanda ise asma katı oluşturan ahşap döşeme kirişleri mevcuttur (Res. 20-21). Asma katta zemine döşenen kaplama tahtaları çivilerle kirişe sabitlenmiş, duvar birleşimlerinde süpürgelik kullanılmıştır. Dış cephe duvarları taş olurken iç mekanda yaşama mekanı ile ortak olan duvar ahşap taşıyıcılı (bağdadi) sistemde kurgulanmıştır. Asma kata çıkan merdiven yine ahşap taşıyıcılıdır (Res. 21).

Konutların pencere boşlukları günümüzde özgün niteliğini kaybetmiştir. Ancak sözlü anlatımlar doğrultusunda içte çift kanat doğrama, dışta ahşap kapak uygulandığı öğrenilmektedir. Konut giriş kapıları ise çift kanatlı ahşap doğramalı olup, dışa açılan özelliktedir. Avluda bulunan ek yapılar, eklenti sürecine bağlı olarak yığma taş veya betonarme sistem olarak çeşitlilik göstermektedir.

DEĞERLENDİRME

1923–24 yıllarında başlayan ve 1925 yılında tamamlanan mübadele süreci ardından yeni başlangıçlar birbirini takip etmiştir. Bunlar arasında en başta barınacak yer, devamında ise geçimlerini sağlayacak iş, yerli halk ve günlük yaşama uyum zorlukları varlık göstermiştir. Mübadillerin konaklaması öncelikle misafirhane olarak adlandırılan yapı veya yapı topluluklarında sınırlı-geçici olarak gerçekleştirilmiş, bu tür bir barınmanın ardından yeni köy ve konutlara yerleştirilmişlerdir.

Çiftçi ve kentli olarak tanımlanan mübadillerin bu özellikleri, geldikleri ülke topraklarına yerleşmelerinde önemli bir etken olmuş; kırsal alandan gelenler tarım yapabilecekleri kırsal alanlara, kentten gelenler kentsel alanlara yerleştirilmiştir.

Çeşitli belgelere göre, kırsal kökenli mübadiller Rumların bıraktıkları toprakları kura yöntemi ile paylaşarak tarla, bağ ve bahçelerin işlenmesini sürdürmüştür⁷. Ancak barınma konusu beraberinde

⁶Belgeler doğrultusunda; İçel sancağında İhsaniye Evkafı, Mersin’de Bezm-i Alem Valde Sultan Evkafı’nın faaliyet gösterdiği (Ek1: belge no 4-5), 1893 tarihinde çeşitli vilayetlerde oluşturulan muhacir komisyonlarına memur atandığı (Ek1: belge no.7), 1894 tarihinde Muhacir Hanelerinin inşaatı ile ilgili karar alındığı (Ek1: belge no.2), 1916 tarihinde muhacir iskanı defterinin İçel’e gönderildiği (Ek1: belge no.8) ancak 1921 de Girit muhacir hanelerinin halen yapılmadığı anlaşılmaktadır (Ek1: belge no.6).

⁷Rumlardan boşalan alanların işlenmesi amacıyla, mübadiller uğraşı ve becerilerine göre hazırlanan listeler doğrultusunda, geldikleri bölgelerin benzer özelliklerini taşıyan topraklara yerleştirilmeye çalışılmış, ancak gelen nüfusun fazla olması nedeniyle bu düşünce gerçekleştirilememiştir. Son çare olarak aile büyüklüklerine göre oluşturulan parseller kura yöntemi ile dağıtılmıştır. Mevcut nüfus bu arazilerde tütün, zeytin, narenciye, sebze ekimi ile uğraşmıştır (Gökacı 2005: 241–248).

toplumsal sorunları da getirmiştir. Kendilerine yerleşim amaçlı gösterilen birimler, Rumlardan kalan ve yerli halk tarafından işgal edilen konutlar olduğundan öncelikle geldikleri bölgelerde toplumsal tepkiyle karşılaşmışlar, bu durum mübadillere karşı bir cephe oluşturmaya kadar gitmiştir. Mübadillerin yerleştirilmesi ve iş edinmeleri için yapılan çalışmalar, yerli halk ile “yabancı kabul edilen bu insanlar” arasında gerilime neden olmuştur. Geldikleri yörelerde öncelikle geleneksel olanla “görece” modern arasında yaşanan çelişkinin ortasında kalmışlar, Türkiye’nin yeni ortamında kendilerini nasıl tanımlamaları gerektiğine karar verememişlerdir. Ancak fiziksel ortamda ve toplumsal olarak yaşanan zorluklar aile içi ilişkilere, gündelik yaşam biçimlerine kadar yansımamıştır. Yerleştikleri mekanların terk ettiklerine oranla geniş olmaması ya da mutfak banyo alışkanlıklarının geldikleri yörelere göre farklılaşması, konutları benimsemede zorlanmalara ve zamanla evlerde tadilat yapılmasına neden olmuştur. Bu evleri benimseyen ancak mübadil çocukları -ikinci kuşak- olmuştur.

İhsaniye Mahallesi’nde göçen ve yerleşen hareketliliğinde süreklilik söz konusu olmamış, bölgeye göçenlerin yoğunluğu, kent ve sokak ölçeğindeki dağılımı, yerleşmenin karakterini biçimlendirmiştir. Yaşam felsefesi ve düşüncenin mimari yapıları yansıması kaçınılmazdır, ancak mübadil konutlarında hızlı barınma endişesi öncelikli olmuştur. Mahalle dokusunda ilk göze çarpan özellik; konutları sokaktan ve birbirinden ayıran bir duvarın kurgulanmış olmasıdır. Konut girişini sokaktan ayıran duvar mahremiyet duygusunun sonucu gibi algılanırsa da, yaşama mekanının bir pencere boşluğu ile sokakla doğrudan ilişki kurması, bu tür bir endişeden çok korunmanın ön plana alındığını gösterir niteliktedir. Konutları birbirinden ayıran avlu duvarının ise zaman içerisinde ihtiyaç duyularak yapıldığı, ilk inşai süreçte ikiz evleri bir duvarla ayırmak yerine avlunun sosyalleşme olgusundan yararlanıldığı kullanıcı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Mübadil konutları azla yetinmek esasına göre kurgulanmış, yaşama mekanının aynı zamanda uyuma amaçlı kullanımı ya da gerekli durumlarda mutfak asma katının uyuma mekanı olarak tanımlanması, ortak baca, ortak çatı kullanımı gibi “zorunlu minimalist” yaklaşım ve birbiri içine geçen işlevsellik ön plana çıkmıştır. Söz konusu tavır sonu-

cunda, erzak penceresi, merdiven altı dolabı, mutfak asma katının çok işlevli kurgulanması türünde farklı işlevler yüklenebilen mekan ve mekan öğeleri tasarıma girmiştir.

Mutfak mekanında tezgah ve ocak temel öğe olurken, mevcut alanda sirkülasyon ve depolama işlevine öncelik verilerek daha çok alan ayrılmıştır. Mekanın yaklaşık %80’i sirkülasyon ve depolama işlevlidir. Konutlarda gusulhane, hela gibi ıslak birimlere iç mekanda rastlanmazken, söz konusu birimlerin avluda, ancak Mersin geleneksel dokusuna ait kimi örneklerde görüldüğü üzere bağımsız değil, konuta bitişik tasarlandığı gözlenmektedir. Avluya eklenen ıslak hacim kurgusu; mübadillerin geldikleri bölgelerdeki alışkanlıkları doğrultusunda şekillenmiş ve konumlanmıştır. Kullanıcı profilinin günlük yaşam şekline bağlı olarak eklenti yapılan konut iç mekanları ve avlularında, üretme, saklama, hayvan barınağı amaçlı bir müdahaleye rastlanmamıştır. Ancak iki yapıda, giriş kapıları karşısında konumlanan kuyu, avlu kullanımında su elemanından yararlanıldığını göstermektedir. Değişim içerisinde çoğu özgün durumunu kaybederek günümüze ulaşmamıştır.

Her konutta tekrar eden, oda sayısı, sokak-konut-bahçe ve bitişik bina ile olan biçimsel ilişkilerde ikiz ev şeması paralelinde standartlaşmaya gidilmiştir. Çevresel faktör olarak değerlendirilen yönlenme biçimleri, malzeme farklılıkları ise coğrafi bölgelere göre değişim göstermiş ancak konut biçimlenmesinde köklü oluşumlar yaratmamıştır. İhsaniye Mahallesi mübadil konutları; halen mimari ve kültürel izler taşımalarına karşın, gelir düzeyi sınırlı bir kesimin barındığı evler niteliğine dönüşmüştür. Ekonomik düzeyi yüksek kesimin ise bu konutlarda barınmayı sürdürmeyerek kiraya verdiği, varisi olmayan yapıların ise işlevsiz kaldığı izlenmektedir. Yaşamlarını söz konusu mahallede sürdüren mübadiller ile yapılan sözlü tarih çalışmalarına göre; mahalle halkının yerli halkla ilişkilerinde sınırlı, kendi içine kapalı bir toplumsal yapı oluşturdukları anlaşılmaktadır. Değişimin sürekliliğini ve geldikleri bölgelerin de değişmiş olmasını artık kabullemelerine karşın, ortak kentsel - mekansal anılar bu bölgeyi terk etmelerini önlemektedir. Mersin’de yaşanan plansız kentleşmede, İhsaniye Mahallesi konutları, söz konusu ortak anı değeri ile varlığını koruyabilmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Arı, O., 1960.
Bulgaristan'lı Göçmenlerin İntibakı, 1950-51'de Bursa'ya İstanbul'da İskân Edilenlerin İntibakı İle İlgili Sosyolojik Araştırma. Rekor Matbaası, Ankara.
- Artan, G., 2003.
Mersin Tarihi Kronolojisi. İçel Sanat Kulübü Yayını, Mersin.
- Belli, M., 2004.
Türkiye - Yunanistan Nüfus Mübadelesi; Ekonomik Açıdan Bir Bakış. Belge Yayınları, İstanbul.
- Cengizkan, A., 2004.
Mübadele Konut ve Yerleşimleri. Arkadaş Yayıncılık Ltd., Ankara.
- Dizdar, İ. ve İ. Akıner, 2008.
“Evaluation of Cretan Immigrants Housing: İhsaniye Neighbourhood Case Study”, Tarih İçinde Mersin Kollukumu 3, 16-18 Ekim 2008, Mersin Üniversitesi, Mersin (Bildiri Sunum).
- Gökaçtı, M. A., 2005.
Nüfus Mübadelesi; Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koufopoulou, S., 2005.
Ege'yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi (Crossing the Aegean, An appraisal of the 1923 compulsory population Exchange between Greece and Turkey). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 95, İstanbul.
- Milas, H., 2002 (der.).
Göç, Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923). Küçük Asya Araştırmaları Merkezi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tümertekin, E., 1994.
“Göç”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3: 405-410. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- <http://www.giritturk.com/giritli-mubadillerde-kimlik-olusumu-t1703.html> (2008)
- <http://www.balgoc.org.tr/gocmenyerlesim.html> (2008)

Ek 1: T.C. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:

Belge 1

Mersin kasabası civarındaki Hristiyan karyesinin mahalleye tahviliyle Osmaniye olarak isimlendirilmesi talebi.

Tarih:14/R/1333 (Hicri), Dosya No:97/-2, Gömlek No:58, Fon Kodu: DH.İD

Belge 2

Mersin Muhacirin Komisyonu'nun muameleleriyle muhacir hanelerinin inşaatında hizmetleri görülenlerin taltifi.

Tarih:25/Ra/1318 (Hicri), Dosya No:2378, Gömlek No:24, Fon Kodu:DH.MKT

Belge 3

Muhacirin Komisyonu reisinin atanmasını istediği zevatin muhacirlerin işlerinin yoluna konulmasında faydalı olmayacağı ancak kararı sadrazamın vereceği.

Tarih:02/B/1276 (Hicri), Dosya No: 302, Gömlek No:104 Fon Kodu:A.MKT.NZD.

Belge 4

Adana dahilinde bulunan Sultan Gavri Evkafı, Ramazanzade Evkafı, Mersin'de Bezmialem Valide Sultan Evkafı ve defterde isimleri olan diğer vakıfların hasılat ve masarifat kayıtları.

Tarih: - , Dosya No: - , Gömlek No:24355 Fon Kodu:EV.d

Belge 5

İçel sancağında bulunan İhsaniye Evkafı, İçel Mevlevihanesi ve defterde isimleri olan diğer vakıfların musakkafat ve müstegallatının ferağ ve intikalat hasılatı ile kağıt baha ve kalemiye miktarı

Belge 6

Otuz hane Girid muhacirini namına Mersin'den Selim imzasıyla çekilen ve iskanlarının henüz yapılmadığından bahseden telgrafname münderecatı bittahkik gereğinin ifa ve inbası.

Tarih:01/S/1327 (Hicri), Dosya No:2747, Gömlek No: 47, Fon Kodu: DH.MKT

Belge 7

Girid muhacirlerinin iskanı için çeşitli vilayetlerde oluşturulan komisyonlardan Ankara, Aydın, Adana ve Mersin vilayetlerindeki komisyonlara memur olarak tayin edilen eski Siird Mutasarrıfı Süleyman Faik, eski Hudeyde Mutasarrıfı Mehmed Reşid, eski Preveze Mutasarrıfı Ahmed Vefik Efendiler ile eski Hicaz Mektubcusu Celal Bey'e harcırahlarının ödenmesi.

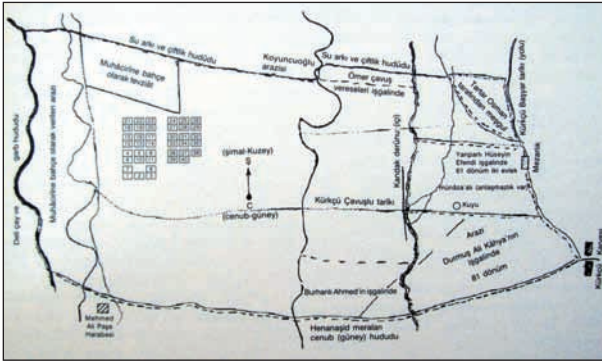
Tarih: 28/M/1317 (Hicri), Dosya No:2209, Gömlek No:23, Fon Kodu:DH.MKT.

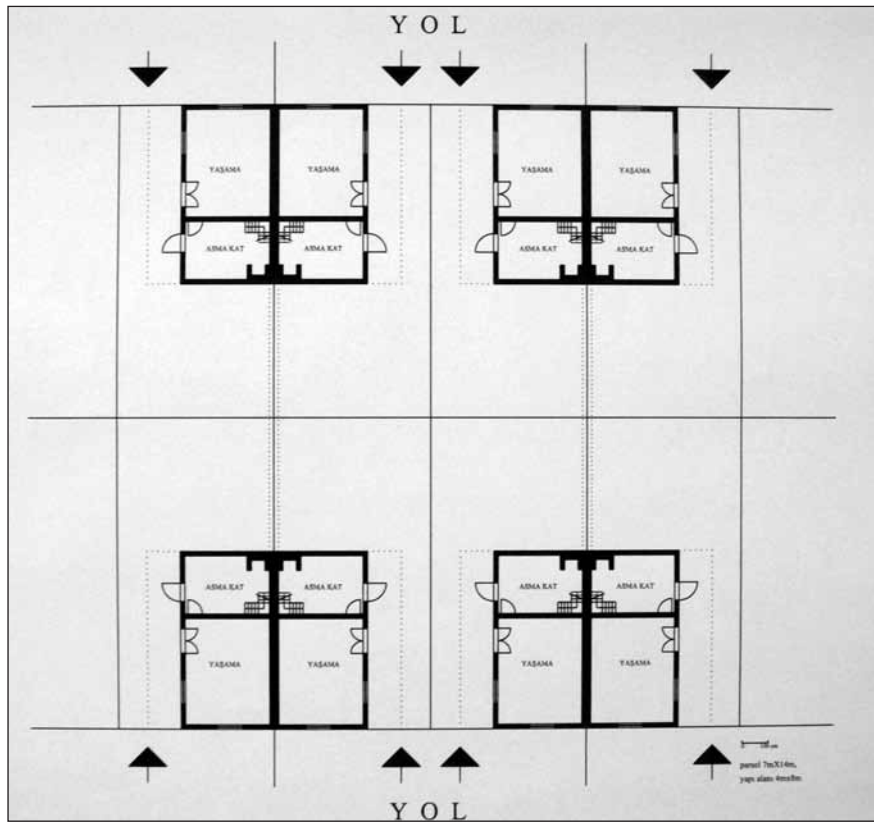
T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri:

Belge 8

Muhacir iskanına dair cetvellerin İçel'e gönderildiği.

Tarih:21/8/1916, Sayı:- , Dosya: - , Fon Kodu: 272.0.0.11 Yer No: 8.10.9.

Res.7- Konut yerleşim özellikleri

Res.8- Parsel ve yapı

Res.9- İkiz parsel ve yapı ilişkisi

Res.10- Bahçe kapısı

Res.11- Avlu ve konut girişi

Res.12-
Bahçe
avlu
konut
ilişkisi

Res.13-
Avlu
mutfak
ilişkisi

Res.14- Yaşama mekanı giriş

Res.15- Yaşama mekanı

Res.16- Ahşap tavan

Res.17- Tezgah ve ocak

Res.18-
Mutfak kapısı

Res.19-
Ocak

Res.20-
Mutfak

Res.21-
Mutfak
merdiveni

Res.22-
Merdiven
kapağı

Res.23- Pencere ayrıntısı

Res.24- Malzeme penceresi

Res.25- Ahşap çatı

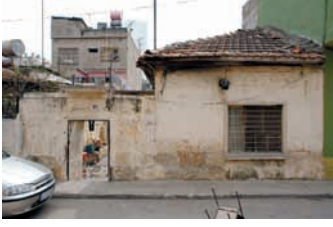
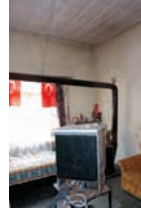
Res.26- Ortak baca

İHSANİYE MAHALLESİ 4911 SOKAK YAPI TİPLERİ		İHSANİYE MAHALLESİ 4913 SOKAK YAPI TİPLERİ		İHSANİYE MAHALLESİ 4915 SOKAK YAPI TİPLERİ	
NO.6	Fatma Bezek Evi no.7	Remziye Mutlu Evi no.14	Sevil Arabacı Evi no.26	Yasemin İnan Evi no.6	
		Semiha Kavrar Evi no.15	no.35	Metin İzdeven Evi no.8	
NO.20	Dürdane Şendağ Evi no.5	Saadet Doğruer Evi no.18	Fatma Okan Evi no.21	Emine Kurt Evi no.10	
			Gülten Koç Evi no.7	Sahipsiz no.22	

Res.27- Konut örnekleri

İHSANİYE MAHALLESİ 4915 SOKAK		
Yasemin İnan Evi no.6	Metin İzdeven Evi no.8	Emine Kurt Evi no.10
  	 	
Sahipsiz no.22	Sevil Arabacı Evi no.26	No.35
  		
Fatma Okan Evi no.21	Gülten Koç Evi no.7	
  	 	

Res. 28- İhsaniye Mahallesi 4915 Sokak'taki yapılar

İHSANİYE MAHALLESİ 4913 SOKAK		
Remziye Mutlu Evi 14	Semiha Kavrar Evi 15	Saadet Doğruer Evi 18
  	 	
Fatma Bezek Evi 7	Dürdane Şendağ Evi 5	
  	 	

Res. 29- İhsaniye Mahallesi 4913 Sokak'taki yapılar.

İHSANİYE MAHALLESİ 4911 SOKAK	
NO.6	NO.20
  	

Res. 30- İhsaniye Mahallesi 4911 Sokak'taki yapılar

A PROPOSAL FOR THE REVALUATION AND PROMOTION OF THE CULTURAL PROPERTIES WITHIN THE URBAN ENVIRONMENTS: CASE OF BULDAN

KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİNE VE TANITILMASINA YÖNELİK BİR ÖNERİ: BULDAN ÖRNEĞİ

Evinç DOĞAN

Keywords - Anahtar Sözcükler:

Buldan, cultural heritage, urban cultural properties, cultural tourism, sustainability.

Buldan, kültürel miras, kentsel kültür varlıkları, kültür turizmi, sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

The aim of this research is to raise cultural heritage awareness and to investigate how urban conservation and development can contribute to a sustainable future for the historic town of Buldan in Denizli. In other words, this study is a proposal for a re-valuation of urban cultural assets, by using the functionality of historic buildings, promoting a continuation of hand-weaving traditions and stimulating cultural interaction between local community and visitors. Cultural tourism, community-based tourism and sustainability are analyzed in conjunction with the preservation and re-valuation of cultural heritage. The research proposes that a re-valuation of urban cultural properties and improvements to the infrastructure will increase the tourism potential of the area and extend the average duration of visitor stays. Data have been collected through the Turkish Academy of Sciences-Turkey's Cultural Inventory (TÜBA-TÜKSEK) Pilot Region Studies, and plans, photographs and cultural heritage-related information has been gathered. The research describes selected cultural assets on a cultural route planned for visitors and proposes to establish a catalogue incorporating cultural route, plans, maps and related materials, as well as photographs of cultural assets taken during short visits to Buldan. The investigations shed light on how the architecture and the area can be promoted without losing sight of their historical and cultural value. This research is expected to contribute to the local community by providing ways to achieve sustainability and raising the awareness of the importance to preserve and promote cultural assets.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Denizli'nin tarihi Buldan kentinde, kentin sahip olduğu kültürel değerlerine olan farkındalığını yaratmak ve bunun sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak kentsel koruma ve geliştirme planlarına yansıtılmasıdır. Bir başka deyişle bu çalışma, en geniş tanımla ile kültür varlığı kapsamı içine giren yapıların kullanımı ve işlevselli-

ği, el sanatları geleneğinin sürdürülerek desteklenmesi, değerlendirilmesi ve tanıtımına yönelik bir öneri niteliğindedir. TÜBA-TÜKSEK (Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü) tarafından gerçekleştirilmiş olan Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları kapsamında Buldan için hazırlanan envanterler, bu çalışmanın birincil başvuru kaynaklarını oluşturmuştur. Özellikle kentsel kültür varlıkları envanteri görsel malzeme ve kültür varlıklarına ilişkin bilgi açısından çalışmaya zemin sağlamıştır.

Çalışma bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış, her ne kadar esas çalışma alanı kent merkezi ile sınırlı tutulmuşsa da, çevredeki turizm potansiyelinden de yararlanılması için geliştirilen öneriler, Buldan çevresi ile birlikte değerlendirilmiştir. Amaç ziyaretçilerin Buldan'a günübirlik olarak çekilmesi ve birkaç günlük gezi programlarına dahil edilmesi değil, burada uzun süre konaklatılmasıdır. Ziyaret süresinin uzatılması için, rota üzerinde yer alan yapıların işlevlendirilerek turizm içerisinde değerlendirilmesi öngörülmüştür. Bu niteliğiyle çalışma, kentsel kültür varlıklarının sahip oldukları tarihi ve kültürel özellikleri yitirmeden, yöreye olan ilginin artırılmasına yönelik öneriler sunmaktadır. Yeniden kullanım önerisi getirilen kentsel kültür varlıkları arasında yapılar ve yapı grupları olduğu gibi, kamusal alanlar da mevcuttur. Örnekler arasında Eski Hükümet Konağı, BELSAM, Paşalar Hanı, Eski Yukarı Park, 14 Mayıs ve Çarşı caddeleri, Morabıtlar Deresi Yolu, Dokuma Pazarı caddesi, Güroluk ve Yalçınkaya Mahalleleri sayılabilir. Çalışma, kültür varlıklarının tanıtımının, sürdürülebilir kültür turizmi yoluyla gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Tanıtımda vurgulanan geleneksel mimarideki ev-atölye birlikteliğidir. Bu çerçevede çalışma kapsamındaki yapıların çoğu yöreye özgü çıkmalı, sofalı, avlulu Türk mimarisi geleneğini de yansıtmaktadır. Buldan'ı ziyarete gelenler için kültür varlıklarını içerecek bir güzergah belirlenmiş ve yapılar bu rota üzerinde işaretlenerek öne çıkan özellikleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır. Rota üzerindeki kültür varlıklarının seçim kriterleri ve neden korunması gerektiği açıklanarak kültür turizmi ile ilişkilendirilmiştir. Rota üzerinde tescilli yapıların yer almasına dikkat edilmiştir. Ancak tüm tescilli yapıların ele alınması mümkün olmazken, özgünlük durumunu koruyan yapılar da rotada yer almıştır. Buldan'a yapılan kısa süreli ziyaretlerde rota denenmiş ve rota üzerinde ele alınan kültür varlıkları fotoğraf yoluyla belgelenmiştir. Tanıtıma yönelik diğer önerilerden birkaçı ise şöyle örneklendirilebilir: Bölge bazında tanıtım esas alınarak yakın çevrede yer alan Pamukkale, Karacasu, Tavas, Honaz, Alaşehir Belediyeleri ile ortaklaşa bir tanıtım faaliyeti gerçekleştirilebilir. Böylece bölgede var olan turizm potansiyelinden yararlanılarak ziyaretçiler daha uzun süre bu bölgede tutulmuş olacaktır. Buldan için mutlaka kent imgesini, gelenekleri ve kültürel özellikleri yansıtan bir logo tasarlanması gerekmektedir. Ayrıca Buldan İlçesi için bir web sayfası yapılarak Buldan ile ilgili bilgiler sunulmalıdır. Katalog, broşür gibi basılı ve görsel malzemeler dışında, etkinlik bazında tanıtıma ağırlık verilmelidir. Festivaller, fuarlar, kongreler ve sempozyumlar buna örnek olarak verilebilir.

Tarihi çevreleri tehdit eden rant baskısı, imar faaliyetleri ve bakımsızlık tarihi dokunun yok olmasına neden olurken, kimi tarihi kentler ise terk edilerek kendi kaderine bırakılmaktadır. Bir kentin mimari mirasını oluşturan yapılar sosyokültürel ve psikolojik anlamda tarihsel süreklilik sağlamaktadırlar. Buldan'da yüzyıllardır süregelen bir gelenek olan dokumacılığın, ev-atölye yapısı içerisinde sürdürülüyor olması ve evlerin içinde yaşamın sürmesi kültürel değerlerin korunarak günümüze aktarılmasında etkili olmuştur. Geçmişten miras kalan mevcut yapı stoku, ister tarihi eser olarak tescilli olsun, isterse yeni sayılabileceği halde işlevinin eskimesinden dolayı terk edilmiş binalar olsun, yeniden işlevlendirilmeli ve yaşatılmaya çalışılmalıdır. Amaçlanan yalnızca yapının dış görünümünü değil sosyokültürel yaşayışı yansıtan bütünsel koruma olmalı ve koruma-kullanma dengesi yaratılmalıdır. Böylece geçmişin koruma çabası bugünün gerekleriyle birleştirilebilir. Çalışmanın yerel halka, sürdürülebilirlik ve kültürel miras bilinci artırma anlamında katkıda bulunması beklenmektedir.

INTRODUCTION

Turkey has rich natural and cultural resources. Buldan, with its cultural properties and architectural elements, can be named as an example of the heritage sites. Buldan is a town of Denizli Province

in Turkey (Fig. 1) with a population of 14,966 (census 2008) in the central district only (T.C. Denizli Valiliği, 2009). Buldan has a distinct character with its archeological, ethnobotanic, urban

and rural properties as well as with its history which goes back to ancient times. Hand-weaving, which used to be the most crucial economic activity, shaped the vernacular architecture and life-style as a tradition handed down throughout the years from father to son (Batur et al., 2003). The houses of Buldan are used as both work place and living space. Handlooms were located in the basement of the houses; thus, each member of the family was born into this economic activity and tradition leading to the continuity of hand-weaving as an intangible cultural heritage (Köşklük 2001). However, the changing social and economic factors influenced the means of production. The mechanization process in production, immigration in and out to find jobs or for education purposes affected social and economic structure. There are still a decreased number of handlooms left which are actively in use. BELSAM (Buldan Handmade Arts Center) provides continuity of hand weaving and examples of the hand-made products are also being sold. The hand-woven cloth is known by the name of the town: 'Buldan Bezi' (Buldan Ticaret Odası, 2008).

TÜBA-TÜKSEK carried out 'Urban Cultural Inventory Project' in Buldan in the years 2001, 2002 and 2003. Buldan Urban Cultural Inventory Project, conducted by Prof. Dr. Afife Batur and Assoc. Prof. Aygül Ağır, is an important source for information on the urban cultural heritage of Buldan with a list of cultural inventories, thus making Buldan operational for further projects and research. For this reason, Buldan is chosen as an example in an attempt to extend previous research through suggesting revalorization for cultural properties and promoting them with their prominent features, cultural and historical values.

AIM OF THE STUDY

The research takes a holistic approach to the preservation of cultural heritage in Buldan. In this context, it is aimed to keep the cultural properties alive with their genuine qualities as well as to reevaluate interior uses of the old buildings through creating a potential to be reused with respect to today's needs. In this way, it would be possible to make use of the existing buildings economically as well as to transmit historical values to the future. Hand weaving, an example of intangible cultural heritage which was at risk of diminishing, can be

safeguarded through the efforts to preserve and promote cultural values.

The conservation of cultural assets can be both the cause and the result of touristic activity. The cultural values attract tourists to the historical area whereas tourism may contribute to conservation by generating economic revenue which can be used for conservation purposes in return (Orbaşlı 2000). On the other hand, while attracting tourism due to these aspects, a historical town and its components can be destroyed by the high numbers of mass tourists. The visitors' traffic has to be managed carefully in order to prevent the negative impacts of tourism (Van der Borg and Gotti 1995). The tourism's trends are also changing: the 'mass' type is eventually developing into a more culture-oriented type (Barut 2004). One of the most crucial points is raising awareness for cultural and urban heritage in the local inhabitants as well as in the transitional visitors.

In sum, the aim of the study is to incubate a project for revalorization and promotion of urban heritage not only through providing continuity of intangible cultural heritage and revitalization of urban spaces, but also by means of creating tourism potential for sustainable development in the area.

SCOPE OF THE STUDY

The study concentrates on the urban cultural properties and limits the study area to Buldan historical town center (Fig. 2). This is mostly due to limited time and resources to operationalize the research. Nevertheless, recommendations are made for evaluating Buldan with its environment in order to utilize tourism potential in the region (Fig. 3).

The scope of the study and the concentration on urban scale requires visual mapping of the area. The analytical part of the study draws upon the following data material collected:

- Visual materials such as maps, plans, photographs which were collected through short visits to Buldan for field study in September 2006 and April 2008.
- TÜBA-TÜKSEK Buldan Urban Cultural Inventory also provided visual materials and a list of cultural properties. Information as to whether a property was registered or not was also acquired. Priority is given to registered cultural properties.
- The Buldan pilot region studies of TÜBA-TÜKSEK apart from the Urban Cultural Inventory,

such as rural cultural inventory or archeological inventory, books, articles and theses about Buldan are investigated for additional information.

METHOD

The research suggests modeling a cultural route for visitors. The cultural route provides better management of visitor traffic and contributes to the promotion of cultural properties (Mossetto 1995). The research also includes recommendations for reuse of historical buildings for accommodation facilities to prolong the duration of stay which would increase expenditure and enable cultural interaction between the hosts and visitors at a higher level. Then comes the question of sustainability. Not only the needs of visitors but also the needs of local people should be taken into consideration to provide a community based tourism in the area. The important point is that tourism should be recognized as a tool for sustainability, and tourism development should be carefully planned (Coccossis and Parpairis 1995).

DESIGNING CULTURAL ROUTE

When designing the route, firstly a selection of cultural properties is made through the information gathered from TÜBA-TÜKSEK Urban Cultural Inventory for Buldan including a list of cultural properties, information on map sections, registry situation and visual materials such as plans. Then the selected cultural properties are spotted on the map and a design of the route is made virtually (Fig. 4-5). The route is planned for a daily excursion and composed of two parts. The first section, shown in red, starts from the town center (Dört Eylül İlkokulu) and heads towards 14 Mayıs and Çarşı streets (Fig. 6) where the shops are located and textile products are sold. Then it continues to the upper town to the oldest settlement, namely “Güroluk Mahallesi”. There is also an optional part in this section available for visitors which is shown in blue and connects to first section. The reason why it is optional is that the land is not suitable for walking in some parts and it is very steep, but it is interesting to see the “Morabıtlar Deresi” (Fig. 7) area and its panoramic view. Eski Yukarı Park serves as a meeting point and the start point of the second section, which is shown in purple. It concentrates

on the town center and also includes some examples of cultural properties in the down town area. During short visits to Buldan the route was tested and operationalized.

SELECTION OF CULTURAL PROPERTIES

Priority is given to properties that reflect aesthetic and historical values and those that are registered. However, it is not possible to cover all the registered properties due to the feasibility of the project since the route should be continuous and able to be completed in a reasonable amount of time. That is also why the route is limited to a certain area and the properties outside the limits are not included in the project. The houses such as “Avraloğulları Evi” (L21.B2.124), “Tarakçı Evi” (L21.B2.184), “Veliğalar Konağı” (L21.B2.236) or public spaces such as “Eski Yukarı Park” (L21.B210) or “Eski Hükümet Konağı” (L21.B2.8) are also included due to their recognition and historical values (Appendix 1.)

RECOMMENDATIONS FOR REVALUATION OF CULTURAL PROPERTIES

Urban Areas

“Güroluk”, one of the oldest settlements in Buldan, is located on the hillside with a panoramic view of the town. Thus it is very suitable for the reuse of old houses as pensions. Some houses in “Yalçınkaya” can be also recommended for accommodation proposes since the houses in this district still retain their historic qualities. Streets such as “14 Mayıs” or “Çarşı” (Fig. 6) are places where there are intense trade activities. Trade also makes the social life livelier as there are textile shops along the street. These areas should be rearranged in order to contribute more to the social and economic life. They should not contain just a few shops where people spend little time for shopping and then leave the area. The proposed arrangement could be a revitalization of the areas rather than a refunctioning. Not only trade areas but also streets such as “Dokuma Pazarı” (Fig. 6) can be revitalized though demonstrations of hand-weaving in the old houses of Buldan, attracting visitors to this area to increase social and cultural interaction. Again, regeneration of urban spaces is crucial as the historical fabric is damaged; therefore, restorations and renovations should be made. Attention should

be paid not only to the areas with historical values but also to areas with natural beauty. “Morabitlar Deresi Yolu” (Fig. 7) is a path along the river where the cultural and natural properties coexist. However, the path is not suitable for walking. Improvements could be made using natural materials such as wood and stone. “Kayalar” street (Fig. 7) is another example where a good panoramic view can be found. The wrecked house on the street should be renovated and the architectural fabric on the street should be revitalized.

Not only roads, streets and walking paths but also parks are examples of urban areas where attention should be paid. “Nuri Akin Parkı,” which is also called “Eski Yukarı Park” by local people, has a significant place in the social life of Buldan as a public gathering place. Fig. 8 shows Eski Yukarı Park. The photograph was taken in 2001 before the name of the park had changed to “Nuri Akin Parkı”. Not only was a new name given but also new landscaping was completed. However the park has lost its original identity as a result of the arrangements. Thus, revitalization of the park and continuation of its function as a public space in the social life of Buldan is crucial. The old coffee house, which is called “Moramid’in Kahvesi” (Fig. 8), can be given as another example of a public space that needs renovation.

Buildings

Old Government Office (Eski Hükümet Konağı, Inventory no: L21B0008)

Fig. 9 demonstrates the building in 2001 before its demolition in 2008. The reason for the demolition of the building by the Buldan Municipality is stated as damage and danger of collapse. Recently the Buldan Municipality has begun reconstruction of the building. Eski Hükümet Konağı, with its central location, can serve as a cultural center where short course programs or summer courses such as arts (hand-weaving, wood painting, ceramics etc.), folklore, history, language etc. can be offered both to local people and to visitors. A similar example where a historical building is reused through cultural activities is Adatepe Taşmektep, which is located at the Adatepe village of Çanakkale Province in Turkey. The historical building of the primary school in the village which was closed down in 1985 has been rented from the Municipality and transformed into a culture center where courses and workshops

on philosophy, art, history of art, literature, etc. are offered. Such projects raise the awareness to the area while offering local people and visitors opportunities for self-development. Also there can be a library and archive center established in the culture center where sources and visual materials about Buldan can be found. The collection of the library and archive center should be accessible through the internet to facilitate the dissemination of information and attract researchers to Buldan.

Paşalar Hanı (Inventory no: L21B0011)

In Seljuk and Ottoman time, Hans, as they are located on the trade routes, served for accommodation, eating and drinking as well as for commercial purposes. The building shown in Fig.10 is highly damaged and emptied. Nevertheless, it is still possible to see traditional ornaments and decorations on the walls and ceilings. It should be renovated in accordance with its main function in the past. Examples from the traditional cuisine of Buldan can be offered in its restaurant and local hand-made product and Buldan Bezi can be sold in the shops and outlets located on the ground floor. The Han also has a crucial role in answering the capacity need for accommodation. Its central location (Çarşı Mahallesi) is advantageous to organize events and to contribute to social life of Buldan as well. Nevertheless, keeping the traditional decoration and original qualities of Paşalar Hanı should be at central focus when suggesting reuse of the building.

Buldan Handmade Arts Center (BELSAM)

BELSAM was founded by the Buldan Governorship Social Assistance and Solidarity Foundation in 1999 in order to revitalize hand-weaving, which is the main economic activity in Buldan. This is done through increasing the number of handlooms. Also hand-made products are sold at BELSAM which is generating economic revenue (Fig. 11).

A textile museum should be founded in Buldan in order to raise awareness, to protect cultural values, to communicate these cultural values to the public and to demonstrate examples of hand-woven clothes and traditional hand-weaving methods. BELSAM can serve as a textile museum as it is already a place where hand-weaving is preserved. On the other hand, a historical building can be suggested for this purpose as it can contribute to

both the revitalization of hand-weaving and the revaluation of a cultural property at the same time. The demonstration of hand-weaving activity would also enhance the cultural interaction between the local people and visitors.

RECOMMENDATIONS FOR PROMOTION OF CULTURAL PROPERTIES

There is a tendency in the tourism sector towards destination branding. The cultural properties of Buldan should be realized through a destination branding strategy and promoted through correct marketing strategies. The attraction of visitors to the area will be possible through promotion activities. However, the historic town center of Buldan has neither sufficient resources nor facilities to serve as an attraction center at present. For this reason, a strategy for promotion of Buldan and its periphery should be taken into focus. To give an example, Tavas, a county of Denizli, is famous for tapestry. Pamukkale, located very close to Buldan, is an important attraction center for its natural beauties as well as its cultural and historical resources in the ancient ruins of Hierapolis. The ancient city of Aphrodisias at Karacasu, a county of Aydın, has taken its name from the magnificent temple dedicated to Greek Goddess Aphrodite. On the other hand, Buldan is located at the heart of an area that gained importance during the birth and sprawl of Christianity. It is asserted that the first Christian church was founded by St. Epaphra in Colossae and one of the seven churches is located in Laodikeia. In addition to these two ancient cities, it is said that the ancient city of Philadelphia in Alaşehir retains one of the seven churches of Christianity as well. Thus, the area has the potential to attract visitors around a religious theme. In this sense there should be positioning done on the regional basis as well as on the thematic basis. Fig. 3 shows Buldan and the touristic attraction centers in the surrounding areas.

The Municipalities should take joint action and give weight for promotion activities by driving cultural properties forward which may attract visitors to the area. For instance, tourists visiting Aphrodisias can be guided to visit Laodikeia, which is also known for its wool and textile industry. The visitors should be kept in the area for long enough to visit other sights such as Tavas, thus contributing to the promotion of hand-weaving. Tourist accommodations can be

centered in Buldan, so that visitors would have the chance to better recognize the environment and interact with local culture instead of just passing by.

Besides the surrounding attraction centers with historical and cultural assets, the rural area of Buldan is rich in natural and ethnobotanic resources such as Süleymaniye Lagoon or “Yayla Gölü” as it is called locally. The “Kestane” and “Vakıflar” area is suitable for organized trekking (Doğan 2006).

Thus, it can be said that Buldan, together with its periphery, offers different types of tourism activities. The fact that a variety of tourism types ranging from cultural tourism to eco-tourism, health tourism or special interest tourism are available to the visitors, also makes it possible to spread tourism activities both geographically and seasonally. This is important because it enables tourism activity to generate economic revenue throughout the year and throughout the region, thereby leading to sustainability. It also supports the desired outcome from the development of tourism in the area which is longer stays and more cultural interaction rather than short visits and just sightseeing. Table 1 indicates examples of tourism types that can be realized in the area:

Similarly, the promotion activities should aim to focus on long-term and sustainable strategies and the creation of a lasting urban image (MacCannell 1989). The first step to be taken in order to achieve this, is designing a logo for the town which represents its image and cultural assets. The Buldan Municipality could organize a contest which will also encourage people to take initiative and foster social involvement. The logos currently used by the Buldan Municipality and Buldan Governorship are very complicated in design and far from representing the cultural identity. The logo of Gaziantep created for the “Brand City Gaziantep Project” (Marka Şehir Gaziantep Projesi) and registered to the Gaziantep Chamber of Industry and the logo of Denizli designed by the Young Businessmen’s Association of Denizli can be given as good examples which represent cities with their prominent features such as Pamukkale in Denizli or pistachio nuts in Gaziantep.

It is not enough to develop a city image alone. Investments should be made in cultural products and weight should be given to public relations and events regarding promotion activities such as festivals, fairs, congresses and conferences (Morgan 2007). Festivals are examples of events which integrate with the city

Tourism Types	Potential Assets
Cultural Tourism	<u>Architecture</u> • Old Buldan Houses • Other historical buildings and cultural properties (Eski Hükümet Konağı, Paşalar Hanı, fountains, Turkish baths) <u>Archaeology</u> • Tripolis • Hierapolis • Laodikeia • Colossae <u>History and Culture</u> • Oral history (folklore, traditional songs, legends) • Handicrafts and hand weaving
Health Tourism	• Yenicekent & Karahayit water springs and thermal baths • Pamukkale
Ecotourism	• Yayla Gölü (Wetlands)
Faith Tourism	• Hierapolis, Tripolis, Colossae, Laodikeia
Special Interest Tourism	• Gastronomy
Convention Tourism	• Congress, symposium, conference (Textile, ethnobotanik etc.) • Scientific meetings

Tab. 1 - Tourism Types and Potential Assets in Buldan (Doğan 2006)

image and identity such as the Antalya Golden Orange Film Festival. Festivals also give an opportunity to promote cultural properties and attract visitors to the area. In this sense Buldan Textile and Handicrafts Festival should be recognized as an opportunity for promoting hand-weaving and cultural assets rather than being a time for festivities. Similarly, congresses and conferences organized around ethnobotanic, textiles, tourism, culture and historic themes can balance the demand gap between high season and low season. Also conferences will attract academics and experts with different backgrounds, thereby raising interest in the area. The publications and proceedings of the conferences will provide dissemination of information. It should also be noted that repetition of the events on a yearly basis will help to create a habit towards attendance. In this regard, fairs have a significant role. For instance, the fair booths should be located at the same section of the fair hall which is closely related to positioning and consumption

behavior. Fairs such as gastronomy or EMITT tourism fair also promote local tradition and culture. Therefore, these events facilitate face to face interaction and promote better recognition of the local culture.

The primary goal is to increase domestic demand at first hand as the cultural interaction with local tourists would be easier. The important thing is satisfaction of the tourists for repeated visits. It should be noted that people give more credence to the word of acquaintances than to the press and media. Therefore, word of mouth is an effective way of marketing and more tourists with similar profiles would be attracted to the area. On the other hand, providing correct and complete information is an important point false expectations would result in disappointed visitors. The information for visitors can be considered in three stages:

1. Before visit: Written and published materials such as brochures, catalogues, or books and visual channels are useful to give an idea about the

destination. It can even influence the decision to choose a destination. Online reservations are useful to control demand at the pre-arrival stage.

2. On-site: Signs should be located in appropriate points to guide visitors. Also visitors should be informed about other attractions centers close by.

3. After visit: It is not possible to visit everywhere and see everything. Nevertheless, photographs and visual materials, blogs on the internet would provide more information about the site. The goal is repeated visits (Buhalis et al. 2006).

In this sense, the first thing to do is to design a website for Buldan in order to provide information for visitors. When these stages are considered, the effectiveness of the events for promotion can be better understood as they are pertinent to all three of them.

RECOMMENDATIONS FOR FURTHER STUDIES AND CONCLUSION

The research concentrates on Buldan historic town center and is an example for a number of cases which are similar to Buldan in terms of preservation and revaluation of cultural heritage. The cases can be varied and the case of Buldan can be broadened through focusing on cultural heritage planning and management aspects. Also, further studies can be conducted on issues related to visitor management and carrying capacity as well as positive/negative impacts of tourism (if any).

It is preferred to limit the study to the urban scale and concentrate on urban cultural properties. However, it should be taken into consideration that the rural area and the surrounding attraction centers in the region are very rich in terms of cultural and natural values. Thus, further studies should be extended to these areas.

Furthermore, attention should be paid to the use of information technologies in the tourism industry. Online-reservations and applications for planning and promotion are important because the use of the internet has become very common. Promoting Buldan through electronic channels can be a research subject alone. Virtual tours in the old town can be designed and made available on Buldan's website to provide visual information to visitors prior to their visit. A similar project has been

implemented in Olympia City of Greece. The "ARCHEOGUIDE" project is a mobile guide system providing navigational assistance and a 3-D virtual tour of the area. In addition, GIS (Geographical Information Systems) is a useful tool to make effective use of the tourism potential in Buldan. The database can be made available through the internet so that a large number of users/visitors can access information. Not only the urban cultural properties but also the archeological and rural cultural properties can be registered to the GIS database.

The built vernacular heritage is the fundamental expression of the culture of a community, of its relationship with its territory and, at the same time, the expression of the world's cultural diversity. The homogenization of culture and of global socio-economic transformation threatens survival of vernacular structures all around the world. These economic, cultural and architectural forces influencing the built environment must be addressed by communities and also by governments, planners, architects, and conservationists and by a multidisciplinary group of specialists (ICOMOS 1999).

The main objective is to save historic towns and their cultural properties and to keep them alive through combining reuse with today's needs while transmitting cultural assets into the future. Interdisciplinary work should be undertaken for the implementation process. Although sometimes it can slow down the process, top-down policies should also be eliminated as they ignore the needs of the society and may lead to social exclusion (Binan and Binan 2005). In addition, top-down policies follow standard procedures which are insufficient to answer regional and cultural diversity and thus result in the standardization of cultural properties (Türkyılmaz and Türkyılmaz 2006). Change is unavoidable. The important thing is to control the dimensions of change and to provide a planned and sustainable development.

Tourism development in the area can be both an opportunity and a threat. Tourism should not be the goal but instead it should be the result of heritage consciousness. This way, it would also maintain interest to the area and attract visitors who intend to have an authentic cultural experience.

REFERENCES

- Barut, A., 2004.
“Turizmde Kazanan Ve Kazandıran Ülke Türkiye”, Hotel Forum-2004, Berlin <http://www.turizm gazetesi.com /articles/article.aspx?id=18355> [15.09.2007]
- Batur, A., A. Ağır, N. Köşklük and Z. Öngül, 2003.
“TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması 2002 Yılı Raporu”, N. Başgeçen (ed) *Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları Buldan 2/2*: 17-33. TÜBA-TÜKSEK Yayınları: 2/2, İstanbul.
- Binan, Ulusoy D., and C. Binan, 2005.
“An Approach for Defining, Assessment and Documentation of Cultural Heritage on Multi-Layered Cities, Case of Bergama (Pergamon) – Turkey”, *ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium I*: 40-50. Xian, Chine.
<http://www.international.icomos.org /xian2005/papers/1-8.pdf> [12.06.2007]
- Buhalis, D., R. Owen and D. Pletinckx, 2006.
“ICT Applications for World Heritage Site Management”, A. Leask and A. Fyall (eds.) *Heritage Site Management*: 125-145. Butterworth-Heinemann, London.
- Buldan Ticaret Odası, 2008.
Buldan Ticaret Odası official website
http://buldanticaretodasi.org.tr/index.php?option=com_content&task=category§ionid=6&id=16&Itemid=51 [26.10.2008]
- Coccossis, H. and A. Parpairis, 1995.
“Assessing the Interaction between Heritage, Environment and Tourism: Mykonos”, H. Coccossis and P. Nijkamp (eds.) *Sustainable Tourism Development*: 127-140. Avebury, Hong Kong.
- Denizli Yıllığı, 1967.
Denizli Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Doğan, E., 2006.
“Buldan’ın Kültürel Varlıklarının Değerlendirilmesi ve Turizm Potansiyeli”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri 1*: 251-260. Ofset Matbaacılık, Ankara.
- ICOMOS, 1999.
Charter on the Built Vernacular Heritage, Documentation Centre UNESCO-ICOMOS,
http://www.international.icomos.org/charters/vernacular_e.htm [02.04.2009]
- Köşklük, N., 2001.
Buldan Tarihi Çevre Dokusu Araştırması. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- MacCannell, D. 1989.
The Tourist: A New Theory of the Leisure Class. Macmillan Press, London.
<http://www.plymouth.ac.uk/staff/kmeethan>
- Morgan, N., 2007.
“Destinasyon Markalarını Geliştirmek/ Yerel ve Global Mücadele”, A.G. Aksungur and J. Katsal (eds.) *Turizmde Markalaşma Seminer Raporu*: 18-21. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 26-28 Eylül 2007, Palma de Mallorca, İspanya.
www.turizmdebusabah.com/images/0142008_Turizmde_Marklasma_Semineri_rapor.pdf [20.10.2008]
- Mossetto, G., 1995.
“An Alternative Route in Venice”, J. van der Borg (ed.) *Proceedings of the International Seminar “Alternative Tourism Routes in Cities of Art”*: 123-131, Venice, Italy.
- Orbaşlı, A., 2000.
“Is Tourism Governing Conservation in Historic Towns?”. *Journal of Architectural Conservation* 3, 7-19.
- T.C. Denizli Valiliği, 2009.
Denizli’de Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları
<http://www.denizli.gov.tr/web/modules.php?name=News&file=print&sid=699>
- TÜBA-TÜKSEK, 2001.
TÜBA-TÜKSEK 2001 yılı Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları: Buldan, unpublished visual material.
- Türkyılmaz, Ç.C. and E. Türkyılmaz, 2006.
“UNESCO Konferansı Hakkında Notlar: World Heritage and Contemporary Architecture-Managing The Historic Environment”, *Megaron* 2-3: 163-169.
http://www.megaron.yildiz.edu.tr/yonetim/dosyalar/0203_08_TURKYILMAZ_C.pdf [10.10.2008]
- Van der Borg, J. and G. Gotti, 1995.
Tourism and Cities of Art. UNESCO/ROSTE Technical Report 20, UNESCO, Venice.
<http://www.buldan.bel.tr>
<http://www.buldan.gov.tr>
<http://www.denizliso.tobb.org.tr/duyurular/afyon.pdf>

APPENDIX 1: Buldan urban cultural inventory list

Inv. No	Type/Name	Plot no.	Parcel no.
L21.B2.8	Eski Hükümet Konağı	15	24
L21.B2.10	Eski Yukarı Park	16	5
L21.B2.11	Paşalar Hanı	17	9
L21.B2.124	Avralıoğulları Evi	39	1
L21.B2.184	Tarakçı Evi	52	1
L21.B2.236	Veliâğalar Konağı	65	8

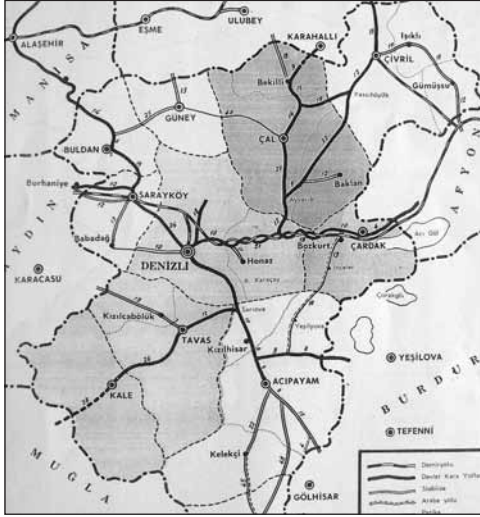
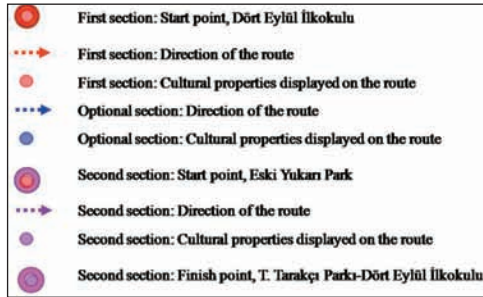
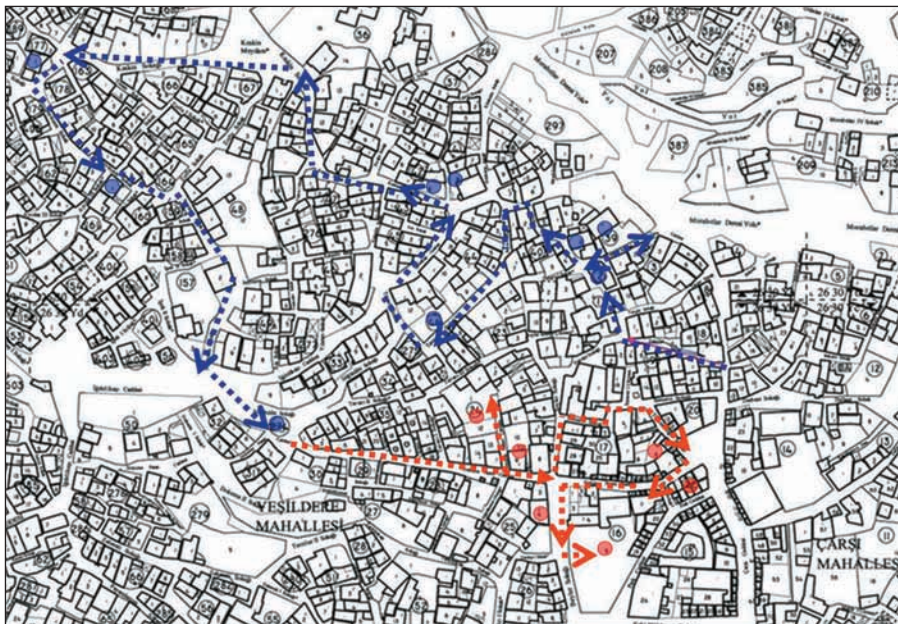
Fig.1-
Map of
Denizli
(Denizli
Yılı, 1967)Fig.2- Working area in Buldan town center
(TÜBA-TÜKSEK, 2003)Fig.4-
Route
legendFig.3- Buldan and surrounding cultural and historical
sites in the areaFig.5-
Sample of
cultural route
designed
for visitors

Fig.6a-
14 Mayıs
Street

Fig.6b- Çarşı Street

Fig.6c-
Dokuma Pazarı
Drive

Fig.7a-
Morabıtlar
River Road

Fig.7b-
Kayalar
Street

Fig.7c-
Wracked
building
on
Kayalar
Street

Fig.8a- Public Spaces: Eski Yukarı Park

Fig.8b- Public Spaces: Mormaid'in Kahvesi

Fig.9a- Eski Hükümet Konağı
(TÜBA-TÜKSEK, 2001. L21B0008)

Fig.9b- Eski Hükümet Konağı

Fig.10a-
Paşalar Hanı
(TÜBA-TÜKSEK, 2001.
L21B0011).

Fig.10b-
Paşalar
Hanı

Fig.10c-
Paşalar
Hanı

Fig.11a-
BELSAM
(Belsam
broşürü)

Fig.11b-
BELSAM
(Belsam
broşürü)

KASTAMONU HAMAMLARI ENVANTERİ

INVENTORY OF THE KASTAMONU BATHS

Kemal Kutgün EYÜPGİLLER

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Kastamonu, mimari, hamam, koruma, Beylikler Dönemi, Osmanlı Dönemi.

Kastamonu, architecture, bath, preservation, Pricipalities Period, Ottoman Period.

ÖZET

*Beylikler ve Osmanlı Dönemi'nde Kastamonu'da çok sayıda hamam inşa edilmiştir; bunlardan Çobanoğulları Dönemi'ne tarihlenen iki hamamla birlikte, Candaroğulları Dönemi'ne tarihlenen dört hamamdan üçünün günümüze ulaştığı, Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen yedi hamamdan ise sadece birinin günümüze ulaşmadığı belirlenmiştir. Honsalar ve Yakup Ağa hamamları günümüze ulaşmayan Kastamonu hamamlarıdır. Vakıf ve Saray hamamları, harap olmakla birlikte, bütünlüğünü koruyan yapılar-
dır. Firenksah Hamamı'nın ise sadece sıcaklık bölümü günümüze ulaşmıştır.*

Hamamlarda yaygın olarak, haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli sıcaklıklı plan şemasının uygulandığı görülmektedir. Bu grupta Firenksah (1262), İsfendiyyar Bey (15. yy), Yakup Ağa (1547), Arabapazarı (erkekler bölümü) (1506) hamamları yer almaktadır. İkinci grubu ise ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çifte halvetli hamamlar oluşturur. Kale (Saray) (1460), İsmail Bey (1460), Arabapazarı (kadınlar bölümü), Çifte (1514), Dede (1514) hamamları bu gruptadır. Soğukluk, sıcaklık ve halvet bölümü eş odalar halinde olan Saray Hamamı ve altıgen sıcaklıklı Vakıf Hamamı, sahip oldukları plan şeması ile bu plan tiplerinin Kastamonu'daki tek örneklemeleridir.

ABSTRACT

Numerous bath were constructed at Kastamonu during the time of both the Principalities (Beylik's Period) and the Ottomans; among those two from the time of Çobanoğlu Principality, three of the known four from Candaroğulları Principality and six from the known seven of the Ottoman Period bath have survived to present. The Honsalar and Yakup Ağa bath are the one that had been destroyed. The Vakıf and Saray bath, though rather in poor conditions, have still preserved their wholeness; of the Firenksah bath, only the caldarium have been preserved to present.

The conventional plan type of the bath consists of cross-like setup of iwans-or vaulted rooms, where the cornerns function as tepidariums. This set-up bath is to be seen in Firenksah (1262), İsfendiyyar Bey (15th century), Yakup Ağa (1547), Arabapazarı (mens section 1506) buildings. A second plan type consists of a central domed space with lateral tepidariums and double halvet or private rooms. Kale (Saray) (1460), İsmail Bey (1460), Arabapazarı (womans section), Çifte (1514), Dede (1514) baths are in this group. On the other hand, the Saray bath with even set-up of frigidarium, tepiderium and private sections and Vakıf Hamamı with hexagonal tepidarium are the sole examples of those plan types at Kastamonu.

GİRİŞ

Hamamlar, tüm Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Kastamonu kent yaşamında da önemli bir yere sahiptir¹. 19. yüzyılın ortalarına dek 5-6 bin nüfuslu bir yerleşme olduğu bilinen kentte çeşitli dönemlerde inşa edilen hamamların sayısının 13'e ulaşması, su ve temizlik kültürünün orta ölçekli bir Anadolu kentindeki önemini vurgulamaktadır. Kaba bir hesaplama, hamam başına ortalama 400 kişinin düşmesi dikkate değer bir sonuçtur.

Kentte, 12. yüzyıldan başlayarak 1292 yılına dek süren Çobanoğulları Dönemi'nde iki hamamın varlığı saptanmıştır. Candaroğulları (1292-1461) Dönemi'nde ise dört hamam öncekilere eklenmiştir. Son olarak Osmanlı Dönemi'nde kentte yedi hamamın inşa edildiği, mevcut hamamlardan ve arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

ÇOBANOĞULLARI DÖNEMİ HAMAMLARI

Kastamonu'da Çobanoğulları Dönemi'ne tarihlenen iki hamam bulunmaktadır.

FİRENKŞAH HAMAMI

Hamam, Hepkebirler Mahallesi'nde, Nasrullah Camisi önündeki meydanın kuzeybatı köşesinde yer almaktadır (Res. 1-3). Yapının günümüze ulaşan bölümü; köşegenlerinde halvet odaları bulunan, üç yanına birer eyvanın yerleştirildiği, dördüncü kenarından ılıklığa geçilen kare planlı sıcaklık mekanından oluşmaktadır. Hamam, dıştan dışa 17,15x13,54 m boyutlarındadır (Res. 4-5).

661H./1262-3M. yılında Emin Cemaleddin Firenkşah tarafından çifte hamam olarak yaptırılmıştır (Behçet 1341: 110). 1130H./1717-8M. yılında geçirdiği bir yangının ardından ve 1170H./1756-7M. yılında yeniden onarılan hamam (Gökoğlu 1952: 363), 1205H./1790-1M. yılından önce bir kez daha yangın geçirmiş ve bu tarihte "sermimar" Abdülbaki Bey ve vakfın mütevellisi Bahri Ali Çelebi'nin dahil oldukları bir heyet hamamda inceleme yaparak keşif hazır-

lamıştır (KŞSD no. 432.22). En fazla zararı camekan ve külhanın gördüğü ve onarımın 550 kuruşa çıkacağına hesaplandığı anlaşılmaktadır.

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren harab olmasından dolayı çalıştırılmayan hamam, 1935 yılında etrafındaki yol kotunun yükselmesiyle kuzey ve batı yönlerde 10 m kadar yoldan aşağıda kalmış, bu dönemde hamamın yıktırılarak yerine gelir getirici bir yapının inşa edilmesi Vakıflar İdaresi'nce planlanmıştır (Yaman 1935: 91). Hamam yıktırılmamış, ancak 1950 yılında kapı ve kubbe boşlukları Belediye tarafından doldurularak arsa hâline getirilmiştir (Gökoğlu 1952: 363).

Hamama 1962 yılında tekrar müdahale edilmiş, üzerindeki dükkanlar yıktırılarak etrafı açılmış, daha önce yıkılmış olan sıcaklık kubbesi 1964 yılında yeniden inşa edilmiştir. 1979 yılında güney cephesinde 1,60 m'lik bir kapı açılarak ticari amaçlı kullanım gündeme gelmiş, son olarak Ankara Koruma Kurulu 2.7.1992 tarih ve 2486 sayılı kararı ile, sunulan restorasyon projesini uygun bulmuştur (VGMA Dosya no. 37.01.01/12).

Hamam, S. Eyice'nin, "haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli tip" olarak tanımladığı hamamlardandır (Eyice 1960: 83). Eyice, bu şemanın, Firenkşah Hamamı'nda olduğu gibi, iki veya üç eyvanlı varyantları olduğunu kaydetmiştir (Eyice 1960: 108-109). Konya Sahip Ata (veya Sultan) Hamamı (1270-1280), Firenkşah Hamamı ile aynı yüzyılda inşa edilmiş, aynı plan şemasını taşıyan bir hamamdır².

VAKIF HAMAMI

İbn Neccar Mahallesi'nde aynı adlı sokaktadır (Res. 6-7). Kuzeybatı köşesinden İbn Neccar Camisi'ne bitişiktir. Hamama 12,20x12,80 m boyutlarında kareye yakın planlı, iki katlı soyunmalık bölümünün üst katından girilir. Bu kat, ahşap dikmelerle taşınan galeri biçimindedir. Ahşap bir merdivenle inilen, soyunma kabinlerinin yer aldığı alt katın ortasında mermerden sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Soyunmalığın ahşap çatısının ortasında büyük boyut-

¹Kastamonu'nun kentsel gelişimi ve mimari mirası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Eyüpgiller 1999.)

²Kastamonu'da, haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli tipte inşa edilmiş diğer hamamlar için bkz. Bey Hamamı.

lu bir ılıklik yer almaktadır. Kare planlı ılıkliktan geçilerek ulaşılan, ortasında elipsoidale göbekteşı bulunan sıcaklık altıgen planlıdır. Altıgenin bir kenarı 4,20 m boyutundadır. Kubbe ile örtülü bu mekânın kenarları 1,20 m derinliğinde yarım daire nişlerle genişletilmiştir. Altıgenin köşegenlerinden geçilen üç halveti vardır. Külhan bölümü ahşap sundurma çatı ile örtülüdür. Hamam günümüzde kullanılmamaktadır (Res. 8).

672H./1273-4M. yılına tarihlenen Atabey Gazi Camisi'nin vakfından olan hamamı, büyük bir olasılıkla Çobanoğulları'ndan Muzafferredin Yavlak Arslan yaptırmıştır (Gökoğlu 1952: 363; Bilici 1991: 50, dipnot 4). 1135H./1722-3M. yılında onarım gerektiren yapıyı mütevellisi Seyyid Mehmed'in onarım yaptırmaması şikayet konusu olmuş (Erdoğan 1968: 193), 1317H./1899-90M. yılında yine harap olduğu anlaşılan hamam, 29.466,5 kuruş harcamayla onarılmıştır (İrade Evkaf, 1317 Zilhicce 17).

Ancak, hamamın mimari yapısı 13. yüzyıl izleri taşımamakta, geçirdiği onarımlarla köklü değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Türk hamam mimarisinde altıgen sıcaklık şeması az rastlanan bir uygulamadır. S. Eyice, planı altı köşeli sıcaklıklı hamamları, planı yedi ve sekiz köşelilerle birlikte "yıldızvari sıcaklıklı hamamlar" başlığı altında ele almaktadır (Eyice 1960: 83). En eski altıgen planlı sıcaklık uygulaması 15. yüzyıl sonlarında II. Bayezid'in sadrazamı Mesih Mehmet Paşa tarafından yaptırılan ve Nasuh Paşa adıyla anılan Bursa'daki hamamdır (Yalman 1984: 102). Mimar Sinan'ın eseri olan Kılıç Ali Paşa Külliyesi'nin hamamında (1580) da aynı şema uygulanmıştır. Her iki hamamın sıcaklığında altıgenin kenarları eyvanlar ile genişletilmiştir. 1609-1617 yılları arasında inşa edilen Sultan Ahmet Külliyesi içerisinde, Arasta'nın batısında yer alan hamamda altıgenin kenarlarından halvetlere giriş verildiği görülmektedir. Sözü edilen son hamam, küçük boyutlu olmasıyla önceki örneklerden farklıdır. Kastamonu'daki bir başka altıgen sıcaklık şemalı hamam Ferhad Paşa Hamamı'dır. Bu bilgiler ışığında Vakıf Hamamı'nın 15.-17. yüzyıllar arasında bugünkü görünümünü aldığı anlaşılmaktadır.

CANDAROĞULLARI DÖNEMİ HAMAMLARI

Kastamonu'da Candaroğulları Dönemi'ne tarihlenen dört hamamdan üçü günümüze ulaşmıştır.

İSFENDİYAR BEY HAMAMI

Cebrail Mahallesi, Saray Camisi Sokak üzerinde, Askerlik Şubesi'nin kuzeyindedir (Res. 9-10). 14,42x12,90 m boyutlarında dikdörtgen planlı, ahşap galerili soyunmalığının güneydeki girişi, önüne gelen evler nedeniyle görülememektedir. Soyunmalıktan küçük bir hol aracılığıyla traşlık ve ılıklik bölümlerine geçilir. ılıklikten yine küçük bir hol ile sıcaklığa ulaşılır. Köşeleri pahlı kare planlı sıcaklık mekânı, dört yönündeki eyvanlar ile haçvari plana dönüştürülmüştür. Eyvanlar arasına yerleştirilen, köşegenlerinden girilen kare planlı dört halvet ile plan kareye tamamlanmıştır (Res. 11-12).

Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey (ölümü 1439) bu hamamı camisine gelir getirmesi için yaptırmıştır (Gökoğlu 1952: 364). 1111H./1699-1700M. ve 1160H./1747M. yıllarında onarılan (Gökoğlu 1952: 364) hamamın suyunun 1172H./1758-9M. yılında Kavacık Köyü'nden geldiği öğrenilmektedir (Cevdet Belediye 6690). Hamam 1203H./1788-9M. yılında önemli bir onarımla yenilenmiştir (Gökoğlu 1952: 364).

Bey Hamamı, S. Eyice'nin Türk hamamlarını sınıflandırdığı çalışmasına göre "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip"te hamamlar arasında yer almaktadır (Eyice 1960: 83). Bu şemanın; Konya Sahip Ata (1270-1280), Konya Meram (1424), Bursa Orhan Bey (erkekler bölümü) (1339), İznik Hacı Hamza (erkekler bölümü) (14. yüzyıl), Bergama Hacı Hakim (1313), İstanbul Bayezid (1501), İstanbul Samatya Ağa (16. yüzyıl) hamamları gibi çok sayıda örneği vardır. Ayrıca, Candaroğulları'ndan önce, Çobanoğulları Dönemi'nde Firenksah Hamamı'nda uygulanmıştır. Aynı uygulama Osmanlı Dönemi'nde Arabapazarı Hamamı erkekler bölümü ve Yakup Ağa Hamamı'nda görülür.

HONSALAR HAMAMI

Hamamın Gökdere Caddesi üzerinde, Honsalar Camisi'nin kuzeybatısında bulunduğu bilinmekte, 1341R./1925M. tarihli kent planında da "Metruk Honsalar Hamamı" olarak işaretli görülmektedir (Res. 13-16) ve arsası günümüzde boşdur. Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazıda saptanan ve daha sonra örtüldüğü sanılan kalıntılar, yapının plan şeması hakkında sağlıklı bilgi vermemektedir (Res. 14-15).

K. Bilici, yapının Honsalar Camisi banisi tarafından

yaptırılmış olabileceğine işaret etmektedir (Bilici 1991: 264). Şaban Veli zamanında yaşamış olan Şeyh Muhiddin'in Honsalar Hamamı'nın yanındaki bir odada yaşadığını not eden Z. Demircioğlu, böylelikle yapının en azından 16. yüzyılda mevcut olduğunu ispatlamakta, ayrıca hamamın 1920'li yılların sonuna doğru yıktırıldığını yazmaktadır (Demircioğlu 1957: 24).

İSMAİL BEY HAMAMI

İsmail Bey Mahallesi, Aşağı İmarek Yolu üzerinde, İsmail Bey Külliyesi'nin batısında yer almaktadır (Res. 17-19). Kargir duvarlı, ahşap kubbeli soyunmalık bölümünün önünde, olasılıkla hamamcı tarafından kullanılan, ahşap bir ev bulunmaktadır. Dar enli ılıkliktan geçilerek ulaşılan, ortası kubbeli dikdörtgen planlı sıcaklık ve arkasında yer alan iki halvetle plan düzeni tamamlanmaktadır (Res. 20-21). Yine İsmail Bey Vakfı olan Kale (Saray) Hamamı'yla plan şemasında farklılıklar bulunmaktadır (Bkz. Kale (Saray) Hamamı).

İsmail Bey'in 865H./1460-1M. tarihli vakfiyesinde adı geçen hamamın camiyle birlikte inşa edildiği kabul edilmektedir (Behçet 1341: 93). Külhanının çökmesi ve yıkanma bölümünün toprak dolması nedeniyle, 1990-91 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce hamamın onarımına başlanılmış (VGMA Dosya no. 37.01/1), onarım 1993 yılında tamamlanmıştır.

KALE (SARAY) HAMAMI

Akmescid Mahallesi, Kalehamamı Sokak üzerinde (Res. 22-24) yer alan ve içerisine bir kez girilebilen hamamın düzgün olmayan bir biçimi olduğu görülmüştür (Res. 25-26). Özel mülkiyette olan hamam, günümüzde kullanılmamaktadır.

Candaroğulları'ndan İsmail Bey'in vakfı olan hamamın camekan ve su yollarının 1259H./1843M. yılında harap olduğu bilinmektedir (KŞSD No. 517.107). A. Gökoğlu, kargir hamamın, 13x6 m'lik soyunma yeri olduğunu, 6x3 m'lik soğukluk bölümünün sağında küçük bir tuvalet, yıkanma salonunun önünde üzeri kubbeli küçük bir bölümle, arkasında üzerleri yine kubbeli 3,20x3,20 m boyutlarında iki halveti bulunduğunu bildirmektedir (Gökoğlu 1952: 368). Sahiplerinin izniyle, çok kısıtlı bir sürede yapılan incelemede, yapının kırma çatılı, tepesi fenerli ahşap soyunmalığından dikdörtgen planlı ılıkliğa, oradan da yine dikdörtgen planlı sıcaklığa geçildiği, sıcaklık

ğın arkasında iki halvet bulunduğu görülmüştür.

Hamam S. Eyice'nin "enine sıcaklık ve çifte halvetli tip" olarak sınıflandırdığı hamamlar grubundadır (Eyice 1960: 83). İsmail Bey Hamamı'nın da dahil olduğu bu grup hamamlara, Kastamonu'da Osmanlılar döneminde, Arabapazarı Hamamı kadınlar bölümü, Çifte Hamam ve Dede Hamamı eklenmiştir. İznik Büyük Hamam (14. yüzyıl sonu - 16. yüzyıl başı), Ankara Karacabey (kadınlar bölümü) (1440), Bursa Çakır (15. yüzyıl), İstanbul Tahtakale (15. yüzyıl), Gebze Çoban Mustafa Paşa (16. yüzyıl), İstanbul Laleli Çukurçeşme (1670) bu plan şemasının değişik dönemlerde Anadolu'da ve İstanbul'da uygulandığı hamamlardan bazılarıdır.

OSMANLI DÖNEMİ HAMAMLARI

Kastamonu'da Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen yedi hamam belirlenmiştir. Bu hamamlardan ikisi "çifte hamam"dır. Kastamonu'daki hamamlarda, haçvari eyvanlı sıcaklık ve köşe halvetli, ortası kubbeli enine sıcaklık ve çifte halvetli, soğukluk-sıcaklık ve halveti eş odalar biçiminde olan ve altıgen sıcaklık plan şemalarının uygulandığı saptanmıştır. İki hamamda kubbe örtülü kargir soyunmalık görülürken, diğerlerinde soyunmalığın duvarları kargir olmakla birlikte, üst örtü ahşap çatılı ve kiremit kaplıdır.

ARABAPAZARI ÇİFTE HAMAMI

Akmescid Mahallesi'nde, Arabapazarı Caddesi ile Belediye Caddesi'nin kesiştiği alanda bulunan hamamın (Res. 27-29), erkekler bölümünün 10,50x10,30 m boyutunda kareye yakın planlı soyunmalık bölümünden, bir eyvan ile genişletilmiş kare planlı ılıkliğa geçilir. ılıklığın arkasında haçvari planlı sıcaklık bölümü yer almaktadır. Kadınlar bölümü daha küçüktür. Kare planlı soyunmalık bölümünden, aynalı tonoz örtülü dikdörtgen planlı ılıkliğa, oradan da yine dikdörtgen planlı, arkasında iki halvetin konumlandığı sıcaklığa ulaşılan (Res. 30-32) yapı halen hamam olarak kullanılmaktadır.

Nasrullah Camisi'nin vakfı olması (Bilici 1991: 145, dipnot 1) ve 1136H./1723-4M. yılında mevcut olduğunun bilinmesi (KŞSD No. 437.27), hamamın, caminin inşa tarihi olan 1506 yılı civarında Nasrullah el-Kadı tarafından inşa edildiğini açıklamaktadır.

Hamamın erkekler bölümü, Anadolu-Türk mimarisinde örneklerine en sık rastlanan hamam plan şeması olan "haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli",

kadınlar bölümü ise "ortası kubbeli, enine sıcaklık-
lı ve çift halvetli" plan şemasında inşa edilmiştir
(Eyice 1960: 83).

ÇİFTE HAMAM (HALİMİ ÇELEBİ HAMAMI)

Hepkebirler Mahallesi, Çifte Hamam Sokak üze-
rinde yer alan hamamın (Res. 33-36) kadınlar ve
erkekler bölümleri simetrik olup, kubbeyle örtülü
kargir soyunmalık bölümleri vardır. Peşpeşe dizilmiş
ikişer ılıklik hücrelerinden geçilerek sıcaklığa ulaşılr.
Ortası kubbeli dikdörtgen planlı sıcaklığın arkasın-
da ikişer halvet hücresi bulunmaktadır (Res. 37).
Günümüzde harap durumda olan hamamın, Valilik
tarafından restorasyonu planlanmaktadır.

Yazıtına göre Yavuz Sultan Selim'in hocası Kasta-
monulu Ali oğlu Halimi Abdulhalim tarafından
920H./1514-5M. yılında yaptırılmıştır (Uzunçarşılı
1921: 2). 1140H./1727-8M. yılında kazanı, su yolla-
rı, döşemeleri onarılan hamam (Gökoğlu 1952: 366),
1158H./1745M. ve 1313H./1895-6M. yıllarında yeni-
den elde geçirilmiştir (Behçet 1341: 94).
1191H./1777M. yılında su yollarının harap olmasıyla
hamamda sıcaklığın düştüğü ve 1109 kuruş har-
camayla onarıldığı bilinmektedir (KŞSD No. 471.61).
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgede; "Ka-
diasker Hussam Efendi kızı Sitti Hatun'un Kasta-
monu'da vaki çifte hamam"ından ve vakfın müte-
vellisi Abdurrahman İsa'dan (Cevdet Evkaf 13499)
ve ayrıca 1191H./1777M. tarihli şeriiye sicilinde
Hoca Hayreddin ve Sitti Hatun evkafından Çifte
Hamam'dan ve vakfın mütevellisi İsa'zade Mehmed
Arif Efendi'den söz edilmesi (KŞSD No. 471.61),
vakfın zamanla el değiştirdiğini düşündürmektedir.
1930'lu yıllardan itibaren çalışmayan hamam 1955 yılı
öncesinde özel mülkiyete geçmiş (Gökoğlu 1952:
366), 1969 yılı öncesinde külhanı yıktırılmış ve yeri-
ne başka bir yapı inşa edilmiştir (Gürses 1969: 26).
Hamamın kadınlar ve erkekler kısmının aynı plan-
da olduğu, yıkanma salonlarının ön kısımlarında
ortada birer kubbe, yanlarında tonoz kemerler, arka
 taraflarında da yan yana üzerleri kubbeli halvetleri
bulunduğu Gökoğlu tarafından da bildirilmiştir
(Gökoğlu 1952: 366).

DEDE HAMAMI

İsfendiyar Mahallesi'nde, Atatürk Caddesi ile
Gaybılar Deresi'nin kesiştiği köşede yer alan

hamamın (Res. 38-39), dikdörtgen planlı, kargir
duvarlı ve ahşap çatılı soyunmalık bölümünden,
yine dikdörtgen planlı, üç kubbeyle örtülü iki
bölümlü ılıklığa, oradan da arkasında iki halvet
bulunan, dikdörtgen planlı ortası kubbe, iki yanı
tonoz örtülü sıcaklığa girilmektedir (Res. 40-41)
ve halen hamam olarak kullanılmaktadır.

Hamam, 920H./1514-5M. yılında Mevlevi Şeyhi
Dede Sultan tarafından yaptırılarak Mevleviha-
ne'ye vakfolunmuştur (Gökoğlu 1952: 366).

1086H./1675-6M. yılındaki depremde külhan,
cehennemlik ve başka yerleri zarar görmüş, 93
gün böyle kaldıktan sonra Mimarbaşı Şaban'ın
yönetiminde onarılmıştır (Gökoğlu 1952: 366).
1180H./1766-7M. yılında kazan, kapı ve şadırvanı
yenilenen hamamın (Gökoğlu 1952: 367), 1948'de
tekrar onarıldığı, son olarak Ankara Koruma
Kurulu'na sunulan restorasyon projesinin
22.11.1985 tarih ve 64 sayılı karar ile uygun bulu-
narak onaylandığı bilinmektedir (VGMA Dosya
no. 37.01.01/13).

YAKUP AĞA (HİSARARDI) HAMAMI

Hisarardı Mahallesi, Hisarardı Hamam Sokak'da
olduğu bilinen hamam, günümüze ulaşmamıştır.
Yapıyı 1341H./1922-3M. yılında inceleyen M.
Behçet, "halvet, camekan, sofa ve külhanı müş-
temil" hamamın Yakup Ağa Külliyesi yapılarına
vakfedilmiş olduğunu vakfiyesine dayanarak bil-
dirmekte ve hamamın üç yanının yol bir yanının
ise Tellak Muhittin bahçesi ile sınırlı olduğunu
kaydetmektedir (Behçet 1341: 148-149). Yakup
Ağa Camisi'nin inşa tarihi olan 954H./1547-8M.'yi
hamam için de geçerli sayan A. Gökoğlu, 1952
yılındaki yayınında hamamın küçük bir giriş yeri-
le bir halvetinin kaldığını, diğer yerlerinin bina-
yı Vakıflar İdaresinden satın alan kişilerce yıktı-
rıldığını yazmaktadır (Gökoğlu 1952: 369).

1990 yılında tamamen ortadan kaldırılan hama-
mın yıkım öncesi rölövesini alan K. Bilici, haç-
vari 4 eyvanlı ve köşe halvetli sıcaklıklı tipoloji-
ye uygun olduğunu bildirmektedir. Bilici, hama-
mın sıcaklık bölümünü örten türk üçgenli kub-
besi ile eyvan ve halvetlerinin kalıntılarının o
tarihte mevcut olduğu, doğu kanattaki eyvan
ve halvetlerinin ise yapılan ev inşaatı esnasında
tahrip edildiği, diğer bölümlerinin ortadan kal-
dırılmış olduğu bilgisini vermektedir (Bilici
1991: 31, 42).

FERHAD PAŞA HAMAMI

Aktekke Mahallesi, Çengeller Sokağı'ndadır (Res. 42-45). Tek hamamdır. 1990'lı yılların sonuna dek hizmete devam eden hamam, iyi durumda olmakla birlikte, günümüzde çalıştırılmamaktadır. Ahşap soyunmalığı iki katlı olan hamamın merkezinde mermer havuz bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı ılıklikten sıcaklığa geçilir. Sıcaklık, altıgen planlı olup, altı eyvan ile genişletilmiştir. Güneydoğu köşesinde, bir koridorla ulaşılan, tek halveti bulunmaktadır. Vakıf Hamamı'ndan sonra, kentteki ikinci altıgen planlı sıcaklıklı plan şemasına sahip hamamdır (Res. 46).

Kanuni Sultan Süleyman döneminin vezirlerinden Ferhad Paşa tarafından, Kastamonu'da 967H./1559-60M. yılında yaptırdığı Ferhad Paşa Camisi'yle birlikte inşa edildiği kabul edilmektedir (Gökoğlu 1952: 367). 1156H./1743-4M. yılında kazan ve külhanı, 1208H./1793-4M. tarihinde Mimarbaşı Memiş Ağa yönetiminde soyunmalığı, kubbeleri ve su deposu onarılmıştır (Gökoğlu 1952: 367).

YENİ HAMAM

Topçuoğlu Mahallesi, Yeni Hamam Sokak'da bulunan hamamın (Res. 47-48) etrafı günümüzde dükkanlar ile çevrelenmiş ve girişi dahi zor görülür bir durumdadır. Yol kotundan aşağıda kaldığı için hamama merdivenlerle inilir. Kargir soyunmalığı kubbeyle örtülüdür. Dikdörtgen planlı ılıklikten, T planlı sıcaklığa geçilen hamamın sıcaklığının iki köşesinde birer halvet yer almaktadır. Soyunmalık bölümünün kasnağının toprak künklerle yapılmış olması dikkati çekmektedir. Hamam, Tokatlı bir işletmeci tarafından çalıştırılmaktadır (Res. 49-50).

A. Gökoğlu, bu hamamın Kara Mustafa Paşa (ölümü 1226H./1811M.) tarafından yaptırıldığını, Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarından ve şerhiye sicillerinden anlaşıldığını yazmaktadır (Gökoğlu 1952: 367). Nitekim 1207H./1792-3M. yılına ait bir belgede hamamın Kara Mustafa Paşa'nın vakfı olduğu belirtilmektedir (Cevdet Belediye 1).

SARAY HAMAMI

Cebrail Mahallesi, İkinci Hükümet Caddesi üzerinde bulunan hamam (Res. 51-54) günümüzde harap durumdadır. Kargir duvarlı, ahşap kırılancık kubbeli tavanlı soyunmalık mekânı ve birbirinin içerisinden geçilen kubbeli beş hücreden oluşan hamamın önün-

de ahşap hamamcı evi yer almaktadır (Res. 55-59).

A. Gökoğlu, hamamın Saray Camisi vakfı olduğunu belirterek, banisinin 18. yüzyıl öncesinde bilinmeyen bir tarihte camiye yaptıran Muharrem Efendi olması gerektiğini ileri sürmektedir (Gökoğlu 1952: 368). 1115H./1703-4M. yılında camiye onaran Hacı Mustafa Efendi'nin yaptırdığı olasılığı da gözardı edilmemelidir.

Hamam, S. Eyice'nin "soğukluk-sıcaklık ve halvetleri eş odalar hâlinde" olarak tanımladığı grup içerisinde yer almaktadır (Eyice 1960: 83). Özel hamamlarda daha yaygın kullanım alanı bulduğu belirtilen bu şemanın Anadolu'daki diğer örnekleri; Sultanhanı (1230), İznik İsmail Bey (15. yüzyıl ortaları), İnönü Sadık Bey, Bozüyük Kasımpaşa (16. yüzyıl), İzmit Yukarı Pazar hamamlarıdır (Eyice 1960: 114). S. Eyice, bu şemanın, "en sade ve basit şekil olarak en erken Türk hamamları"na ait olduğu fikrini ileri sürmektedir (Eyice 1960: 115).

SONUÇ

Kastamonu'da yer alan 13 hamamın incelendiği bu çalışma, kapsamlı bir araştırmanın başlangıcı niteliğindedir. Mimarlık tarihi, yapım teknikleri ve koruma açısından söz konusu yapıların daha derinliğine incelenmesi gereklidir. Böylece, Kastamonu hamamlarının tüm özelliklerinin ortaya çıkarılması mümkün olacaktır. Başlangıç niteliği taşımasına karşın, bu çalışmayla da Kastamonu hamamlarının pek çok ilginç özelliği ortaya çıkarılmış ve hamamların tipolojik değerlendirmesi yapılabilmektedir (Res. 60).

Bu bağlamda, gerek plan şeması, gerek mekansal özellikleri, gerekse de dekorasyon açısından Kastamonu'da çarpıcı bir çeşitliliğin var olduğu söylenebilir. Kastamonu hamamları genel olarak ele alındığında, 2 hamamın çifte, diğerlerinin tek hamam oldukları görülmektedir. Plan şeması olarak: beş hamamın "enine sıcaklıklı + 2 halvetli"; dört hamamın "haçvari 4 eyvanlı sıcaklıklı", iki hamamın "altıgen sıcaklıklı" olduğu belirlenmiştir. "T planlı sıcaklıklı" ve "sıcaklık, ılıklik ve halveti eş odalar hâlinde" hamamlardan birer örnek vardır (Res. 60).

Soyunmalık bölümü bağlamında incelendiğinde; yedi hamamın ahşap üst örtüye, üç hamamın kargir kubbeli soyunmalığa sahip olduğu belirlenmiştir. Üç hamamın soyunmalığının niteliği ise belirlenememiştir.

Soyunmalığı ahşap üst örtülü hamamların birinin kır-langıç tavanlı, ikisinin ahşap kubbeli, bir tanesinin de ahşap tekne tavanlı olduğu saptanmıştır. Diğer örnekler ise ahşap düz tavanlıdır.

Her geçen gün tahrip olan kültür mirasımızın seçkin örneklerinden bir grup olan Kastamonu hamamları

rı bir an önce ele alınmalı, özgün işlevlerini sürdürebilecek olanlar sıhhileştirilerek kullanımlarına devam edilmelidir. Özgün işlevini sürdürmesi mümkün olmayan hamamlar içinse, özgün yapılarına zarar vermeyen yeni işlevler düşünülerek, bu yapıların yaşama döndürülmeleri sağlanmalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet Belediye 1, sıra 734, 27 Safer 1207.
Cevdet Belediye 6690, 10 Rebiülevvel 1172.
Cevdet Evkaf 13499, tarihsiz.

Kastamonu Şerhiye Sicil Defteri (KŞSD)

KŞSD no. 432.22, Sicil no. 189, sene 1205.
KŞSD no.517.107, sicil no.33, sene 1259.
KŞSD no.437.27, sicil no.8, sene 1136.
KŞSD no.471.61, Sicil no.34, 1 Şevval 1191.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA Dosya no. 37.01.01/12.
VGMA Dosya no. 37.01/1.
VGMA Dosya no. 37.01.01/13.

Behçet, M., 1341.

Kastamonu Asar-ı Kadimesi. Matbaa-i Amire, İstanbul.

Bilici, K., 1991.

Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (XVIII Yüzyıl Sonuna Kadar). A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Demircioğlu, Z., 1957.

Kastamonu Evliyalari. Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.

Erdoğan, M., 1968.

“Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *Vakıflar Dergisi* 7: 159.

Eyice, S., 1960.

“İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi* XI/15: 83.

Eyüpgiller, K.K., 1999.

Kastamonu Kent Tarihi. Eren Yayıncılık, İstanbul.

Gökoğlu, A., 1952.

Paphlagonia, Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, cilt 1, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu.

Gürses, S., 1969.

Kastamonu Şehrindeki Camiler Dışındaki Osmanlı Eserleri. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tez no. 6075, İstanbul (Yayınlanmamış Tez).

İrade Evkaf, 1317 Zilhicce 17, vesika no.8.

Uzunçarşılı, İ.H., 1921.

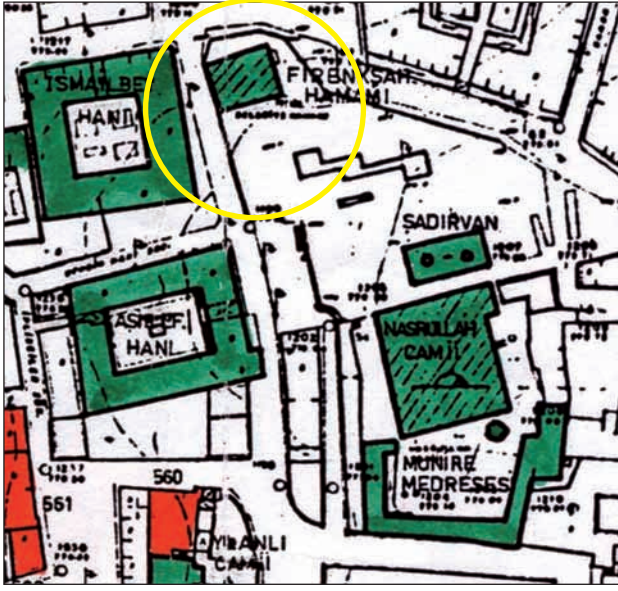
“Halimi Çelebi”, *Açıksöz Gazetesi*, 5 Ekim 1921, sayı 301: 2.

Yalman, B., 1984.

Bursa. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Yaman, T.M., 1935.

Kastamonu Tarihi, XV. Asrın Sonlarına Kadar I. Kastamonu Halkevi Yayını, İstanbul.

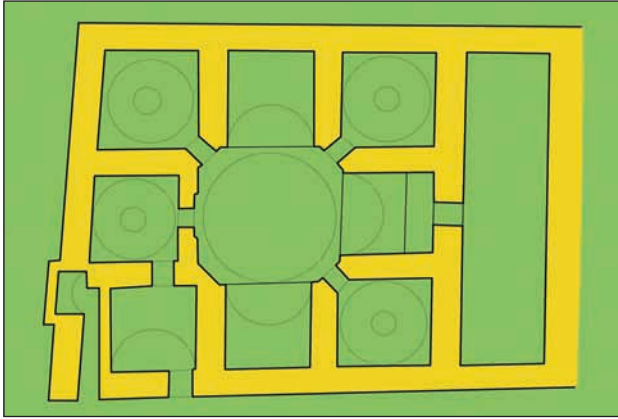
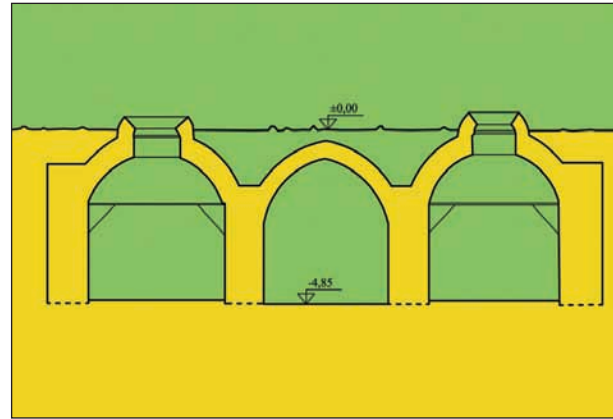
Res.1- Firenksah Hamamı durum planı

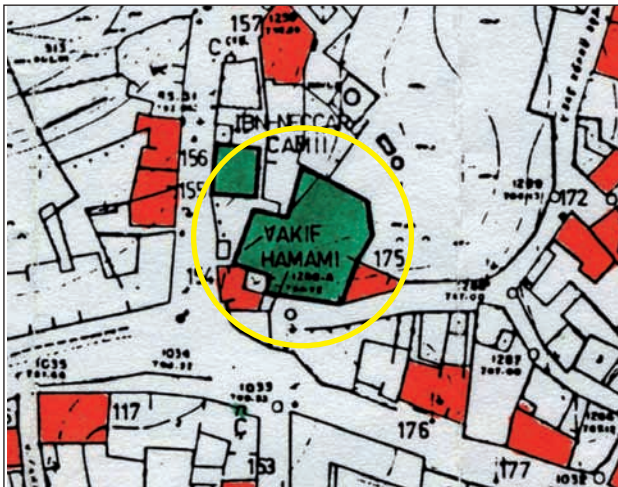
Res.2- Firenksah Hamamı'nın restorasyon öncesine ait eski fotoğrafı (Kastamonu Müzesi Arşivi)

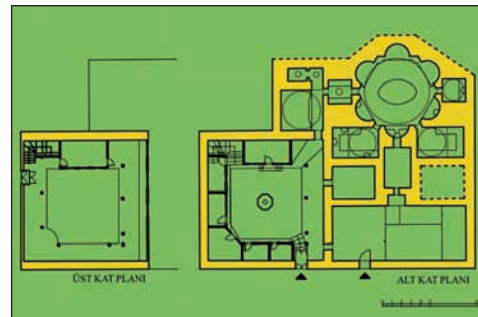
Res.3- Firenksah Hamamı'nın günümüzdeki durumu

Res.4- Firenksah Hamamı plan şeması
(Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi - VGMA)

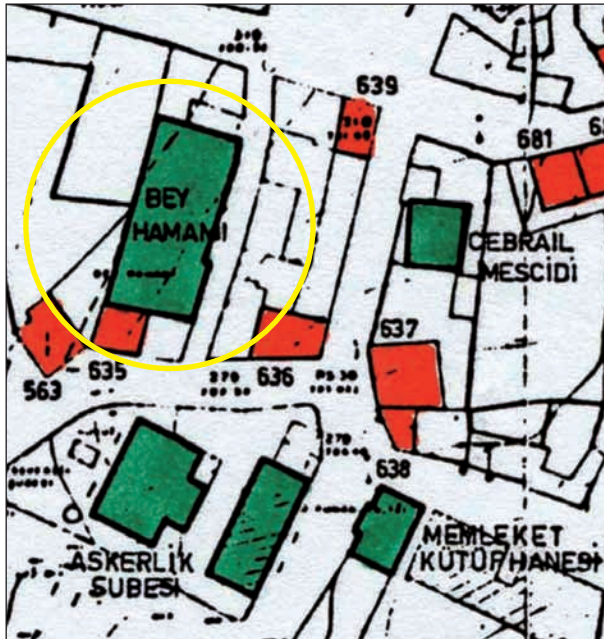
Res.5- Firenksah Hamamı kesitler (VGMA)

Res.6- Vakıf Hamamı durum planı

Res.7- Vakıf Hamamı ve çevresindeki yapılarla ilişkisi
(Kastamonu Müzesi Arşivi)

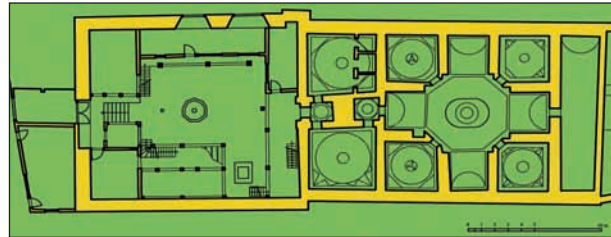
Res.8- Vakıf Hamamı plan şeması (K. Eyüpgiller, 1995)

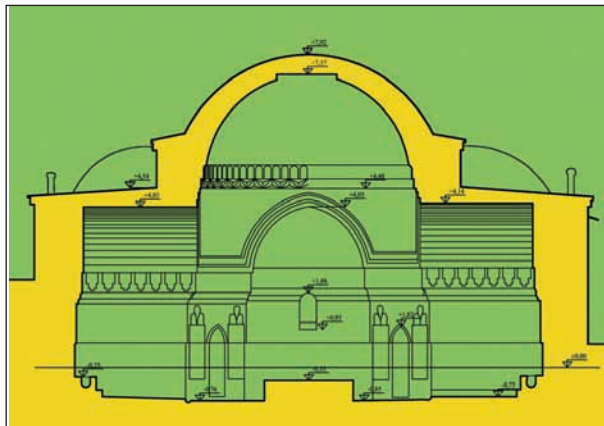
Res.9- İsfendiyar Bey Hamamı durum planı

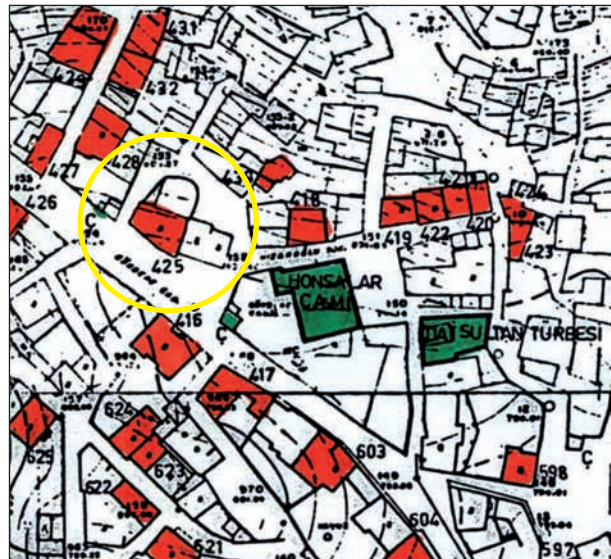
Res.10- İsfendiyar Bey Hamamı güney görünüşü

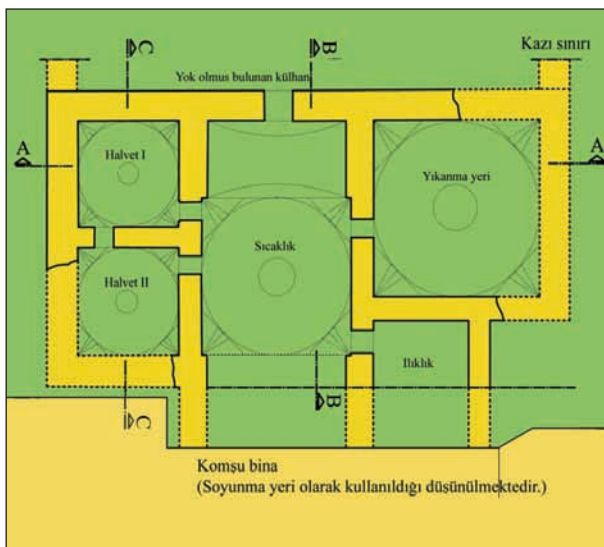
Res.11- İsfendiyar Bey Hamamı plan şeması (VGMA)

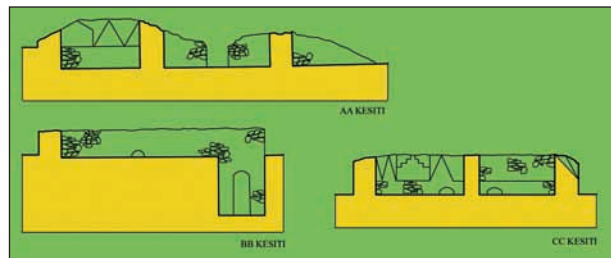
Res.12- İsfendiyar Bey Hamamı kesit şeması (VGMA)

Res.13- Honsalar Hamamı durum planı

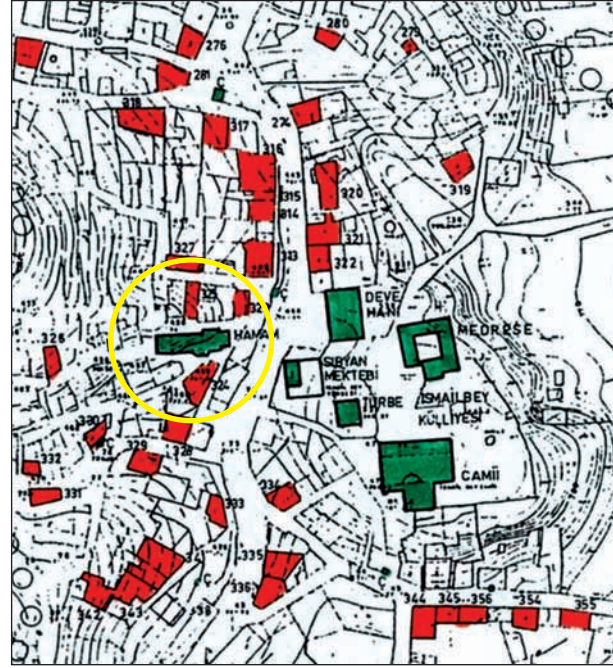
Res.14- Honsalar Hamamı plan şeması (VGMA)

Res.15- Honsalar Hamamı kesit şemaları (VGMA)

Res.16- Honsalar Hamamı kuzey görünüşüne ait eski bir fotoğraf (Kastamonu Müzesi Arşivi)

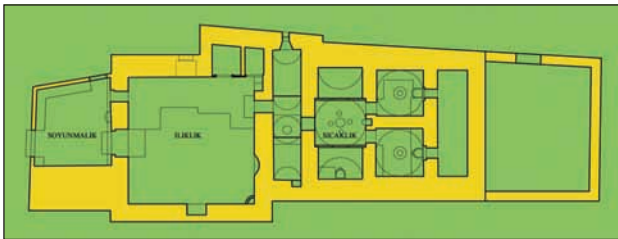
Res.17- İsmail Bey Hamamı durum planı

Res.18- İsmail Bey Hamamı doğu görünüşü

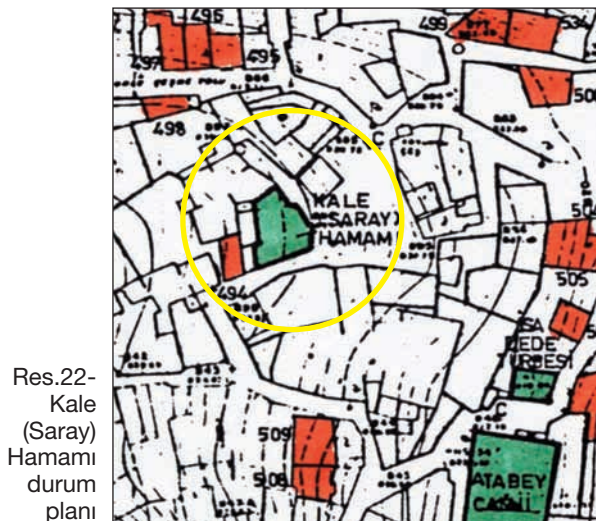
Res.19- İsmail Bey Hamamı kuzey görünüşü

Res.20- İsmail Bey Hamamı plan şeması (VGMA)

Res.21- İsmail Bey Hamamı kesit şeması (VGMA)

Res.22- Kale (Saray) Hamamı durum planı

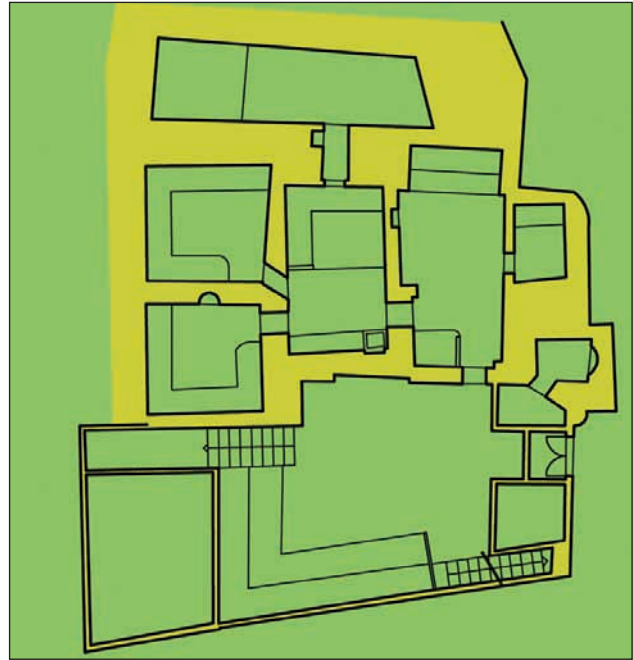
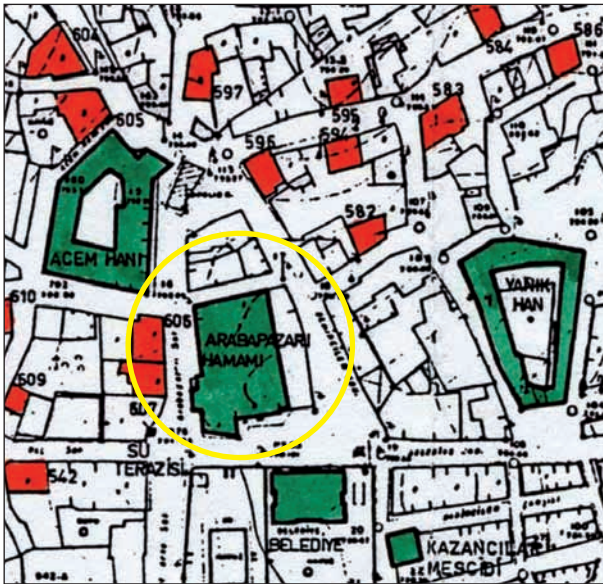
Res.23- Kale (Saray) Hamamı batı görünüşü

Res.25- Kale (Saray) Hamamı iç mekân detayları

Res.24- Kale (Saray) Hamamı güney görünüşü

Res.26- Kale (Saray) Hamamı plan şeması
(K. Eyüpgiller, 1995)

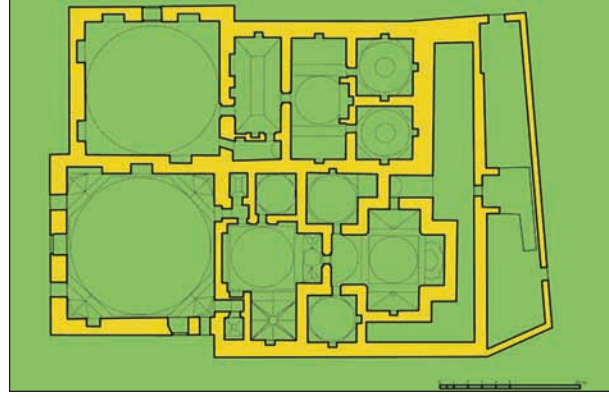
Res.27- Arabapazarı Çifte Hamamı durum planı

Res.28- Arabapazarı Çifte Hamamı güney görünüşü

Res.29- Arabapazarı Çifte Hamamı güney görünüşüne ait eski bir fotoğraf (İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

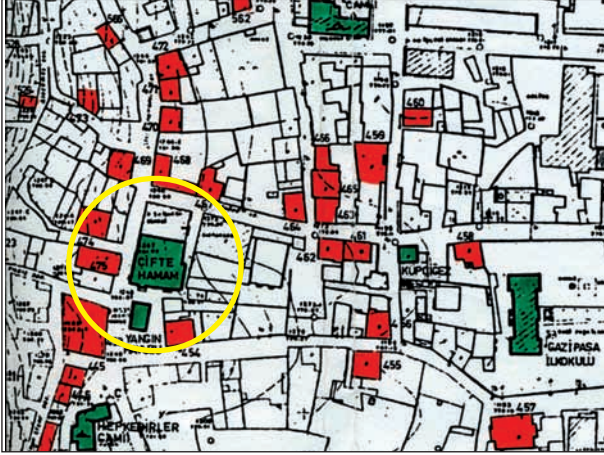
Res.30- Arabapazarı Çifte Hamamı plan şeması (VGMA)

Res.31- Arabapazarı Çifte Hamamı kesit şeması (VGMA)

Res.32- Arabapazarı Çifte Hamamı kesit şeması (VGMA)

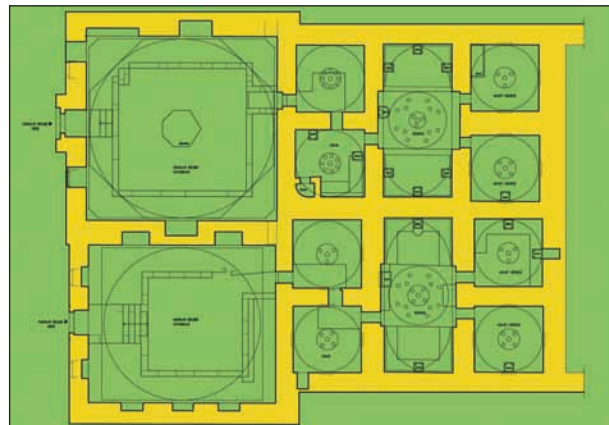
Res.33- Çifte Hamam (Halimi Çelebi Hamamı) durum planı

Res.34- Çifte Hamam (Halimi Çelebi Hamamı) güney görünüşü

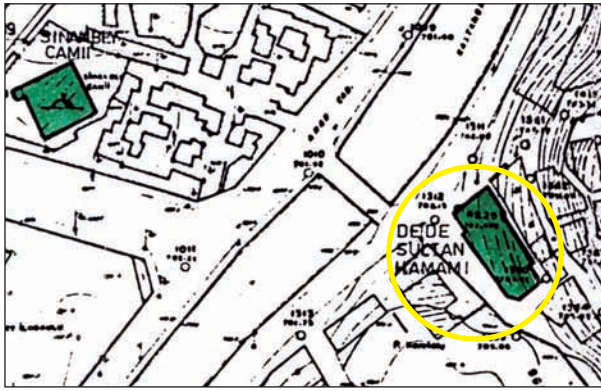
Res.35- Çifte Hamam (Halimi Çelebi Hamamı) doğu görünüşü

Res.37- Çifte Hamam (Halimi Çelebi Hamamı) plan şeması (VGMA)

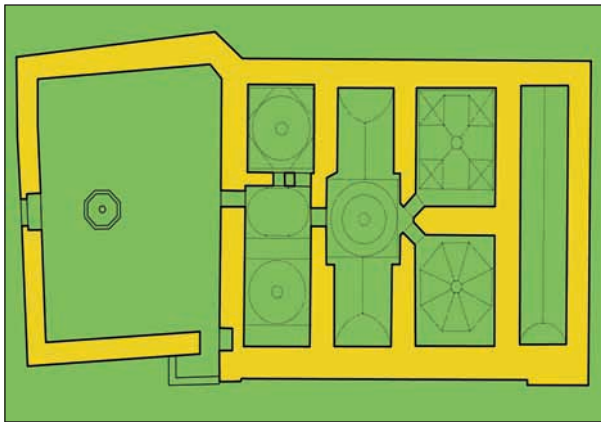
Res.36- Çifte Hamam (Halimi Çelebi Hamamı) iç mekan fotoğrafları

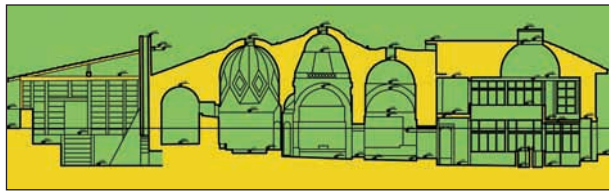
Res.38- Dede Hamamı durum planı

Res.39- Dede Hamamı batı görünüşü

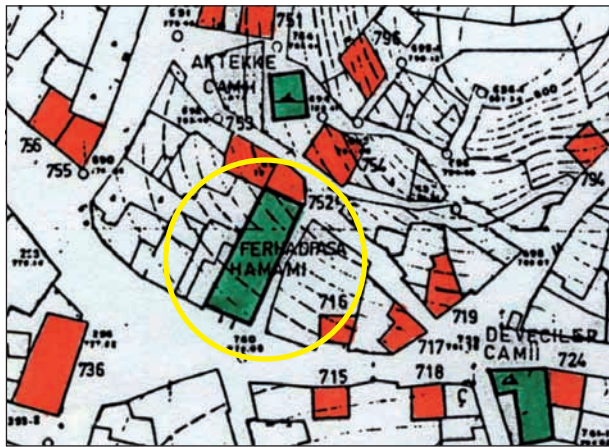
Res.40- Dede Hamamı plan şeması (VGMA)

Res.41- Dede Hamamı kesit şeması (VGMA)

Res.43- Ferhad Paşa Hamamı'na ait eski bir fotoğraf (İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

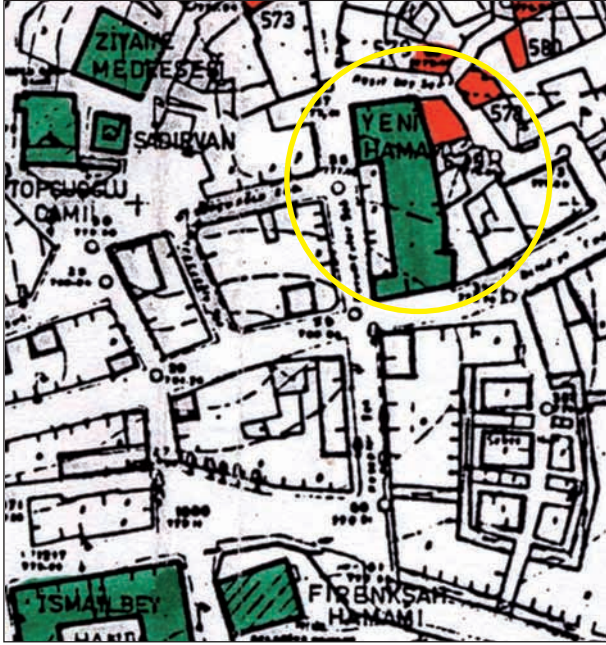
Res.42- Ferhad Paşa Hamamı durum planı

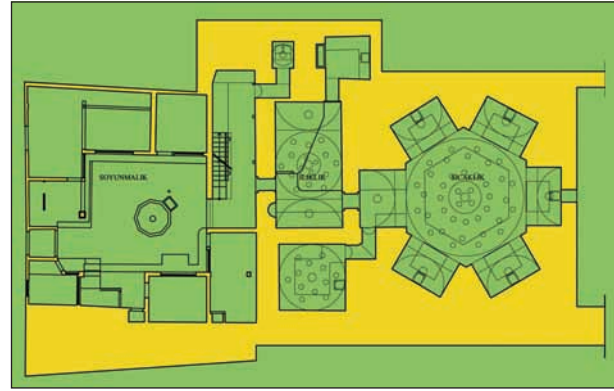
Res.44-
Ferhad Paşa
Hamamı soğukluk
görünüşi

Res.45- Ferhad Paşa Hamamı sıcaklık mekanı

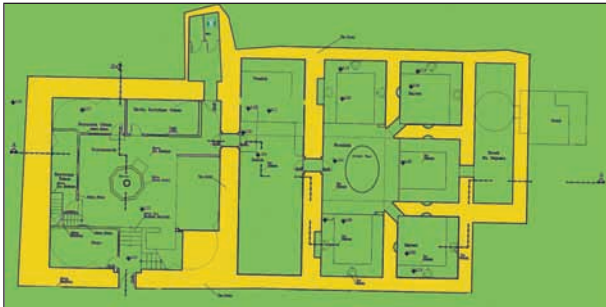
Res.47- Yeni Hamam durum planı

Res.46- Ferhad Paşa Hamamı plan şeması
(K. Eyüpgiller, 1995)

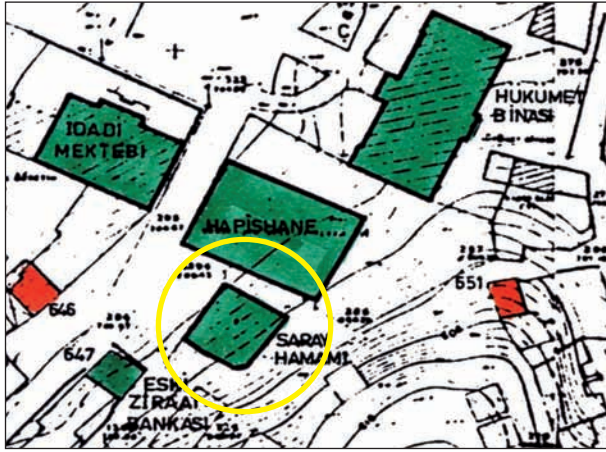
Res.48- Yeni Hamam'ın günümüzdeki durumu

Res.49- Yeni Hamam plan şeması (Mimar Ersen Çetin)

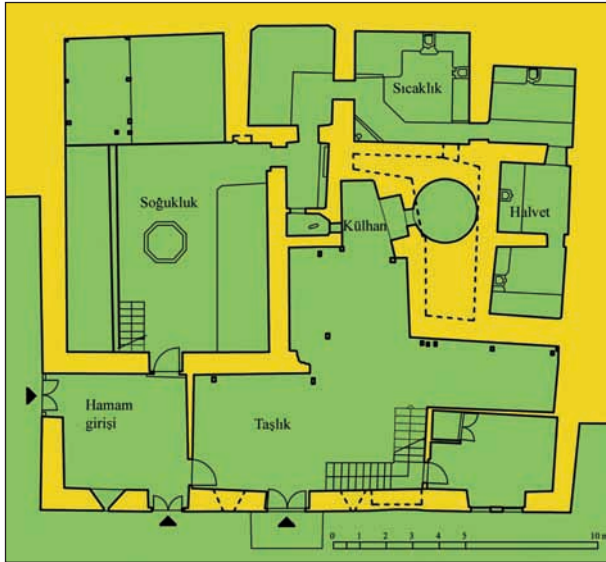
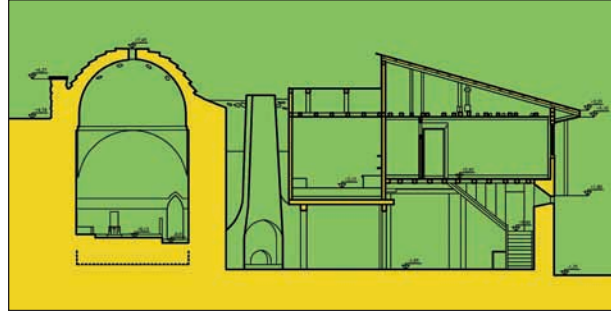
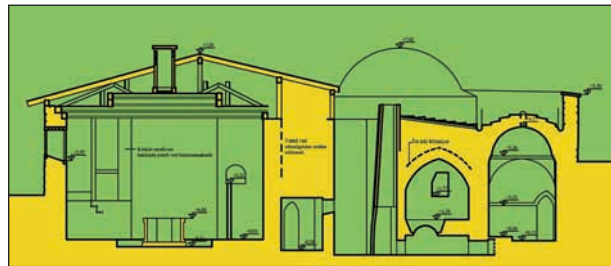
Res.50- Yeni Hamam kesit şeması (Mimar Ersen Çetin)

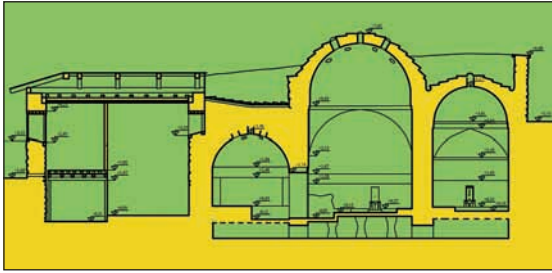

Res.51- Saray Hamamı durum planı

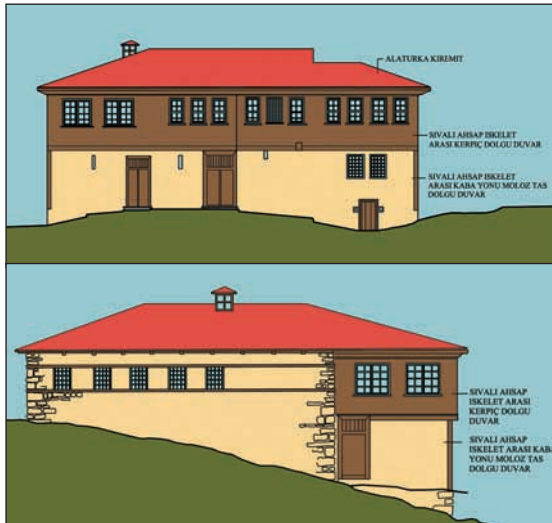
Res.52- Saray Hamamı'na ait eski bir fotoğraf
(Kastamonu Müzesi Arşivi)Res.53- Saray Hamamı'nın ahşap üst kat yıkılmadan
önceki görünüşü (Kastamonu Müzesi Arşivi)

Res.54- Saray Hamamı'nın günümüzdeki durumu

Res.55- Saray Hamamı plan şeması
(İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)Res.56- Saray Hamamı kesit şeması
(İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)Res.57- Saray Hamamı kesit şeması
(İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Res.58- Saray Hamamı kesit şeması
(İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Res.59- Saray Hamamı cephe şemaları
(İTÜ Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Res.60-
Kastamonu hamamları
plan tipolojisini
gösteren tablo

KASTAMONU HAMAMLARI PLAN TİPOLOJİSİ

	Frenkşah Hamamı	Vakıf Hamamı	İstendiyarbey Hamamı	Honsalar Hamamı	İsmail Bey Hamamı	Kale(Saray) Hamamı	Arabapazarı Hamamı			Çifte Hamam	Dede Hamamı	Yakup Ağa Hamamı	Ferhad Paşa Hamamı	Yeni Hamam	Saray Hamamı
							Erkekler	Kadınlar							
Haçvanı 4 eyvan + köşe halvetli															
Enine sıcakkılı + iki halvetli				?											
Altıgen sıcakkılı															
Soğukluk sıcaklık halveti eş odalar halinde															
T planlı sıcakkılı + köşe halvetli															

DENİZLİ AYDINLAR KÖYÜ EVLERİ

RURAL ARCHITECTURE OF DENİZLİ AYDINLAR VILLAGE

Etİ AKYÜZ LEVİ

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Aydınlar Köyü, Denizli, köy evi, sofa, tahtalık, ayaklık, soğukluk, içeri, koca ev, hayat, düz çatı.

Aydınlar Village, Denizli, village house, sofa, tahtalık, ayaklık (stairs), soğukluk, içeri (room), koca ev (room), hayat, flat-roof.

ÖZET

Ege Bölgesi'nin tekstil merkezlerinden Denizli İli, yakın çevresinde pek çok antik kent, Pamukkale gibi doğal güzellikleri ile bilinen ünik bir alan, milli parklar, Buldan, Babadağ gibi geleneksel dokular barındırır. Kentin Honaz İlçesi'ne bağlı dağ köylerinden Aydınlar, geçmişte odun kömürü üreterek geçinilen, günümüzde ise tarım ve hayvancılığın yapıldığı bir göçer köyüdür. Eğimli arazide konumlanan köy, yalın konutları ile basitlik ve güzelliğin bütünleşmesine örnek oluşturur.

Araştırmada, köy yaşamının giderek ortadan kalkmasına bağlı olarak kırsal mimarinin yok olmaya başladığı düşüncesinden hareketle, günümüze sayılı örnekleri kalmış olan düz çatılı evler içeren Aydınlar Köyü'nün konutlarına yönelik belgeleme çalışmasına yer verilmektedir. Genellikle iki katlı, alt katları ambar ve/veya ahır; üst katları ise konut işlevini barındıran bu evler, yığma ve ahşap karkas sistem birlikteliği ile de özelliklidir.

Aydın insanları ile dikkat çeken köyde, konutların halkın ekonomik olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle müdahaleden uzak kalmış olması, yapıların büyük ölçüde özgünlüğünü korumasını sağlamıştır. Denizli İli'nin konut mimarisi ile dikkat çekmiş ve yayınlara konu olmuş Babadağ, Buldan gibi farklı yerleşimlerinin tersine, Aydınlar Köyü evleri daha önce herhangi bir yayında yer almamış, dolayısıyla keşfedilmemiş olsa da, "yalınlıktan doğan güzelliğinin" fark edilmesi ile yaşatılarak korunmasının yanı sıra, gelişmesi de sağlanacaktır.

ABSTRACT

One of the textile centres of the Aegean Region, Denizli is the home of traditional fabrics such as Buldan and Babadağ. Nearby are many ancient cities, national parks and an area of unique natural beauties like Pamukkale. Aydınlar, in the district of the town of Honaz, is a transhumant mountain village where people in the past made a living out of the production of charcoal, while today its inhabitants rely on agriculture and animal husbandry. Located on sloping land, with its bare houses the village is an example of the integration of simplicity and beauty.

This paper discusses the documentation of houses in Aydınlar, which includes flat-roofed houses that have become scarce. Rural architecture is vanishing on a daily basis in conjunction with the disappearance of village life. The buildings, mostly two storied, lower levels designed either as granary or as stable, and the upper reserved

for living, are featured by their mixed masonry and wooden frame structures.

The village is a highly intellectual community; as the economic constraints of its inhabitants prevented renovation of the traditional homes, the village maintaining authentic structure. In this respect, it should be noted that while the traditional architecture of Denizli region has attained significant interest and that the historic towns such as of Buldan and Babadağ had been the subjects of numerous publications, Aydınlar village has been overlooked until present; awareness of its wholesome assets, will not only help preservation, but also contribute to the healthy development of this site.

GİRİŞ

Köy hayatı, hızla değişen ve gelişen yaşam şartlarına bağlı olarak giderek yok olmaktadır; tarım geçmişteki cazibesini yitirmekte, köyde yaşayanlar daha iyi yaşam şartları ve iş olanakları umuduyla, genç nüfus ise eğitim olanakları nedeniyle ilçe ve illere göçmektedir. Bu durum köy nüfusunun azalmasına, evlerin terk edilmesine ve yıkılmasına sebep olmakta ve kırsal mimari giderek ortadan kalkmaktadır.

Çalışmada, kırsal mimariyi belgelemeye yönelik bir araştırma, Denizli İli, Honaz İlçesi, Aydınlar Köyü örneğinde yapılmaktadır. Eğimli arazide konumlanan köydeki eski düz damlı konutlar, kırsal mimaride günümüze az sayıda örneği ulaşan bir yapı biçimini yansıtmasının yanı sıra, taşıyıcı sistem çözümü açısından da önem taşımaktadır.

Araştırma, alan çalışmaları ve literatür taraması ışığında belgeleme niteliğindedir .

KÖYÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

Denizli İli, Anadolu'nun güneybatısında, Ege Bölgesi'nin doğusunda yer almakta olup; doğudan Burdur, Isparta, Afyon; batıdan Aydın, Manisa; güneyden Muğla; kuzeyden ise Uşak illeri ile çevrelenmiştir.

Denizli İli'ne bağlı ilçe merkezlerinden Honaz, il merkezine 24 km uzaklıkta, 2571 m yükseklikteki Honaz Dağı eteğinde konumlanmıştır. Honaz, antik Khonai yerleşmesinin devamı olup, geçmişi Kolosae'nin tarihinden hareketle MÖ 6. yüzyıla dek dayandırılmaktadır. MS 9. yüzyıl sonrasında yerleşimin önemi artmış, 1207 de ise Türk yönetimine

geçmiştir. Selçuklular ve Beylikler Dönemi'nde önemli bir ticari ve siyasal merkez niteliği taşıyan Honaz ve Denizli bölgesi, Osmanlı Dönemi'nde bu özelliğini yitirmiş, bu dönem ve sonrasında zirai bir merkez durumuna gelmiştir.

17. yüzyılın ikinci yarısında Honaz'a gelen Evliya Çelebi, Honaz Kalesi'nin içinde 400 toprak örtülü ev, "bir kurşunlu cami, iki tekke, bir mektep, bir kadı mahkemesi" ile "bin adım aşağıdaki varoş"ta 200 ev, bir cami, bir mescit, bir hamam, bir han, birkaç dükkan, şehir dışında yüzlerce un değirmeni olduğunu belirtir (Evliya 1971: 130).

Günümüzde Denizli İli, Honaz İlçesi'ne bağlı dağ köylerinden Aydınlar, geçmişte halkı odun kömürü üretimi ile uğraştığından Kömürcüler adı ile tanınmaktaydı. Halen 680 nüfuslu ve 220 hane içeren köyde, evlerin bir bölümü terk edilmiş durumdadır.

Aydınlar Köyü, Denizli'ye 34 km, Honaz'a 12 km uzaklıktadır. Batısında Menteşe, güneyinde Kocapınar, doğusunda Akbaş, kuzeyinde Kızılyer bulunmaktadır (www.honaz.gov.tr) (Res. 1). Köy çevresi doğal ve tarihi değerler açısından zengindir. Köyün yakınında Honaz Milli Parkı, arkeolojik kalıntılar, antik kentler vardır. Ayrıca Denizli İli sınırları içinde, Buldan, Babadağ gibi geleneksel konut mimarileri ile çarpıcı kentsel sitler, sağlık turizmi açısından büyük önem taşıyan kaplıca tesislerinin olduğu sıcak su kaynakları, ülkemizin Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan Pamukkale bulunmaktadır.

Köyde ise, "sınır çamı" olarak adlandırılan, 400-500 yıllık bir anıt ağaç ile tarihi mezarlar yer almaktadır. Mezarların içinde "Dede Mezarı" olarak bilineni

¹Çalışma sırasında Denizli, Aydınlar Köyü kadastral paftalarından yararlanılmıştır.

inanç turizmi bağlamında ziyaret edilmektedir. Köydeki arkeolojik kalıntılar ise, Konstantin Kalesi, Bizans Su Kemeri ve tarihi taşlardır.

Köyün geçim kaynağı, tarım ve hayvancılıktır. Tarımsal ürün olarak salatalık, arpa, buğday, anason, afyon, vişne, kiraz, elma, şeftali, domates, biber, fasulye yetiştirilen köyün kaynakları arasında aynı zamanda krom madeni yer almaktadır (www.honaz.gov.tr).

Geçmişine yönelik kesin veriler eksik olmakla birlikte, köyün 400 yıllık olduğu, Isparta'dan dokuz aile olarak buraya gelip yerleşen ve "Sarıkeçili Yörükler" olarak bilinen göçerler tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Yine alanda yer alan ve "can pınarı" denilen çeşmenin köyün kuruluşunda belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Res. 5).

Köyde konutların yanı sıra, köy meydanına bakar durumda ve önündeki açık mekanı ağaçlarla gölgelemiş bir kahve de bulunmaktadır (Res. 6).

Köydeki konutlar genelde dağınık olarak konumlanmışsa da, bitişik düzende evler de görülebilmektedir. Bitişik evler, aynı aileye ait olup, evin örneğin ailenin iki oğlu arasında paylaşılması sonucu, yarı açık mekanın ortasından ahşap bir duvar ile ikiye bölünüp, bir merdivenin de, diğer yarıya eklenmesiyle oluşturulmaktadır.

Çoğunlukla da ailenin oğlu evlenirken, evin bitişğine bir ev yapılmakta, bir duvar ortak kullanılmaktadır. Bu düzende kardeşlerin kullanımında bitişik birkaç evden oluşan konutlar da vardır.

Eğimli bir arazi üzerinde konumlanan köyde, eski evler ile, yakın zamanlarda yapılmış kırma çatılı konutlar birarada bulunmaktadır. Eski evler, düz damlı ve cephe malzemesinin brüt olarak algılandığı bir nitelik yansıtırken, yeni örnekler sıvalı ve dik kırma çatılıdır (Res. 7-8).

Eski evlerin ana açılım yönleri dışında, üç yönde dış duvarları 80 cm genişlikte taştır. Taş duvarlar, genelde masif olup, üzerinde çok az açıklık yer alır.

GELENEKSEL DOKU VE EVLER

KONUTLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yalın bir mimari sergileyen, küçük ölçekli kırsal konutlar niteliğindeki Aydınlar Köyü evleri, açık dış sofalı Türk Evi plan düzenini yansıtmaktadırlar. Evlerin dağınık ve bir bakıma gelişigüzel konumlandırılması sokak dokusunu belirlemiş ve yerleşim

dokusu da buna göre şekillenmiştir. Köyün eğimli bir arazi üzerinde yer alması, evlerinin düzenini de etkilemiş ve evler, manzara ve vadiye yönelmişlerdir. Dolayısıyla doğu ve kuzey, ağırlıklı olarak kullanılan ön cephelerdir.

Evler iki katlı olup, alt kat tarım ürünlerinin depolandığı ambar ya da bir başka geçim kaynağı olan hayvancılığın etkisiyle ahır mekanı olarak kullanılırken, üst kat konut işlevi taşımaktadır.

Konutlara "ayaklık" tabir edilen ahşap bir dış merdivenle çıkılmakta, açık sofa niteliğinde olan ve yörede "tahtalık" olarak adlandırılan yarı açık mekandan oda mekanına geçilmektedir; tahtalığın bir yönü tümüyle açık, diğer yönleri ise bazen kısmen açık durumdadır. Ailenin gelir durumuna ve büyüklüğüne bağlı olarak farklılıklar gösteren evler, bazı durumlarda süreç içinde kullanıcı sayısı ile ilişkili olarak değişikliklere uğramakta, tahtalık mekanı bölünmekte veya bütünleştirilmektedir.

CEPHE ÖZELLİKLERİ

Yapı cepheleri ana açılım yönü dışında neredeyse tümü ile masif olup, tahtalık mekanı aracılığı ile yolla ve dış ortamla ilişki kurmaktadır. Cepheler sıvasız olduğundan, taş ve ahşap malzeme tamamı ile algılanmaktadır.

Eski konutlar, düz damlıdır. Çatıda giriş cephesi yönünde yaklaşık genişliği 150 cm'ye varan saçak görülmektedir. Soğukluk mekanı da, bu saçak altında yer almakta, bazı örneklerde de, açık çıkma şeklinde cepheye yansımaktadır.

Kapı, pencere, çıkma ve merdiven gibi cephe öğeleri incelendiğinde genelde yalın düzende oldukları görülmektedir. Pencere, ahşap pervazlı olup, ahşap parmaklık, ahşap kafes içeren örnekler de vardır. Alt katta ahır kapıları masif ve genelde çift kanatlıdır. Ayaklık mekanlarında dikey ve yatay kapının birlikte kullanıldığı örnekler de görülmektedir. Merdiven korkuluğu, tahtalık korkuluklarının genelde yalın olmasına karşın, bazı örneklerde basit şekillendirmelerle estetik kaygıyı yansıtan biçimlendirmeler de vardır.

SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Konutlarda süsleme, köydeki üst gelir grubundaki kişilerin evleri dışında, genelde pek kullanılmamıştır. Evlerde işlevsellik ve rasyonellik etkindir. Estetik kaygılar daha çok zengin evlerinde dik-

kat çekmektedir. Bezeme en belirgin olarak yük-lüklerde görülmektedir. Dolap kapaklarının yanı sıra, çanaklıklarda da geometrik ve bitkisel motifler içeren süslemeler vardır. Pencere pervaz üstleri, merdiven korkulukları ve tavan göbekleri de beze-menin kullanıldığı yapı öğeleridir (Res. 10-12).

YAPISAL ÖZELLİKLER

Aydınlar Köyü evlerinin çarpıcı bir özelliği, adeta iki farklı taşıyıcı sistemin birlikteliğidir. “Öz” olarak tabir edilen yaklaşık 20-25 cm çaplı ağaç direkler, birbirine bağlanarak dikme ve kiriş düzeninde bir ahşap kar-kas yapı sistemi ve dışta 80 cm genişliğe varan taş duvarlarla da yığma taşıyıcı sistem oluşturulmuş olur.

Karkas sistemde ağaç direkler üstünde iki yönde özler yer almakta, onların üstüne mertekler yerleş-tirilmektedir. Çam ağaçlarının öz kısmının üstündeki “pardı” denilen kabuklar ise, mertek üstüne dizilip, “geren” denilen killi toprak kaplanarak üst örtü tamamlanmaktadır (Res. 13-14).

YAPI ÖĞELERİ

Oda - Koca Ev

Aydınlar Köyü evlerinde “koca ev”, Türk evlerindeki odanın karşılığı olarak, tüm yaşam işlevlerini barın-dırmaktadır. Odalarda, ocak, yüklük, raf bulun-maktadır. Oda dışı açılımı, küçük bir ya da bir-kaç pencere ile olmaktadır. Odalara genelde dolay-lı giriş olmakta, geçiş için kullanılan giriş bölümü ayrı bir mekan olarak daha alçak tavanı ile ana mekan-dan ayrılmaktadır; bu bölümde genelde, yüklüğün yan yüzünde konumlanan çanaklık ve dolap bulun-maktadır.

Yüklük, giriş kapısının dayandığı duvarın devamın-da, duvar boyunca uzanmaktadır. Yüklükte, kapalı dolapların yanı sıra, geleneksel Türk evlerinde “tem-bel deliği”, “göz”, “gözenek”, “takçegöz” gibi adlar alan açık bölümler de bulunmaktadır. Bu kısımlara köyde “çanaklık” denilmektedir. Yüklüğün köşe-sinde ise, gusülhane bulunmaktadır. Ayrıca odada ayakta duran kişinin elini uzattığında erişebileceği yükseklikte, boylu boyunca dönen, “koraf” olarak anılan ahşap raf bulunmaktadır.

Ocak, genellikle yüklüğün karşısındaki duvarda konumlanmaktadır. Ocağın bir yanında küçük bir pencere, diğer yanında ise pencereyle yaklaşık ola-rak aynı boyutlardaki niş içinde ahşap kapaklı bir dolap bulunmaktadır. Odalarda zemin, toprakla

kaplı; taş duvarlar ak toprak ile sıvalı; tavan ise ahşap kaplamalıdır. Oda boyutlarına bakıldığında, 360x404, 371x458, 430x370, 340x442 cm örnek ola-rak verilebilir. Yüklük derinliğinin ortalama 66 cm olduğu düşünüldüğünde, gerçekte odanın yaklaşık 360 cm’lik bir toplumsal uzaklığı esas alan daire içinde kaldığı görülmektedir.

Hayat

Köyün evlerinde sonradan eklenen “hayat odalar”, koca evden genelde daha küçük olup, yalnızca ocak içermektedir. Yüklük mekanı bu odalarda yoktur. Mekanın dışı açılımı bir ya da birkaç küçük pence-re ile sağlanmaktadır (Res. 15).

Soğukluk

Tahtalık mekanının dışı uzantısı olan bu mekan, genellikle ayaklık olarak anılan merdivenin üstünde, yatay kapının (kapağın) kapatılması ile tahtalık ile bütünleşen mekanda, giriş cephesindeki 150 cm’ye varan genişlikteki saçak altındadır (Res. 16).

Hela

Ana yapı kitlesinden ayrı, yaklaşık 1 m²’lik alanda oluşturulmuştur. Köydeki örneklerde, ahşap, çinko, kargir duvarlı olanlar görülmektedir (Res. 17-18).

ÇALIŞMA KAPSAMINDA İNCELENEN EVLER

Köyün konutlarından başlıcaları, Hacı Süleyman Evi, Ellezler Evi, Galalak Evi, Zekeriya Bayındır Evi’dir.

Hacı Süleyman Evi (1 pafta, 1717 parsel)

Köydeki konutların en özellikli olanı köyün zengin-lerinden Hacı Süleyman’ın Evi olarak bilinen yapı-dır. Günümüzde boş olan yapı, köy muhtarının ver-diği bilgiye göre, üç yıl öncesine kadar Hacı Süley-man’ın oğlu tarafından kullanılmaktaydı. Yapı, dış sofalı plan kurgusuna sahiptir. Eve ahşap bir dış merdiven aracılığı ile girilmekte, buradan yarı açık tahtalık mekanına ulaşmakta, oradan da koca ev denilen odalar, hayat oda ya da hayat mekanına geçilmektedir. Ev, tahtalık dışında, iki koca ev, bir açık hayat ve hayat oda içermektedir (Res. 19). Tah-talık mekanından yaklaşık 20 cm yükseklikteki yarı açık hayat mekanının duvarında ortada ocak, bir yanında pencere, diğer yanda dolap yer alır.

Koca ev, yoğun bezemeli oda kapısının dayandığı duvar yanında duvar boyunca uzanan yüklük bölü-münü içermektedir. Yüklüğün derinliği, köşede konumlanan gusülhane kısmında 95 cm iken, diğer

bölümlerde 66 cm'dir. Biri gusülhaneye ait bu üç kapaklı bölüm dışında dairesel planlı, her biri kendi içinde yatay ve düşeyde bölümlendirilmiş gözler, çanaklık bulunmaktadır. Yüklüğün karşısındaki duvarda ortada ocak, bir yanında pencere, diğer yanında yaklaşık aynı boyutlarda ahşap kapaklı bir dolap bulunmaktadır. Odada üç duvar boyunca, kişinin ayakta iken rahatlıkla ulaşabileceği yükseklikte dönen koraf vardır. Ayrıca sabit oturma ögesi olarak olasılıkla sonradan yapılmış, üç duvar boyunca dönen taş seki bulunmaktadır (Res. 22-27). Evin seyir köşesi niteliğindeki soğukluk mekanı, 140x245 cm boyutlarındadır.

Gagalak Evi (4 pafta, 1645 parsel)

Köyün özellikli evlerinden olan yapı, ayaklıktan ulaşılan tahtalık ile bu mekana açılan, iki koca ev, bir açık hayat ve hayat odayı içermektedir. Tahtalık, 441x371 cm boyutlarındadır. Bu mekandan 19 cm yüksekteki hayat, 305x403 cm boyutlarında olup, taş duvardaki bir pencere ile yan yola açılmaktadır.

Koca evler, toprak zemindir. Koca ev-1 458x371 cm boyutlarındadır. Bu odada yüklük sökülüştür. Giriş kapısının dayandığı duvarın karşısında, ortada ocak, yanlarında ise birer niş vardır. Ocak 65 cm, nişler ise 58 cm derinliktedir. Koca ev-2 430x370 cm boyutlarında olup, burada da yüklük kaldırılmıştır. Yüklüğün karşı duvarında ortada ocak, bir yanda pencere, diğer yanda niş bulunmaktadır. Hayat oda, 245x350 cm boyutlarında olup, giriş kapısı karşısındaki duvarda ortada ocak, bir yanda niş vardır. Ayaklık üstünde soğukluk mekanı bulunmakta olup, buraya hayat odanın penceresinden geçilmektedir (Res. 20).

Ellezler Evi (4 pafta, 1634 parsel)

Dere Mahalle'deki ev, bitişik iki ev niteliğinde olup, bir bölümü sonradan yapılmıştır. Ayaklıktan tahtalık mekanına, oradan da "içeri" denilen odaya geçilmektedir. Bu kısım da bölümlendirilmiş olup, dağılım mekanından depo ve odaya geçilmektedir. Hayat 268x299 boyutlarındadır. Kapı karşısında ocak, yanlarında ise, birer niş vardır. Daha önce yapılan ve özgün plan kurgusunu yansıtan bitişik ev ise, tahtalık mekanına açılan iki koca ev ve iki hayat içermektedir.

Zekeriya Bayındır Evi (4 pafta, 1639 parsel)

Ayaklıktan tahtalık mekanına, oradan da iki koca ev ve hayat mekanlarına geçilmektedir. Tahtalık

380x437 cm boyutlarındadır. Giriş cephesinde, abdestlik bölümü bulunmaktadır. Koca ev-1 404x360 cm boyutlarında olup, oda kapısının dayandığı duvarın devamında sandık şeklindeki, tarımsal ürünleri saklama amacıyla kullanılan 120x240 cm boyutlarında ambar bölmesi vardır. Ambarın karşı duvarında ocak, bir yanda pencere, karşılıklı yan duvarlarda ise, koraf vardır. Diğer koca ev de, yine aynı düzende ambar içermektedir. Hayat 244x328 cm boyutlarında olup, giriş cephesine bir pencere ile açılmaktadır (Res. 21).

DEĞERLENDİRME

Evlerdeki en yalın plan düzeni, bir yarı açık ve bir kapalı mekan içermekte, bu da alanda tahtalık mekanına açılan "koca ev" veya "içeri" denilen odayı kapsamaktadır. Ev sahiplerinin gelir düzeyindeki artışa bağlı olarak, ev büyüklüğünün yanı sıra, bezeme yoğunluğu da artmaktadır.

Mekan adları değerlendirildiğinde, "koca ev" ifadesinin, Türk evinde odaların tüm yaşam işlevlerini içermesi dolayısıyla, aslında her odanın başlı başına bir ev niteliğini yansıması ve ataerkil geniş aile düzeninde yer alan her bir çekirdek aile tarafından kullanılması açısından anlamlı olduğu belirtilebilir. "İçeri" tabirinin de oda için kullanımı, Türk evindeki karşılık bağlamında sofanın yarı açık ve yolla bağlantılı olması nedeniyle dışarı özelliği yansımasına karşılık, odanın iç kısmı oluşturmaması anlatması biçiminde açıklanabilir.

Aydınlar Köyü evlerindeki mekan kurgusunda gözlemlenen en basit şekliyle bu ana şema, tahtalık-koca ev düzenidir. Bu kurgu, bir bakıma en ilkel konut örneklerinden megaronun yarı açık- kapalı mekan kurgusunu çağırıştırır.

Plan tipolojisinde, basitten gelişmiş bir sıralama yapıldığında, zaman içinde gereksinimlere bağlı olarak tahtalık kenarına bir oda eklenmesiyle oluşan düzen ortaya çıkmaktadır. Bu kapatılan oda "hayat" adını alır. Tahtalık mekanına açılan bir koca ev ve bir hayat içeren evlere "bir çift" denilmektedir. Köyde hayat mekanının tahtalık yanında, yaklaşık 20 cm yükseltilmiş açık bir bölüm niteliğinde olduğu örnekler de görülmektedir. Bu evlerde tahtalık, bir hayat ve bir koca ev bulunmaktadır.

Planın diğer bir aşaması ise, tahtalık mekanına açılan iki koca ev ve bir hayat içeren evlerdir. Şemanın iki koca ev ve iki hayat içeren örneklerine ise, iki çift denilmektedir. Bu plan kurgusunun alt mekanları

veya mekan öğeleri ise, “soğukluk” denilen geleneksel mimaride ayazlık, köşk gibi adlar alan tahtalık ile bağlantılı yarı açık özelleşmiş bir oturma köşesi olup, genelde manzaraya hakim durumdadır. Söz konusu mekan aynı zamanda yaz akşamlarında yatılabilecek bir kısım niteliği yansıtır. Soğukluk genellikle Aydınlar Köyü evlerinde ayaklık denilen merdivenin üst kısmında konumlanmaktadır ve merdiven üstündeki yatay kapı kapatılarak alt katla bağlantı kesilir. Abdestlik, tahtalık mekanının dışa bakan kısmında 40 cm kadar taşan el yüz yıkanan kısımdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Aydınlar Köyü’nde görülen düz damlı evler, 17. yüzyılda Honaz’ı ziyaret eden Evliya Çelebi’nin aktarımlarında belirttiği gibi (Evliya 1971:130), o dönemdeki düz damlı konut geleneğinin bugüne uzantılarıdır. Günümüzde çevrede var olan kırsal konutlara yönelik araştırmalar incelendiğinde, Büyük Menderes bölgesindeki ahşap meskenlerin düz damlılarında özler üzerine mertek ve pardı dizilerek geren örtüldüğü anlaşılmaktadır (Güney 1975: 377). Üst örtü yapım tarzı açısından “aynılık”, mimari sürdürülebilirlik bağlamında konut yapım geleneğinin bölgedeki

sürekliliğinin göstergesi olarak nitelendirilebilir. Detay özellikleri açısından, Denizli’nin ilçe ve köyleri ile benzerliklerde (pencere düzeni, bezeme gibi), aynı ustaların çalışması etkin olmuş olmalıdır. Örneğin, Çivril İlçesi, Sökmen Köyü, Yılmazlar Evi’nde görülen pencere ile (Çetin ve Uslu 2001: 366, Foto 7), Honaz, Aydınlar Köyü’nde var olan bir pencere aynı ahşap parmaklık düzenini yansıtmaktadır.

Denizli İli, Honaz İlçesi’ne bağlı, Aydınlar Köyü’nün geleneksel mimarisi yalın bir karakter yansıtmaktadır. Köy yaşamının giderek azalmakta olduğu günümüzde, çevre değerleri ve konumu ile özellikli olan Aydınlar Köyü’nü ve evlerini yaşatma bağlamında yerleşimin “eko-köy” olarak geliştirilmesi, çevrenin zengin doğal, tarihi, arkeolojik değerlerini de kullanarak bazı konutların turistik işlevlerle (butik-otel, restoran, yerel ürünler satış yeri, kafe gibi) hizmet vermesi, köyün ve çevresinin fiziki ve sosyo-ekonomik yapısının geliştirilerek yaşatılması açısından uygun olacaktır.

Aydınlar’ın umudu, köyün kalkındırılmasına ve geliştirilmesine yönelik “Köyün Umudu Projesi”nin mimarı Y. Mimar Umut Durmuş’un projesinin en kısa zamanda hayata geçerek, meyvelerini vereceği inancıyla, katkıları için kendisine teşekkür ederim.

YEREL TERİMLER

Abdestlik	: “Tahtalık” mekanından dışa taşan el, yüz yıkamaya yönelik kısım.
Ak toprak	: Odalarda sıva malzemesi olarak kullanılan toprak.
Ambar	: “Koca ev”de tahılı saklama amaçlı kullanılan ürün konulan sandıkvari dolap
Ayaklık	: Ahşap dış merdiven
Baca başı	: Ocak üstündeki raf
Baca Deliği	: Ocak duvarı yüzeyinde yanlarda yaklaşık 12 cm genişlik ve yükseklikte delik.
Direk	: Taşıyıcı ağaç dikme.
Ekmek Evi	: Hayat mekanına, ekmek pişirildiği için, verilen diğer bir ad.
Geren	: Düz çatılarda üste serilen killi toprak.
Hayat	: Tahtalığın yanlarına sonradan eklenen oda veya tahtalıktan bir rıht yükseltilmiş yola açılan yüzeyi ahşap duvar ile kapatılmış, yarıaçık kısım.
İçeri	: Koca ev
Kara örtü	: Düz çatı
Koraf	: “Koca ev”de odanın üç duvarı boyunca dönen, ayakta iken elin rahatlıkla ulaşabileceği yükseklikteki ahşap raf
Merdiven taşı	: “Ayaklık” denilen ahşap merdivenin taş olan ilk basamağı.
Öz	: Evin ahşap ana yapısını oluşturan yaklaşık 25 cm çapındaki ağaç kirişler.
Soğukluk	: Genelde “tahtalık” mekanından geçilen özelleşmiş, serin oturma köşesi.
Tahtalık	: Türk evindeki sofa karşılığı, yarı açık toplanma ve dağılım mekanı.
Toprak ev	: Düz çatılı ev.
Yungu	: Düz çatı toprağını sıkıştırmaya yönelik silindirik taş.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Ağır M., 1995.

Doğa Harikası Honaz. Ağ Yayıncılık, İzmir.

Büyük Dünya Atlası, 2003.

Büyük Dünya Atlası, Coğrafya Ansiklopedisi, Arkın Kitabevi, İstanbul.

Çetin A. ve Ö. Uslu, 2001.

“Sökmen Köyündeki Eski Bir Türk Evinin Ahşap Süslemeleri”, *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*: 359–369. Çivril.

Denizli Valiliği, 1998.

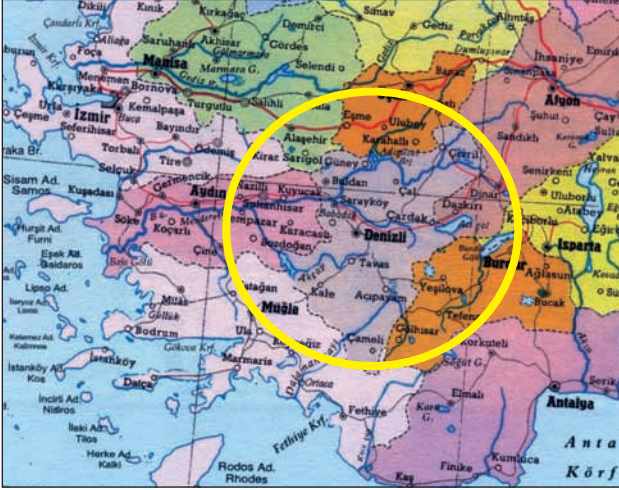
Türkiye’nin Parlayan Yıldızı Denizli. Neşa Ofset, İzmir.

Göney, S., 1975.

Büyük Menderes Bölgesi. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.

Han, Z., 1999.

Honaz’ın Cumhuriyet Devrindeki Sosyal ve Ekonomik Gelişmesi (1923–1960). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İzmir (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Res.1a- Denizli Aydınlar Köyü (Büyük Dünya Atlası, 2003: 28)

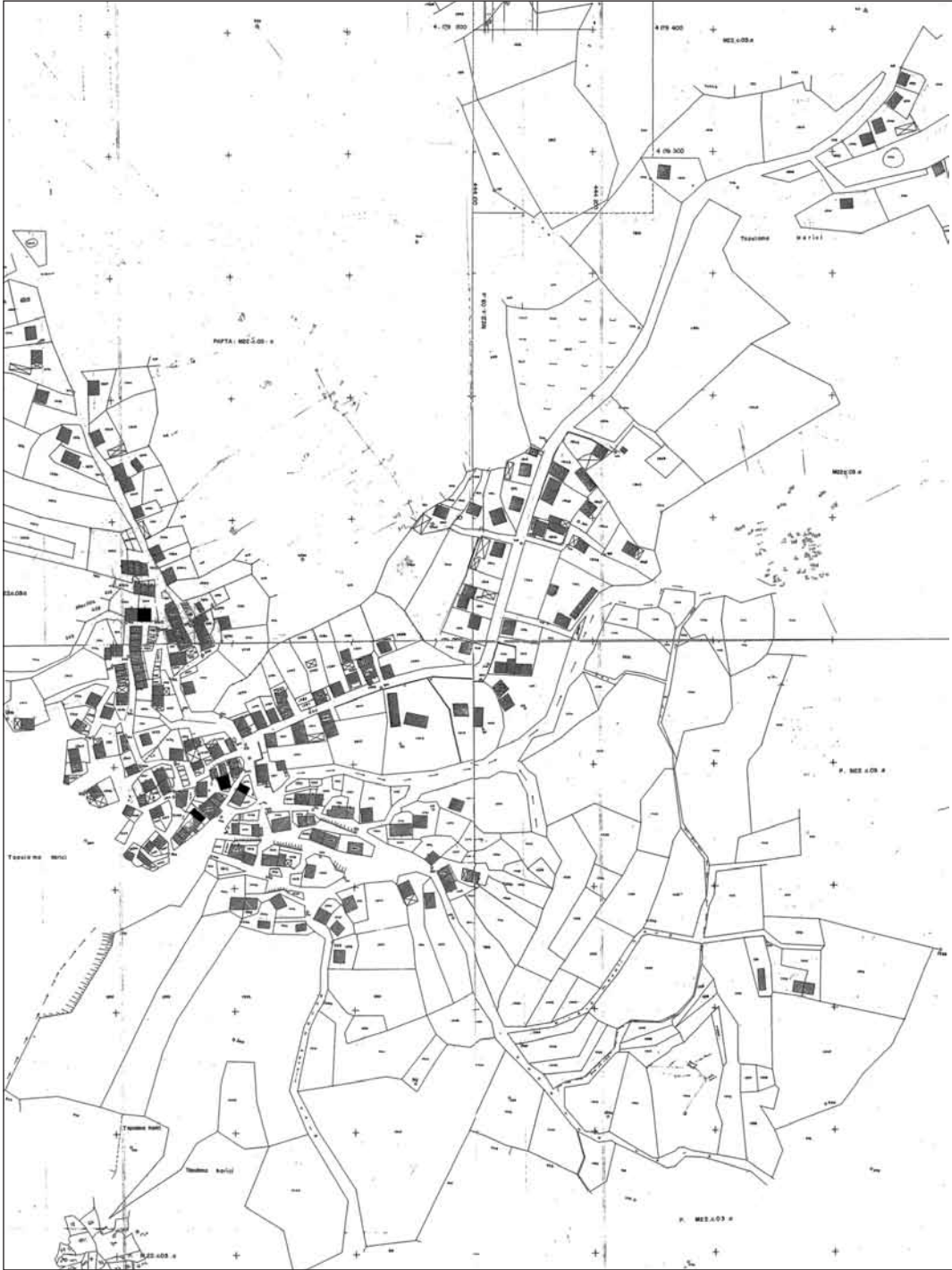
Res.1b- Denizli Aydınlar Köyü (Büyük Dünya Atlası, 2003: 33)

Res.2- Aydınlar Köyü'nün genel görünümü

Res.3- Aydınlar Köyü'nde düz damlı ve kiremit örtülü eğimli çatılı evler

Res.4- Denizli İli, Honaz İlçesi, Aydınlar Köyü konum planı
(Denizli Kadastro Müdürlüğü Arşivi'nden sağlanan 1/1000 ölçekli paftadan küçültülmüştür.)

Res.5- Aydınlar Köyü'nün kuruluşunda belirleyici olan
"can pınarı"nın önünde Köy Muhtarı

Res.6- Aydınlar Köyü Kahvesi'nin görünümü

Res.7- Aydınlar Köyü Evleri'nden örnekler

Res.8- Köyde yıkık durumdaki konutlardan bir örnek

Res.9-
Ahır kapısı
örneği

Res.10- Koca ev (oda) tavan göbeği detayı
(H. Süleyman Evi -2)

Res.11-Ahşap kafesli pencere

Res.12- Ahşap parmaklıklı pencere

Res.13- Düz dam yapım sistemi

Res.14- Düz damın toprağının sıkıştırılmasında kullanılan yungu taşı

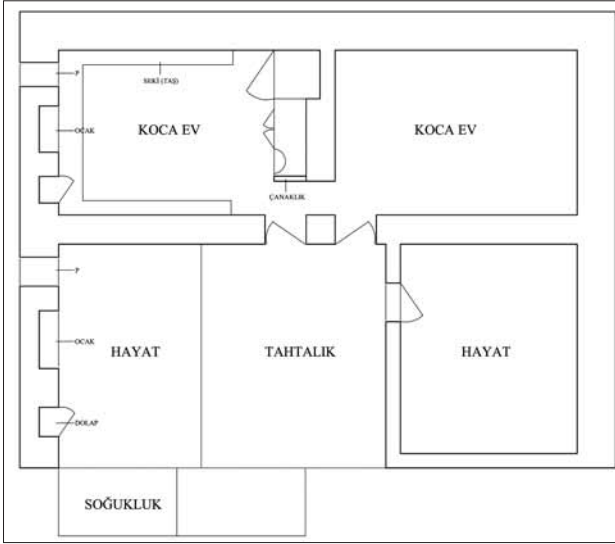
Res.16- Ayaklık ve soğukluk mekanının görünümü

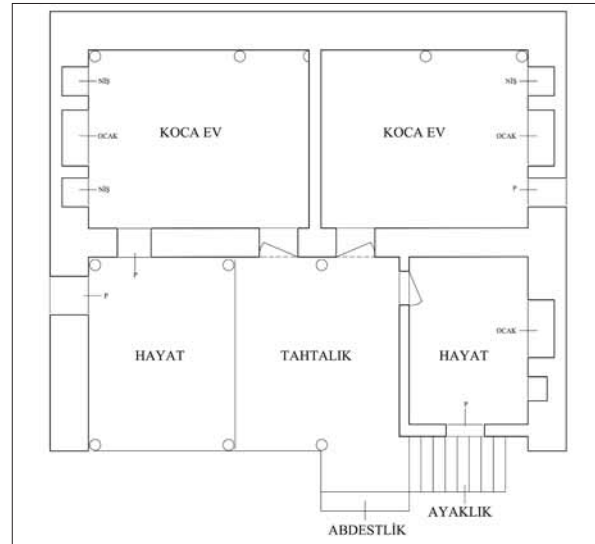
Res.15- Hayat mekanında ocak, pencere ve dolabın görünümü

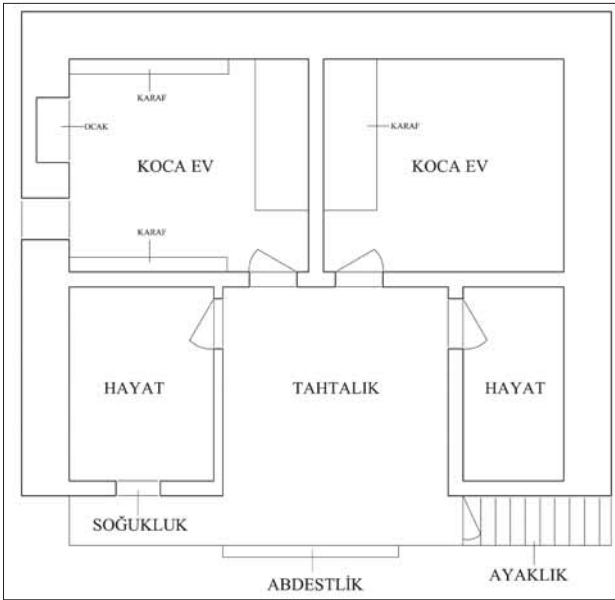
Res.17-18- Hela örnekleri

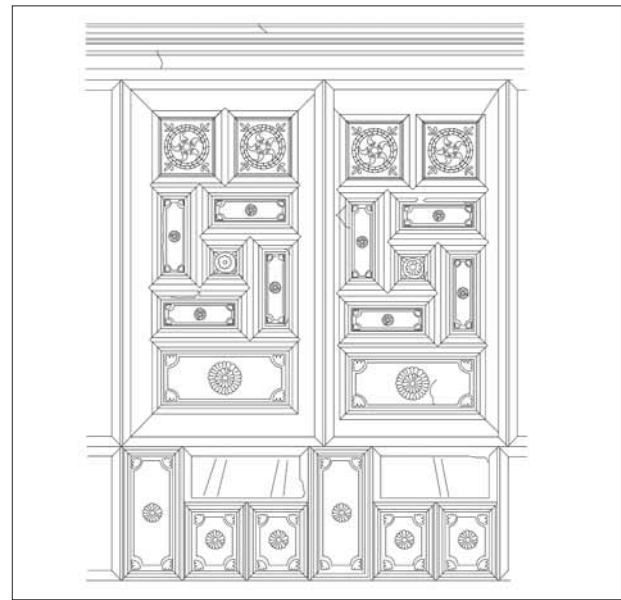
Res.19- Hacı Süleyman Evi plan şeması (Örnek 1)

Res.20- Gagalak Evi plan şeması (Örnek 2)

Res.21- Zekeriya Bayındır Evi plan şeması (Örnek 3)

Res.22- Hacı Süleyman Evi yüklük detayı

Res.23- Hacı Süleyman Evi yüklük detayı

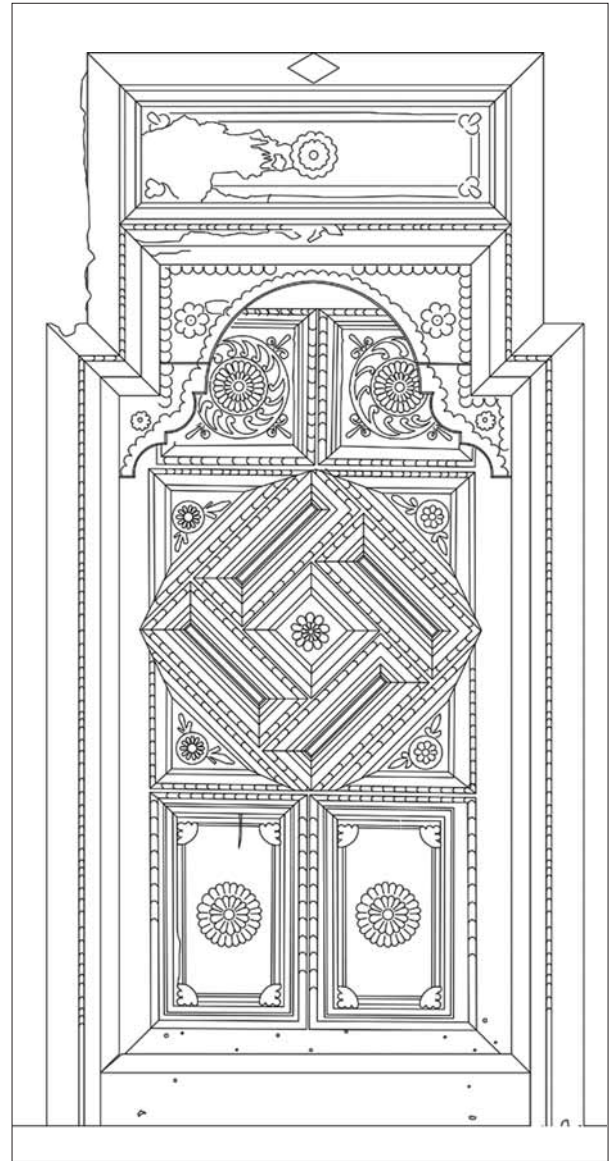
Res.24a- Hacı Süleyman Evi, koca ev ahşap bezeme detayı (çanaklık)

Res.25a- Hacı Süleyman Evi kapı detayı

Res.24b- Hacı Süleyman Evi, koca ev ahşap bezeme detayı (ocak)

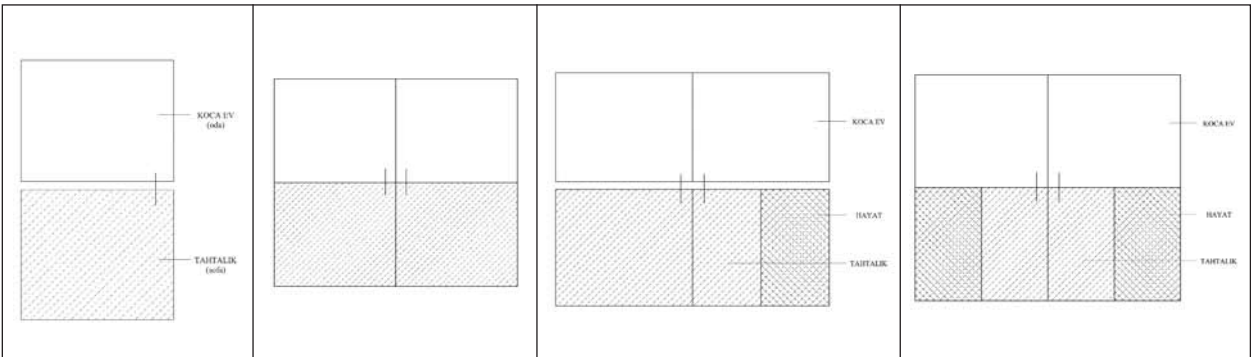
Res.25b- Hacı Süleyman Evi kapı detayı

Res.26-
H. Süleyman
Evi ahşap süsleme detayı

Res.27-
Hacı Süleyman
Evi kapı detayı

Res.28- Evlerin gelişim şeması

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ENVANTERİ

INVENTORYING INTANGIBLE HERITAGE

Solmaz KARABAŞA

Anahtar Sözcükler - Keywords:

Somut olmayan kültürel miras, envanter, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi.

Intangible cultural heritage, inventory, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

ÖZET

UNESCO'nun 2003 yılında hazırladığı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"nin, Sözleşmeye taraf olan her devleti kendi toprağı üzerinde bulunan somut olmayan kültürel mirası envanterlemeye zorunlu kılması, bu konudaki tartışmaların da başlangıcını oluşturur. Türkiye'nin 2006 yılında Sözleşmeye taraf olmasının ardından, söz konusu envanter çalışmaları icracı birim olarak belirlenen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde yapılmaya başlanmıştır. Makalede, ilkelerinin Sözleşmeye dayanılarak oluşturulduğu Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras envanterleri üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Our research began with UNESCO's plea for every country to record its intangible cultural heritage under the "Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage," held in 2003. Research intensified in 2006, after Turkey joined the treaty. The investigations described were conducted under the auspices of the Ministry of Culture and Tourism and the General Directorate of Research and Education. This article discusses the intangible cultural heritage of Turkey and assesses this with respect to the 2003 convention.

GİRİŞ

Somut olmayan kültürel mirasın envanterlenmesi sorunu ilk olarak Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun 2003 yılında oluşturduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (yazıda bundan sonra sadece "Sözleşme" olarak anılacaktır) ile gündeme

gelmiştir. Ülkemiz için yeni bir kavram olan somut olmayan kültürel miras envanterinin biçimi üzerinde tartışmaya başlamadan önce, bu kavramın anlamı ve Sözleşmede altı çizilen noktalar üzerinde durmak gerekmektedir.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

Somut olmayan kültürel miras, Sözleşme'nin 2. Maddesi'nde "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar" olarak tanımlanmaktadır. Somut olmayan kültürel miras tanımının bugüne kadar kullandığımız folklor, halk kültürü gibi kavramlardan farklılaştığı bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin;

- Topluluk, grup ve bazı durumlarda bireyler tarafından, kültürel miraslarının bir parçası olarak görülmesi,
- Sözlü gelenekle aktarılmış ve günümüzde hâlâ yaşıyor olması,
- Sürdürülebilir kalkınma ve evrensel insan hakları belgeleriyle uyumluluk.
- Yukarıdaki ilkelere uygunluk gösteren halk kültürü unsurlarını, somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirmek mümkündür.

Sözleşme, somut olmayan kültürel mirası beş ana başlık altında toplamıştır:

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
- Gösteri sanatları;
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
- Doğa ve evrenle ilgili uygulamalar;
- El sanatları geleneği.

ENVANTER

Envanter en basit şekilde "unsurların kimlik tespiti yapılması ve kayıt altına alınması" olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras envanterinin kimlik tespiti ve kayıt altına alma olmak üzere iki aşaması vardır.

1. Tespit: Sözleşme'nin 11. Maddesi'nde somut olmayan kültürel mirasın tespiti ile ilgili olarak öne çıkan en önemli husus, bu işin ilgili grupların, toplulukların ve onların temsilcileri niteliğindeki kuruluşların katılımıyla yapılması gereğidir.

2. Kayıt: Bunun için geçmişte defterlerin, günümüzde ise defterlerin yanında elektronik ortamların da kullanıldığını görmekteyiz. Her

iki durumda da sonuçların, ilgili topluluğun izin verdiği ölçüde kamuoyuyla paylaşılması Sözleşmenin 13. Maddesi (d) bendinin (ii/iii) gereği olduğu kadar, konunun "görünürlüğüne" ve farkındalık yaratılmasına önemli bir katkı yapacağı da kuşkusuzdur.

TÜRKİYE'NİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ENVANTERLERİ

Sözleşme'nin 12. Maddesi'nde belirtildiği gibi, taraf devletler envanterlerini kendi durumlarına uygun olacak şekilde oluşturmakta serbesttirler.

Kültürel çeşitliliği ve zenginliği göz önünde bulundurduğunda Türkiye'de somut olmayan kültürel mirasın envanterlerinin oluşturulması çok büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye kendi durumuna uygun somut olmayan kültürel miras envanterlerini oluştururken dünyadaki iyi örnekleri inceleyerek işe başlamıştır. Bu konuda dünyadaki iyi örneklerden biri Yaşayan İnsan Hazine Programı'dır ve bu program UNESCO tarafından da tavsiye edilmektedir. Bu nedenle Türkiye ilk envanter çalışmasına Yaşayan İnsan Hazine Programı ile başlamıştır.

Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras envanterlerinin ayrıntılarına girmeden önce oluşturulan sistemin genel özellikleri üzerinde durmak gerekir.

Türkiye'nin envanterleri:

- Türkiye Cumhuriyeti'nin tümünü kapsayan ulusal niteliktedir. Bu nedenle, envanter yazımında bölgesel dağılıma dikkat edilmesi öngörülmüştür.
- Somut olmayan kültürel mirasın bütün alanlarını kapsar. Ancak Yaşayan İnsan Hazine Programı Ulu- sal Envanteri doğası gereği somut olmayan kültürel mirasın bazı alanlarında ağırlık kazanır. Bununla birlikte Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'nde unsurlar arasında eşitliğe azami özen gösterilecektir.
- Katılımcıdır. İllerde katılımcı yaklaşımla oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Kurulları aracılığı ile gelen teklifler doğrultusunda hareket eder, nihai karar merkezde yine katılımcı yaklaşımla oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Uzmanlar Komisyonu ile verilir. Ancak bu sistemin istenilen şekilde işler hale gelmesinin, mevcut yapı için yeni bir uygulama olduğundan, zaman alacağı göz önünde tutulmalıdır.

- Somut olmayan kültürel mirasın dinamik yapısı göz önünde bulundurularak sürekli izlenir ve güncellenir.
- Uluslararası insan hakları belgeleri ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle uyumludur.
- Koruma önlemleri içerir.

YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ TÜRKİYE ULUSAL ENVANTERİ

Mirasın taşıyıcıları ve icracılarını yani “insan”ı merkeze alan bu envantere Yaşayan İnsan Hazinesi; “Somut olmayan kültürel mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişileri” anlatır.

Yaşayan İnsan Hazinesi Türkiye Ulusal Sistemi, sahip oldukları bilgi ve becerileri ile birlikte SOKÜM (Somut Olmayan Kültürel Miras) taşıyıcılarının saptanması, bu mirası gelecek nesillere aktarma konusundaki sorumluluklarını üstlenmelerinin sağlanması amacıyla desteklenmesi görevini üstlenmektedir.

Yaşayan İnsan Hazinesi şu ölçütlere (Karabaşa 2009: 101-102) göre seçilir:

1. Ustalığını 10 yıldır icra ediyor olması
2. Sanatını usta-çırak ilişkisi ile öğrenmiş olması
3. Bilgi ve becerisini uygulamadaki üstünlüğü
4. Konusunda ender bulunan bilgiye sahip olması
5. Kişi veya grubun yaptığı işe kendini adanmışlığı
6. Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini geliştirme yeteneği (sanatının toplumla buluşmasını sağlayacak yenilikler içermesi)
7. Kişi veya grubun bilgi ve becerilerini çırağa aktarma becerisi (bir çırak yetiştirmiş olması)

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TÜRKİYE ULUSAL ENVANTERİ

Somut Olmayan Kültürel Miras; Topluluk ve grupların kendi kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları, çoğunlukla sözlü olarak gelecek nesillere aktarılan kültürel mirasla ilgili bilgi ve beceriler kadar, anlatım ve pratikleri de kapsar.

Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanteri’nin oluşturulmasında şu temel ölçütler (Karabaşa 2009: 102-103) dikkate alınır:

1. İnsan yaratıcılığının bir kanıtı olarak değeri
2. Kültürel ve toplumsal gelenekler içerisindeki

köklülüğü

3. Belirtilen topluluk ya da grubu temsil niteliği
4. Kaybolma riski

ENVANTER OLUŞTURMA SÜRECİ

Türkiye’de somut olmayan kültürel mirası envanterleme çalışmaları ile ilgili işlem basamakları şunlardır:

- İllerde öncelikle ilgili kurum/kuruluş, araştırma merkezi/enstitü, sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile uzmanlar ve gerekli durumlarda bizzat somut olmayan kültürel miras taşıyıcılarının katılımıyla Somut Olmayan Kültürel Miras Tespit Kurulları oluşturulur.
- Bu Kurullar kendi illerindeki somut olmayan kültürel miras unsurları ile yaşayan insan hazinesi aday önerilerini, gerekli formlar (Bkz: www.aregem.kulturturizm.gov.tr) doldurulmuş halde, periyodik olarak yılda iki kez Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’ne gönderir.
- Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, illerden gelen verileri, üniversitelerin halkbilim bölümleri, araştırma merkezleri ve ilgili diğer kurum/kuruluş temsilcilerinin katılımı ile oluşturduğu Uzmanlar Komisyonu’nda değerlendirerek, envantere alınacak unsurları belirler.
- Envantere alınması kararlaştırılan unsurlar, envanter sistemine kaydedilir ve miras taşıyıcılarının izin verdiği ölçüde web sitesinden kamuoyuyla paylaşılır.
- Envanterlere alınan unsurlarla ilgili olarak, eylem planlarında yer verilen korumaya dönük faaliyetlerin gerçekleştirilmesine başlanır.
- Envantere alınan unsur izlenir ve envanterler sürekli güncellenir.

KORUMA

Envanter, Sözleşme’nin esas ortaya çıkış amacı olan “korumak” misyonunu yerine getirebilmenin ilk aşamasıdır. Dolayısıyla da somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunabilmesi için öncelikle envanterlerinin oluşturulması gereklidir.

Envanter çalışmaları, korumayla yakın ilişkisi nedeniyle, salt bir tespit ve kayıt işlemi olarak görülemez ve korumaya dönük bir eylem planını da içermesi beklenir.

Türkiye’de korumaya yönelik yapılacak faaliyetlerin başında, unsurlar ve ilan edilen Yaşayan

İnsan Hazinelele ilgili olarak yapılacak tanıtım faaliyetleri gelmektedir. Bakanlığın çeşitli birimleri aracılığıyla yaptığı destekler de, yine bu envantere alınan somut olmayan kültürel mirasa yönlendirilmektedir. Ayrıca Yaşayan İnsan Hazinelele için ödüllendirme vardır.

SONUÇ

Somut olmayan kültürel miras çalışmaları ile ilgili olarak; ilk aşamada -Sözleşme’de gerekliliği belirtildiği üzere- sorumlu bir yapının belirlenmesi gerekmektedir. Mevzuattaki uyumluluğu nedeniyle Türkiye’de bu sorumlu yapı, Kültür ve Turizm Bakan-

lığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü olarak belirlenmiş ve ardından ilk iş olarak somut olmayan kültürel miras envanteri çalışmalarına başlanmıştır. Ancak verilerin kamuoyuyla paylaşılması için gerekli altyapı hazırlık çalışmaları tamamlanamadığından henüz paylaşımına açılmamıştır.

Öte yandan envanter çalışmalarında mevzuat ve finansman eksiklikleri bulunmaktadır. Sözleşme’nin kabulünden sonra hızla başlanan faaliyetlerin amacına ulaşması, istenen etkiyi göstermesi ve oluşturulan sistemin işler hale gelmesi, çalışmaları bütünlenecek mevzuat düzenlemeleri ile gerekli fonun oluşturulmasına bağlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Karabaşa, S. 2009.

“TC Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması. Temel Belgeler*: 97–112. Ankara.

Final Report, 2004.

Final Report. Workshop on Inventory Making For Intangible Cultural Heritage Management in Asia and the Pacific, 6–11 December 2004, Tokyo/Japan.

Oğuz, Ö., 2008.

“UNESCO ve Geleneğin Ustaları”, *Milli Folklor* 77: 5–10.

Summary Report, 2007.

Summary Report. International Seminar on Principles and Experiences of Drawing up ICH Inventories in Europe, 14–15 May 2007, Tallinn/Estonia.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2006.

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”, M.Ö. Oğuz - Y. Özay ve P. Tacar (çev.), *Resmi Gazete*, 11 Mart 2006 tarih ve 26105 Sayılı.

“Guidelines for the Establishment of National Living Human Treasures Systems”

<http://www.unesco.org/culture/ich/>

YAZARLAR / AUTHORS

Laurence Astruc, Dr.
IFEA/CNRS
laurence.astruc@laposte.net

Erkan Atay, Arkeolog
Ilisu Barajı Projesi, Baraj İnşaat Sahası
Koordinasyon Merkezi
erkanatay10@mynet.com

Nur Balkan Atlı, Prof. Dr.
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı.
nbalkan@istanbul.edu.tr

Neşe Yılmaz Bakır, Öğr. Gör.
Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü, Şehircilik Anabilim Dalı.
nyilmaz@erciyes.edu.tr

Aziz Ayhan Bayraktar, Arkeolog
Ilisu Barajı Projesi, Baraj İnşaat Sahası
Koordinasyon Merkezi
arkeolog-aziz-ayhan@hotmail.com

Gonca Büyükmihç, Yrd. Doç. Dr.
Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı.
bmgonca@erciyes.edu.tr

S. İrem Dizdar, Yrd. Doç. Dr.
Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü.
iremdizdar@yahoo.com

Evinç Doğan, M.Sc.
evinch_99@yahoo.com

İpek Durukan, Yrd. Doç. Dr.
Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü.
ipekdurukan@gmail.com

Hikmet Eldek, Araş. Gör.
Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı.
hikmeteldek@hotmail.com

Onur Karagenc Erman, Yrd. Doç. Dr.
Çukurova Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık
Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
onurerman@gmail.com

Murat Eroğlu, Arkeolog
Ilisu Barajı Projesi, Baraj İnşaat Sahası
Koordinasyon Merkezi
m_eroğlu74@yahoo.com

K. Kutgün Eyüpgiller, Prof. Dr.
İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Restorasyon Anabilim Dalı.
eyupgiller@itu.edu.tr

Ahmet Görmüş, Öğr. Gör.
Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü.
ahmetgormus@yahoo.de

Deniz İkiz, Mimar
İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Yüksek
Lisans Programı Öğrencisi.
ikizdeni@gmail.com

Solmaz Karabaşa, Kültür ve Turizm Uzmanı
Kültür ve Turizm Bakanlığı.
skarabasa@yahoo.com

Figen Karaman, Yrd. Doç. Dr.
Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
İç Mimarlık Bölümü.
fdkaraman@yahoo.com

Nurcan Kayacan
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Prehistorya Doktora Programı Öğrencisi.
nurcan_kayacan@yahoo.com

Eti Akyüz Levi, Prof. Dr.
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü.
eti.levi@deu.edu.tr

Dilek Maşalı, Y. Mimar-Restoratör
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
Rölöve-Restorasyon Doktora Programı Öğrencisi.
dilekmasali@gmail.com

Yunus Muluk, Sanat Tarihçisi
Konak Mimarlık ve Sanat Hiz. San. Ve Tic. TTD
yunusmuluk@hotmail.com

Duygu Saban Ökesli, Yrd. Doç. Dr.
Çukurova Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık
Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
duygufazilet@gmail.com

A. Tuba Ökse, Prof. Dr.
Kocaeli Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Prehistorya ve Önasya Arkeolojisi
Anabilim Dalı.
tubaokse@yahoo.com

Nadide Seçkin, Doç. Dr.
Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı.
seckin@yildiz.edu.tr

Yeliz Tan, Arkeolog
Ilisu Barajı Projesi, Baraj İnşaat Sahası
Koordinasyon Merkezi
yelizz1982@mynet.com

Gülsün Tanyeli, Yrd. Doç. Dr.
İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Restorasyon Anabilim Dalı.
gtanyeli@itu.edu.tr

Sibel Torpil, Arkeolog
Ilisu Barajı Projesi, Baraj İnşaat Sahası
Koordinasyon Merkezi
sibeltorpil@yahoo.de

Fusun Tulek, Yrd. Doç. Dr.
Kocaeli Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, Prehistorya ve Önasya Arkeolojisi
Anabilim Dalı.
tulek2001@yahoo.com

